

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

СУСЛІКОВ Л.М., СТУДЕНЯК І.П.

**СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІ**

Навчальний посібник
для аспірантів всіх спеціальностей

Ужгород – 2020

Сусліков Л.М., Студеняк І.П. Створення об'єктів інтелектуальної власності: Навчальний посібник. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. – 407 с.

Посібник присвячений розгляду питань, пов'язаних із створенням об'єктів інтелектуальної власності. Розглянуто основні положення законодавства України з питань інтелектуальної власності та її правової охорони, особливості авторського та патентного права, умови надання правової охорони об'єктам промислової власності. Детально висвітлюються питання оформлення та подання заявки на одержання патенту України на об'єкти промислової власності, процедура розгляду заявки в патентному відомстві, права та обов'язки власника патенту, методи реалізації патентних прав, передача права на винахід, особливості патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах.

Посібник призначений для молодих науковців, аспірантів, всіх, хто цікавиться питаннями створення об'єктів інтелектуальної власності, грамотної підготовки матеріалів для одержання їх правового захисту та особливостями їх практичного використання.

Рецензенти:

Шафраньош І.І. – доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри квантової електроніки УжНУ.

Пуга П.П.. – доктор фізико-математичних наук, професор, кафедри твердотільної електроніки та інформаційної безпеки УжНУ.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Ужгородського національного університету
(протокол № від 2020 р.)

Рекомендовано редакційно-видавничою радою
Ужгородського національного університету
(протокол № від 2020 р.)

ЗМІСТ

ВСТУП	10
РОЗДІЛ 1. СИСТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ	14
1.1. Поняття та сутність інтелектуальної власності	14
1.2. Основні поняття і визначення	21
1.3. Результат творчої діяльності як об'єкт інтелектуальної власності	28
1.4. Поняття права інтелектуальної власності	32
1.5. Види права інтелектуальної власності	35
1.6. Право власності і право інтелектуальної власності	37
1.7. Місце і роль інтелектуальної власності в економічному і соціальному розвитку держави	40
1.8. Роль промислової власності в економічному розвитку	44
1.9. Авторське право і розвиток культури	47
РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	49
2.1. Законодавство України про інтелектуальну власність	49
2.2. Структура державного управління системою інтелектуальної власності в Україні	52
2.3. Мета і принципи охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності	57
РОЗДІЛ 3. АВТОРСЬКЕ ПРАВО І ПАТЕНТНЕ ПРАВО ...	63
3.1. Спільне в цивільно–правовому регулюванні авторських і патентних відносин	63
3.2. Відмінності в правовому регулюванні відносин, пов'язаних із творчою діяльністю	69

РОЗДІЛ 4. АВТОРСЬКЕ ПРАВО ТА СУМІЖНІ ПРАВА ...73

4.1. Авторське право. Поняття і види результатів творчості, що охороняються авторським правом	73
4.2. Об'єкти авторського права	75
4.3. Суб'єкти авторського права	80
4.4. Співавторство та його види	87
4.5. Суб'єктивне авторське право, його зміст і межі	89
4.6. Особисті немайнові права авторів	91
4.7. Майнові права автора та іншої особи, що має авторське право.....	94
4.8. Вільне використання творів	100
4.9. Право на авторську винагороду	102
4.10. Строки охорони авторського права	103
4.11. Суміжні права	104
4.12. Об'єкти суміжних прав	106
4.13. Суб'єкти суміжних прав	108
4.14. Суб'єктивні суміжні права, їх зміст і межі	109
4.15. Строк охорони суміжних прав	113
4.16. Захист авторського права і суміжних прав	114
4.17. Цивільно-правові способи захисту авторського права і суміжних прав	115
4.18. Охорона прав на об'єкти авторського права і суміжних прав за кордоном	117

РОЗДІЛ 5. ПАТЕНТНЕ ПРАВО 119

5.1. Поняття промислової власності	119
5.2. Об'єкти промислової власності	121
5.3. Умови надання правової охорони винаходу та корисній моделі	125
5.4. Винаходи та корисні моделі, що становлять державну таємницю	130
5.5. Промисловий зразок	132
5.6. Суб'єкти права власності на винахід, корисну модель та промисловий зразок	135

5.7. Правова охорона об'єктів промислової власності	140
---	-----

РОЗДІЛ 6. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ВЛАСНИКА ПАТЕНТУ НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ

ВЛАСНОСТІ	143
6.1. Виникнення суб'єктивних прав промислової власності ...	143
6.2. Права власника патенту на об'єкти промислової власності	144
6.2.1. Особисті немайнові права суб'єктів права на об'єкти промислової власності	144
6.2.2. Майнові права суб'єктів права на винаходи, корисні моделі та промислові зразки	145
6.3. Обмеження прав власника патенту	151
6.4. Обов'язки власника патенту	153
6.5. Взаємовідносини співвласників патенту	157
6.6. Припинення дії патенту та визнання його недійсним	159

РОЗДІЛ 7. ОФОРМЛЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА

ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ	162
7.1. Право на подання заявки на об'єкт промислової власності	162
7.2. Подання заявки. Пріоритет винаходу	164
7.3. Порядок оформлення та подання заявки на одержання патенту винахід	169
7.3.1. Вимога єдності винаходу	169
7.3.2. Загальні вимоги до змісту документів заявки	170
7.3.3. Склад заявки	171
7.3.4. Опис винаходу (корисної моделі) та вимоги до нього ...	173
7.3.5. Формула винаходу (корисної моделі) та вимоги до неї ..	176
7.3.6. Вимоги до ілюстративних матеріалів	178
7.3.7. Реферат та вимоги до нього	179
7.3.8. Документи, що додаються до заявки	180
7.4. Подання заявки на одержання патенту на	

промисловий зразок	181
7.5. Експертиза заявки на винахід (корисну модель). Загальний підхід	182
7.6. Експертиза заявки на винахід (корисну модель) за формальними ознаками	184
7.7. Кваліфікаційна експертиза заявки на винахід	186
7.8. Оскарження рішення за заявкою	188
7.9. Публікація відомостей про винахід	189
7.10. Реєстрація та видача патенту	190
7.11. Тимчасова правова охорона	192

РОЗДІЛ 8. ПЕРЕДАЧА ПРАВА НА ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ 195

8.1. Загальні положення	195
8.2. Передача права власності на об'єкти інтелектуальної власності	196
8.3. Ліцензії на право користування об'єктами інтелектуальної власності	200
8.4. Види ліцензій	203
8.5. Грошова винагорода за використання винаходу	211
8.6. Торгівля технічними послугами: лізинг, інжиніринг, реінжиніринг, франшиза	213
8.7. Договір комерційної концесії	216
8.8. Укладання ліцензійних договорів: обов'язкові умови та реквізити	218

РОЗДІЛ 9. ПАТЕНТУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ 223

9.1. Загальні положення	223
9.2. Умови патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах	230
9.3. Оформлення прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки в іноземних державах	234

9.4. Визначення доцільності патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах	235
9.5. Вибір держав патентування та виду правової охорони ...	242
9.6. Вибір процедури патентування	243
9.6.1. Патентування за процедурою договору про патентну кооперацію (РСТ)	245
9.6.2. Процедура одержання європейського патенту	249
9.6.3. Процедура ЄВРО-РСТ	252
9.6.4. Патентування винаходів за процедурою євразійської патентної організації (ЄАПО)	252

РОЗДІЛ 10. ПРАВОВІ ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ, ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ .....

10.1. Поняття та система засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг	254
10.2. Право інтелектуальної власності на комерційне (фірмове) найменування	255
10.3. Знаки для товарів і послуг	260
10.4. Право інтелектуальної власності на географічне зазначення	272

РОЗДІЛ 11. НЕТРАДИЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ .....

11.1. Поняття та система нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності	280
11.2. Право інтелектуальної власності на наукове відкриття ...	282
11.3. Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми	285
11.4. Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію	290
11.5. Право інтелектуальної власності на селекційні досягнення	294
11.6. Право інтелектуальної власності на комерційну	

таємницю	301
11.7. Захист прав на комерційну таємницю	305
11.8. Правова охорона «ноу-хау»	308
11.9. Передача ноу-хау	311
11.10. Недобросовісна конкуренція	312

РОЗДІЛ 12. МЕТОДОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ .....

12.1. Поняття про творчий процес	315
12.2. Психологія творчої особистості	321
12.3. Методологічні основи науково-технічної творчості	324
12.4. Рівні творчої діяльності та винахідницьких завдань	326
12.5. Психологічні особливості науково-технічної творчості ..	330
12.6. Роль творчого колективу і особи в процесі створення об'єктів промислової власності	336
12.7. Етика науково-технічної творчості	339
12.8. Методи розв'язання винахідницьких завдань	341
12.9. Метод морфологічного аналізу	344
12.10. Метод фокальних об'єктів	349
12.11. Основи інженерної психології	351

РОЗДІЛ 13. ІНФОРМАЦІЙНО - АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....

13.1. Суть інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності	354
13.2. Загальні відомості про патентні дослідження	355
13.3. Зміст і порядок проведення патентних досліджень.	358
13.4. Джерела патентної інформації	361
13.5. Міжнародні класифікації об'єктів промислової власності	363

РОЗДІЛ 14. ЕКОНОМІКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ	368
14.1. Інтелектуальна власність як економічна категорія.....	368
14.2. Інтелектуальна власність як товар	374
14.3. Інтелектуальна власність як нематеріальний актив	376
14.4. Комерціалізація прав на об'єкти інтелектуальної власності	379
14.5. Використання об'єктів права інтелектуальної власності у господарській діяльності	380
14.6. Внесення інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства	381
14.7. Оцінка вартості інтелектуальної власності	382
14.7.1. Цілі оцінки прав	382
14.7.2. Підходи до оцінки	383
14.7.3. Методи оцінки	385
14.7.4. Послідовність оцінки	387
ГЛОСАРІЙ	390
ЛІТЕРАТУРА	406

ВСТУП

Однією з найважливіших сторін життя людини є творча діяльність. Вона дає можливість особистості реалізувати свої здібності, розкрити та донести до людей свій талант. В умовах ринкових відносин результати творчої діяльності здатні стати товаром, що приносить дохід його творцю. Разом з тим розвиток будь-якої сфери творчості має особливе значення для всього суспільства, оскільки накопичені досягнення людського розуму складають культурний спадок нації, визначають науково-технічний потенціал суспільства, обумовлюють його прогресивний розвиток.

Результати творчої діяльності людини реалізуються через створення об'єктів інтелектуальної власності. Кожний продукт або послуга, які ми вживаємо або отримуємо у повсякденному житті, – це результат інтелектуальної, творчої діяльності людини. Сьогодні все більше зростає розуміння того, що створення об'єктів інтелектуальної власності та трансформація їх в інноваційний продукт, придатний для виробництва і ринку є ефективним засобом розвитку економіки будь-якої країни. Світовий досвід переконує, що країни, в яких глибоко усвідомлюють значення і роль інтелектуальної власності для суспільного розвитку і приділяють їй належну увагу, залучаються до числа держав із високо розвинутою економікою. Яскравим прикладом цієї тези є Японія, Південна Корея та інші країни Східної та Південної Азії, які не мають ні своєї сировини, ні власних енергоносіїв.

Для України, яка отримала доступ до європейських ринків, питання створення об'єктів інтелектуальної власності є особливо актуальним через жорстку конкуренцію з товарами та послугами розвинутих європейських держав. Об'єктами інтелектуальної власності можуть бути будь-які результати творчої діяльності: результати фундаментальних наукових досліджень, опубліковані в наукових працях, результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (розробок), реалізовані в конкретних матеріалах, пристроях, обладнанні та інших видах матеріальної продукції тощо.

Важливим є забезпечення належної охорони немайнових та майнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності на належні їм об'єкти інтелектуальної власності. Це вирішується через встановлення спеціального правового режиму захисту творчих результатів, який надає їх творцю виключну можливість розпоряджатися ними, а також протидіяти безконтрольному тиражуванню і поширенню інтелектуального продукту тими, хто прагне заробити на цьому.

Правовий механізм захисту прав творця зважає на дві основні причини:

по-перше, законодавчо оформити немайнові та майнові права авторів на їх твори і право суспільства на доступ до цих творів;

по-друге, свідомо заохочувати творчість, стимулювати подальші творчі пошуки, гарантувати право на справедливе винагородження праці творця, сприяти поширенню і застосуванню результатів творчої праці, а також створити умови для вільної торгівлі в інтересах економічного та соціального розвитку.

Загалом це сприяє економічному і соціальному розвитку суспільства, зростанню авторитету та престижу держави у світовому співтоваристві.

З іншого боку, не виключається можливість придбання у правовласника за його згодою права на використання інтелектуального продукту, що є, зокрема, гарантією повернення інвестицій користувача, який бере на себе економічний ризик виробництва будь-якого товару на ринку інтелектуальної власності – чи то опублікування авторського твору, чи створення кінофільму, чи впровадження винаходу.

Винахідницька і патентно-ліцензійна робота є невід'ємною частиною діяльності наукових та інженерно-технічних робітників в усіх сферах народного господарства. Сучасний інженер, науковець, працівник сфери інформаційних технологій повинен володіти глибокими знаннями в галузі науки і техніки, а також основами створення, набуття прав, охорони, захисту і комерційної реалізації об'єктів права інтелектуальної власності. Він повинен вміти професійно грамотно обґрунтувати вибір конструкції, дій з

матеріальними об'єктами та порядок їх виконання в часі, інгредієнтів речовин та їх кількісного складу.

Таким чином, стає очевидною необхідність викладення майбутнім науковцям основ знань, пов'язаних із захистом інтелектуальної і, у першу чергу, промислової власності.

Конституція України наголошує, що «кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності». Тому одне з найважливіших завдань сучасної вищої школи – навчити майбутніх науковців, конструкторів, технологів і працівників виробничої сфери реалізувати це право.

Об'єктом дисципліни «Створення об'єктів інтелектуальної власності» є результати творчої діяльності, що відповідають вимогам надання правової охорони.

Предмет дисципліни – правове регулювання відносин, що складаються у зв'язку зі створення об'єктів інтелектуальної власності, їх охороною та використанням.

Мета дисципліни полягає в набутті:

- 1. знань системи інтелектуальної і промислової власності в винахідницькій і патентно-ліцензійній діяльності, методологічних основ створення об'єктів промислової власності та інженерної психології, захисту патентних прав, міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності, авторського права і суміжних прав, а також системи патентної інформації;

- 2. уміння використати на практиці нормативно-правові акти при забезпеченні правової охорони науково-технічних досягнень і творчої продукції, провести патентно-інформаційні дослідження в певній галузі техніки, знайти аналоги і оформити заявку на об'єкт промислової власності, використати патентну інформацію і документацію при проведенні науково-дослідних (НДР), дослідно-конструкторських (ДКР) та інших науково-технічних робіт з метою створення конкурентоспроможної продукції;

- 3. навиків практичної роботи з нормативно-правовими актами, патентною документацією, в оформленні “ноу-хау” і матеріалів заявки

на об'єкт промислової власності (винахід, корисну модель, промисловий зразок, знак для товарів і послуг, топографію інтегральної мікросхеми тощо), а також складання ліцензії та інших договорів на створення, використання і комерційну реалізацію об'єктів інтелектуальної власності.

Посібник призначений для аспірантів всіх спеціальностей і викладачів вищих навчальних закладів.

Посібник буде корисним керівникам підприємств, менеджерам, підприємцям, а також широкому колу читачів, які цікавляться питаннями охорони прав інтелектуальної власності в Україні.

РОЗДІЛ 1. СИСТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ

1.1. Поняття та сутність інтелектуальної власності

Виникнення самого терміну „інтелектуальна власність” припадає на кінець 18-го століття. Він уперше з’явився у французькому законодавстві на ґрунті теорії природного права, яке одержало свій найбільш послідовний розвиток саме в працях французьких філософів – просвітителів (Вольтер, Дідро, Гольбах, Гельвецій, Руссо). Відповідно до цієї теорії право творця будь-якого творчого результату – чи то літературного твору, чи винаходу, є його невід’ємним природним правом, що виникає із самої сутності творчої діяльності та „існує незалежно від визнання цього права державною владою”.

Інтелектуальна власність у широкому розумінні означає закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах.

Підкреслимо, що під інтелектуальною власністю розуміють не результат інтелектуальної діяльності людини як такий, а право на цей результат. Тобто, інтелектуальна власність є нематеріальним об’єктом, з чого випливає низка важливих наслідків. Наприклад, на відміну від матеріальних об’єктів, у багатьох випадках інтелектуальною власністю заволодіти набагато легше. Так, якщо у процесі бесіди ви розкриєте комерційну таємницю, то ця інформація стане відомою вашому співрозмовнику і повернути її назад, на відміну від матеріального об’єкта, неможливо. Відтепер обидві сторони володіють одним і тим же об’єктом. Відмінності спостерігаються також під час обміну. Наприклад, якщо ви обмінялися з партнером ідеями як результатами творчої діяльності, то кожна зі сторін за результатами обміну буде мати по дві ідеї.

Законодавство, яке визначає права на інтелектуальну власність, базується на праві кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, які, будучи благом не матеріальним, зберігаються за його творцями і можуть

використовуватися іншими особами лише за узгодженням з ними, крім випадків, визначених законодавством.

Однак справжня історія терміну почалася у 1967 році, після створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ). Ця організація доклала багато зусиль для світового визнання для закріплення терміну, який є ключовою складовою частиною її назви.

14 липня 1967 року у Стокгольмі було підписано конвенцію про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності, яка з грудня 1976 р. набула статусу спеціалізованої установи Організації Об'єднаних націй. Але фактичне започаткування цієї організації слід віднести на кінець 19-го ст., коли 20 березня 1883 р. було укладено Паризьку конвенцію про охорону промислової власності.

Всесвітня організація інтелектуальної власності у поняття інтелектуальної власності включає:

1. промислову власність, що головним чином охоплює винаходи, товарні знаки і промислові зразки;
2. авторське право, яке стосується літературних, музичних, художніх, фотографічних і аудіовізуальних творів.

Нині поняття інтелектуальної власності включає значно більше результатів інтелектуальної діяльності. Коло об'єктів інтелектуальної власності сьогодні можна поділити на чотири основні групи:

перша – це результати наукової, літературної і художньої творчості, які охороняються авторським правом і суміжними правами;

друга – це результати науково-технічної творчості, що охороняються патентним правом або правом промислової власності;

третю групу складають засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг, які прирівняні до результатів інтелектуальної діяльності;

четверту групу складають нетрадиційні результати творчої діяльності, до яких відносять наукові відкриття, службову і комерційну таємницю, топології інтегральних мікросхем, селекційні досягнення (сорти рослин та породи тварин), раціоналізаторські пропозиції, недобросовісну конкуренцію.

Отже, **інтелектуальна власність** – це права на результати творчої діяльності. Її об'єктом, проте, є не матеріальні носії, в яких реалізовані результати творчості, а саме ті ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях. Це специфічна особливість інтелектуальної власності – її об'єктами є нематеріальні речі, а саме безтілесні ідеї тощо. Проте не будь-які ідеї, а лише такі, що можуть бути втілені в матеріальних носіях, тобто їх автори повідомляють, як ту чи іншу ідею можна втілити і використати, або вона вже втілена в науковому, літературному чи художньому творі. Це одна із ознак інтелектуальної власності, яка відрізняє її від звичайної власності. Ті ідеї, що містять результати науково-технічної творчості і претендують на визнання об'єктом промислової власності, мають бути кваліфіковані як такі уповноваженими на це державними органами. Але яким би він (об'єкт) не був – він є об'єктом власності його творця. Наприклад, автор розробив якусь технічну пропозицію, спрямовану на удосконалення певного технологічного процесу, і подав її до Державного департаменту інтелектуальної власності як винахід. У результаті науково-технічної експертизи цю пропозицію винаходом не визнано. Проте вона не перестала бути об'єктом власності її творця.

Перелік об'єктів інтелектуальної діяльності, які можуть бути визнані об'єктами інтелектуальної власності наведений у Законі України „Про власність” від 7 лютого 1991 р. Цей закон містить спеціальний розділ VI, який називається „Право інтелектуальної власності”, в ст. 41 якого наводиться перелік об'єктів права інтелектуальної власності: „Об'єктами права інтелектуальної власності є твори науки, літератури та мистецтва, відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг, результати науково-дослідних робіт та інші результати інтелектуальної праці”. Отже, як бачимо, об'єктами інтелектуальної власності визнаються будь-які результати інтелектуальної праці.

В прийнятому Верховною Радою України новому Цивільному кодексі (ЦК), який набрав чинності з 1 січня 2004 року, питанням

інтелектуальної власності відведена окрема книга IV „Право інтелектуальної власності”. Найважливішим є те, що у ній здійснено принципово новий підхід до визначення правового статусу форм та об’єктів правового захисту і самих понять об’єктів інтелектуальної власності. Стаття 420 ЦК, яка так і називається „Об’єкти права інтелектуальної власності”, проголошує: „До об’єктів права інтелектуальної власності належать:

- літературні та художні твори;
- комп’ютерні програми;
- компіляції даних (бази даних);
- виконання;
- фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- наукові відкриття;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- сорти рослин, породи тварин;
- комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
- комерційні таємниці.

Але цей перелік не є вичерпним і може доповнюватись новими результатами безмежної інтелектуальної діяльності людини. Наприклад, до інтелектуальної діяльності відносяться результати, які становлять значну комерційну цінність — секрети виробництва ("ноу-хау" від англ. "know how" — "знаю як").

Суттєвим є включення до переліку об’єктів інтелектуальної власності наукового відкриття (стаття 427 ЦК).

Науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об’єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання.

Автор наукового відкриття має право надавати науковому відкриттю своє ім’я або спеціальну назву.

Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом.

На даний час різноманітні види об'єктів інтелектуальної власності класифікують наступним чином:

Об'єкти авторського права

- твори літератури: письмові твори белетристичного характеру, збірники творів;
- твори мистецтва: музичні, драматичні, хореографічні, аудіовізуальні твори; твори образотворчого та прикладного мистецтва, архітектури, фотографії; сценічні обробки, аранжування, переробки та переклади творів;
  - твори мистецтва: музичні, драматичні, хореографічні, аудіовізуальні твори; твори образотворчого та прикладного мистецтва, архітектури, фотографії; сценічні обробки, аранжування, переробки та переклади творів;
  - комп'ютерні програми: набори інструкцій, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети;
  - бази даних: сукупність творів, даних, або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, підбір і розташування складових частин якої, та її упорядкування є результатом творчої праці.

Об'єкти суміжних прав

- виконання творів: виконання вперше на території України, зафіксовано на фонограмі чи включено в передачу організації мовлення.
  - фонограми і відеограми: записи на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків (зображень);
  - програми телерадіоорганізацій: сукупність живого виконання або запису, що складається із зображень або звуків, втілених у сигнали, і випромінюється з метою подальшого розповсюдження.

Об'єкти науково-технічної інформації

- науково-технічна документація: результати науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, зафіксовані у формі, яка забезпечує їх відтворення, використання та поширення;
  - наукові відкриття: встановлення раніше невідомих, об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу;
  - раціоналізаторські пропозиції: пропозиції нові та корисні для підприємства, якому вони подані і передбачають створення, або заміну конструкції виробів, технології виробництва і застосовуваної техніки, або складу матеріалу;
  - сорти рослин (селекційні досягнення): сорт є новим та відповідає умовам відмінності, однорідності і стабільності;
  - породи тварин (селекційні досягнення): порода є новою та відповідає умовам відмінності, однорідності і стабільності.

Об'єкти промислової власності

- винаходи: продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослин і тварин), спосіб, застосування раніше відомого продукту чи способу за новим призначенням, якщо він новий, має винахідницький рівень і є промислово придатним;
  - корисні моделі: конструктивне виконання пристрою, що є новим і промислово придатним;
  - промислові зразки: форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб, якщо він новий і промислово придатний.
  - топографії інтегральних мікросхем: зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.
  - секретні об'єкти: об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі і промислові зразки), що становлять державну таємницю;
  - захист від недобросовісної конкуренції: захист через адміністративні чи судові органи від недобросовісних конкурентних

дій — неправомірне використання ділової репутації підприємця, створення перешкод у процесі конкуренції, неправомірне використання комерційної таємниці.

Засоби індивідуалізації товарів та учасників господарського обігу

- знаки для товарів і послуг: словесні, зображувальні, об'ємні та інші позначення або їх комбінації, виконані у будь-якому кольорі чи поєднанні кольорів, що відповідають умовам правової охорони;

- зазначення походження товарів (назва місця чи географічне зазначення походження товару): визначення, що ідентифікують певний товар, який походить з певного району чи місцевості країни, коли якість або інші характеристики товару, на яких базується його репутація, обумовлені географічним місцем походження товару;

- фірмові назви: назва підприємства зареєстрованого на місцевому (регіональному) рівні, що є його візитною карточкою і частиною його іміджу;

- комерційне найменування;
- доменне ім'я.

Ноу-Хау

- комерційні секрети: (відомості виробничого, організаційного, фінансового та ін. характеру, що складають комерційну цінність, не відомі третім особам і недоступні необмеженому кругу осіб);

- технічна документація: конструкторська, технологічна, проектна, економічна, юридична, призначена для використання у виробництві і реалізації товарів і послуг;

- творчі розробки: незапатентовані винаходи, формули, рецепти, склади, розрахунки, дослідні зразки, результати випробовувань і дослідів;

- системи організації виробництва, маркетингу, управління якістю продукції, кадрами, фінансами, політикою капіталовкладень;

- виробничо-комерційний досвід організації виробництва, маркетингу і навчання персоналу;

- науково-технічна документація.

У правовій системі інтелектуальної власності можна виділити три самостійні підсистеми об'єктів інтелектуальної власності (рис. 1.1):

- об'єкти авторського права і суміжних прав;
- об'єкти промислової власності;
- нетрадиційні об'єкти.

Рис. 1.1. Об'єкти інтелектуальної власності

1.2. Основні поняття і визначення

Система інтелектуальної власності оперує наступними поняттями.

Авторське право — частина цивільного права, яка визначає правовідносини (права і обов'язки), що виникають у зв'язку зі створенням і використанням (виданням, виконанням, показом і т. ін.) творів літератури, науки і мистецтва (© — знак охорони авторських

прав із вказівкою імені (найменування) особи, що має авторське право, і року першої публікації твору).

Авторське право поширюється на такі об'єкти інтелектуальної власності:

1. Твори **науки** — письмові твори наукового, технічного, прикладного характеру (книги, брошури, статті, комп'ютерні програми); твори в галузі географії, геології, топографії, архітектури; усні твори (виступи, лекції і доповіді); переклади; бази даних.

2. Твори **літератури** — письмові твори белетристичного характеру; збірки обробленого фольклору; усні твори.

3. Твори **мистецтва** — музичні твори з текстом і без; драматичні, хореографічні, аудіовізуальні твори, твори образотворчого і прикладного мистецтва, архітектури, фотографії; сценічні обробки, аранжування, обробки і переклади творів.

Суміжні права — права на результати творчої діяльності виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення, пов'язані з використанням творів літератури і мистецтва, на що авторські права належать іншим особам (Ⓒ — знак наявності суміжних прав із вказівкою імені (найменування) особи, що має суміжні права, і вказівки року першої публікації фонограми).

Таким чином, істотною особливістю більшості суміжних прав є їх похідність і залежність від прав авторів творів. Лише в тих випадках, коли твір, що виконується, записується на фонограму або передається в ефір або по кабелю, не охороняється законом, або не є результатом творчої діяльності, суміжні права мають самостійний характер. Охорона об'єктів суміжних прав здійснюється без шкоди охороні творів авторським правом. Суб'єкти суміжних прав мають самостійний характер. Суб'єкти суміжних прав мають, як і автори, виключні права на використання своїх об'єктів у будь-якій формі.

Більш вузьким стосовно "інтелектуальної власності" є поняття "промислова власність" як результат науково-технічної творчості.

Промислова власність — це вид інтелектуальної власності, який охоплює права на такі об'єкти промислової власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки

обслуговування, фірмові найменування та географічні зазначення про походження товарів, а також припинення недобросовісної конкуренції, передбачені Паризькою конвенцією з охорони промислової власності. Промислова власність розуміється в найбільш широкому значенні і поширюється на промисловість, торгівлю, сільське господарство, добувну промисловість, медицину, на всі продукти промислового чи природного походження, наприклад: вино, зерно, тютюновий лист, фрукти, худобу, копалини, мінеральні води, пиво, квіти, борошно тощо.

Є окрема група об'єктів, які можна назвати **нетрадиційними результатами інтелектуальної власності**: наукові відкриття, топографії (компонування) інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, селекційні досягнення у рослинництві (сорти рослин, породи тварин), комерційні таємниці тощо.

Серед об'єктів промислової власності далі будуть розглянуті:

- винаходи (корисні моделі);
- промислові зразки;
- знаки для товарів і послуг (торговельні марки);
- топографії інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- "ноу-хау" тощо.

Наведемо визначення основних об'єктів інтелектуальної власності

Винахід — це продукт творчої діяльності в будь-якій галузі промисловості або іншій сфері суспільно корисної діяльності людини, що відповідає визначеним законодавством умовам надання правової охорони і визнане як винахід компетентним державним органом.

Корисна модель — результат творчої діяльності людини в галузі технології, яка пов'язана з конструктивним виконанням пристрою.

Промисловий зразок — результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання.

Товарний знак (знак для товарів і послуг, торговельна марка) — це один із засобів ідентифікації товарів або послуг, тобто позначення,

здатне відрізнити товари або послуги однієї особи від товарів або послуг іншої особи.

Наукове відкриття — встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання. Право на наукове відкриття засвідчується дипломом та охороняється у порядку, встановленому законом. На географічні, археологічні і палеонтологічні відкриття, також на відкриття корисних копалин і в галузі суспільних наук дипломи не видаються.

Топографія інтегральної мікросхеми (ІМС) — зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Рационалізаторська пропозиція — визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері діяльності (наприклад, вона передбачає зміну або удосконалення конструкції виробу, технології виробництва, складу матеріалу).

Селекційним досягненням у рослинництві є новий сорт рослин — окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція), що незалежно від того, задовольняє вона повністю або ні умов і надання правової охорони за проявом ознак, породжених певним генотипом чи певною комбінацією генотипів.

Селекційним досягненням у тваринництві є створена внаслідок цілеспрямованої творчої діяльності група племінних тварин (порода, породний тип, лінія, сім'я тощо), яка має нові високі генетичні ознаки, що стійко передаються їх нащадкам.

"Ноу-хау" — це конфіденційна інформація наукового, технічного, виробничого, адміністративного, фінансового, комерційного або іншого характеру, що практично застосовується у діяльності, яка ще не стала загальним надбанням.

Фірмове (комерційне) найменування — це позначення, що відноситься до розрізняльних знаків і включає в себе назву, терміни або найменування, що служать для того, щоб розпізнати фірму та її ділову діяльність і відрізнити її від інших виробників.

У той час, як товарні знаки (або торговельні марки) відрізняють товари і послуги одного виробника від іншого, найменування фірми ідентифікує все підприємство безвідносно до товарів або послуг, що реалізуються нею на ринку, і є символом репутації і реноме відповідної фірми. Таким чином, фірмове найменування є її цінним активом, а також джерелом корисної інформації для споживачів. Тобто, охорона найменувань відповідає інтересам як виробників, так і споживачів, у рівній мірі зацікавлених у тому, щоб були передбачені правові інструменти, що запобігають використанню фірмового найменування способами, що призводять до помилки або до омани. Фірмові найменування є об'єктом охорони законодавства більшості країн, однак правові режими, що регулюють їх використання, змінюються в широких межах від країни до країни.

Назва місця походження товару (географічне зазначення) — назва географічного місця (країни, регіону, місцевості), що служить для позначення товару, який походить з вказаного географічного місця, і особливі властивості якого пов'язані з природними і людськими факторами, притаманними даному місцю. В Україні правова охорона надається на підставі реєстрації згідно із Законом України "Про охорону прав на зазначення походження товарів". "Champagne", "Cognac", "Chianti", "Pilsen", "Havana", "Tequila" — ось деякі добре відомі приклади назв, що асоціюються у всьому світі з виробами певного характеру і якості. Однією загальною відмітною ознакою всіх цих назв є їх функція позначення існуючих місцевостей, міст, районів або країн.

Однак коли сьогодні ми чуємо "Champagne", ми швидше думаємо про ігристе вино, ніж про район Франції, "Cognac" ми асоціюємо з алкогольним напоєм, витриманим у дубових бочках, а не з маленьким французьким містом, "Chianti" примушує нас думати про червоне італійське вино, а не про район на півдні Флоренції, "Pilsen" нагадує нам про пиво, але не про місто в Чеській Республіці і "Tequila" про спиртний напій, перегнаний з кактуса, а не про місто в штаті Джаліско, Мексіка. Ці приклади показують, що географічні вказівки можуть набувати високої репутації і тому бути цінними комерційними акти-

вами. Саме з цієї причини вони часто зазнають незаконного привласнення, контрафакції або фальсифікації, і їх охорона національна, а також міжнародна надзвичайно бажана.

Недобросовісною конкуренцією є будь-які дії господарюючих суб'єктів, які суперечать правилам та чесним звичаям у підприємницькій діяльності.

Відповідно до міжнародних правових норм, зокрема Паризької конвенції з охорони промислової власності, актами недобросовісної конкуренції вважаються всі дії, що можуть будь-яким чином викликати сплутування стосовно підприємства, продукції або промислової чи торговельної діяльності конкурента; неправдиві твердження при здійсненні комерційної діяльності, що дискредитують підприємство, продукцію або промислову чи торговельну діяльність конкурента; інформація, використання якої при здійсненні комерційної діяльності може ввести в оману стосовно характеру, способу виготовлення, якості та кількості товарів.

Відповідно до Закону України "Про захист від недобросовісної конкуренції" недобросовісною конкуренцією визнаються такі дії:

- неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, упаковки, в тому числі фірмових найменувань, знаків для товарів і послуг;
- неправомірне використання товару іншого виробника, копіювання зовнішнього вигляду виробу;
- дискредитація господарюючого суб'єкта (підприємця);
- купівля-продаж товарів, виконання робіт;
- надання послуг із примусовим асортиментом;
- схилення господарюючого суб'єкта (підприємця) до розірвання договору з конкурентом;
- досягнення неправомірних переваг у конкуренції;
- розголошення комерційної таємниці;
- схилення до розголошення комерційної таємниці;
- неправомірне використання комерційної таємниці тощо.

У системі охорони інтелектуальної власності з'явилися такі поняття, як гудвіл і франчайзинг.

Гудвіл (ділова репутація) — комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємства без відповідного збільшення активних операцій.

Гудвіл — це нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між балансовою вартістю активів підприємства та його звичайною вартістю як цілісного майнового комплексу, що виникає внаслідок використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів (робіт, послуг), нових технологій тощо.

Франчайзинг — це особливе право спеціальних привілеїв, пільга (у широкому розумінні слова). За договором франчайзингу одна сторона (правовласник) зобов'язується надати іншій стороні (користувачеві) за винагороду на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплекс виключних прав, які належать право-власнику, в тому числі на фірмове найменування і/або комерційне позначення правовласника, на комерційну інформацію, що охороняється, а також інші передбачені договором об'єкти виключних прав — знак для товарів і послуг тощо.

Заявляються і одержують правову охорону в Україні з видаванням охоронного документа у формі патентів — винаходи (корисні моделі) і промислові зразки, сорти рослин, у формі свідоцтва — на знаки для товарів і послуг, на твори науки, літератури і мистецтва, у формі посвідчення або свідоцтва — на раціоналізаторські пропозиції.

Патент — це юридично-технічний документ, що видається компетентним державним органом і яким держава засвідчує виключне право власника на створений ним об'єкт промислової власності (винахід, корисну модель, промисловий зразок, сорт рослин). Це юридичний документ, оскільки закріплює за власником патенту визначені законом права. Водночас це технічний документ, оскільки він дає технічний опис об'єкта.

Патент засвідчує від імені держави:

- що заявлена пропозиція є охороноспроможним об'єктом;

- встановлення права авторства на об'єкт;
- визнання права власності на об'єкт;
- визнання пріоритету на об'єкт.

Патенти, видані на один об'єкт у різних країнах, є незалежними. Патент завжди має територіальний характер, тобто видається і діє відповідно до вимог національного (регіонального) законодавства. Патент надає його власнику виключне право на використання об'єкта на власний розсуд.

В Україні права, що засвідчуються патентом, діють від дати публікації відомостей про його видачу і не зачіпають будь-які інші особисті немайнові чи майнові права винахідника (автора).

Термін дії патенту:

1. на винахід — 20 років від дати подання заявки (патент без проведення експертизи по суті називається «деклараційним» і діє 6 років);

2. на корисну модель — 10 років від дати подання заявки;

3. на промисловий зразок — 10 років від дати подання заявки і може бути подовжений на наступні 5 років;

4. на сорти рослин — 20 років від дати подання заявки (для винограду і плодових культур — 30 років) і може бути подовжений, але не більше, ніж на 10 років.

Право на об'єкти промислової власності охороняється державою.

Це право охороняється в Україні і державах, які підписали тимчасову угоду про створення Міжнародної організації з охорони промислової власності. Таке саме право мають іноземні фізичні і юридичні особи.

1.3. Результат творчої діяльності як об'єкт інтелектуальної власності

Творча діяльність є однією з найважливіших сторін життя людини.

Що таке творчість? **Творчість** – це цілеспрямована пошукова діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, яке

вирізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Творчість притаманна тільки людині, оскільки передбачає творця – суб'єкт творчої діяльності, яким може бути тільки людина. Творчість – процес усвідомлений, цілеспрямований і, як правило, передбачуваний. Творча діяльність не може бути повторенням відомого, її результату завжди властива новизна.

Творчість властива людині у будь-якій сфері її суспільної діяльності. Нормою ст. 54 Конституції України проголошено свободу творчості. Це означає, що людина може творити в будь-якій галузі діяльності і творити все, що їй забажається. Проте обмеження творчості встановлюються законом – творчість не може бути антисуспільною, аморальною, спрямованою проти людства.

Часто творчість визначають як інтелектуальну. Інтелект у перекладі з латинської означає пізнання, розуміння, розум. Інтелект – це є здатність до мислення, раціонального пізнання. Тобто інтелектуальна творчість – це і є розумова діяльність, адже творчості без розумового осмислення бути не може, бо творити здатна тільки людина, наділена розумом.

Творчість властива людині у будь-якій сфері її суспільної діяльності. Стаття 54 Конституції України проголошує свободу творчості. Проте, далеко не будь-яка творчість завершується досягненням певного об'єктивного результату. Тому кількість результатів творчої діяльності значно перебільшує кількість об'єктів інтелектуальної власності. До результатів творчої діяльності належать і ті, які з тих чи інших причин не можуть стати об'єктами правової охорони, наприклад, відкриття, винаходи, які втратили патентоздатність, або не запатентовані об'єкти промислової власності.

Отже, результати творчої діяльності можуть бути двох видів:

1. ті, що є об'єктами правової охорони і
2. ті, що не є об'єктами правової охорони.

Результати творчої діяльності, які наділяються правовою охороною, визнаються об'єктами інтелектуальної власності.

За своєю цілеспрямованістю творчість можна умовно розподілити на два основних види: **духовна творчість** і **науково-технічна творчість**.

До першого виду належать результати художньої творчості.

До другого – науково-технічної.

І перша, і друга охоплюють великі кола різноманітних видів творчості. У зв'язку з цим всі результати творчої діяльності можна поділити на такі групи:

За своєю цілеспрямованістю творчість можна умовно розподілити на два основних види: **духовна творчість** і **науково-технічна творчість**.

До першого виду належать результати художньої творчості.

До другого – науково-технічної.

І перша, і друга охоплюють великі кола різноманітних видів творчості. У зв'язку з цим всі результати творчої діяльності можна диференціювати на такі групи:

1. Перша група – результати духовної творчості, спрямовані на збагачення внутрішнього світу людини, на формування її світогляду. Вона охоплює літературну, наукову, мистецьку, виконавську майстерність артистів, звукозапис, радіомовлення і телебачення, інші види творчої діяльності гуманітарного характеру. Так, наприклад, ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. (в ред. від 11 липня 2002 р.) дає перелік творів, на які поширюється авторське право.

2. Другу групу складають результати науково-технічної творчості, які підпадають під поняття „промислова власність”. Результати технічної творчості застосовуються переважно у сфері виробництва товарів і надання послуг. Вони сприяють передусім підвищенню технічного рівня суспільного виробництва, його ефективності, продуктивності, забезпечують конкурентоспроможність вироблених товарів і послуг.

До результатів науково-технічної творчості належать: винаходи в усіх галузях людської діяльності, корисні моделі, промислові зразки, що регулюються Законами України «Про охорону прав на винаходи і

корисні моделі» від 1 червня 2000 р., «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р.

Поняття «промислова власність» іноді помилково ототожнюється з матеріальними об'єктами промисловості – будинками, спорудами, устаткуванням. Однак це не так. Промислова власність – це вид інтелектуальної власності. Вираз «промислова власність» може здатися не зовсім точним, оскільки поки мова йде лише про винаходи; основним сектором економіки, який зацікавлений в них, є промисловість. Дійсно, винаходи використовуються, як правило, на промислових підприємствах. Але товарні знаки, знаки обслуговування, комерційні найменування та позначення являють інтерес не лише для промисловості, а й для торгівлі. Незважаючи на недостатню точність, вираз «промислова власність» набув в європейських мовах значення, яке охоплює не тільки винаходи, а й інші згадані об'єкти.

3. Третя група об'єктів інтелектуальної власності – це засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товару і послуг. Це також своєрідний товар, який сприяє збуту іншого товару. У наш час перед виробниками, особливо в країнах із розвинутою економікою, часто постає проблема збуту. Однорідних товарів виробляється так багато, що ринок уже не спроможний усі їх поглинути. Споживач починає у морі однорідних товарів вишукувати той, який вирізняється якістю, зовнішнім оформленням, економічністю та іншими якісними чи естетичними ознаками. Тут споживачеві у пригоді стають спеціальні позначення і найменування, які допомагають йому відрізнити товар одного виробника від однорідного товару іншого виробника. Тому такі позначення у сучасних умовах також є товаром, який на ринку продається і купується. Раціональне і доцільне використання зазначеного товару забезпечує його власникові досить солідні прибутки. Його можна використовувати багатьма різноманітними способами, але в межах, визначених законом.

Ця група об'єктів інтелектуальної власності відокремлюється від групи промислової власності. За Паризькою конвенцією про охорону промислової власності такі інститути, як торговельні марки,

комерційне найменування та географічне зазначення належать до промислової власності. У той же час помітно, що зазначені об'єкти не дуже вписуються в групу промислової власності, принаймні за своїм функціональним призначенням. Торговельні марки, комерційне найменування та географічне зазначення мають своїм призначенням індивідуалізацію учасників цивільного обігу товарів і послуг. Слід підкреслити й те, що засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг відрізняються від інших об'єктів промислової власності не лише функціональним призначенням. Вони також різняться і рівнем творчості: одна справа створити винахід, інша – торговельну марку, промисловий зразок чи комерційне найменування. У цілому об'єкти промислової власності мають своїм призначенням підвищення ефективності виробництва, зниження собівартості продукції тощо, а засоби індивідуалізації – відмінність товару одного виробника від подібного товару іншого виробника. Таким чином, значущість об'єктів промислової власності дещо вища.

4. Окрему групу складають нетрадиційні результати творчої діяльності, які також визнаються об'єктами інтелектуальної власності і охороняються законодавством, але мають свою специфіку. До них відносять наукові відкриття, службову і комерційну таємницю, топології інтегральних мікросхем, селекційні досягнення (сорти рослин та породи тварин), раціоналізаторські пропозиції, недобросовісну конкуренцію.

Усі зазначені результати творчої діяльності об'єднані поняттям інтелектуальної власності.

1.4. Поняття права інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність є результатом інтелектуальної, творчої діяльності людини. Звідси випливає висновок: якщо є інтелектуальна власність, то очевидно, що є і право інтелектуальної власності. Не може бути власності без права власності. Якщо інтелектуальна власність нематеріальна, то що є об'єктом власності? Об'єктом власності є право на результати інтелектуальної діяльності людини.

За Законом України „Про власність” будь-які результати інтелектуальної діяльності визнаються об'єктами права власності (приватної, комунальної чи державної). Це право має подвійну природу.

З одного боку, творець (автор) нематеріального об'єкта власності і творець матеріального об'єкта власності мають подібні права власності, тому що право на результат творчої діяльності забезпечує його власнику виняткову можливість розпоряджатися цим результатом на свій розсуд, а також передавати іншим особам, тобто воно подібне до права власності на матеріальні об'єкти (майнове право).

З іншого боку, поряд з майновим правом, існує деяке духовне право творця на результат творчої праці, так зване право автора. Тобто автор має сукупність особистих немайнових (моральних) прав, що не можуть відчужуватися від їхнього власника в силу їхньої природи, та майнових прав.

Іншими словами, якщо майнове (економічне право) на результат творчої праці може бути віддільним від творця (переданим іншій особі в обмежене чи необмежене користування), то моральне (немайнове) право автора невіддільне від творця і не може бути передано іншій особі.

Цивільний кодекс України (стаття 418) дає наступне визначення права інтелектуальної власності:

„Право інтелектуальної власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законами”.

Таким чином, право інтелектуальної власності включає (рис 1.2):

1. особисті немайнові права;

Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть передаватися іншим особам. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав

інтелектуальної власності. Особисті немайнові права інтелектуальної власності діють безстроково, якщо інше не встановлене законом.

2. майнові права, а саме: права володіти, права користуватися, права розпоряджатися.

Майнові права інтелектуальної власності можуть бути внеском у статутний капітал юридичної особи, предметом договору застави та інших зобов'язань, а також використовуватися в інших цивільних відносинах. Майнові права інтелектуальної власності можуть бути припинені достроково у випадках, встановлених Цивільним Кодексом України, іншими законами або договором.

Рис. 1.2. Складові права інтелектуальної власності

Зміст цих прав щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається Цивільним Кодексом та іншими законами.

Правовий режим інтелектуальної власності характеризують такі особливості: право на нематеріальний об'єкт має обмежений строк дії; при відчуженні матеріального носія об'єкта інтелектуальної власності автор не втрачає з ним зв'язок, останній продовжує існувати у формі особистого немайнового права автора. Зазначені особливості закріплено в нормах авторського та патентного права.

Право інтелектуальної власності є непорушним. Ніхто не може бути позбавлений права інтелектуальної власності чи обмежений у його здійсненні, крім випадків, передбачених законом.

Суб'єктом права інтелектуальної власності визнається особа, яка є носієм особистих немайнових та (або) майнових прав інтелектуальної власності.

Слід відзначити, що право власності, як і будь-яке інше цивільне право, прийнято розглядати в **об'єктивному** і **суб'єктивному** значенні.

Право інтелектуальної власності в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у процесі створення і використання результатів інтелектуальної діяльності. Тобто це сукупність цивільно-правових актів, які регулюють зазначені відносини.

У суб'єктивному значенні право інтелектуальної власності – особисті немайнові і майнові права, що відповідно до чинного законодавства належать авторам того чи іншого результату інтелектуальної діяльності. Зміст суб'єктивних прав інтелектуальної власності буде розкрито далі.

Об'єктами права інтелектуальної власності є результати творчої діяльності, а первісними суб'єктами цього права є творці цих результатів. Проте, право інтелектуальної власності може належати не лише безпосередньо творцям, але і їх правонаступникам.

Залежно від характеру інтелектуальної діяльності право власності на зазначені результати буває трьох видів:

1. Якщо результатом творчої діяльності є твори науки, літератури, мистецтва, то вони охороняються авторським правом. До авторського права долучаються так звані суміжні права (права виконавців, розробників фонограм та організацій мовлення).

2. Другу групу прав інтелектуальної власності складають результати науково-технічної творчості, які об'єднуються в групу об'єктів промислової власності.

3. Позначення і найменування, засобами яких розрізняються учасники цивільного обороту, товари і послуги складають третю групу прав інтелектуальної власності.

1.5. Види права інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність – частина цивільного права, що включає чотири сфери прав:

1. авторське право і суміжні права;
2. промислову власність;
3. права на засоби індивідуалізації суб'єктів цивільного обороту;
4. права на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

В той же час, виходячи із тотожності форм та способів охорони прав, три останні групи іноді поєднують в одну – промислова власність. Промислова власність охоплює досить широке коло об'єктів, що знайшли застосування в міжнародному торговому обороті. Поняття «промислова власність» після прийняття Паризької конвенції про охорону промислової власності 1883 р. стало загальноживаним, універсальним у патентній практиці терміном, що ввійшов у побут міжнародних контактів.

До об'єктів права промислової власності належать: технічні рішення (винаходи), корисні моделі; зовнішній вигляд промислових виробів (промислові зразки – малюнки чи моделі); символи чи позначення, що проставляються на промислових виробках, використовуються при наданні послуг (торгівельні марки, або знаки для товарів та послуг); географічні зазначення місць походження товарів; найменування фірм, під якими вони виступають у господарському обороті (фірмові або комерційні найменування); сорти рослин; породи тварин; топографії інтегральних мікросхем тощо. До права промислової власності включено також право на припинення недобросовісної конкуренції, тобто на використання прийомів, що суперечать ustalеним у промисловій і торговельній практиці чесним звичаям.

Авторське право і суміжні права охороняють права автора твору, створеного в результаті творчої інтелектуальної праці. Вони стосуються особливих форм творчості, що мають відношення головним чином до засобів масових комунікацій – не тільки до друкованих публікацій, а й до радіо- та телепередач, прокату фільмів, комп'ютерних систем збереження та відтворення інформації.

Авторське право охороняє форму вираження ідей, а не самі ідеї. Як тільки ідеї втілюються в матеріальний носій, виникає правова охорона форми твору – розташування слів, нот, знаків.

Права, які стосуються виконавців, виробників фонограм, відеограм і організацій мовлення, прийнято називати «суміжними правами», тобто правами в галузях, суміжних з авторським правом.

Таким чином, у цивільному праві і в цивільному законодавстві склалося два самостійних правових інститути – авторське право і патентне право або право промислової власності

1.6. Право власності і право інтелектуальної власності

Залежно від об'єктів права власності традиційно власність поділяють на два види:

- право власності на майно;
- право власності на результати творчої діяльності.

Право власності на майно і право інтелектуальної власності – це різні правові інститути, хоча вони і мають багато спільного.

Спільність полягає в тому, що їх суб'єктам належать однакові права на об'єкти власності. Суб'єкти права інтелектуальної власності мають стосовно результатів творчої діяльності такі само правомочності, як і суб'єкти звичайного права власності. Це – право володіння, користування і розпорядження об'єктом своєї власності на свій розсуд (ст. 41 Конституції України).

Спільними є способи виникнення права власності і права інтелектуальної власності, незважаючи на їх різноманітність:

- право власності виникає шляхом виробництва об'єкта, право інтелектуальної власності виникає також шляхом створення твору, винаходу тощо;
- право власності виникає шляхом укладення цивільно-правових договорів, так само виникає і право інтелектуальної власності;

Проте між цими двома видами право власності існує чимало суттєвих відмінностей. Зокрема:

1. Найбільш суттєва відмінність між зазначеними правами власності полягає в тому, що звичайне право власності встановлюється на матеріальні об'єкти – предмети навколишнього середовища.

Об'єктами права інтелектуальної власності можуть бути лише нематеріальні об'єкти – речі, які в римському приватному праві називались безтілесними. Як уже зазначалось, об'єктами інтелектуальної власності є ідеї, образи, символи, думки, гіпотези тощо. Перелічені об'єкти можуть стати інтелектуальною власністю лише за умови, що вони здатні матеріалізуватись, втілитись у матеріальних носіях. Ідея, яка не здатна до такої матеріалізації, об'єктом права інтелектуальної власності не стає. Проте законодавство деяких країн встановлює правову охорону і на ідеї.

2. Автору об'єкта інтелектуальної власності належить два види прав: особисті немайнові права та майнові права. Майнові права можуть передаватися іншим особам, немайнові права відчуженню не підлягають.

Власнику матеріального об'єкта належать тільки майнові права.

3. Право власності (крім права власності, що встановлюється договором позики) не обмежене будь-яким строком. Цей строк може бути перерваний тільки у випадках, передбачених законом.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності є чинними безстроково, якщо інше не встановлено законом.

Майнові права інтелектуальної власності встановлюється лише на певний строк, наприклад, патент на винахід видається строком лише на 20 років. Після чого винахід стає надбанням суспільства.

4. Право інтелектуальної власності виникає, як правило, тільки після державної реєстрації результату творчої діяльності у відповідних державних органах. Для об'єктів права промислової власності, а також для засобів індивідуалізації така реєстрація є необхідною, для об'єктів авторського права реєстрація є бажаною (вона засвідчує пріоритет створення результату літературно-художньої творчості) і необхідна для реєстрації в подальшому об'єкта інтелектуальної власності в митних органах.

Встановлення звичайного права власності на матеріальний об'єкт спеціальної кваліфікації на потребує. Державна реєстрація права власності на матеріальні об'єкти необхідна лише у випадках, передбачених законом (нерухомості, транспортних засобів тощо).

5. Суттєвою відмінністю права інтелектуальної власності від звичайного права власності є здатність об'єкта інтелектуальної власності до тиражування, чого не можна сказати про матеріальні об'єкти власності. Ідеї, образи, звуки, символи, тобто об'єкти інтелектуальної власності, мають здатність до багаторазового втілення в матеріальному об'єкті. Книга, наприклад, в якій втілено інтелектуальну власність її автора, може бути тиражована в будь-якій кількості. Теж саме стосується й інших об'єктів інтелектуальної діяльності. Проте при цьому слід мати на увазі, що право інтелектуальної власності встановлюється і діє лише саме щодо цієї нематеріальної речі (ідеї, образи, символи, сполучення звуків тощо), а не щодо матеріальних носіїв, у яких втілено задум автора.

Власниками матеріальних носіїв, в які втілено об'єкти інтелектуальної власності, будуть інші особи, які придбали такі носії на законній підставі. Цих власників може бути стільки, скільки тиражовано копій зазначених матеріальних носіїв, а суб'єктом права інтелектуальної власності буде лише автор чи його правонаступник.

6. Право інтелектуальної власності не залежить від права власності на річ, в якій втілено об'єкт права інтелектуальної власності, а тому, річ та результат творчої діяльності можуть одночасно належати різним особам-власникам. Тобто з переходом права власності на річ до іншої особи, право інтелектуальної власності не переходить до нового власника.

Передача прав на об'єкти інтелектуальної власності відбувається в спеціальному порядку.

7. Відчуження права власності відбувається в повному обсязі, тоді як право інтелектуальної власності передається за ліцензійними угодами як у повному обсязі (виключна ліцензія), так і частково з обмеженням по строку, способу використання, території, кількості примірників тощо. Крім того, договори на передачу прав

інтелектуальної власності підлягають державній реєстрації так само, як і право інтелектуальної власності.

8. Охорона права інтелектуальної власності в більшості випадків обмежується територією певної країни, де відбулася державна реєстрація (за виключенням загальновідомих товарних знаків).

Право інтелектуальної власності – це право володіння, користування і розпоряджання результатом інтелектуальної діяльності на свій розсуд. Суб'єкт права інтелектуальної власності має право на володіння її результатом. До будь-якого втілення цього результату в матеріальному носії володарем його може бути тільки автор чи його правонаступник. Наприклад, якщо певна музика чи слова пісні уже склалися у свідомості автора, або навіть уже записані на папері, але ще не оприлюднені, то володарем цієї музики чи слів пісні є автор. Коли ж ноти чи слова пісні опубліковані, то в силу здатності до тиражування ці твори можуть бути у володінні багатьох осіб, але всі вони будуть володіти музикою чи словами пісні не від свого імені, а від імені їх автора. Саме тому при виконанні пісні завжди проголошують ім'я композитора та автора слів.

1.7. Місце і роль інтелектуальної власності в економічному і соціальному розвитку держави

Соціально – економічний розвиток будь-якої країни передбачає:

1. розвиток суспільного виробництва тобто,
по – перше, збільшення виробництва матеріально - речових благ та послуг (товарів та послуг), що задовольняють матеріальні потреби людей, і,
по – друге, розвиток галузей, що виробляють нематеріальні блага та послуги (охорона здоров'я, освіта, спорт, культура, мистецтво тощо), призначені для задоволення духовних потреб населення;
2. соціальний прогрес тобто підвищення матеріального і культурного (духовного) розвитку суспільства, створення найкращих умов для всебічного розвитку людини, підвищення рівня життя

населення, рівня соціального захисту та добробуту кожного громадянина і суспільства в цілому.

Одна з основних властивостей інтелектуальної власності саме і полягає в тому, що вона повинна приносити матеріальну чи іншу користь або сприяти духовному розвитку громадян.

Без перебільшення можна констатувати той факт, що добробут суспільства і велич країни значною мірою залежать від ефективності і рівня творчої діяльності людей, яка є найпотужнішою рушійною силою розвитку цивілізації. Творчою працею людини створюються всі багатства суспільства. Творчість притаманна людині у будь-якій сфері її діяльності — у промисловому чи сільськогосподарському виробництві, військовій справі, охороні здоров'я людей, лікуванні тварин, організації свого відпочинку і дозвілля тощо. Саме завдяки розумовій діяльності людство переходить від одного етапу забезпечення необхідними засобами та знаряддями для свого існування до іншого — більш досконалого.

На відміну від природних ресурсів, яких мають певну межу, інтелектуальна власність є невичерпним ресурсом, тому в останні десятиріччя вона швидко замінює традиційні матеріальні активи і стає рушійною силою економічного і культурного розвитку суспільства.

Тенденції розвитку науки, культури, техніки і виробництва свідчать про те, що людство у своєму розвитку підійшло до тієї межі, коли подальший прогрес буде зумовлюватися саме розумовою діяльністю суспільства. Тобто, саме результати розумової діяльності або за теперішньою термінологією — інтелектуальної діяльності будуть визначати стратегію і тактику соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Уже тепер видно, що високий рівень інтелектуальної діяльності у тій чи іншій країні зумовлює високий рівень добробуту її народу. Але в силу тих чи інших причин рівень інтелектуальної діяльності в різних країнах неоднаковий. Він у першу чергу визначається рівнем усвідомлення значення цієї діяльності для розвитку суспільства, створенням сприятливих умов для цього виду творчості та іншими чинниками, які певною мірою їй сприяють.

Останнім часом інтелектуальна власність набуває дедалі більшого значення для культурного і науково-технічного розвитку будь-якої країни. Неважко помітити, що всі країни з високорозвинутою ринковою економікою вирізняються високим рівнем освіти, науки і культури. Світовий досвід переконує, що там, де глибоко усвідомлюють значення і роль цих трьох чинників для суспільного розвитку і приділяють їм належну увагу, країна залучається до числа держав із високо розвинутою економікою. Прикладом можуть бути Південна Корея, Тайвань та інші країни Східної і Південної Азії, які, не маючи ні своєї сировини, ні власних енергоносіїв, спрямували всі свої зусилля і кошти саме на розвиток освіти, науки і культури, що сприяло швидкому розвитку економіки, створенню і раціональному використанню досягнень науки і техніки, підйому мистецтва і виробництва, матеріально-технічного забезпечення побуту людей і розвитку виробничої інфраструктури.

Країни з високим рівнем виробництва і добробуту людей (США, Канада, Японія, Швеція, Великобританія, Франція, Німеччина та інші країни Західної Європи) приділяють багато уваги формуванню інтелектуальної еліти.

Провідна країна світу — США, створивши могутній потенціал, протягом ХХ століття зберігає лідерство в галузі науки, техніки і виробництва завдяки виділенню великих коштів на потреби освіти (6,5-7 % сум валового національного продукту). Зокрема відомо, що за весь час існування Нобелівських премій, більше половини з них у галузі науки і техніки отримали американські вчені. За період з початку ХІХ століття й донині в США було видано більше 5 млн патентів, приблизно стільки, скільки у Великобританії, Франції і Німеччині разом узятих.

Патентні служби США в середньому видають більше 80 тис. патентів на рік.

Творча діяльність людини і суспільства (духовна, науково-технічна, соціально-економічна), яка пов'язана зі створенням і повсякденним використанням найрізноманітніших об'єктів ін-

телектуальної власності, привела до виникнення нового поняття — інтелектуальний капітал.

Сучасний ринок стимулює розвиток творчої інтелектуальної праці, впровадження у суспільне виробництво новітніх технологій, винаходів, корисних моделей, програмних продуктів тощо. Сьогодні, наприклад, світова промислова економіка поступається місцем інтелектуальній економіці, де найбільш міцною рухомою силою стає сила ідей. Світовий досвід показує, що в економіці, яка найбільш спирається на ідеї, а менше — на фізичний капітал, різко зростає вірогідність реалізації успішних проривів. Так, наприклад, у США частка капіталовкладень в інформаційні технології зросла в три рази порівняно з 1960 роком.

Сьогодні інтенсивно розвиваються наукомісткі галузі, такі як біотехнологія, генна інженерія, комп'ютерне програмування тощо.

Об'єкти інтелектуальної власності як товар дають значний прибуток, тому в динамічному ринковому середовищі стосовно результатів інтелектуальної праці використовують терміни "інтелектуальна власність", "інтелектуальний потенціал", "інтелектуальний капітал", "комерціалізація інтелектуальної власності" тощо.

Інтелектуальний капітал — це ресурс, який характеризує знання, інтелектуальний потенціал організації та один із критеріїв визначення конкурентоспроможності організації. Він є сумою трьох складових:

1. Людський капітал — сукупність знань, навичок, творчих здібностей, а також спроможність власників та наукомістких працівників відповідати вимогам і завданням компанії.

2. Структурний капітал — програмні засоби ЕОМ, програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки, а також всілякі організаційні механізми, які забезпечують продуктивність та функціонування компанії.

3. Споживчий капітал — майбутні споживачі продукції компанії та її спроможність задовольнити їх запити.

Інтелектуальний капітал має надзвичайно складну сутність та багатовекторність прояву, що визначається механізмом його функціонування і потребує різних методів його вартісної оцінки.

Україна має сформований десятиліттями потужний науковий та науково-технічний потенціал, який дає можливість формувати засади науково-технічної діяльності, орієнтованої на перспективу, в галузі створення нових матеріалів, технологій, інженерних рішень тощо. Науковий потенціал України, напрацьований не одним поколінням, є надбанням нації.

Розвиток науки і техніки повинен сприяти вирішенню економічних і соціальних задач, які стоять перед українським суспільством, прискоренню переходу економіки на шлях інтенсивного розвитку, підвищенню ефективності суспільного виробництва.

1.8. Роль промислової власності в економічному розвитку

Ми живемо в епоху технологічних суспільств, тобто суспільств, у яких визначальною ланкою у виробництві матеріальних благ є технології. Щоб вижити в конкурентній боротьбі, потрібно виробляти конкурентоздатні товари. Цього можна досягти, якщо безупинно вдосконалювати технологічні процеси для їхнього виробництва. А це можливо здійснити тільки за рахунок використання результатів інтелектуальної діяльності, а саме науково-технічної творчості, тобто об'єктів промислової власності: винаходів, корисних моделей, промислових зразків, ноу-хау тощо. Безперечно, результати такої діяльності будуть більш вагомими, особливо у сфері оборони, якщо вони отримані своїми громадянами.

Серед об'єктів промислової власності великий вплив на науково-технічний і економічний розвиток мають, безумовно, винаходи. Відображена в патентній документації технічна, технологічна і правова інформація дає можливість заощаджувати час, гроші і сили в процесі науково-дослідної діяльності, не повторювати роботу, уже виконану іншими.

Необхідною умовою для ефективного створення і використання об'єктів промислової власності є наявність в країні патентної системи. Тому країни, у яких відсутня патентна система, створюють її, а країни, де такі системи не відповідають новим потребам і викликам часу, намагаються удосконалити їх.

Створення національної патентної системи промислової власності переслідує подвійну мету. З одного боку, необхідно законним чином оформити економічні і моральні права авторів і власників об'єктів промислової власності, а з іншого боку - стимулювати в рамках державної політики творчу активність громадян, сприяти поширенню і застосуванню її результатів, заохочувати чесну торгівлю.

Так, право на одержання патенту на винахід стимулює вкладення грошей і зосередження людських ресурсів у галузі досліджень і розробок. Видача патенту стимулює інвестиції в промислове використання винаходу. Публікація патенту робить доступною інформацію про нього широкому колу людей і стимулює, тим самим, створення нових винаходів і, отже, сприяє науково-технічному прогресу. У свою чергу, право на торговельну марку захищає підприємство від недобросовісної конкуренції.

Серед об'єктів промислової власності великий вплив на науково-технічний і економічний розвиток мають, безумовно, винаходи. Відбита в патентній документації технічна, технологічна і правова інформація дає можливість заощаджувати час, гроші і в процесі науково-дослідної діяльності, не повторювати роботу, вже виконану іншими.

Патентна документація дозволяє виявляти альтернативні технології, якими можна замінити менш сучасні існуючі технології. На основі аналізу патентної документації можна дати оцінку конкретній технології, розглянути її на предмет впровадження чи ліцензування.

Патентна документація служить також для виявлення підприємств, що діють у тій чи іншій сфері технології, зокрема, конкурентів. Нарешті, вивчення патентної документації допомагає знаходити рішення технічних проблем, виявляти сучасний рівень

розвитку технології, проводити експертизу науково-технічних програм, визначати пріоритетні напрямки розвитку галузей промисловості й окремих виробництв.

Одне з головних призначень патентної системи полягає в тому, що вона заохочує винахідницьку діяльність і стимулює творчу активність громадян країни.

Прикладом вдалого використання винаходів є історія відомої фірми TOYOTA (Японія). У 1896 р. Сакігі Тойота отримав патент, який удосконалював відомий у Європі ткацький станок. Через 13 років Сакігі отримав патент на важливий винахід - автоматичний ткацький станок. У наступні роки було отримано багато патентів на доповнюючі винаходи до цього станку. У 1924 р. син Сакігі, Кіхіро Тойота, уклав ліцензійну угоду з компанією братів Платт на виключне право виготовляти і продавати автоматичний ткацький станок у будь-якій країні, окрім Японії, Китаю та Сполучених Штатів Америки. Вартість ліцензії становила \$25 млн., на які Кіхіро заснував відому автомобільну фірму TOYOTA.

Вплив винаходів на економічний розвиток може здійснюватися за чотирма каналами:

1. Інформація про патенти полегшує передачу (трансфер) технологій і сприяє залученню прямих іноземних інвестицій.
2. Патенти стимулюють наукові дослідження.
3. Патенти є каталізатором нових технологій і бізнесу.
4. Бізнес накопичує патенти і комерціалізує їх шляхом передачі прав через ліцензійні угоди, внесення до статутного капіталу підприємств, використання у власному виробництві для отримання додаткового прибутку.

Важко переоцінити роль такого об'єкта як торговельна марка, у просуванні товару на ринок. Вдала торговельна марка - важливий внесок в економіку підприємства тому, що вона дозволяє зайняти на ринку вигідне положення, засноване на визнанні даної торговельної марки покупцями.

Вдало "розкручена" торговельна марка приносить її правоволодільцю додатковий прибуток понад того, який би він

отримав без її використання. Перевагою торговельної марки перед винаходом є те, що строк користування правами на неї практично не обмежений у часі.

Отже, об'єкти промислової власності мають велике значення для економіки.

1.9. Авторське право і розвиток культури

Важко переоцінити роль авторського права в розвитку культури суспільства, особливо у сфері культурного (духовного) розвитку його громадян. Звичайно, об'єкти авторського права: літературні й художні твори можна самим не створювати, а запозичати їх від інших держав. Однак, такий шлях варто вважати змушеним і, в остаточному підсумку, хибним. Надзвичайно важливо, щоб твори літератури і мистецтва створювалися авторами, які належать до того суспільства, якому вони адресовані, а суспільство, у свою чергу, повинно бачити своє відображення в цих творах. Використання іноземних робіт у розумних межах варто вважати виправданим настільки, наскільки це сприяє культурному обміну і взаємному збагаченню ідеями.

Розвиток національної творчості не має перспектив, якщо автору не гарантована авторська винагорода за його творчу працю. Тому охорона авторського права і суміжних прав передбачає не тільки виплату справедливої винагороди авторам, але й належний захист прав видавців і виконавців.

Добре поставлений захист авторських прав вигідний не тільки авторам, але і державі, тому що, усуваючи недобросовісну конкуренцію, сприяє поповненню державної скарбниці за рахунок податків. Однак для цього необхідно створити відповідну адміністративну інфраструктуру, яка б забезпечувала строге дотримання авторських прав.

Об'єкти авторського права і суміжних прав, які роблять внесок до культурного розвитку держави, можуть мати й істотне економічне значення як для авторів, які їх створили, так і для підприємства або держави. Так, найбагатшою жінкою Великої Британії у 2002 р. була

визнана письменниця Джоана Кетлін Роулінг, яка подарувала світові Гаррі Поттера. Тільки за один рік вона отримала від продажу прав на видавництво своїх книг та їх екранізацію 77 млн. євро. А відома фірма "Microsoft®", використовуючи такий об'єкт авторського права, як комп'ютерна програма, за короткий час вийшла на перше місце у світі за обсягом капіталу, а її засновника - Білла Гейтса вважають найбагатшою людиною світу.

РОЗДІЛ 2. ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

2.1. Законодавство України про інтелектуальну власність

Становлення національного законодавства про інтелектуальну власність стало можливим лише з набуттям Україною незалежності. Цьому сприяло прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України, якою було проголошено, що Україна самостійно визначає свій економічний статус і закріплює його в законах. Відповідно до цієї Декларації весь економічний та науково-технічний потенціал, створений на території України, проголошується власністю народу, матеріальною основою суверенітету України і використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб громадян України. Декларацію було прийнято Верховною Радою 16 липня 1990 р.

3 серпня 1990 р. Верховна Рада прийняла Закон „Про економічну самостійність Української РСР”. У ньому було задекларовано, що весь економічний, науковий і технічний потенціал, розташований на території України, складає власність народу України і є основою її економічної самостійності.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада України проголосила Акт проголошення незалежності України та створення самостійної держави – України.

Завдяки цьому були закладені підвалини створення своєї національної правової системи, у тому числі національного законодавства про інтелектуальну власність.

Законодавство України з питань інтелектуальної власності базується на Конституції України, Цивільному кодексі України та законах України стосовно правової охорони об'єктів інтелектуальної власності

Законодавство України, яке містить норми щодо охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, умовно можна поділити на такі блоки:

1. Загальне законодавство:

- Конституція України;
- Цивільний кодекс України;
- Цивільний процесуальний кодекс України;
- Кримінальний кодекс України;
- Кримінально-процесуальний кодекс України;
- Митний кодекс України;
- Господарський кодекс України;
- Господарський процесуальний кодекс України;
- Кодекс законів про працю України;
- Податковий кодекс України.

2. Спеціальне законодавство у сфері охорони інтелектуальної власності:

- Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»;
- Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»;
- Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»;
- Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»;
- Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»;
- Закон України «Про охорону прав на зазначення місця походження товарів»;
- Закон України «Про авторське право і суміжні права».

Серед нормативно – правових актів з охорони інтелектуальної власності є:

- постанови Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та укази Президента України;
- підзаконні акти: правила, інструкції, положення тощо.

За об'єктною ознакою всі законодавчі акти можна класифікувати на:

- 1) нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані з охороною авторського права і суміжних прав;
- 2) нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані з охороною прав на об'єкти промислової власності;

3) нормативно-правові акти, що регулюють питання, пов'язані з охороною прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності.

Основні засади інтелектуальної діяльності закладені в чинній Конституції України.

Стаття 54 Конституції України гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості. Держава створює матеріальні умови, надає підтримку добровільним товариствам і творчим спілкам. Право автора на свій витвір закріплено цією ж статтею Конституції України:

„Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом”.

Важливим джерелом права інтелектуальної власності є міжнародні конвенції і договори, до яких приєдналась Україна.

Законом України від 31 травня 1995 р. Україна приєдналась до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів. Законом України від 27 січня 1995 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду про співробітництво в галузі охорони авторського права і суміжних прав країн СНД. В червні 1999 р. Україна приєдналась до Міжнародної конвенції про охорону прав виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення.

Україна оголосила чинними на своїй території Паризьку конвенцію про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р., Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію знаків від 14 квітня 1891 р., Договір про патентну кооперацію (РСТ), прийнятий 19 червня 1970 р.

На сьогоднішній день Україна є учасницею 18 міжнародних договорів у цій сфері.

Україна є членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ).

Уряд України заявив, що бере на себе обов'язки, які випливають із зазначених Конвенції, Угоди і Договору по відношенню до території України.

У разі, коли необхідно врегулювати суперечки щодо прав на об'єкти інтелектуальної власності між фізичними або юридичними особами України й іноземних держав, верховенство над національними законами мають міжнародні договори, до яких приєдналася Україна.

Таким чином, в Україні вже створена законодавча база, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності.

2.2. Структура державного управління системою інтелектуальної власності в Україні

Останнім часом в Україні сформувалася досить розгалужена організаційна система органів, які прямо чи опосередковано забезпечують діяльність у сфері охорони інтелектуальної власності.

У структурі Верховної Ради України, у складі Комітету з питань науки і освіти створений підкомітет з питань інноваційної діяльності і захисту інтелектуальної власності.

Система організації державного управління сферою інтелектуальної власності має дворівневу структуру:

1. Міністерство економічного розвитку і торгівлі (надалі – Мінекономрозвитку) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності;

2. Державний департамент інтелектуальної власності (ДДІВ), який підпорядкований Мінекономрозвитку України.

Основними завданнями ДДІВ є реалізація державної політики у сфері інтелектуальної власності та внесення на розгляд Міністра економічного розвитку і торгівлі пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері інтелектуальної власності.

При Держдепартаменті створено Консультативну раду з представників усіх творчих спілок України та відомих творчих діячів України, а також Апеляційну палату для розгляду в адміністративному порядку заперечень проти рішень за заявками на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та інші об'єкти інтелектуальної власності.

До сфери управління Державного департаменту інтелектуальної власності включено:

1. Державне підприємство «Український інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент) – це єдиний в Україні державний заклад експертизи, який здійснює прийом та експертизу заявок на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, топографії інтегральних мікросхем, зазначення походження товарів, тощо) на відповідність умовам надання правової охорони, робить висновки експертизи за заявками, бере участь у підготовці до державної реєстрації об'єктів інтелектуальної власності та офіційної публікації відомостей про них, забезпечує ведення відповідних державних реєстрів, є центром міжнародного обміну виданнями.

2. Державне підприємство «Українське агентство з авторських та суміжних прав» (ДП «УААСП») є основною ланкою охорони авторських прав. Воно здійснює державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, управління майновими правами авторів або їх правонаступників на колективній основі, надає допомогу авторам та іншим правовласникам авторських і суміжних прав в управлінні їх майновими правами тощо.

3. Державне підприємство «Інтелзахист», створене 2002 р. з метою удосконалення організації видачі контрольних марок для маркування примірників аудіовізуальних творів, фонограм, комп'ютерних програм та баз даних, запровадження заходів з легалізації комп'ютерних програм та правомірного їх використання, ведення реєстру виробників та розповсюджувачів програмного забезпечення, а також посилення захисту прав у сфері інтелектуальної власності, причому більшою мірою суміжними правами.

4. Інститут інтелектуальної власності і права, створений 1 1999 р., є структурною складовою Національної системи охорони інтелектуальної власності. Його головним завданням є підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації фахівців у сфері інтелектуальної власності, а також установ, організацій і підприємств усіх форм власності. Інститут має ліцензії Міністерства освіти і науки

України на право впровадження освітньої діяльності, пов'язаної з наданням другої вищої освіти за спеціальністю «Інтелектуальна власність».

Питаннями охорони інтелектуальної власності опікуються також інші міністерства та відомства України, діяльність яких так чи інакше стосується охорони прав інтелектуальної власності, а саме:

– Міністерство культури України – здійснює заходи щодо забезпечення захисту об'єктів права інтелектуальної власності, реалізації авторських і суміжних прав з питань, що належать до компетенції Мінкультури.

– Антимонопольний комітет України - центральний орган що забезпечує захист від недобросовісної конкуренції, пов'язаної з неправомірним використанням об'єктів інтелектуальної власності.

– Міністерство юстиції України - бере участь у розробці законодавчих актів з питань інтелектуальної власності, координує законотворчу діяльність у цій сфері та відповідає за його адаптацію до законодавства Європейського Союзу.

– Міністерство внутрішніх справ України — здійснює заходи з попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з порушенням прав інтелектуальної власності, бере участь у створенні та вдосконаленні необхідної для протидії цим порушенням законодавчої бази.

Особливу вагу приділяє попередженню та викриттю фактів розмноження і розповсюдження контрафактної (незаконно виготовленої) аудіовізуальної продукції, неліцензійного комп'ютерного програмного забезпечення, а також фактів виробництва та розповсюдження фальсифікованої продукції з незаконним використанням товарних знаків відомих вітчизняних і зарубіжних виробників.

У 2001 р. в структурі Державної служби боротьби з економічною злочинністю були створені підрозділи по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності — як у центральному апараті, так і на регіональному рівні. Вони проводять в усіх регіонах комплексні перевірки суб'єктів господарювання

стосовно дотримання вимог нормативно-правових актів, що регламентують оптову та роздрібну торгівлю примірниками аудіовізуальних творів і фонограм. Ця робота координується міжвідомчими робочими групами, до складу яких входять представники Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Державної податкової адміністрації України, Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України.

– Державна податкова адміністрація України (ДПАУ) — здійснює контроль над нарахуванням і сплатою податків при ввезенні та виробництві (складанні) аудіо- й відеопродукції на території України. На підставі чинного законодавства здійснює заходи з вилучення та знищення контрафактної продукції, що сприяє захисту інтелектуальної власності, у тому числі авторських прав на аудіо- та відеопродукцію. Особливу увагу приділяє виявленню та знешкодженню підпільного виробництва.

– Державна митна служба України — забезпечує реєстрацію переміщення через митний кордон України товарів, що містять об'єкти інтелектуальної власності, та здійснює комплекс передбачених законодавством заходів з недопущення переміщення через митний кордон України товарів, виготовлених з порушенням прав інтелектуальної власності.

– Державний комітет стандартизації, метрології та сертифікації України — здійснює державний контроль над дотриманням законодавства України про захист прав споживачів, а також про рекламу в цій сфері.

– Служба безпеки України — бере участь у розробці та здійсненні заходів із захисту державних таємниць України; сприяє підприємствам, установам, організаціям, підприємцям у збереженні комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди життєво важливим інтересам України.

Відповідно до указів Президента України створені спеціальні підрозділи боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної

власності. СБУ несе відповідальність за державну політику голографічного захисту товарів і документів; здійснює державний контроль і координацію у цій сфері.

Важливу роль у системі органів регулювання охорони інтелектуальної власності відіграють організації, що утворюють інфраструктуру діяльності в цій сфері:

- Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг створений у 2001 р. з метою сприяння інноваційній активності та надання допомоги учасникам інноваційного процесу у вирішенні питань, що стосуються сфери промислової власності. У Центрі виконуються роботи на замовлення, надаються консультації та інші види послуг, включаючи складання комплекту документів для подання заявки на одержання правової охорони об'єкта промислової власності в Україні та за її межами; даються відповіді на запити експертизи за поданими заявками; надається допомога в дотриманні інтересів правовласників при складанні договорів про передачу прав на об'єкти промислової власності, ліцензійних договорів на їх використання тощо.

- Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності, створений у складі Академії правових наук, - спеціалізована установа для проведення наукових досліджень у сфері інтелектуальної власності, розробки проектів законів у сфері інтелектуальної власності, підготовки експертних висновків з проблем інтелектуальної власності.

Не останнє місце в системі правової охорони інтелектуальної власності посідають державні інспектори з питань інтелектуальної власності – повноважні представники Державного департаменту інтелектуальної власності в регіонах України.. Головним їх завданням є попередження правопорушень у сфері інтелектуальної власності.

До структури органів регулювання охорони інтелектуальної власності слід віднести і мережу недержавних організацій, що складається із двох груп:

- Творчі спілки - Національна спілка письменників України, Національна спілка театральних діячів України, Національна спілка кінематографістів України, Національна спілка художників України,

Національна спілка майстрів народного мистецтва України, Національна спілка архітекторів України, Національна спілка композиторів України, Спілка фотохудожників України, Національна спілка журналістів України, Всеукраїнська спілка кобзарів, Спілка рекламистів України, Всеукраїнська музична спілка, Спілка дизайнерів України, Український фонд культури, Національна ліга українських композиторів.

– Недержавні інституції, що спеціалізуються у сфері інтелектуальної власності:

– Всеукраїнська асоціація патентних повірених:

– Товариство винахідників і раціоналізаторів України займається популяризацією винахідницької діяльності, надає винахідникам і раціоналізаторам допомогу в їх діяльності.

– Коаліція з питань захисту прав інтелектуальної власності (CIPR);

– Українська група Міжнародної асоціації з охорони промислової власності (AIPPI);

– Міжнародний центр правових проблем інтелектуальної власності (м. Київ);

– Антипіратський союз України;

– Українська юридична група;

– Авторсько-правове товариство.

Створена громадська організація Всеукраїнське агентство авторів.

Важливу роль у функціонуванні системи органів регулювання інтелектуальної власності відіграє інститут патентних повірених — представників у справах інтелектуальної власності, які є незалежними та діють на підставі Положення про представників у справах інтелектуальної власності. Патентні повірені надають фізичним і юридичним особам послуги, пов'язані з охороною прав інтелектуальної власності, представляють їх інтереси перед Державним департаментом інтелектуальної власності та установами, що належать до сфери його управління, судовими органами, кредитними установами у відносинах з іншими фізичними та юридичними особами. Згідно чинного законодавства саме через патентних повірених здійснюють патентування вітчизняних винаходів за кордоном.

Аналіз структури органів з регулювання діяльності у сфері охорони інтелектуальної власності в Україні дозволяє дійти висновку, що система державних і недержавних органів перебуває у завершальній фазі свого становлення та вже сьогодні здатна виконувати основні функції охорони інтелектуальної власності. Водночас ефективність діяльності цієї системи буде значною мірою залежати від розвитку тих її компонентів, які, з одного боку, пов'язані із якісним збільшенням потужності та технічного оснащення інфраструктури охорони інтелектуальної власності, а з іншого — з розвитком недержавних установ регулювання діяльності у сфері інтелектуальної власності. Саме такі установи мають відігравати найвагомішу роль у вирішенні ключових питань цієї сфери — як це має місце в розвинутих країнах з ринковою економікою. Ця теза, зокрема підкреслена в ст. 7 Закону України „Про основи національної безпеки України” від 17.06.2003 року, в якій зазначено, що недосконалість механізмів захисту прав інтелектуальної власності є однією з загроз національним інтересам і національній безпеці України у науково-технічній сфері, тому вдосконалення цих механізмів є першочерговим завданням держави.

Управління науково-технічною діяльністю на місцях здійснюється керівництвом підприємств, організацій і установ усіх форм власності. Що стосується творчої діяльності в галузі науки, літератури і мистецтва, то тут єдиної системи управління немає, оскільки, очевидно, що для всіх видів творчості єдина система не потрібна.

Управління науковою діяльністю здійснює Міністерство освіти і науки України, а також Президія Національної Академії наук України. У низовій ланці управління науковою діяльністю здійснюється керівництвом науково-дослідних, наукових, проектних, технологічних і т. п. організацій і установ.

2.3. Мета і принципи охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності

Будь-яка власність має потребу в охороні. Інтелектуальна власність не є виключенням. Однак способи охорони права на об'єкти інтелектуальної власності відрізняються від таких для матеріальних об'єктів. Якщо матеріальний об'єкт власності достатньо помістити під "замок" чи приставити до нього охоронця, то для охорони об'єктів інтелектуальної власності такі засоби непридатні. Основним способом охорони в цьому випадку є видача автору або іншому суб'єкту права об'єкта інтелектуальної власності охоронного документа: патенту чи свідоцтва.

Охорона, яка надається інтелектуальній власності законами України, сприяє збільшенню кількості винаходів і раціоналізаторських пропозицій, росту інвестицій, розвитку науково-дослідної діяльності, що приводить до технічного прогресу, поліпшення якості промислової продукції, підвищення культурного рівня громадян.

Суть охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності полягає в тому, що автор об'єкта інтелектуальної власності або інша визнана законом особа одержує від держави виключні права на створений об'єкт інтелектуальної власності на визначений період часу. Ці права регламентуються охоронним документом, що видається власнику об'єкта інтелектуальної власності.

Автор, що одержав охоронний документ, наприклад патент, почуває себе впевнено, оскільки його права охороняються законом. Тепер він може розкрити даний винахід для широкого кола осіб на предмет "використання ними цього об'єкту на законних підставах. Якби автор не мав охоронного документа, то він, швидше за все, не розкрив би даний винахід, ніхто б не зміг скористатися ним і предмет винаходу залишився б невідомим. Крім того, закріплене охоронним документом присвоєння особистих немайнових, а також майнових прав сприяє використанню об'єкта інтелектуальної власності, і це, мабуть єдиний спосіб отримання вигоди автором у результаті використання об'єкта інтелектуальної власності самостійно з

одержанням переваг над конкурентами чи шляхом дозволу третім особам використовувати об'єкт інтелектуальної власності за ліцензійні платежі.

Інтеграція України у світовий ринок у системі Світової організації торгівлі та до європейської спільноти зумовлюють необхідність приведення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності у відповідність до принципів і стандартів, що містять міжнародні договори.

Встановлення принципів інтелектуальної власності зумовлене необхідністю гарантувати охорону та захист особистих майнових і немайнових прав суб'єктів права інтелектуальної власності, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної творчої діяльності.

У загальній теорії права принципи права розглядаються як основні (керовані) ідеї, вихідні положення, що характеризують зміст права, суть та призначення в суспільстві. З одного боку, вони виражають закономірності права, а з іншого – є найбільш загальними нормами, які діють у всій сфері правового регулювання й поширюються на всіх суб'єктів.

Загальні принципи права закріплені в Конституції України і стосуються всіх галузей права. Це:

— принцип верховенства права, згідно з яким закріплюється загальна підпорядкованість праву, пряма дія й безпосереднє застосування норм Конституції України (ст. ст. 8, 19);

— принцип визнання плюралізму форм власності та гарантування захисту прав усіх суб'єктів права власності й господарювання, соціальної спрямованості економіки (ст. 13);

— принцип гарантування прав і свобод людини і громадянина (ст. 22);

— принцип володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41) та ін.

Що стосується принципів інтелектуальної власності, то вони, в-першу чергу пов'язані із охороною та захистом суб'єктивних прав

суб'єктів права інтелектуальної власності, і до яких мають висуватися певні вимоги.

Філософське розуміння принципів полягає в тому, що принцип є першопочатком, основною та керівною ідеєю, визначальним правилом поведінки. Принцип розглядається як вираження необхідності закону. З позицій логіки принципи виступають центральним поняттям, основою системи. У процесі діяльності принципами визнають, наприклад, етичні норми, що характеризують відносини людей в суспільстві.

Принципи інтелектуальної власності повинні бути переважно засновані на об'єктивних законах розвитку суспільства, а також спеціальних законах, які регулюють відносини у сфері інтелектуальної власності. Вони повинні відповідати основним завданням, які стоять перед державою в особі уповноважених органів публічної влади, бути закріпленими в законах, що регулюють відносини інтелектуальної власності. Вони повинні відповідати суспільним інтересам, принципам гуманізму та моралі. Проявлятися у комплексі моральних та матеріальних засобів стимулювання, а також охороні та захисті суб'єктивних прав суб'єктів права інтелектуальної власності.

Відповідно до Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 321-р від 13 червня 2002 р., основними принципами реалізації Концепції є:

- ◆ гармонізація національного законодавства з нормами міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, зокрема нормами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності та директивами Ради Європейського співтовариства щодо охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- ◆ нормативно-правове забезпечення удосконалення процедури набуття, використання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності з урахуванням досвіду функціонування національної системи правової охорони інтелектуальної власності;

◆ формування та забезпечення реалізації єдиної політики щодо припинення та недопущення порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності;

◆ удосконалення інфраструктури національної системи правової охорони інтелектуальної власності;

◆ стимулювання інноваційної діяльності;

◆ стимулювання суб'єктів прав на об'єкти інтелектуальної власності та використання цих об'єктів;

◆ удосконалення порядку формування патентно-інформаційних ресурсів України;

◆ подальше приєднання до міжнародних угод, співробітництво з міжнародними організаціями з питань інтелектуальної власності.

На сучасному етапі розвитку відносин у сфері інтелектуальної власності актуальними є сукупність наведених нижче принципів.

1. Принцип охороспроможності. Тобто об'єкт правової охорони повинен відповідати визначеним законом вимогам. Наприклад, винахід відповідає умовам патентоспроможності, якщо він є новим, має винахідницький рівень і є промислово придатним.

2. Принцип визнання за правоволодільцем виключного права на об'єкт інтелектуальної власності.

3. Принцип додержання прав не тільки правовласників, але й дійсних розробників (авторів, винахідників).

4. Принцип додержання балансу інтересів правовласника з одного боку і суспільства - з іншого шляхом обмеження монополії на об'єкт права, наприклад, встановленням розумного строку дії охоронного документа.

5. Принцип забезпечення державою інноваційного розвитку інтелектуальної галузі – спрямований на стимулювання інноваційної діяльності.

6. Принцип рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів прав інтелектуальної власності на належні їм об'єкти права інтелектуальної власності, на здійснення підприємницької діяльності – усі суб'єкти права інтелектуальної власності є рівними у своїх правах на здійснення

підприємницької діяльності незалежно від національної належності, майнового статусу, освіти тощо.

7. Принцип надзвичайної суспільної необхідності передбачає, що за умов надзвичайної суспільної необхідності та за умови воєнного чи надзвичайного стану Кабінет Міністрів України може видати на строк до чотирьох років примусову ліцензію визначеній ним особі з виплатою відповідної компенсації володільцю свідоцтва (патенту).

8. Принцип відповідальності посадових осіб митних органів за шкоду заподіяну правовласникам об'єктів права інтелектуальної власності при реєстрації у митному реєстрі об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону. Передбачає відповідальність при переміщенні через митний кордон України товарів з порушенням прав інтелектуальної власності.

9. Принцип добросовісності заявника при реєстрації об'єкта права інтелектуальної власності – полягає у добросовісних намірах заявника, який має на меті зареєструвати об'єкт права інтелектуальної власності у відповідній установі держави. Особа, яка бажає зареєструвати такий об'єкт, повинна мати добросовісні наміри щодо його використання. У разі якщо особа протягом встановленого законодавцем строку (в залежності від об'єкта права інтелектуальної власності) без поважних причин не використовує такий об'єкт протягом трьох років після його реєстрації, інша особа має право на реєстрацію цього об'єкта права інтелектуальної власності за таким же принципом.

10. Принцип вартісного оцінювання об'єкта права інтелектуальної власності. Полягає в експертній оцінці майнових прав, причому оцінці підлягають не самі об'єкти права інтелектуальної власності, а права на них. Тобто, предметом оцінки є майнове право на об'єкти права інтелектуальної власності.

Розглянуті принципи є відправними пунктами сучасного розвитку права інтелектуальної власності.

Охороною об'єктів інтелектуальної власності (оформленням прав з видачою охоронного документа) займаються патентні органи, а

захист цих прав у випадку їх порушення здійснюють адміністративні і судові органи.

РОЗДІЛ 3. АВТОРСЬКЕ ПРАВО І ПАТЕНТНЕ ПРАВО

Із загального поняття інтелектуальної власності міжнародно-правові документи виділяють окремо промислову власність, до якої належать винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування і вказівки щодо походження або найменування місця походження, а також припинення недобросовісної конкуренції.

Інші об'єкти інтелектуальної власності, які залишилися за межами поняття промислової власності, складають групу результатів творчої діяльності, що охороняється авторським правом. Ця група не має спеціальної назви.

Отже всі результати творчої діяльності з точки зору цивільно-правової охорони поділяються на дві групи:

- одна охороняється авторським правом;
- друга – патентним.

Варто наголосити, що всі зазначені результати чинним законодавством визнані товаром і, отже, можуть бути об'єктом будь-яких цивільних правочинів.

Таким чином, у цивільному праві і в цивільному законодавстві склалося два самостійних правових інститути – авторське право і патентне право або право промислової власності.

3.1. Спільне в цивільно–правовому регулюванні авторських і патентних відносин

Відзначимо спільні ознаки в цивільно-правовому регулюванні авторських і патентних відносин.

1. Спільною істотною ознакою цих двох правових інститутів є те, що **об'єктами авторських і патентних прав є саме результати творчої діяльності людини**. Характерна риса і особливість цих інститутів – регулювання відносин, які складаються у зв'язку з творчою діяльністю людей. Ніяка інша діяльність, що не має творчого характеру, не може бути предметом регулювання цих інститутів. Тому

і авторському, і в патентному законодавстві акцентується, що творцем може бути тільки людина, тобто суб'єктом творчої діяльності може бути справді тільки людина або група, колектив людей, але не організацій (юридичних осіб). Проте суб'єктами авторських і патентних відносин можуть бути як громадяни, так і юридичні особи, а також держава. Суб'єктом авторських прав може бути, наприклад, кіностудія, телестудія, видавництво та інші юридичні особи. Суб'єктом патентних прав можуть бути роботодавці, підприємства будь-яких форм власності та інші юридичні особи.

Творчий характер діяльності означає, що надання будь-якої технічної допомоги автору чи винахіднику – консультації, розрахунки, креслення, оформлення заявок – не має творчого характеру і не підпадає під поняття творчість, а такого роду допомога не може вважатися творчим співавторством.

Не має творчого характеру і тому не вважається творчістю запозичення, переймання і використання чужого, хай навіть надто позитивного досвіду, використання результату за ліцензією тощо.

Творчий характер діяльності означає передусім певну індивідуальність, як кажуть, „власний почерк” автора, який вирізняє таку діяльність від іншої.

2. Другою спільною ознакою цих двох видів творчої діяльності є те, що **вони мають завершитися певним результатом, втіленим у певну матеріальну форму або зафіксованим у певному матеріальному носії**. Якщо ж творчий пошук не завершився певним результатом, то немає об'єкта правової охорони – нічого охороняти.

Слід мати на увазі, що під правову охорону підпадає будь-який результат творчого пошуку, в тому числі й негативний, незалежно від його суспільної цінності.

Результати науково-технічної творчості мають бути реалізовані не просто у певній матеріальній формі (креслення, зразок, опис тощо), а й в установленому порядку визнані відповідним державним органом саме тим результатом, на досягнення якого був спрямований творчий пошук.

Винахід має бути описаний у заявці чи відображений у кресленнях. Але для надання йому правової охорони цього замало – він має бути кваліфікований Українським інститутом промислової власності саме як винахід. Без такого визнання і без державної реєстрації заявлена пропозиція не вважається винаходом і їй не надається права охорона.

Результати творчої діяльності, які охороняються авторським правом, спеціальної кваліфікації і державної реєстрації не потребують. Для одержання правової охорони таких результатів творчої діяльності досить надання їм певної матеріальної форми (рукопис, ноти, завершена скульптура, малюнок тощо). Проте все частіше постає питання про надання більш ефективного правового захисту саме тих результатам творчої діяльності, які не потребують спеціальної кваліфікації і державної реєстрації. Тобто питання постає про необхідність державної реєстрації і таких результатів творчої діяльності. Відповідно до „Положення про державну реєстрацію прав автора на твори науки, літератури і мистецтва”, затвердженого постановою Кабміну України від 18 липня 1995 р. державна реєстрація прав авторів здійснюється за їх бажанням Українським агентством з авторських та суміжних прав.

3. Третя спільність, яка поєднує зазначені правові інститути, полягає в тому, що **простір дії авторських і патентних прав – це територія України**. Тобто авторські і патентні права діють лише в межах України. Отже, патент, виданий патентним відомством України, дійсний тільки в межах України. Для того, щоб захистити патентні права українського винахідника в іншій державі, наприклад у Франції, необхідно його винахід запатентувати ще раз – у Франції.

Що стосується авторського права, то ст. 3 Закону України «Про авторське право і суміжні права» проголошує, що дія цього Закону поширюється і на твори, вперше оприлюднені за межами України, але після цього протягом 30 днів оприлюднені на території України. Проте цю норму не слід розуміти так, що авторські права громадянина України захищаються і в тій країні, де твір уперше випущений у світ або знаходиться в будь-якій об'єктивній формі. Ця стаття лише

проголошує норму, за якою авторські права громадянина України визнаються на території України і в тих випадках, коли твір випущений в світ уперше на території іноземної держави. Отже, зазначена стаття ніякою мірою не обмежує і не розширює територіального принципу дії авторського права.

Питання про захист авторських прав громадян України на території іноземних держав постає і сьогодні. Зазначені права захищаються на території інших держав лише на основі двосторонніх договорів або міжнародних конвенцій. Поза зазначеними договорами і конвенціями твори громадян України можуть використовуватися на території іноземних держав без спеціального на це дозволу і без виплати авторської винагороди.

4. Четвертою спільністю в правовому регулюванні відносин, що пов'язані з творчою діяльністю, є **однакова дієздатність суб'єктів творчого процесу**. Тобто творцями будь-яких результатів творчої діяльності можуть бути як повнолітні громадяни, так і неповнолітні. Відповідно до статті 11 чинного Цивільного кодексу України повна дієздатність громадян України настає по досягненні ними 18-ти років. У цьому віці вони мають право вчиняти будь-які правові дії. Проте для створення будь-якого твору літератури, мистецтва, винаходу тощо цього віку не вимагається. Творити можна в будь-якому віці. Відомо чимало прикладів, коли діти створювали і створюють твори мистецтва, художньої літератури, цінні винаходи та технічні пристрої.

Неповнолітні творці будь-яких творів літератури, мистецтва, об'єктів промислової власності наділяються усіма тими самими правами, що і їх повнолітні колеги. Вони мають право на авторство, на ім'я, на винагороду за використання їх творів чи об'єктів промислової власності та інші права і пільги.

5. П'яту спільність у регулюванні зазначених відносин складає **право авторства і право на ім'я**. Воно виникає як у автора будь-якого твору літератури, науки і мистецтва, так і у автора винаходу чи будь-якого іншого об'єкта промислової власності незалежно від віку. Кожен творець будь-якого результату творчої діяльності має право вважати себе автором свого винаходу чи іншого твору і вимагати цього від

інших. Кожен з них має право випускати твір у світ під власним іменем або під псевдонімом чи анонімно. Творець об'єкта промислової власності має право просити, щоб його витвору було присвоєно його ім'я або певна спеціальна назва.

6. Спільною ознакою для всіх авторів результату творчої діяльності є **право на винагороду і підстави її виплати**. Такою підставою відповідно до чинного законодавства є лише факт використання цього результату.

7. Спільним є і те, що **використання будь-якого результату творчої діяльності за загальним правилом може мати місце лише на підставі договору**. Недоговірне використання таких об'єктів допускається лише у випадках, передбачених чинним законодавством.

Існують різні способи і методи обчислення винагороди за використання творів літератури, науки і мистецтва та об'єктів промислової власності. Власне кажучи, кожний вид творчості має свої особливості у визначенні розміру винагороди за використання їх результатів. Але в усіх випадках право на винагороду виникає на підставі використання результату творчої діяльності за договором. Якщо має місце недоговірне використання такого результату, то може йтися або про відшкодування збитків, заподіяних неправомірним використанням, або про компенсацію за хоча й позадоговірне, але правомірне використання цього ж результату.

8. Спільним є й те, що **суб'єктом авторських і патентних прав може стати у випадках, визначених законодавством, держава**. Так, за спливом строку дії авторського права твір стає надбанням суспільства. Винахідник може передати виключне право на використання винаходу державі.

3.2. Відмінності в правовому регулюванні відносин, пов'язаних із творчою діяльністю

Незважаючи на багато спільного в цивільно-правовому регулюванні відносин, пов'язаних із творчою діяльністю, між ними існує також чимало істотних відмінностей.

1. Істотною відмінністю є передусім **різні об'єкти цих відносин**.

Об'єктом авторських відносин є продукти творчої діяльності гуманітарної сфери або духовної діяльності. Зокрема це – твори літератури, науки, мистецтва тощо. У свою чергу, ці види творчої діяльності поділяються на ряд підвидів. Наприклад, науково-дослідна діяльність може завершитися різними підвидами своїх результатів – стаття, монографія, дисертація, брошура тощо. Мистецтво, в свою чергу, як вид творчої діяльності об'єднує цілий комплекс окремих підвидів цієї творчості – це музика, скульптура, пластика, художня література, виконавська майстерність артистів, диригентів тощо.

Другу групу об'єктів зазначених цивільно-правових відносин складають об'єкти, які ми називаємо об'єктами промислової власності. Ці відносини регулюються патентним законодавством і стосуються сфери науково-технічної творчості. Але слід зазначити, що науково-технічна інформація як результат науково-технічної творчості є об'єктом права власності, проте на неї не видаються правоохоронні документи. Патентне законодавство охоплює відносини по створенню і використанню винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій знаків для товарів і послуг, нових сортів рослин, нових порід тварин тощо.

2. Друга відмінність об'єктів означених цивільно-правових відносин зумовлена **особливостями правової охорони цих об'єктів**. Чинне законодавство передбачає для надання правової охорони об'єктам промислової власності їх попередню кваліфікацію як таких і наступну їх державну реєстрацію. Лише після виконання цих процедур заявникам видаються правоохоронні документи у формі патентів або свідоцтв.

Отже для одержання правової охорони об'єкта промислової власності необхідно подати заявку до Установи. Заявка має пройти належну експертизу і, нарешті, одержати відповідний правоохоронний документ. Без здійснення цих операцій об'єкту промислової власності правова охорона не надається. Зауважимо, що це досить складна і дорога процедура.

Об'єкти, що охороняються авторським правом, для одержання правової охорони не потребують подання спеціальної заявки, проведення експертизи і державної реєстрації. На результати творчої духовної діяльності правоохоронні документи не видаються. Для одержання правової охорони цих об'єктів досить надання їм об'єктивної матеріальної форми.

3. Істотною відмінністю цивільно-правової охорони результатів духовної і науково-технічної творчості є **різні строки дії авторського і патентного права.**

Зазначимо, що право авторства, право на ім'я, право на недоторканість твору не обмежуються будь-яким строком. Автор будь-якого твору науки, літератури і мистецтва чи будь-якого об'єкта промислової власності залишається автором незалежно від того, коли створено твір чи будь-який інший результат науково-технічної творчості. Право авторства охороняється довічно. Право на ім'я також ніяким строком на обмежено. Воно діє безстроково, як і право авторства. Різниця полягає лише в тому, що за авторським правом автор може випускати свій твір у світ під власним іменем, під псевдонімом або анонімно.

Що стосується об'єктів промислової власності, то автор (винахідник) має право просити присвоїти своєму витвору своє ім'я чи спеціальну назву.

Інші авторські і патентні права обмежені певним строком дії. Так, Цивільний кодекс України передбачає, що авторське право діє протягом усього життя автора і 70 років після його смерті, відлічуючи з 1 січня року, який настає за роком смерті автора.

Строки дії патентних прав для різних об'єктів промислової власності встановлені різні. Патенти на винаходи і нові сорти рослин діють протягом 20 років від дати подання заявки до Установи. Патент на промисловий зразок видається строком на 10 років від дати подання заявки до Установи і може бути подовжений, але не більше як на 5 наступних років. Свідоцтво на знак для товарів і послуг діє протягом 10 років від дати подання заявки до Установи, і його дія може бути подовжена на наступні 10 років.

Авторське право, на яке чинне законодавство встановило певні строки його дії, зводиться до права на винагороду за використання твору чи будь-якого іншого об'єкта промислової власності. Автори результатів творчої діяльності мають право на винагороду, якщо зазначені результати будуть використані протягом строку дії авторського права. Письменник чи його спадкоємці мають право на винагороду, якщо твір використовується за життя його автора або в межах 70 років після його смерті. Винагорода за використання винаходу чи іншого об'єкта промислової власності виплачується за умови, що використання мало місце в межах строку дії патенту.

Після закінчення строку дії авторського чи патентного права твір чи будь-який інший об'єкт промислової власності може використовуватися будь-ким без згоди автора і без виплати йому авторської винагороди, за винятками, встановленими законом.

РОЗДІЛ 4. АВТОРСЬКЕ ПРАВО ТА СУМІЖНІ ПРАВА

4.1. Авторське право. Поняття і види результатів творчості, що охороняються авторським правом

Одним із видів інтелектуальної діяльності є створення об'єктів духовної творчості, які охороняються авторським правом. Цю сферу творчої діяльності часто наливають гуманітарною. Методи, форми духовної творчості можуть бути різноманітними. Але спільним між ними є те, що вони завжди є результатом творчого процесу. До духовної творчості належить діяльність зі створення творів літератури, науки, мистецтва.

Авторське право в об'єктивному розумінні – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, що виникають внаслідок створення і використання творів науки, літератури, мистецтва.

У суб'єктивному розумінні авторське право – це сукупність прав, які належать автору або його правонаступникам у зв'язку із створенням і використанням творів науки, літератури, мистецтва.

Завдання авторського права – створити найсприятливіші правові умови для творчої діяльності, забезпечити доступність результатів цієї діяльності всьому суспільству. Його основним принципом є поєднання інтересів автора та інтересів усього суспільства. Авторське право проголошує і забезпечує широкий захист особистих немайнових і майнових прав авторів.

Специфіка авторсько-правових відносин обумовила власні принципи авторського права, до яких відносять такі принципи:

1. всебічна охорона прав та інтересів автора;
2. поєднання інтересів суспільства і особистих інтересів автора;
3. виключно договірне узгодження з автором способів і порядку використання творів;
4. відсутність формальностей щодо виникнення авторсько-правової охорони і встановлення її з моменту створення твору.

Серед джерел авторського права передусім слід назвати Цивільний кодекс України, Закони України «Про авторське право і

суміжні права» від 23.12.1993 р., «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» від 23.03.2000 р., «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 17.01.2002 р., постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права та суміжних прав» від 18.01.2003 р. № 72 та «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір» від 27.12.2001 р. № 1756 тощо.

Для правильного і однозначного застосування законодавства при захисті авторських прав істотне значення має судова практика з розгляду справ, що виникають із порушення авторських прав. Верховний суд України, Вищий господарський суд України систематично узагальнює і аналізує таку практику, робить відповідні висновки і дає керівні поради судам.

Особливу групу джерел сучасного авторського права становлять міжнародні договори: підписана 14 липня 1967 р. в Стокгольмі Конвенція, що створює Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ) (ця Конвенція набрала чинності 1970 р.); Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (1886 р.); Всесвітня (Женевська) конвенція про авторські права від вересня 1952 р.; Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм (1971р.); Брюссельська конвенція про розповсюдження несучих програм сигналів, що передаються через супутники (1974 р.); Угода про заходи щодо охорони промислової власності й створення Міждержавної ради з питань охорони промислової власності країн СНД (1993р.); Міжнародна конвенція про охорону прав виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення, до якої Україна приєдналася в 1999 р. та інші.

4.2. Об'єкти авторського права

Об'єктом авторського права є твір науки, літератури і мистецтва, виражений у будь-якій об'єктивній (матеріальній) формі. **Твір** – це результат творчої праці автора, комплекс ідей образів, поглядів тощо. Стаття 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) дає перелік об'єктів авторського права та їх загальні ознаки. Це можуть бути:

1. за формою вираження:

- усні твори (промови, лекції, доповіді, проповіді, виступи тощо),
- письмові (літературні, наукові тощо),
- музичні твори,
- переклади,
- сценарії,
- твори образотворчого мистецтва тощо;

2. за правовою природою:

- літературні письмові твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо);
- виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- комп'ютерні програми;
- бази даних;
- музичні твори з текстом і без тексту;
- драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;
- аудіовізуальні твори;
- твори образотворчого мистецтва;
- твори архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва;
- фотографічні твори, у тому числі твори, виконані способами, подібними до фотографії;

– твори ужиткового мистецтва, в тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, ювелірні вироби тощо, якщо вони не охороняються законами України про правову охорону об'єктів промислової власності;

– ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, архітектури та інших сфер діяльності;

– сценічні обробки творів, зазначених у п.1, і обробки фольклору, придатні для сценічного показу;

– похідні твори;

– збірники творів, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних, інші складені твори за умови, що вони є результатом творчої праці за доббором, координацією або упорядкуванням змісту без порушення авторських прав на твори, що входять до них як складові частини;

– тексти перекладів для дублювання, озвучення, субтитрування українською та іншими мовами іноземних аудіовізуальних творів;

– інші твори.

Об'єктом авторського права може бути як твір в цілому, так і його окрема частина, що відповідає критеріям охороноздатності та може використовуватися самостійно. Закон не дає повного переліку об'єктів авторського права, оскільки життя у своєму розвитку може породжувати нові форми об'єктивного вираження творчої діяльності людей.

Проте об'єктом авторського права може бути не будь-який твір, а лише той, який має певні, встановлені Законом, ознаки, а саме:

1. творчий характер процесу його створення ;
2. вираження в об'єктивній формі.

Об'єктом авторського права може бути лише твір, який є результатом творчої праці автора. Не вважається об'єктом авторського права суто технічна робота (наприклад, передрук чужого твору, його літературна обробка – редагування, коректура тощо).

Під об'єктивною формою виразу твору розуміється така форма, яка дозволяє твору існувати самостійно від автора, робить його доступним для сприйняття інших людей, а також відтворюваним незалежно від участі у цьому процесі самого автора.

Твір може бути виражений у будь-якій об'єктивній формі, але так, щоб його можна було відтворювати та сприймати. Сама об'єктивна форма може бути найрізноманітнішою – усна, писемна, електронна, у вигляді звуко- чи відеозапису, зображення, фотографії тощо.

Але задум письменника чи композитора, який у свідомості автора уже склався у закінчену форму, образ, певне сполучення звуків, але ще не виражений зовні у будь-якій формі, не визнається об'єктом авторського права. При цьому твір визнається об'єктом правової охорони незалежно від його завершеності, призначення, цінності, художнього рівня, а також змісту, способу чи форми його вираження. Для надання правової охорони не має значення, опублікований твір чи ні.

Слід зауважити, що авторське право не охороняє відокремлений зміст твору як такий, бо схожі думки, ідеї, інформацію можуть мати різні люди, але самостійна творчість особи, яка обумовлена її індивідуальними здібностями, завжди призводить до створення оригінальної форми їх викладення. Тобто, виклад чужого твору іншими словами без дослівного збігу з текстом не буде порушенням авторського права на твір. Крім того, навіть коли твір за своїм змістом має антисупільний або аморальний характер, містить расистські вислови тощо він не перестає бути твором. Тому завданням авторського права є охорона індивідуальної, творчо створеної художньої форми вираження ідей, думок, образів і понять як результату творчої діяльності людини. Правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі (ч. 3 ст. 8 Закону).

Об'єктом авторського права є не тільки твір загалом, а й частина твору, у тому числі його оригінальна назва, яка може бути використана самостійно.

Об'єктами авторського права визнаються не тільки твори, що втілені в будь-яку матеріальну форму, а й усі твори, наприклад, виголошені виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори, оскільки усні твори шляхом їх виголошення вважаються опублікованими, тобто такими, що набули об'єктивної форми.

До об'єктів авторського права відносять різні види музичних творів із текстом і без тексту (інструментальні – симфонії, сонати, квартети і вокальні пісні, романси тощо, а також музично-драматичні – опери, оперети, балети тощо). Музичні твори, якщо вони не записані, об'єктами авторського права стають із моменту їх першого опублікування. До цієї групи можна віднести пантоміми, хореографічні та інші подібного роду твори для сценічного показу, а також сценічні обробки літературних художніх творів, обробки фольклору, придатні для сценічного показу.

Авторським правом охороняються бази даних і комп'ютерні програми усіх видів, включаючи прикладні програми і операційні системи. Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори.

База даних (компіляція даних) – сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі – електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів (комп'ютера) чи інших засобів.

Комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, що приводять його у дію для досягнення певної мети або результату (це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному або об'єктному кодах).

Самостійними об'єктами авторського права є так звані **похідні твори** - переклади, обробки, анотації, реферати, резюме, інсценізації, музичні аранжування та інші переробки творів науки, літератури і мистецтва та обробки фольклору - незалежно від того, чи є об'єктами авторського права твори, на основі яких створені похідні твори.

Авторське право визнається за будь-яким твором незалежно від його форми, готовності і художньої цінності, у тому числі й за такими, які не призначалися автором для публікації, наприклад, листи, щоденники, особисті записи, враження.

Інколи художній твір як єдине ціле з'являється внаслідок використання не однієї, а двох чи більше форм, наприклад, музично-драматичні твори (музика і текст або музика і танці). Сучасний рівень науки і техніки дає можливість створювати **складені твори**, в яких поєднується кілька форм, наприклад, кіно-, теле - і відеофільми. Об'єктом авторського права є фільм як єдине ціле. Проте самостійними об'єктами авторського права у складному творі можуть бути й окремі складові частини – сценарії, музика, пояснювальний текст, робота головного оператора, художника-постановника, яка увійшла складовою частиною до складеного твору.

Охороні, відповідно до ст. 8 Закону України «Про авторське право та суміжні права», підлягають усі твори – як оприлюднені, так і неоприлюднені, як завершені, так і незавершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо). Однак забезпечити охорону неоприлюдненого твору досить складно. Формою оприлюднення твору є його опублікування, публічний показ, публічне виконання, передача в ефір тощо. Твір вважається оприлюдненим з моменту, коли він став потенційно доступним для відома невизначеного кола осіб, які б могли реально його сприймати.

Закон не дає повного переліку об'єктів авторського права, оскільки життя у своєму розвитку може породжувати нові форми об'єктивного вираження творчої діяльності людей. Причому всі вони охороняються незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети, ступеня завершеності, а також незалежно від їх оприлюднення.

Певна категорія творів **не визнається** об'єктами авторського права, а саме:

1. видані органами державної влади у межах їх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру (закони, судові рішення, державні стандарти тощо) та їх офіційні переклади. Однак слід мати на увазі, що автори проектів зазначених офіційних документів мають право авторства;

2. офіційні символи і знаки (прапори, герби, ордени, грошові знаки тощо),

3. повідомлення про новини дня або повідомлення про поточні події, що мають характер звичайної прес-конференції;

4. витвори народної творчості;

5. результати, одержані з допомогою технічних засобів, призначених для виробництва певного роду – без здійснення творчої діяльності, безпосередньо спрямованої на створення індивідуального твору.

4.3. Суб'єкти авторського права

Суб'єктами авторського права є:

1. автори творів науки, літератури і мистецтва;

2. спадкоємці авторів;

3. особи, яким автори чи їхні спадкоємці передали свої авторські майнові права (правонаступники).

За різними критеріями суб'єктів права інтелектуальної власності можна поділити на такі групи:

1. первинні й вторинні;

2. фізичні та юридичні особи;

За порядком набуття права інтелектуальної власності всіх суб'єктів цього права поділяють на первинних та вторинних.

Первинним суб'єктом авторського права є автор твору, творець – тільки фізична особа, творчою працею якої створено твір, незалежно від віку та громадянства. Поняття автор твору і поняття суб'єкт авторського права не тотожні як за змістом, так і за значенням.

Автором твору завжди буде його творець. Творити може лише людина. Отже автором твору може бути тільки фізична особа, причому незалежно від віку.

Закон не вимагає підтвердження факту створення твору і офіційного визнання авторства певної особи. Навпаки, закріплено **принцип презумпції авторства** (ст.11 Закону; ч.1 ст.435 ЦК), який означає, що за відсутності доказів іншого автором твору вважається фізична особа, зазначена звичайним способом як автор на оригіналі або примірнику твору. Право на твір належить його дійсному творцеві, справжньому автору – тому, хто написав книгу, картину, створив музику, виліпив скульптуру.

Визнання особи творцем (автором) об'єкта права інтелектуальної власності не залежить від обсягу її дієздатності. Фізичні особи, які не мають повної цивільної дієздатності, є носіями особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Здійснення майнових прав інтелектуальної власності від імені таких осіб та в їх інтересах реалізують їх законні представники (батьки, усиновителі, піклувальники, опікуни).

Суб'єктом права може бути будь-яка людина незалежно від громадянства, постійного місця проживання, роду занять, віку і навіть психічного стану.

До **первинних** належать такі суб'єкти, що набули право інтелектуальної власності в результаті створення або державної реєстрації прав на об'єкт права інтелектуальної власності, – це творці (автори), за якими законодавець на загальних засадах закріплює і визнає весь обсяг особистих немайнових і майнових прав інтелектуальної власності.

До **первинних суб'єктів** також відносять авторів, які творчо переробили існуючий твір – переклали, адаптували, аранжували або піддали його іншій творчій переробці за узгодженням з автором твору.

Первинними суб'єктами є упорядники збірників та творці інших складених творів, чий права поширюються на новий складений твір у цілому та не охоплюють твори, дані чи інформацію, що увійшли до них. Тому автори складових компонентів збірника мають право

використовувати свої твори незалежно від складеного твору, якщо інше не передбачено авторським договором з упорядником збірника. Зокрема, вони можуть надавати дозвіл на підбір та розташування їх творів іншим упорядникам.

До **вторинних** належать суб'єкти, які набувають майнові, а у деяких випадках й частину немайнових прав за законом або договором і при цьому самі нічого не створюють. Це можуть бути як фізичні особи, що набувають права інтелектуальної власності за заповітом чи законом, так і юридичні особи, які набувають права інтелектуальної власності за договором чи на підставі державної реєстрації, а також організації, що керують майновими правами творців на колективній основі. Слід сказати, що організації, які керують майновими правами автора на колективній основі, не є власниками авторських прав. У відносинах із третіми особами вони виступають як представники авторів і діють від їх імені в їх інтересах.

Авторське право автора прийнято називати **первісним (первинним)**, авторське право правонаступників – **похідним**.

На твори, вперше випущені у світ на території України або які не випущені, але знаходяться на території України в будь-якій об'єктивній формі, авторське право визнається за авторами, їхніми спадкоємцями та іншими правонаступниками незалежно від громадянства (ст.8 Закону). Закон визнає авторське право за авторами та їхніми правонаступниками також на твори, які хоч і вперше випущені у світ або перебувають у будь-якій об'єктивній формі на території іноземної держави, але їхніми авторами є громадяни України або автори мають постійне місце проживання на території України (ст.8 Закону).

Дія Закону поширюється також на авторів, твори яких вперше опубліковані в іншій країні, але протягом 30 днів після цього опубліковані в Україні незалежно від громадянства і постійного місця проживання автора. За іншими особами авторське право на твори, які вперше випущені у світ або перебувають у будь-якій об'єктивній формі на території іноземної держави, визнається відповідно до міжнародних договорів або угод, в яких бере участь Україна.

Авторське право за іноземними правонаступниками вітчизняних авторів може бути визнане на території України у випадках передачі їм цього права у порядку, передбаченому законодавчими та іншими нормативними актами.

Порядок передачі українським автором права на використання його твору на території іноземної держави також встановлюється законодавством України і може бути здійснене через Державне агентство з авторських і суміжних прав України.

27 травня 1973 р. вступило в силу рішення про приєднання колишнього СРСР до Всесвітньої (Женевської) конвенції з охорони авторських прав (у редакції 1952 р.). Оскільки Україна є однією із правонаступниць колишнього СРСР, то вона також взяла на себе зобов'язання за цією Конвенцією. Відповідно до її положень кожна держава — учасниця Конвенції надає громадянам інших країн — учасниць Конвенції таку саму охорону авторських прав, як і власним громадянам.

Цей важливий акт забезпечує охорону прав вітчизняних авторів, закладає правову основу використання вітчизняних творів за кордоном. Всесвітня конвенція з охорони авторських прав поширюється також на музичні і кінематографічні твори та на твори образотворчого мистецтва.

Суб'єктом авторського права може бути автор твору, а також інші фізичні і юридичні особи, для яких авторське право може виникати у силу закону, договору або спадкування.

Спадкоємці є суб'єктами авторського права в силу приписів закону або змісту заповіту. Так, за заповітом спадкоємцем може бути будь-яка особа, яка зазначена автором у заповіті. Спадкоємцями за законом можуть бути лише особи, що знаходяться у родинних стосунках з автором та належать до певної черги спадкування на момент відкриття спадщини.

Спадкоємці мають право захищати авторство на твір і протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора.

Окрему групу суб'єктів авторського права складають правонаступники. До правонаступників належать фізичні та юридичні особи, до яких майнове авторське право перейшло від автора на підставі авторських договорів або інших правочинів.

Автори похідних творів мають самостійне авторське право на здійснений переклад, переробку, аранжування або будь-яку іншу зміну. Переклад, аранжування або переробка твору не повинна завдавати шкоди авторським правам автора твору, що зазнав перекладу, аранжування чи іншої переробки. Переклади чи переробки творів можуть здійснюватися кількома різними особами.

Суб'єктом похідного авторського права може стати будь-яка фізична чи юридична особа, до якої авторське право перейшло на підставі цивільної угоди відповідно до ст.27 Закону.

Суб'єктами авторського права можуть бути видавництва, театри, кіностудії та інші організації, які займаються використанням творів. Зокрема, авторське право на збірники та інші складені твори, належить їх упорядникам. Вони мають авторське право на здійснений ними добір і розташування матеріалів, що є результатом творчої праці (упорядкування). Проте упорядники зобов'язані суворо дотримуватись прав авторів кожного із творів, включених до складеного твору; У свою чергу автори творів, включених до складеного твору, мають право використовувати свої твори незалежно від складеного твору, якщо інше не передбачено договором.

Авторське право упорядника не перешкоджає іншим особам здійснювати самостійний добір або розташування тих само матеріалів для створення власних творів.

Зазначеним суб'єктам авторського права належать виключні права на використання таких видань у цілому. Видавець має право при будь-якому використанні такого видання зазначати своє найменування або вимагати такого зазначення. Такі видання прийнято називати колективними творами, які складаються з окремих творів різних авторів.

Самі видавці авторами творів, що включені до колективного твору, не визнаються. Автори творів, що включені до таких

колективних видань, зберігають і своє авторство, і виключні права на використання своїх творів незалежно від видання в цілому. Проте авторський договір може передбачати інше.

Нове законодавство про авторське право визнало право на інтерв'ю. Прийнято вважати, що інтерв'ю — це спільний твір особи, що дала його, і особи, що взяла інтерв'ю. Авторське право на запис інтерв'ю належить їм обом, якщо інше не передбачено угодою між ними.

Опублікування запису інтерв'ю допускається лише зі згоди особи, що дала його.

До колективних і складених творів можна віднести і аудіовізуальні твори. Проте вони мають свою специфіку. Авторами аудіовізуального твору вважаються автори сценаріїв, діалогів, музичних творів, спеціально створених для певного аудіовізуального твору, режисери-постановники, оператори тощо. В аудіовізуальному творі можуть бути використані також раніше створені твори, перероблені або включені до аудіовізуального твору. Автори зазначених творів також визнаються співавторами аудіовізуального твору.

За загальним правилом співавтори аудіовізуального твору (як ті, що зробили внесок, так і ті, що зобов'язалися зробити внесок у створення такого твору) свої майнові права передають організації, що здійснює виробництво аудіовізуального твору, чи продюсеру. При цьому вони не мають права заперечувати проти будь-якого використання твору в цілому — відтворення, розпоряджання, публічного сповіщення і виконання, передачі в ефір і по проводах для загального відома або проти будь-якого іншого публічного сповіщення твору.

Постановник аудіовізуального твору має право при будь-якому використанні твору вказувати ім'я або найменування автора чи вимагати такого зазначення.

При публічному показі фільму автор музичного твору (з текстом чи без тексту) зберігає право на винагороду за публічне виконання свого твору.

Автори творів, що увійшли складовою частиною до аудіовізуального твору, незалежно від того, були вони створені у процесі роботи над аудіовізуальним твором чи раніше, зберігають за собою право:

- авторства на свій твір;
- використовувати цей свій твір будь-яким чином самостійно на власний розсуд, але за умови, що договором з організацією, яка здійснює виробництво аудіовізуального твору, з постановником цього твору не передбачено інше.

Особливе місце серед правонаступників посідають роботодавці. Працівники вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, підприємств та інших організацій часто створюють твори у порядку виконання службових обов'язків чи службового завдання. У цих випадках особисті немайнові права належать тільки авторам зазначених творів.

За загальним правилом майнові права на твори, створені працівниками вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, підприємств та інших організацій у порядку виконання службових обов'язків чи службового завдання належать у рівних частинах авторові та роботодавцеві, якщо інше не визначено у договорі між ними. Дане правило застосовується за таких умов:

- автор перебуває у трудових відносинах із роботодавцем на підставі трудового договору;
- трудовий договір визначає коло службових обов'язків автора, до числа яких входить створення певного роду творів;
- твір створено автором під час дії трудового договору;
- у трудовому договорі не передбачено інше.

У трудовому договорі автора з роботодавцем може бути встановлено розмір авторської винагороди за створення твору за трудовим договором, порядок її виплати, а також розподіл часток майнових прав на даний твір між автором та роботодавцем.

При будь-якому використанні твору, створеного за договором найму, роботодавець має право зазначати своє найменування або вимагати такого зазначення.

4.4. Співавторство та його види

У більшості випадків твори науки, літератури, мистецтва створюються однією особою, але іноді двома або, кількома, тобто спільною творчою працею кількох співавторів. Якщо два або кілька авторів спільною працею створюють твір, відносини між ними називаються **співавторством** (ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить співавторам спільно, незалежно від того, становить такий твір одне нерозривне ціле чи складається з частин, кожна з яких може мати ще й самостійне значення. Частина твору, створеного у співавторстві, визнається такою, що має самостійне значення, якщо вона може бути використана незалежно від інших частин твору. Кожен із співавторів зберігає своє авторське право на створену ним частину твору, яка має самостійне значення.

Цивільно-правова теорія виробила два види співавторства:

1. **нероздільне співавторство** – коли неможливо виділити працю кожного співавтора;

2. **роздільне співавторство** – коли складові частини чітко визначені і відомо, хто із співавторів написав ту чи іншу частину.

Нероздільне співавторство утворюється спільними поєднаними діями кількох авторів або об'єднанням частин, які спеціально створювалися різними особами і не мають самостійного значення. Прикладом такого співавторства є інтерв'ю, права на яке належать особі, яка дала інтерв'ю, та особі, яка його взяла. Зазначена особливість нероздільного співавторства обумовила встановлене законом обмеження щодо безпідставної відмови будь-кого зі співавторів у наданні дозволу іншим на використання чи зміну твору.

При нероздільному співавторстві твір може використовуватися лише за спільною згодою всіх співавторів. Проте право опублікування та іншого використання твору належить однаковою мірою всім співавторам. Один співавтор не може без достатніх підстав відмовити іншим у дозволі на опублікування чи інше використання або зміну твору. В разі порушення спільного авторського права кожний співавтор може доводити своє право в судовому порядку,

Роздільне співавторство передбачає наявність частин, створених різними авторами. Кожна з них має самостійне значення та може використовуватися відокремлено від твору в цілому. Тому і рішення про використання окремої частини твору її автору дозволено приймати самостійно. Саме таким співавторством створюються підручники, тематичні розділи яких написані різними вченими. Однак законодавство (ст. 438 ЦК, ст. 13 Закону) визначило лише загальні засади регулювання відносин співавторства. Так, встановлено, що використання твору і видача дозволу на це іншим особам можливі тільки за згодою всіх співавторів. Проте конкретні права і обов'язки щодо використання спільного твору співавторам бажано врегульовувати у договорі.

При роздільному співавторстві кожен із співавторів зберігає авторське право на свою частину. Одночасно він є співавтором твору в цілому.

Співавторство можливе при створенні будь-яких творів. Для його визнання необхідні певні умови:

1. Твір, створений спільною творчою працею співавторів, має бути єдиним цілим, таким, що не може існувати без складових частин як ціле. Наприклад, якщо з підручника, написаного співавторами, вилучити одну чи кілька глав, підручник як цілісний твір втрачає своє значення. У балеті, опері, опереті музика поєднується з текстом. Музика без тексту — не опера, танок без музики — не балет. Проте можливе і таке поєднання двох форм творчості, коли жодна з них не втрачає самостійного значення, але в такому випадку не буде співавторства.

2. Творчий характер спільної праці співавторів. Якщо один розповідає сюжет, свої погляди, а інший записує — це не співавторство. Не визнається співавтором, а отже, і суб'єктом авторського права також той, хто надав автору технічну допомогу (друкарки, креслярі, стенографісти тощо).

3. Наявність угоди про спільну працю над твором. При роздільному співавторстві кожен із співавторів зберігає авторське право на свою частину. Одночасно він є співавтором твору в цілому.

У разі відсутності такого договору авторське право на твір здійснюється всіма співавторами спільно.

4. Співавторство має бути добровільним.

5. Справедливий розподіл авторської винагороди за створений у співавторстві твір. Винагорода за використання твору належить співавторам у рівних частинах, якщо угодою не передбачається інше.

Від співавторства слід відрізнити співробітництво, за якого кілька авторів беруть участь у створенні колективної праці за завданням певної організації. Ця колективна праця не є єдиним цілим, що вимагається від твору, створеного співавторами. Авторське право на колективний твір належить юридичній особі.

4.5. Суб'єктивне авторське право, його зміст і межі

Авторське право виникає з моменту створення твору.

Автору відповідно до Закону належать:

1. особисті немайнові права;
2. майнові права,

що виникають у зв'язку зі створенням і використанням будь-якого твору науки, літератури або мистецтва (рис.4.1).

Для виникнення і здійснення авторських прав не вимагається виконання будь-яких формальностей. Особа, яка має авторське право, для сповіщення про свої права може використати знак охорони авторського права, який розміщується на кожному примірнику твору і складається з латинської літери «С» (“copyright”) у колі - ©, імені (найменування) особи, яка має авторське право, і року першої

публікації твору. Знак охорони авторського права служить інформаційним цілям і не є обов'язковим.

Особа, яка має авторське право або будь-яку виключну правомочність на твір, може їх зареєструвати в офіційних державних реєстрах протягом строку охорони авторського права. Державній реєстрації можуть бути піддані свідчення про авторство на обнародований чи необнародований твір, факт і дата опублікування твору та договори, які стосуються права автора на твір.

Рис. 4.1. Зміст авторського права

Державну реєстрацію здійснює Українське агентство з авторських і суміжних прав (УААСП) у встановленому порядку, передбаченому Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. „Про державну реєстрацію авторського права і договорів,

які стосуються права автора на твір”. Для здійснення реєстрації мають бути подані заявка на реєстрацію і додаткові документи: примірник твору (оприлюднений чи неоприлюднений) у матеріальній формі (особа самостійно вирішує, який обсяг твору потрібно подати у складі заявки для того, щоб відрізнити цей твір від інших); документ, що свідчить про факт і дату оприлюднення твору; документ про сплату збору за підготовку до реєстрації; документ про сплату державного мита за видачу свідоцтва; довіреність, якщо заявка подається довіреною особою; документ, що засвідчує перехід у спадщину майнового права автора (якщо заявка подається спадкоємцем автора); інші документи, визначені даною Постановою.

Факт державної реєстрації прав автора засвідчується свідоцтвом. При виникненні спору державна реєстрація визнається судом як юридична презумпція авторства, тобто авторство вважається дійсним, якщо в судовому порядку не буде доведено інше.

Слід враховувати ту обставину, що авторське право на твір, створений за договором з автором, який працює за наймом, належить автору. А от виключне право на використання такого твору належить особі, з якою автор знаходиться у трудових відносинах (роботодавцю), якщо інше не передбачено договором.

Якщо за публічне використання літературно-художніх і музичних творів авторів - постійних жителів України нараховується **авторська винагорода**, автори для одержання гонорару реєструють ці твори в УААСП у порядку, обумовленому "Інструкцією про порядок обліку авторів, реєстрації творів і розподілу гонорару", що затверджено наказом УААСП від 19 лютого 1997 № 10. Автори, яким виплачуються лише договірні й інші разові суми, в Установі не реєструються. Їхні права, звичайно, охороняються договірним правом.

4.6. Особисті немайнові права авторів

Особисті немайнові права необхідні для охорони гідності творця, його імені, творчої репутації, забезпечення його суспільного визнання.

Особисті немайнові права автора — це право на:

1. авторство;
2. авторське ім'я;
3. недоторканність твору;
4. обнародування твору.

Право авторства полягає в тому, що тільки справжній творець вправі називати себе автором твору, а всі інші особи, що використовують твір, зобов'язані зазначати його ім'я (ст.14 Закону). Право авторства закріплює факт створення певного твору конкретною особою.

Зазначення імені автора при використанні твору обов'язкове в усіх випадках за одним винятком: якщо твір образотворчого мистецтва або фотографічний твір використовується у промисловості. У цьому випадку ім'я автора не згадується з суто технічних причин.

Право автора на ім'я дає можливість випустити свій твір під власним іменем, умовним (псевдонімом) або взагалі без зазначення імені (анонімно) (ст. 14 Закону). У більшості випадків автор публікує свої твори під власним іменем, тобто вказує своє прізвище та ініціали.

Право на вибір способу зазначення імені, а також на розкриття псевдоніма або аноніма є особистим правом автора. Лише у випадку, коли автор у своєму творі порушив чийсь права (наприклад, образив когось), на вимогу слідчих органів або суду видавництво, редакція газети чи театр, яким відоме справжнє ім'я автора, можуть розкрити його псевдонім чи анонім.

Право на недоторканність твору визначається в Законі як право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору або будь-якому іншому посяганню на твір, що може зашкодити честі і репутації автора. Це означає, що при виданні, публічному виконанні або будь-якому іншому використанні твору забороняється без дозволу автора та його правонаступників вносити будь-які зміни, перекручення, спотворення як до самого твору, так і його назви, позначення імені автора, доповнювати або скорочувати твір тощо. При цьому спадкоємці також наділяються цим правом. Не допускається також без дозволу автора супроводжувати твір при його виданні ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями і будь-якими

іншими поясненнями, доповнювати або скорочувати твір. За типовими видавничими договорами малюнок і навіть колір обкладинки можна робити лише зі згоди автора.

Контроль за дотриманням вимог Закону щодо недоторканості твору здійснює Державне агентство України з авторських і суміжних прав.

Право автора на недоторканність твору полягає і в тому, що переклад твору на іншу мову з метою випуску у світ допускається лише зі згоди автора або його правонаступників і на підставі договору. Переклад може здійснюватися лише за умови збереження цілісності й змісту твору.

Право на обнародування твору. Закон містить визначення поняття обнародування твору. Це дія, здійснена зі згоди автора, яка робить твір доступним для загального відома шляхом його опублікування, публічного показу, передачі в ефір або в інший спосіб.

Зазначене право є особистим немайновим правом. Відповідно до Закону твір вважається обнародуваним, якщо він виданий, публічно виконаний, публічно показаний, переданий по радіо чи телебаченню або будь-яким іншим чином повідомлений невизначеному колу осіб.

Твір може бути обнародований різними способами, але істотним є те, що його зміст повідомлений невизначеному колу осіб. Обнародування полягає в ознайомленні з ним громадськості в будь-який спосіб, що залежить від його форми та характеру. Письмові твори (наукові, художні, драматичні, музично-драматичні тощо) випускаються у світ шляхом видання; твори образотворчого мистецтва — шляхом показу на виставках, у музеях для загального огляду. Скульптури, наприклад, виставляють на площах, вулицях, у пам'ятних місцях тощо. Музичні твори можна випустити у світ шляхом публічного виконання, передачі по радіо чи телебаченню або шляхом видання.

Не вважається обнародуванням (опублікуванням) інформація про твір з викладом його короткого змісту або повідомлення обмеженому колу осіб (наприклад, коли поет прочитає свого вірша у колі друзів, композитор виконає сонату на сімейному вечорі).

Право першого обнародування твору належить лише автору. Тільки він може вирішувати, чи готовий його твір до випуску в світ. Порушення цього права дає автору підстави вимагати сплати гонорару або відшкодування завданих збитків, а також вжиття інших заходів аж до вилучення твору і заборони випуску його у світ.

4.7. Майнові права автора та іншої особи, що має авторське право

Окрему групу авторських прав складають виключні майнові права автора. Майнові права дозволяють реалізувати майновий інтерес правовласника в отриманні доходів від використання інтелектуального продукту.

Майнові права автора твору – це права на володіння, користування та розпорядження своїм твором, а також право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами (рис. 4.2). Тобто автор може дозволити або заборонити іншим людям передруковувати результати дослідження, яке проведено, а також переробляти його якимось чином. Будь-яка особа має право повністю володіти та розпоряджатись своїми авторськими творами з 14 років.

Майнові права інтелектуальної власності передбачають належність їх володільцю сукупності правових можливостей, **а саме:** самостійно, власними активними діями використовувати інтелектуальний продукт; дозволяти його використання іншим особам, укладаючи відповідний договір про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності; перешкоджати неправомірному використанню об'єкта або шляхом прямої заборони з метою усунення загрози неправомірного використання, або шляхом застосування способів судового захисту, спрямованих на припинення порушуючих дій (ст. 424 ЦК).

Рис. 4.2. Зміст майнового авторського права

Так, автору чи іншій особі, що має авторське право, належать виключні майнові права на:

- використання твору в будь-якій формі і будь-який спосіб;
- дозвіл іншим особам використовувати твір в будь-якій формі і будь-який спосіб;
- заборону іншим особам використовувати твір в будь-якій формі і будь-який спосіб.

1. Передусім автору чи іншій особі, що має авторське право належить виключне право на використання твору в будь-якій формі і будь-який спосіб (ст.14 Закону). Закон містить визначення поняття "виключне право" — це право, коли жодна особа, крім тієї, якій належить авторське право або суміжні права, не може використовувати твір, не маючи на те відповідного дозволу (ліцензії, за винятком випадків, передбачених Законом).

Отже, крім суб'єкта авторського права ніхто і в будь-який спосіб використати твір не має права.

Закон надає автору чи іншій особі, що має авторське право, виключне право дозволяти або забороняти:

1. Відтворення творів, тобто виготовлення одного або більше примірників твору або фонограми у будь-якій матеріальній формі, в тому числі у звуко- і відеозапису. Примірник — це результат будь-якого відтворення твору.

2. Публічне виконання і публічне сповіщення творів.

Публічне виконання — це подання творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та в інший спосіб як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по проводах) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих. Публічне виконання аудіовізуального твору означає демонстрацію окремих кадрів аудіовізуального твору в їх послідовності.

Публічне сповіщення — така передача в ефір чи по проводах зображень і (або) звуків творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення, коли зазначені зображення чи звуки можуть бути сприйняті особами, що не належать до кола сім'ї чи близьких знайомих.

3. Публічний показ — будь-яка демонстрація оригіналу або примірників творів, виконань, передач організацій мовлення безпосередньо або на екрані за допомогою плівки, слайда, телевізійного кадра тощо.

4. Будь-яке повторне публічне сповіщення в ефір чи по проводах вже переданих в ефір творів за умови, що воно здійснюється іншою організацією.

Мається на увазі, що жодна організація мовлення не може здійснювати публічне сповіщення в ефір чи по проводах твору без дозволу його автора.

5. Переклад творів. Ніхто без дозволу автора не може перекласти його твір іншою мовою. Автор оригіналу може сам здійснити переклад

свого твору іншою мовою (авторський переклад). За наявності авторського перекладу ніхто інший не може перекладати цей само твір на ту ж саму мову. Від авторського перекладу слід відрізнити авторизовані переклади, тобто переклади, схвалені автором.

Той самий твір однією мовою можуть перекладати різні перекладачі. Кожен із них зберігає авторське право на свій переклад.

Автор твору і його перекладач не є співавторами твору. При цьому перекладач не несе відповідальності за зміст оригіналу, а автор оригіналу не несе відповідальності за якість перекладу.

Можливий переклад не з мови оригіналу, а з проміжного перекладу. Наприклад, твір французького автора перекладений російською мовою. Якщо передбачається цей твір перекласти на українську, але не з французької мови, а з російської, то російський переклад буде проміжним. Переклад українською мовою зазначеного твору може бути здійснений з дозволу як французького автора, так і автора російського перекладу.

6. Переробки, адаптації, аранжування та інші подібні зміни творів.

Переробки творів можуть здійснюватися і різними способами, і в різних формах. Наприклад, на основі одного твору (розповідного) створюється інший — драматичний чи сценарій або навпаки. Такі твори прийнято називати **похідними**.

Похідний твір — продукт інтелектуальної творчості, заснованої на іншому наявному творі (переклад, адаптація, аранжування тощо).

Адаптація твору — це пристосування або полегшення твору для сприйняття малопідготовленими читачами або пристосування літературно-художнього тексту для осіб, що починають вивчати іноземну мову.

Аранжування — перекладення музичного твору, написаного для одного музичного інструменту чи складу інструментів (голосів), стосовно до іншого інструменту або іншого складу — розширеного чи звуженого.

7. Розповсюдження творів шляхом продажу, відчуження іншим способом або шляхом здачі в найом чи у прокат та іншої передачі до

першого продажу примірників твору. Під час продажу твору, дарування, обміну тощо, відбувається перехід права власності на нього до третіх осіб.

Здача в найом — передача права володіння і користування оригіналом чи примірником твору або фонограми на певний строк із метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди.

Прокат — передача твору іншим особам у тимчасове користування за обумовлену плату.

8. Здача в найом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих на фонограмі.

Здача в найом означає передачу права володіння оригіналом чи примірником твору або фонограми на певний строк з метою одержання прямої чи опосередкованої комерційної вигоди.

9. Імпорт примірників творів з метою розповсюдження, включаючи примірники, виготовлені з дозволу автора або іншої особи, яка має авторське право.

Імпорт — ввезення в Україну творів із-за кордону. Такий імпорт може бути здійснений лише з дозволу автора твору.

Заборонити ввезення твору автор може за таких умов:

- ввезення творів здійснюється з метою розповсюдження;
- ввезення здійснюється з метою одержання комерційної вигоди;
- заборона може мати місце незалежно від того, чи твори виготовлені за кордоном з дозволу автора чи без такого дозволу.

Зазначений перелік видів використання творів не є вичерпним.

Автор має право дозволяти чи забороняти використовувати свій твір в інші способи, не зазначені в наведеному переліку.

2. Будь-яке використання творів іншими особами дає автору чи іншій особі, що має авторське право, право вимагати виплати винагороди. Винагорода може здійснюватися у вигляді паушального платежу (одноразова винагорода), роялті – відрахувань (відсотків) за кожний проданий примірник чи кожне використання твору або складається із змішаних платежів.

При цьому слід мати на увазі: якщо примірники правомірно опублікованого твору введені в цивільний оборот шляхом їх продажу, то допускається їх подальше розповсюдження без згоди суб'єкта авторського права і без виплати авторської винагороди.

3. Важливим нововведенням є **право доступу автора до твору образотворчого мистецтва**. За цією нормою автор має право доступу до свого твору образотворчого мистецтва, який знаходиться у власності іншої особи. Такий доступ може мати на меті використання твору для його відтворення — виготовлення примірників, слайдів, карток тощо. Власник не може відмовити автору в доступі до твору без поважних для цього підстав. Однак доступ автора до зазначеного твору може мати місце за певних умов:

1. автор при передачі носія твору образотворчого мистецтва у власність іншій особі не поступився своїми майновими правами;

2. доступ автора до твору необґрунтовано не зачіпає законних прав та інтересів власника твору образотворчого мистецтва.

4. Ще одним істотним нововведенням є так зване **право слідування**. Воно полягає в тому, що автор за життя, а після його смерті спадкоємці мають право на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного продажу носія твору образотворчого мистецтва. Це право не відчужене, але воно належить не тільки автору твору, а і його спадкоємцям. Це право виникає за умови, що кожний наступний продаж оригіналу твору образотворчого мистецтва, що йде за першим його продажом, здійсненим автором твору, здійснюється через аукціон, галерею, салон, магазин тощо. Виплата винагороди у цьому випадку здійснюється зазначеними аукціонами, галереями, салонами, крамницями тощо.

Воно зберігає чинність протягом чинності самого авторського права, а набуває її після першого відчуження твору, здійсненого автором.

Збір і виплата винагороди, одержаної в результаті використання права слідування, здійснюється особисто автором, через його повіреного або через організації, які управляють майновими правами авторів на колективній основі.

Право слідування характеризується такими ознаками:

По-перше, цим правом відповідно до Закону наділяються автори тільки творів образотворчого мистецтва. При цьому право слідування виникає у авторів при продажу тільки оригіналів твору, тобто саме унікальних матеріальних носіїв творів живопису, скульптури, графіки тощо. Це право не поширюється на оригінали рукописів літературних, драматичних, музичних та інших творів, хоча останні також можуть бути предметом купівлі-продажу як самих авторів, так і їх спадкоємців, а пізніше перепродаються за більш високою ціною.

По-друге, зазначене право поширюється тільки на публічний перепродаж творів. Публічний перепродаж – це перепродаж, який здійснюється через аукціон, галерею образотворчого мистецтва, художній салон, крамницю тощо. Якщо перепродаж здійснюється в приватному порядку, права слідування не виникає. Перепродажем вважається будь-який продаж картини чи скульптури, що здійснюється за першим продажом.

По-третє, зазначене право слідування є невідчужуваним, хоча й носить майновий характер і його скоріше варто було б віднести до особистих прав. За життя автора воно залишається за ним.

4.8. Вільне використання творів

Закон певною мірою обмежує виключне право автора на використання твору. Використання твору без згоди автора Закон називає "вільним використанням". Дозволяється в окремих, зазначених у Законі, випадках вільне використання творів без згоди автора і без виплати йому авторської винагороди та вільне використання твору без згоди автора, але з виплатою йому авторської винагороди.

Без згоди автора або іншої особи, що має авторське право, але з обов'язковим зазначенням імені автора і джерела запозичення допускається:

1. використання цитат (коротких уривків) з опублікованих творів;

2. використання літературних і художніх творів як ілюстрації у виданнях, у передачах мовлення, у записах звуку або зображення навчального характеру;

3. відтворення у пресі, передача в ефір або інше публічне повідомлення опублікованих у газетах або журналах статей із поточних економічних, політичних, релігійних питань або передача в ефір творів такого ж характеру, коли це спеціально не заборонено автором;

4. відтворення з метою висвітлення поточних подій засобами фотографії або кінематографії, передача в ефір або інше повідомлення творів, побачених або почутих під час перебігу таких подій;

5. видання випущених у світ творів рельєфно-крапковим шрифтом для сліпих;

6. відтворення творів для судового і адміністративного провадження;

7. публічне виконання музичних творів під час офіційних і релігійних церемоній, а також похорон;

8. відтворення з інформаційною метою у газетах та інших періодичних виданнях, передача в ефір або інше публічне сповіщення публічно виголошених промов, звернень, доповідей та інших подібних творів.

В усіх зазначених випадках твори використовуються чи відтворюються в обсязі, виправданому поставленою метою;

9. відтворення твору в особистих цілях за умов, передбачених статтями 22—25 Закону.

Відтворення творів у особистих цілях без згоди автора або іншої особи, що має авторське право, але з виплатою винагороди допускається лише в одному випадку. Відповідно до п. 9 ст. 25 Закону допускається відтворення виключно в особистих цілях творів, зафіксованих у звуко- і відеозаписах (ст. 19 Закону), без згоди автора або іншої особи, що має авторське право, але з виплатою авторської винагороди. Винагорода у зазначеному випадку виплачується у формі відрахувань (відсотків) виробниками або імпортерами обладнання (аудіоапаратури, відеомагнітофонів тощо) та матеріальних носіїв

(звуко- і(або) відеоплівки, касет, лазерних дисків, компакт-дисків тощо), які використовуються для такого відтворення.

Винагорода у зазначеному випадку виплачується у формі відрахувань (відсотків) виробниками або імпортерами обладнання (аудіоапаратури, відеомагнітофонів тощо) та матеріальних носіїв (звуко- або відеоплівки, касет, лазерних дисків, компакт-дисків тощо), які використовуються для такого відтворення.

Збір і розподіл такої винагороди здійснюються однією із організацій, що управляє майновими правами авторів, виконавців і виробників фонограм на колективній основі, відповідно до угоди між цими організаціями. Зазначена винагорода розподіляється в такій пропорції: сорок відсотків — авторам, тридцять відсотків — виконавцям, тридцять відсотків — виробникам фонограм, якщо інше не передбачено угодою.

4.9. Право на авторську винагороду

Право на авторську винагороду — це основне майнове право автора чи іншої особи, що має авторське право. Підставою для винагороди є факт використання твору в будь-який спосіб.

Конкретними юридичними фактами, що породжують у автора чи іншої особи, що має авторське право, право на винагороду, можуть бути:

- авторський ліцензійний договір (видавничий, постановочний, сценарний, художнього замовлення тощо);
- факт позадоговірного використання твору, коли за Законом не вимагається згода авторів, але передбачена виплата авторської винагороди;
- неправомірне використання твору.

Як бачимо, право на одержання винагороди породжується, як правило, лише фактом використання твору. Сам по собі факт наявності твору в об'єктивній формі права на винагороду не породжує.

Винагорода, яку одержує автор чи інша особа, що має авторське право, є по суті винагородою за працю, вкладену у створення твору.

Вона може бути у формі заробітної плати (наприклад, штатний художник, науковий співробітник науково-дослідної установи) або авторського гонорару. Можливе поєднання цих форм оплати.

Винагорода має виплачуватися за будь-яке використання твору. Винагорода може здійснюватися у вигляді одноразового платежу (одноразова винагорода), у формі відрахувань (відсотків) за кожний проданий примірник чи кожне використання твору або складатися із змішаних платежів.

Розмір і порядок обчислення авторської винагороди за створення і використання твору визначається в авторському договорі.

4.10. Строки охорони авторського права

Особисті немайнові права інтелектуальної власності є чинними **безстроково**, якщо інше не встановлено законом (ст. 425 ЦК). Тобто право авторства, право на ім'я і право протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, що може завдати шкоди честі та репутації автора, охороняються безстроково.

Спадкоємці вправі охороняти авторство і недоторканність твору, протидіяти його перекрученню, спотворенню, іншій зміні чи будь-якому посяганню, що може завдати шкоди честі та репутації автора (ст. 439 ЦК, ст. 29 Закону).

Недоторканність твору також може охороняти особа, яку автор спеціально уповноважив на ці дії на випадок своєї смерті, а за відсутності такої – будь-яка заінтересована особа. Останньою може бути близький родич правовласника, творча спілка, організація колективного управління майновими правами, особа, що використовує інтелектуальний продукт на підставі договорів, роботодавець відносно службових об'єктів тощо.

Щодо чинності **майнових авторських прав**, то законодавством (ст. 446 ЦКУ, ст. 28 Закону) встановлено, що вони діють **протягом усього життя автора та 70 років після його смерті**.

Але з цього загального правила встановлено винятки:

1. строк охорони творів, створених співавторами, діє протягом усього життя і 70 років після смерті останнього співавтора;
2. строк охорони творів посмертно реабілітованих авторів діє протягом 70 років після їх реабілітації;
3. строк охорони твору, який уперше було опубліковано після смерті автора, але в межах 30 років після смерті, діє протягом 70 років від дати опублікування твору;
4. для творів, які були обнародовані анонімно або під псевдонімом, авторське право діє протягом 70 років від дати обнародування твору.

В усіх зазначених випадках чинність авторського права починається з 1 січня року, наступного за роком, в якому мали місце зазначені юридичні факти.

Твори, на які термін авторського права скінчився, або які ніколи ним не охоронялися на території України, вважаються суспільним надбанням.

Твори, які стали суспільним надбанням, можуть вільно використовуватися будь-якою особою без виплати авторської винагороди. Проте таке використання може здійснюватися лише відповідно до вимог Закону. Мають бути дотримані право авторства, право на ім'я, право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі і репутації автора.

Але в усіх випадках за автором зберігаються його особисті немайнові права. Отже, суб'єкти авторських прав – не автори не можуть мати прав, які мають автори творів. Особисті немайнові права автора є невідчужуваними.

4.11. Суміжні права

Суміжні права безпосередньо пов'язані з авторськими правами, саме тому вони називаються суміжними і охороняються одним Законом. Особливістю суміжних прав є те, що вони ґрунтуються на використанні, як правило, чужих авторських прав. Суміжні права

впливають із творчої діяльності з реалізації, використання вже обнародованих творів літератури і мистецтва. Наприклад, поет написав слова пісні, композитор написав музику до цієї пісні. Але пісня може бути донесена до слухачів тільки певним виконавцем — співаком. Творчість співака є суміжною творчою діяльністю з реалізації самої пісні. Із цієї творчої діяльності впливає право співака на власне виконання пісні, яке одержало назву суміжного права.

Суміжні права останнім часом набули прискореного розвитку. Сучасні технічні засоби надають можливість певним чином фіксувати виконання будь-якого виконавця (артиста, диригента, клоуна тощо) і в такий спосіб вилучати дохід із чужої майстерності, таланту. Щоб цьому запобігти і запроваджено охорону суміжних прав.

Під суміжними правами Закон розуміє три групи прав:

- права виконавців;
- права виробників фонограм;
- права організацій мовлення.

Головний принцип охорони суміжних прав полягає у тому, що:

- виконавці здійснюють свої права за умови дотримання ними прав авторів виконуваних творів та інших суб'єктів авторського права;
- виробники фонограм, виробники відеограм повинні дотримуватися прав суб'єктів авторського права і виконавців;
- організації мовлення повинні дотримуватися прав суб'єктів авторського права, виконавців, виробників фонограм (відеограм), ч.2 ст. 36 Закону).

У **суб'єктивному розумінні** суміжні права являють собою сукупність особистих немайнових та майнових прав виключного характеру, наданих законом виконавцям, виробникам фонограм і відеограм та організаціям мовлення.

Це права на оригінальність, майстерність, манеру виконання, на інтерпретацію твору. Це низка прав виробників фонограм і прав організацій мовлення на їх програми передач.

Отже, суміжні права можна визначити як права на результати творчої діяльності виконавців, виробників фонограм та організацій

мовлення з використанням творів літератури і мистецтва, авторські права на які належать іншим особам.

Зазначені результати творчої діяльності можуть одержати правову охорону лише за певних умов, визначених Законом.

Права виконавців охороняються, якщо:

- виконання вперше мало місце на території України;
- виконання зафіксоване на фонограмі, що охороняється відповідно до Закону;
- виконання, не зафіксоване на фонограмі, включено у передачу організації мовлення, що охороняється відповідно до Закону.

Права виробників фонограм охороняються, якщо:

- виробник є громадянином України або юридичною особою з офіційним місцезнаходженням на території України;
- фонограму вперше опубліковано на території України або опубліковано на території України протягом 30 днів від дня її публікації в іншій державі;
- перша фіксація фонограми мала місце в Україні.

Права організацій мовлення охороняються, якщо вони мають офіційне місцезнаходження на території України і здійснюють передачі з передавачів, розташованих на території України.

4.12. Об'єкти суміжних прав

До об'єктів суміжних прав закон відносить:

1. виконання будь-яких творів – літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших – для фіксації, відтворення і розповсюдження за допомогою технічних засобів;
2. записи виконання та інші записи за допомогою технічних засобів (фонограми, відеограми);
3. програми (передачі) організацій мовлення (ст. 449 ЦК, ст. 35 Закону).

Виконання – це подання творів, фонограм, відеограм, виконань шляхом гри, декламації, співу, танцю як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою технічних засобів (телерадіомовлення, кабельного телебачення та ін.), а також показ кадрів аудіовізуального твору в їх послідовності (із звуковим супроводом або без нього).

Виконанням визнається здійснення чужого твору фізичною особою. Це може бути гра артиста на сцені чи в кіно, гра музиканта, спів співака, танець танцюриста, декламація декламатора, управління диригента оркестром або будь-який інший спосіб виконання твору літератури чи мистецтва.

Об'єктом правової охорони виконання стає, коли воно здійснюється будь-якою особою – професіоналом чи любителем, якщо ця особа виконує роль, співає, грає на музичному інструменті чи будь-яким іншим способом виконує твір літератури і мистецтва.

Фонограма – звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо), виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій).

Відеограма – відеозапис на відповідному матеріальному носії (магнітній стрічці, магнітному диску, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких рухомих зображень (із звуковим супроводом чи без нього), крім зображень у вигляді запису, що входить до аудіовізуального твору. Відеограма є вихідним матеріалом для виготовлення її копій.

Передача (програма) організації мовлення – це продукт творчої діяльності, створений самою організацією ефірного або кабельного мовлення чи на її замовлення за рахунок її коштів іншою організацією, який розповсюджуються передавальними пристроями і приймається будь-якою кількістю телерадіоприймачів.

4.13. Суб'єкти суміжних прав

Первинними суб'єктами суміжних прав є виконавець, виробник фонограми, виробник відеограми, організація мовлення.

Виконавцями визнаються актори (театру, кіно тощо), співаки, музиканти, диригенти, танцюристи, а також інші особи, які виконують роль, співають, читають, декламують, грають на музичних інструментах чи у будь-який інший спосіб виконують твори літератури або мистецтва, включаючи твори фольклору. Тобто виконавцями визнаються також особи, які хоча і не є офіційно артистами, співаками тощо, але виконують їх функції. Виконавцями визнаються також особи, які здійснюють таку само творчу діяльність, у тому числі виконують циркові, естрадні, лялькові номери.

Виконавцями можуть бути громадяни України, іноземні громадяни і особи без громадянства незалежно від віку.

Виробниками фонограм можуть бути фізичні і юридичні особи, які вперше здійснили запис будь-якого виконання або інших звуків на фонограмі. Проте щодо юридичних осіб Закон робить застереження. Вони одержують захист своїх суміжних прав лише за умови, що їх постійне місцезнаходження — на території України. При цьому не має значення, так би мовити, "громадянство" цієї юридичної особи. Вона може бути українською або іноземною.

Фонограми — виключно звуковий запис будь-якого виконання чи інших звуків. Грамофонні платівки, диски, магнітофонні касети та інші носії записів визнаються примірниками фонограм.

Організацією мовлення вважається телерадіоорганізація ефірного чи кабельного мовлення, яка здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних програм, як власного виробництва, так і виробництва інших організацій. Вони використовують твори літератури і мистецтва у своїх програмах передач як в ефір, так і по проводах. За законом України "Про телебачення і радіомовлення" телерадіоорганізацією може бути тільки юридична особа, зареєстрована у встановленому чинним законодавством порядку, яка

має право виробляти та розповсюджувати телерадіопередачі та програми.

Безумовно, до суб'єктів суміжних прав належать організації мовлення як державні, так і приватні чи інших форм власності.

Суб'єктами суміжних прав визнаються також особи – правонаступники, які набули виключні права на підставі договору або в порядку спадкування.

4.14. Суб'єктивні суміжні права, їх зміст і межі

1. Передусім всі суб'єкти суміжних прав мають використовувати свої суб'єктивні права в такий спосіб, щоб не порушити прав авторів, чії твори використовуються.

Виконавці мають здійснювати свої суб'єктивні права за умови дотримання прав авторів, чії твори виконують.

Виробники фонограм зобов'язані дотримуватись прав авторів і виконавців.

Організації мовлення — прав виробників фонограм, авторів і виконавців.

2. Надання правової охорони об'єкту суміжних прав не потребує виконання будь-яких формальностей. Закон не передбачає процедури закріплення виникнення і здійснення суміжних прав. Проте виробники фонограм і виконавці з метою інформування про належність їм суміжних прав, що виникли у процесі створення фонограми, можуть на всіх її примірниках або їх упаковках використовувати знак охорони суміжних прав. Цей знак складається з латинської літери Р в колі © (від “phonogram” – звукозапис, фонограма), імені (назви) особи, якій належить суміжне право, і зазначення року першої публікації фонограми (відеограми).

Права виконавців. Виконавцям належить ряд особистих немайнових і майнових прав.

До **особистих немайнових прав** виконавців належать:

1. право на ім'я, а саме на зазначення свого імені або назви на носії, примірниках та на його згадування під час використання об'єкта.

на охорону своїх виступів від спотворення і на згадування свого імені у зв'язку з використанням виконання там, де це можливо. Крім того, право виконавця аналогічно праву автора поширюється на можливість використання псевдоніма.

2. право на охорону свого виконання від дій, які можуть завдати шкоди його честі та репутації, і на забезпечення належної якості запису виконання.

3. з метою захисту творчої індивідуальності виконавця йому надане право на визнання його творцем, що забезпечує захист від привласнення виконання іншою особою (ст. 423 ЦК, ст. 38 Закону).

Майнові права виконавців:

1. право на фіксацію виконання під час його здійснення;
2. право на доведення виконання до відома публіки;
3. право на розповсюдження записів виконання.
4. виключне право на використання виконання у будь-якій формі, включаючи право на одержання винагороди за кожний вид використання.

Виключне право на використання виконання означає право дозволяти або забороняти здійснення таких дій:

1. записувати раніше не записане виконання;
2. відтворювати запис виконання;
3. сповіщати виконання в ефір, по кабелю або здійснювати інше публічне сповіщення виконання;
4. здавати в найом опубліковану фонограму, що включає виконання за участю виконавця.

Дозвіл на використання виконання дає сам виконавець. Якщо виконання здійснювалось колективом виконавців — керівник такого колективу шляхом укладання письмового договору з користувачем.

Якщо виконання використовується в аудіовізуальному творі, то відповідним договором між виконавцем і постановником аудіовізуального твору передбачається передача виконавцем постановнику прав, викладених вище. При цьому виконавець зберігає право на винагороду за здачу в найом примірників такого аудіовізуального твору.

Виконавець може укласти договір на використання свого виконання організацією мовлення для сповіщення в ефір або по кабелю.

Розмір винагороди виконавцю за таке використання встановлюється в зазначеному договорі.

Виключне право на використання виконання, створеного за договором найму, належить особі, з якою виконавець перебуває в трудових відносинах (роботодавцю), якщо договором не передбачено інше. Особисті немайнові права на виконання належать виконавцю.

Виключні права, що належать виконавцю, можуть передаватися за договором іншим особам.

Майнові права виробників фонограм і виробників відеограм.

Виробнику фонограми належить виключне право на використання фонограми у будь-якій формі, включаючи право на одержання винагороди за таке використання.

Виключне право на використання фонограми означає право дозволяти або забороняти вчинення таких дій:

1. відтворювати фонограму;
2. розповсюджувати примірники фонограми будь-яким чином: продавати, здавати в найом тощо;
3. імпортувати примірники фонограми з метою розповсюдження;
4. переробляти або будь-яким іншим чином змінювати фонограму.

Без згоди виробника фонограми і без виплати йому винагороди можуть розповсюджуватись правомірно опубліковані примірники фонограми за умови, що вони уже введені в цивільний оборот шляхом їх продажу.

Майнові права організації мовлення.

Організації мовлення належить виключне право на використання її передачі у будь-якій формі, включаючи право на одержання винагороди за таке використання. Виключне право на використання передачі мовлення означає право організації ефірного або кабельного мовлення дозволяти або забороняти вчинення таких дій:

1. записувати передачу;

2. відтворювати запис передачі;
3. одночасно сповіщати в ефір (по кабелю) передачу іншій організації ефірного (кабельного) мовлення;
4. сповіщати передачу по кабелю (в ефір)
5. публічно сповіщати передачу з місця з платним входом.

Обмеження прав виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення. Вільне використання виконання, фонограм і програм мовлення допускається за умови, що таке використання не заподіє їм шкоди, не обмежить необґрунтованим способом законних інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення.

Аналіз статей 21-25 Закону дозволяє виділити способи вільного використання:

– використання коротких уривків з фонограм, відеограм, програм мовлення з полемічною, критичною, науковою або інформаційною метою в обсязі, виправданому цією метою;

– доведення фонограм, відеограм до відома публіки з метою освітлення поточних подій у обсязі, що виправдовується інформаційною метою;

– відтворення фонограм, відеограм, програм мовлення для використання в адміністративному та судовому провадженні в обсязі, що виправдовується цією метою;

– публічне виконання фонограм, демонстрування відео-грам під час офіційних, релігійних церемоній та похорон.

Використання фонограм, опублікованих із комерційною метою. Без згоди виробників фонограм, опублікованих із комерційною метою, і виконавців, записаних на таких фонограмах, але з виплатою винагороди допускається:

1. публічне виконання фонограм;
2. передача фонограм в ефір;
3. передача фонограм по проводах.

Важливими принципами застосування винятків та обмежень майнових прав є обов'язкове дотримання особистих немайнових прав суб'єктів суміжних прав, а також недопущення завдання шкоди

нормальній експлуатації виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення.

4.15. Строк охорони суміжних прав

Цей строк визначає період у часі, коли об'єкти, що охороняються законом, можуть використовуватися тільки з дозволу правовласника.

Особисті немайнові права на об'єкти суміжних прав охороняються безстроково і у спадщину не переходять.

Проте спадкоємці мають право захищати авторство на об'єкт суміжних прав і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій зміні виконання, фонограми і програми мовлення або будь-якому посяганню на об'єкт, що може зашкодити честі і репутації виконавця, виробника фонограми чи організації мовлення.

Майнові права виконавців охороняються протягом 50 років після першої фіксації виконання або постановки.

Права виробників фонограм діють протягом 50 років після першого опублікування фонограм, а якщо публікації фонограми не було, то протягом 50 років після першої фіксації звукового запису.

Права організацій мовлення діють протягом 50 років після першої передачі в ефір або по проводах.

Цей строк починається з 1 січня року, наступного за роком вчинення названих дій.

Законом в окремих випадках можуть встановлюватися інші строки чинності суміжних прав.

До спадкоємців виконавця і правонаступників виробників фонограм і організацій мовлення переходить право дозволяти чи забороняти використання виконання фонограми, передачі в ефір і по проводах, а також право на одержання винагороди в межах частини строків чинності права, що залишилися.

Після спливу строку охорони об'єкти можуть використовуватися вільно, але з обов'язковим дотриманням особистих немайнових прав.

4.16. Захист авторського права і суміжних прав

Захист майнових і особистих немайнових прав авторів, виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення здійснюється нормами різних галузей права — кримінального, адміністративного, цивільного тощо. Але найчастіше застосовуються цивільно-правові засоби захисту авторського права і суміжних прав. Порухення прав автора можуть бути пов'язані з порушенням його майнових інтересів або тільки особистих прав. Випуск у світ твору без зазначення імені автора, зі змінами, самовільно здійсненими видавництвом, постановка драматичного твору зі змінами без схвалення автора, перекручення твору — все це порушення особистих прав без матеріальної шкоди. У таких випадках автор вправі вимагати задоволення його порушених інтересів.

Порушення майнових прав зумовлює обов'язок порушника відшкодувати автору завдані збитки.

Захист інтересів автора та його правонаступника в Україні і за кордоном здійснює Державний департамент інтелектуальної власності України (ДДІВ). Він наділений широкими повноваженнями і здійснює представництво та захист інтересів усіх авторів (літераторів, художників, композиторів, журналістів, кінематографістів тощо), у тому числі й іноземних. На прохання авторів ДДІВ України захищає їхні інтереси у взаємовідносинах із видавництвами, збирає від усіх видовищних підприємств винагороду за публічне виконання творів на території України і за кордоном та виплачує її авторам чи їх правонаступникам. ДДІВ України одержує і виплачує українським та іноземним авторам, їхнім правонаступникам потиражну винагороду за кінофільми, телефільми, використання творів образотворчого мистецтва тощо. Представники ДДІВ України виступають у суді від імені авторів та їхніх правонаступників у позовах, що впливають з авторського права.

Закон докладно визначає, що є порушенням авторського права і суміжних прав. Зокрема, порушенням авторського права і суміжних прав є:

– будь-яке відтворення, розповсюдження та інше використання, а також ввезення в Україну без дозволу осіб, які мають авторське право чи суміжні права, примірників творів, фонограм, програм мовлення;

– ввезення на територію України примірників творів і фонограм, які в Україні охороняються, із країн, де ці твори і фонограми не охороняються.

Примірники творів і фонограм, виготовлених і розповсюджених із порушенням авторського права і суміжних прав, є контрафактними, тобто незаконно виготовленими.

Способи забезпечення позову у справах про порушення авторського права і суміжних прав.

Якщо є достатні підстави вважати, що конкретна особа припустилась порушення авторського права чи суміжних прав, то суд чи суддя одноособово має право винести ухвалу про заборону порушнику вчиняти певні дії (виготовлення, відтворення, продаж, здача в найом, імпорт тощо) та інші способи використання, а також транспортування, зберігання або володіння з метою випуску в цивільний оборот примірників творів, фонограм, щодо яких є підстави вважати, що вони контрафактні.

На зазначені твори або фонограми судом може бути накладений арешт, і всі примірники творів або фонограм можуть бути вилучені із володіння порушників. Арешт і вилучення можуть бути застосовані до матеріалів та обладнання, призначених для виготовлення контрафактних творів або фонограм.

4.17. Цивільно-правові способи захисту авторського права і суміжних прав

До мір цивільно-правової відповідальності за порушення авторських та суміжних прав відносять: стягнення збитків, стягнення незаконно отриманого порушником доходу та одноразова компенсація. Кожна з цих санкцій застосовується на користь правовласника. Їх вибір здійснює сам позивач, обираючи оптимальний

і зручний для себе спосіб захисту порушених прав. Порушення авторських та суміжних прав призводить або до зниження доходів правовласника, або унеможлиблює отримання майнової вигоди від використання об'єкта. Найчастіше в результаті порушень інтелектуальних прав збитки правовласника полягають в упущеній вигоді. Проте, якщо на практиці виникають труднощі у визначенні і доведенні їх розміру, можливо замість збитків застосувати стягнення або незаконного доходу порушника, або разової компенсації у встановлених законом межах. Тому отриманий у результаті незаконний дохід певною мірою є відображенням упущеної вигоди. Обґрунтувати наявність і розмір незаконного доходу іноді легше, ніж розрахувати упущену вигоду, оскільки він є реальною, а не передбачуваною величиною і може мати документальне підтвердження. У такому разі визначенню підлягає валовий дохід юридичних осіб згідно з положеннями Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” або дохід фізичних осіб на підставі положень Закону України „Про податок з доходів фізичних осіб”. Стягненню підлягає та частина доходу, яка знаходиться в причинному зв'язку з протиправним порушенням інтелектуальних прав.

Особи, які мають авторське право чи суміжні права, можуть вимагати:

1. відновлення положення, що існувало до порушення прав, і припинення дій, що порушують авторське право чи суміжні права або створюють загрозу його порушення;

2. визнання авторського права чи суміжних прав;

3. відшкодування збитків, включаючи втрачену вигоду;

4. стягнення доходу, одержаного порушником внаслідок порушення авторського права і суміжних прав, замість відшкодування збитків;

5. виплати компенсації в сумі від 5 до 5000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлених законодавством України, що визначається судом замість відшкодування збитків або стягнення доходу;

б. вжиття інших, передбачених законодавчими актами, заходів, пов'язаних із захистом авторського і суміжних прав.

Зазначені в пунктах 3—5 заходи вживаються за вибором особи, що має авторське право чи суміжні права.

У разі відмови порушника виконати рішення суду про припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, на нього може бути накладений штраф у розмірі 10 відсотків від суми, присудженої судом на користь позивача.

Контрафактні примірники твору або фонограми, матеріали і обладнання, що використовувались для їх відтворення, судом можуть бути конфісковані. Проте контрафактні примірники творів чи фонограм можуть бути передані позивачеві на його прохання. Не затребувані позивачем контрафактні примірники твору чи фонограми, а також матеріали і обладнання, що використовувалось для їх відтворення, за рішенням суду підлягає знищенню.

Однак конфіскації не підлягають контрафактні примірники творів чи фонограм, добросовісно придбані третіми особами.

4.18. Охорона прав на об'єкти авторського права і суміжних прав за кордоном

Охорона авторських прав за кордоном здійснюється відповідно до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів (1886 р.), до якої приєдналася Україна. В основу Бернської конвенції покладено три принципи.

Принцип національного режиму полягає в тому, що твори, створені в одній країні - учасниці, повинні отримувати в інших країнах-учасницях таку ж охорону, яка надається в цих країнах творам своїх громадян.

Принцип автоматичної охорони означає, що охорона за національним режимом надається автоматично без будь-яких формальних умов реєстрації тощо.

Принцип незалежності охорони полягає в тому, що охорона надається в країнах - учасницях незалежно від наявності охорони в країнах походження твору.

Міжнародно-правова охорона суміжних прав здійснюється на підставі Римської конвенції 1961 року. За цією Конвенцією охороняються права виконавців (протидія фіксації та прямій передачі в ефір чи доведенню до загального відома їх виконання без згоди виконавця), права виробників фонограм (дозволяти чи забороняти відтворення фонограм, а також ввезення та розповсюдження примірників без їхнього дозволу), права організацій мовлення (дозволяти чи забороняти ретрансляцію, фіксацію і відтворення їхніх програм).

Основним принципом Римської конвенції є принцип національного режиму. Так, виконання охороняється за національним режимом країни-члена, якщо воно мало місце в іншій країні, що домовляється. Охорона фонограми надається за національним режимом країни-члена за умови, якщо виробник фонограм є громадянином іншої країни, що домовляється; перший запис звуку зроблено в іншій країні, що домовляється; фонограма вперше опублікована в країні, що домовляється. Кожна країна, що домовляється, надає організації мовлення національний режим за умови, якщо штаб-квартира організації мовлення знаходиться в іншій країні-члені або якщо передачу в ефір здійснено за допомогою передавача, що знаходиться в іншій країні-члені Римської конвенції.

Якщо міжнародним договором, учасником якого є Україна, встановлено інші правила охорони, ніж ті, котрі містяться в Законі України "Про авторське право і суміжні права", то застосовуються норми міжнародного договору.

РОЗДІЛ 5. ПАТЕНТНЕ ПРАВО

5.1. Поняття промислової власності

Якщо твори літератури, науки, мистецтва регулюються авторським правом, то відносини, які виникають у зв'язку із створенням та використанням результатів науково-технічної діяльності, регулюються правом промислової власності або патентним правом, оскільки основним правоохоронним документом, яким захищаються об'єкти промислової власності, є патент (деякі результати науково-технічної творчості охороняються свідоцтвами або посвідченнями).

Патент – це охоронний документ, що засвідчує пріоритет, авторство і право власності на об'єкт промислової власності.

Отже, промислову власність можна визначити як право на результати науково-технічної творчості, які можуть бути використані для потреб суспільства в будь-якій доцільній діяльності людей.

Одним із найбільш поширених і масових видів науково-технічної творчості є **винахідництво**. З одного боку, воно пов'язане з науковою діяльністю, насамперед, з її вищими досягненнями — відкриттями, а з другого — забезпечує суспільне виробництво необхідними засобами, знаряддями, технологіями, матеріалами тощо.

У сучасних умовах суспільне виробництво не зможе успішно розвиватись і функціонувати без належного науково-технічного забезпечення. Розвиток наукової діяльності і розвиток суспільного виробництва не можна розглядати як окремі ізольовані процеси. Виробництво у своєму розвитку постійно опирається на досягнення науки і техніки, але у свою чергу ставить перед наукою все нові й нові проблеми, завдання, які потребують відповідей, розв'язання. Та досягнення науки не можуть бути використані безпосередньо у виробництві. Треба знайти способи використання їх у доцільній діяльності людини. Пошуки таких способів використання фундаментальних наукових досягнень у практичній діяльності суспільства і має здійснити винахідництво. Тому такі пошуки мають всебічно

стимулюватись із боку держави. Вони потребують докладного правового забезпечення. Розробка таких рішень, їх оформлення, використання у народному господарстві породжують низку правових відносин між авторами пропозицій, їхніми володільцями та особами, що їх використовують.

До принципів права промислової власності відносяться:

- правова охорона надається тільки тим об'єктам, які в визначеному законом порядку визнані патентоздатними;
- обов'язковою умовою правової охорони об'єктів права промислової власності є дотримання необхідної процедури реалізації всіх обов'язкових формальностей, пов'язаних з патентуванням об'єкту;
- визнання майнових та особистих немайнових прав за патентовласником на розробку;
- право на отримання патенту надається передусім авторам розробки.

Основними джерелами законодавства України про промислову власність є Цивільний кодекс України, а також Закони України: «Про власність» від 7 лютого 1991 р., «Про основи "державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності» від 13.12. 1991 р., «Про науково-технічну інформацію» від 25.06 1993 р., «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15.12 1993 р., (із змінами, внесеними згідно із Законами України від 01.06 2000 р., від 21.12.2000 р., від 10.01.2002 р., від 04.07.2002 р., від 15.05.2003 р., від 22.05.2003 р.), «Про охорону прав на промислові зразки» від 15.12. 1993 р., «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р., «Про охорону прав на сорти рослин» від 21.04 1993 р., «Про племінну справу у тваринництві» від 15.12. 1993 р., «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р., «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 16.06.1999 р., а також Положення про Державне патентне відомство України від 21 липня 1992 р., Тимчасове положення про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні від 18 вересня 1992 р.,

Тимчасова методика (основні положення) визначення доходу від використання винаходів та раціоналізаторських пропозицій та ін.

Державний департамент інтелектуальної власності України на розвиток законодавчих актів про промислову власність прийняв ряд відомчих нормативних актів, які визначають порядок оформлення прав на об'єкти промислової власності.

Важливим джерелом патентного права України є міжнародні договори і конвенції. Кабінет Міністрів України своєю заявою від 26.08. 1992 р, проголосив приєднання України до Паризької конвенції про охорону промислової власності, Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків, до Договору про патентну кооперацію. Уряд України взяв на себе зобов'язання, що випливають із зазначених Конвенції, Угоди і Договору.

Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені законодавством України про промислову власність, то застосовуються правила міжнародного договору.

На підставі наведеного можна визначити, що в об'єктивному розумінні патентне право (право промислової власності) — це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються у процесі створення, оформлення та використання результатів науково-технічної творчості.

У суб'єктивному значенні патентне право (право промислової власності) — це право, яким наділяється відповідно до законодавства автор будь-якого результату науково-технічної діяльності.

5.2. Об'єкти промислової власності

До об'єктів права промислової власності належать результати науково-технічної творчості.

Основними об'єктами промислової власності є:

- винаходи;
- корисні моделі;
- промислові зразки;

До об'єктів промислової власності відносять також знаки для товарів та послуг, географічне зазначення місця походження товарів та комерційні (фірмові) найменування

Об'єкти промислової власності відрізняються від об'єктів авторського права тим, що для набуття права на них **необхідно виконання обов'язкових формальностей**. Правова охорона надається лише на той об'єкт промислової власності, який може бути віднесений до такого об'єкту та відповідає умовам, які його роблять придатним для набуття права інтелектуальної власності на нього.

По-перше, об'єкт промислової власності, такий як винахід, корисна модель, промисловий зразок, може охоронятись, лише тоді, коли він є результатом науково-технічної творчості особи та відповідає умовам, необхідним для того, щоб він став придатним для набуття правової охорони. Для таких об'єктів права промислової власності як торговельна марка, зазначення походження товару та комерційне (фірмове) найменування також чітко визначені умови, за яких на них виникає право.

По-друге, відповідно до чинного законодавства правова охорона на ці об'єкти надається тільки у разі, якщо вони не суперечать публічному порядку, принципам гуманності та моралі та відповідають відповідним критеріям для кожного об'єкту окремо.

По-третє, відповідними законами встановлено, що надання права на кожний з цих об'єктів промислової власності передбачає чіткий порядок. На більшість з цих об'єктів необхідно подати заявку встановленого змісту. Ця заявка має містити не тільки інформацію, що ідентифікує заявника (фізичну або юридичну особу) але і давати можливість визначити обсяг правової охорони. Обсяг правової охорони за кожним окремим об'єктом встановлено відповідним законом.

Винахід (корисна модель) – це результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології.

Отже, законодавство не обмежує поле винахідницької діяльності певною технологічною галуззю.

Об'єктом винаходу (корисної моделі) може бути:

- продукт – пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо;
- процес (спосіб);
- нове застосування відомого продукту чи процесу.

Продукт як об'єкт технології – це матеріальний об'єкт як результат діяльності людини, це будь-який штучно створений предмет. Таким продуктом, зокрема, є: пристрій, речовина, механізм, система взаємодіючих пристроїв, споруда, виріб, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо;

Пристрій – це система розташованих у просторі елементів, певним чином взаємодіючих один з одним (це машини, механізми, прилади, деталі, вузли або сукупність взаємопов'язаних деталей та вузлів).

Речовина – це штучно створена сукупність взаємозв'язаних інгредієнтів, індивідуальні хімічні сполуки, об'єкти генетичної інженерії, композиції та продукти ядерного перетворення.

Штам мікроорганізмів – це чиста культура мікроорганізмів, виділена з природних місць мешкання, якими може бути навколишнє середовище (грунт, вода тощо), а також з організму тварини чи людини.

Процес (спосіб) як об'єкт технології – це дія або сукупність дій (прийомів), виконуваних щодо продуктів та інших матеріальних об'єктів у певній послідовності або з дотриманням певних правил. Таким процесом, зокрема, є виготовлення, обробка, переробка продукту та контролювання його якості, перетворення речовини, енергії, даних, вимірювання параметрів, діагностування, лікування, керування процесом, який є об'єктом технології.

Корисна модель — це конструктивне виконання пристрою, конструктивне виконання засобів виробництва і предметів споживання, а також їх складових частин.

Об'єктом корисної моделі є конструктивне виконання пристрою, що має характеризуватися явно вираженими просторовими формами. Така форма має характеризуватися не лише наявністю елементів і зв'язків між ними, але й формою виконання цих елементів, їх певним

взаємним розташуванням. Отже, корисна модель може стосуватися лише пристрою.

Корисна модель — це внутрішнє розташування елементів, з яких складається сам пристрій, та зв'язок між ними. Так, наприклад, двигуни внутрішнього згорання можуть бути багатьох різноманітних форм, але за своєю сутністю вони однакові, а їх внутрішня будова і є корисна модель.

Якщо винахід містить сутність заявленої пропозиції, то корисна модель — виклад цієї сутності у просторі. Сутність корисної моделі полягає в оригінальному компоуванні пристрою. Якщо винахід має певну перевагу перед відомим прототипом своїм змістом, новим принциповим рішенням, то корисна модель — новим компоуванням елементів пристрою. Таке рішення тому і називається «корисна модель» певного пристрою, тобто нове розміщення елементів пристрою.

Винахід (корисна модель) може бути секретний і службовий.

Секретний винахід (секретна корисна модель) — це винахід (корисна модель), що містить інформацію, віднесена до державної таємниці.

Службовий винахід (корисна модель) — це винахід (корисна модель), створений працівником:

по-перше, у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи дорученням роботодавця, за умови, що трудовим договором (контрактом) на передбачене інше;

по-друге, з використанням досвіду, виробничих знань, секретів виробництва і обладнання роботодавця.

Службові обов'язки — зафіксовані в трудових договорах (контрактах), посадових інструкціях функціональні обов'язки працівника, що передбачають виконання робіт, які можуть привести до створення винаходу (корисної моделі);

Доручення роботодавця — це видане працівникові у письмовій формі завдання, яке має безпосереднє відношення до специфіки діяльності підприємства або діяльності роботодавця і може привести до створення винаходу (корисної моделі);

Роботодавець – особа, яка найняла працівника за трудовим договором (контрактом).

Винахідник – людина, інтелектуальною, творчою діяльністю якої створено винахід (корисну модель).

Пріоритет, авторство і право власності на винахід охороняється державою і засвідчуються патентом (деклараційним патентом).

Пріоритет, авторство і право власності на корисну модель засвідчуються деклараційним патентом.

5.3. Умови надання правової охорони винаходу та корисній моделі

Враховуючи територіальну дію прав інтелектуальної власності, кожна країна встановлює свої вимоги, які висуваються до того чи іншого об'єкта. Тому одному і тому ж результату творчої діяльності в одній країні може бути надана правова охорона, а в іншій – ні. Однак певні вимоги є характерними для законодавства більшості країн.

Так, **правова охорона** надається об'єктам патентного права (промислової власності), які:

1. не суперечать публічному порядку, принципам гуманності й моралі та
2. відповідають умовам патентоздатності.

Чинне законодавство не дає переліку тих винаходів і корисних моделей, публікація про які або їх використання будуть суперечити публічному порядку і суспільній моралі. Що стосується законодавств інших держав, то, наприклад, Директивою ЄС 98/44 з правового захисту біотехнологічних винаходів встановлено, що винаходами (корисними моделями), публікація про які чи використання яких суперечать суспільній моралі, вважаються, зокрема:

- процеси клонування людини;
- процеси змінювання через зародкову лінію генетичної тотожності людини;
- використання людських ембріонів для промислових або комерційних цілей;

– процеси змінювання генетичної totoжності тварин, які можуть завдати ним страждань без будь-якої суттєвої медичної користі для людини або тварин, а також тварин, що виникають внаслідок таких процесів.

Патентоздатність – це властивість, якої набуває об'єкт господарської діяльності (продукт або спосіб) у разі відповідності умовам надання правової охорони згідно з Законом.

Що стосується **умов патентоздатності**, тобто тих вимог, що висуваються законодавством до результатів творчої діяльності для кваліфікації їх як винаходів, корисних моделей чи промислових зразків, то їх кількість і зміст залежить від країни.

Винахід відповідає умовам патентоздатності, якщо він **новий, має винахідницький рівень і є промислово придатним.**

Корисна модель відповідає умовам патентоздатності, якщо вона **є новою і промислово придатною.**

Отже, винахід і корисна модель відрізняються лише тим, що до винаходу висувається додаткова вимога – наявність винахідницького рівня.

Винахід (корисна модель) визнається **новим**, якщо він (вона) не є частиною рівня техніки. Рівень техніки включає всі відомості, які стали загальнодоступними у світі до дати подання заявки до Установи або, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету .

Такий рівень стосовно заявленої пропозиції визначається за всіма видами інформації, загальнодоступними в Україні та за кордоном до дати пріоритету винаходу. Це означає, що до дати пріоритету заявки сутність цього або totoжного рішення не була розкрита ні в Україні, ні за кордоном для невизначеного кола осіб настільки, що стало можливим його використання, тобто Законом встановлюється принцип світової новизни. Інколи виявляється, що така задача вже вирішена, але відомості про це ще не дійшли до винахідника. Винахід повинен давати нове технічне рішення, не відоме сучасному рівню техніки. Тому не може бути визнана винаходом пропозиція, описана у вітчизняній чи зарубіжній літературі або впроваджена у виробництво в Україні чи за її межами.

Під „загальнодоступними” необхідно розуміти відомості, розповсюдження яких не обмежено, наприклад, грифом „секретно” тощо, тобто відомості в джерелах інформації, з якими будь-яка особа може ознайомитися.

Необхідно мати на увазі, що новизну можуть порочити всі заявки, що подані до Установи за умови більш раннього пріоритету, незважаючи на те, що ці документи не можуть бути віднесені до категорії загальнодоступних. Тому **не визнається винаходом пропозиція, на яку уже подано заявку або видано патент.** Причому не має значення, де видано патент — в Україні чи за кордоном. Новизна пропозиції втрачається й тоді, коли відомості про її сутність розголошені іншим шляхом до її заявки і роблять можливим її використання третіми особами. Тому автор пропозиції, що може бути визнана винаходом, а також інші особи, які мають відношення до пропозиції, повинні уникати будь-якого розголошення змісту пропозиції до її заявки. Це має значення не лише для автора, а й для держави. У разі розголошення суті пропозиції до подання заявки, хоча б і самим автором, останній втрачає право на одержання правоохоронного документа, оскільки держава не може гарантувати охорону такої пропозиції. У цьому ж випадку втрачається можливість патентування пропозиції за кордоном і вона може бути використана іноземними особами без будь-якого дозволу і без виплати винагороди за її використання.

Таким чином, новизна винаходу залежить від того, на який момент часу вона визначається, які джерела інформації беруться до уваги і на якій території (в країні або за кордоном) розкриття винаходу порочить новизну.

Проте з цього загального правила Законом встановлено важливий виняток. Якщо сам винахідник чи особа, яка одержала інформацію про винахід від винахідника прямо чи опосередковано, розкриють цю інформацію, але не раніше як за 12 місяців до дати подання заявки до Установи, то таке розкриття інформації про винахід не впливає на визнання його патентоздатним. Тобто новизна пропозиції не втрачається.

Винахід має **винахідницький рівень**, якщо для фахівця він не є очевидним, тобто його сутність не впливає явно з рівня техніки. Це означає, що не виявлені рішення, які мають ознаки, що збігаються з відрізняючими ознаками заявленого винаходу, або, якщо такі рішення виявлені, але не підтверджена відомість впливу відрізняючих ознак заявленого винаходу на технічний результат, вказаний заявником у заявці. Винахідництво — це творчий пошук, створення нового пристрою, технології, матеріалу тощо.

Будь-який винахід можна охарактеризувати деякою сукупністю суттєвих ознак, кожна з яких необхідна, а всі разом є достатніми для досягнення технічного результату, який забезпечує винахід.

Винахідницький рівень свідчить про творчий характер і є якісною оцінкою лише винаходу. Винахід — це винайдення, відшукування рішення, якого фахівець не знає. Це рішення істотно відрізняється від подібних відомих рішень (прототипів) такими ознаками чи перевагами, що роблять доцільним його використання. Винахідницьким рівнем відзначаються, зокрема, пропозиції, які відкривають нові галузі техніки, нові напрями у суспільному виробництві, у медицині, сільському господарстві або створюють нові види цінних матеріалів, машин, виробів, ліків тощо. Винахідницьким рівнем відзначаються пропозиції, які істотно поліпшують умови і безпеку праці, а також самої продукції, виробленої на основі пропозиції.

Тому не вважається винаходом запозичення відомого рішення, перенесення і використання позитивного досвіду, хоча ці заходи можуть бути дуже ефективними. У них немає творчого процесу, самого винахідництва.

На відміну від визначення рівня техніки при оцінці винахідницького рівня до уваги беруться лише всі відомості, що стали загальнодоступними у світі, а зміст заявок не враховується.

Винахідницький рівень визначається через такі поняття як «фахівець» і «очевидність». Під «фахівцем» розуміється особа, яка володіє доступними середніми знаннями в області техніки, до якої відноситься винахід, що заявляється.

Винахід (корисна модель) визнається **промислово придатним**, якщо його може бути використано у промисловості або в іншій сфері діяльності (наприклад, сільському господарстві, медицині тощо)..

Основне значення вимоги промислової придатності полягає в можливості реалізації рішення, що заявляється у вигляді конкретного матеріального засобу виробництва.

Законом України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" визначено, які результати діяльності людини **не визнаються винаходами**.

Правова охорона згідно з цим законом не поширюється на такі об'єкти технології:

- сорти рослин і породи тварин;
- біологічні в своїй основі процеси відтворення рослин та тварин, що не відносяться до небіологічних та мікробіологічних процесів;
- топографії інтегральних мікросхем;
- результати художнього конструювання.

В Україні не можуть отримати правову охорону як винахід відкриття, наукові теорії та математичні методи; методи організації та управління господарством; плани, умовні позначення, розклади, правила; методи виконання розумових операцій; комп'ютерні програми; результати художнього конструювання; топографії інтегральних мікросхем; сорти рослин і породи тварин, тощо. Усі ці об'єкти не є вирішенням завдання, тобто не підпадають під поняття продукту чи процесу, проте більшість з них охороняються правом власності як інші об'єкти інтелектуальної власності.

Не визнаються корисними моделями такі об'єкти технології:

- лікарські засоби, засоби захисту тварин та харчових продуктів;
- способи одержання лікарських засобів, засобів захисту тварин та харчових продуктів;
- способи терапевтичного, хірургічного лікування людини та тварини.

5.4. Винаходи та корисні моделі, що становлять державну таємницю

Винаходи та корисні моделі, створені з використанням інформації, зареєстрованої у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю, та якщо інтереси держави потребують, щоб їх суть не була розголошена, належать до таких, що становлять державну таємницю. Такі об'єкти права промислової власності називаються секретними

Законодавством України закріплена патентна форма охорони секретних винаходів і корисних моделей. Правова охорона промислових зразків в режимі секретності законом не передбачена. Державною таємницею (секретною інформацією) згідно з Законом України „Про державну таємницю” є вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою. Відомості про секретні винаходи (корисні моделі) не публікують

Патент на секретний винахід (корисну модель) засвідчує авторство, пріоритет винаходу та надає право на одержання грошової компенсації.

Винахід (корисна модель), що становить державну таємницю, одержує правову охорону і використовується відповідно до вимог чинної нормативно-законодавчої бази України про державну таємницю.

Права, що випливають з патенту на секретний винахід чи з деклараційного патенту на секретну корисну модель, діють від дати внесення інформації про нього до відповідного Реєстру.

Строк дії патенту на секретний винахід і патенту на секретну корисну модель дорівнює строку засекречування винаходу (корисної моделі), але не може бути довшим від визначеного за Законом України

„Про охорону прав на винаходи і корисні моделі” строку дії охорони винаходу (корисної моделі).

За видачу та підтримання чинності патенту на секретний винахід (корисну модель) збір не сплачується.

Відомості про видачу секретного патенту заносять до Державного реєстру патентів на секретні винаходи і до Державного реєстру патентів України на секретні корисні моделі. Реєстри мають гриф «таємно». Ознайомлення з цими відомостями здійснюється з дотриманням вимог законодавства.

Розсекречування патенту здійснюється за рішенням Державного експерта на пропозицію власника патенту або на підставі рішення суду. Протягом 1 року від дати одержання власником патенту на секретний винахід (корисну модель) рішення про розсекречування він має право подати клопотання про видачу звичайного патенту на винахід або на корисну модель на строк, що залишився до закінчення дії патенту на секретний винахід (корисну модель). При цьому сплачується збір.

Власник патенту на секретний винахід (корисну модель) має право розпоряджатися своїм правом, тобто надавати будь-якій особі дозвіл на використання секретного винаходу (корисної моделі) на підставі ліцензійного договору, передавати на підставі договору право власності на винахід (корисну модель), тільки за погодженням із Державним експертом. Щодо секретних винаходів (корисних моделей) примусове відчуження патенту за його невикористання не застосовується.

Ліцензія на використання секретного винаходу (корисної моделі) може бути видана власником патенту тільки особі, що має дозвіл на доступ до цього винаходу (корисної моделі) від Державного експерта.

Власник патенту на секретний винахід (корисну модель) має право на одержання грошової компенсації на покриття витрат за сплату зборів, передбачених законодавством.

5.5. Промисловий зразок

Промисловий зразок - це результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання, що визначає зовнішній вигляд виробу. Це нове конструктивне вирішення виробу, що визначає його зовнішній вигляд, придатне для відтворення промисловим способом.

Він спрямований на досягнення декоративності зовнішнього вигляду виробу. На відміну від винаходу, який є технологічним, промислові зразки визначають зовнішній вигляд (килима, хустки, тканини, тощо).

Запатентувати як промисловий зразок можна будь-який виріб, що має новий зовнішній вигляд. Наприклад, упаковки, етикетки, емблеми, пристрої, інструменти, іграшки, інтер'єри, шинні протектори, кондитерські вироби тощо.

Суспільні відносини, що складаються у процесі створення і використання промислового зразка, регулюються Законом України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р.

Відповідно до цього Закону **об'єктом промислового зразка** може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб.

Потенційно усі речі, які нас оточують і мають певну форму та колір, можуть бути об'єктами промислового зразка. Так, значна кількість використовуваних на ринках упаковок, пляшок та етикеток захищена як промислові зразки.

Правова охорона надається промислового зразку, що не суперечить суспільним інтересам, принципам гуманності і моралі та відповідає умовам патентоздатності.

Промисловий зразок відповідає умовам патентоздатності, якщо він **новий і промислово придатний**.

Промисловий зразок визнається **новим**, якщо сукупність його суттєвих ознак не стала загальнодоступною у світі до подання заявки до Установи. Проте на новизну промислового зразка не впливає розкриття інформації про нього автором або особою, яка одержала від

автора прямо чи опосередковано таку інформацію, протягом 6-ти місяців до дати подання заявки до Установи.

Промисловий зразок визнається **промислово придатним**, якщо його може бути використано в промисловості або в будь-якій іншій галузі діяльності.

При цьому слід наголосити і на придатності промислового зразка до багаторазового відтворення.

Відповідно до Правил складання та подання заявки на промисловий зразок від 18 лютого 2002 р. (п. 1.3) промислові зразки можуть бути об'ємними (моделі — форма), площинними (малюнки) або комбінованими.

Об'ємний промисловий зразок — це композиція, в основу якої покладене об'ємно-просторова структура, наприклад, зовнішній вигляд меблів, будь-яких машин, люстри, пляшки для напоїв, флакон для парфумів тощо.

Площинний промисловий зразок — це композиція, в основу якої покладене лінійно-графічне співвідношення елементів, що не може бути сприйняте візуально як об'ємне, наприклад, зовнішній вигляд килима, хустки, тканини, етикетки, малюнка на пачці для сигарет тощо.

Комбіновані промислові зразки характеризуються загальними ознаками, властивими об'ємним і площинним зразкам, наприклад, зовнішній вигляд інформаційного табло, пакета для товарів, виставочної конструкції, композиції, будівельної оздоблювальної плитки тощо.

Деякі вироби можуть бути визнані як промисловим зразком, так і об'ємним товарним знаком (наприклад, форма флакона для парфумів, пляшки). У цьому випадку можлива одночасна охорона об'єкта і як промислового зразка, і як товарного знаку. Необхідно лише враховувати, що подібні об'єкти промислової власності виконують різні функції і оформляються в різному порядку. Чітких критеріїв розмежування творів декоративно-прикладного мистецтва, що охороняються авторським правом, і промислових зразків не існує. Дуже багато творів декоративно-прикладного мистецтва (за

відповідності їх умовам патентоздатності) можуть бути також визнані і промисловими зразками.

Частину виробу можна заявити як промисловий зразок за умови, якщо вона виконує самостійну функцію, має завершену композицію та її можна використати з цілим рядом виробів (наприклад, ковпачок для флакона, пробка для пляшки). Комплект (набір) виробів можна заявити як промисловий зразок, якщо елементи, що входять до його складу й виконують різні функції, відмінні один від одного, але вирішують загальні задачі комплекту (набору) в цілому (наприклад, набір туб певної косметичної лінії, комплект етикеток пляшки для напоїв). Варіантами же промислового зразка є художньо-конструкторські вирішення одних і тих самих виробів (комплектів), які відрізняються сукупністю суттєвих ознак, що визначають однакові естетичні та (або) ергономічні особливості виробів (наприклад, два або декілька аерозольних балончиків, які відрізняються один від одного формою ковпачка).

Промислові зразки присутні у широкому асортименті творів та виробів ремеслової творчості – від приладів і медичного обладнання до годинників, ювелірних виробів та інших предметів розкоші; від кухонного начиння і побутових електроприладів до транспортних засобів та архітектурних об'єктів, від малюнків на тканині до предметів дозвілля. Промисловий зразок головним чином має естетичну природу, він не припускає охорону будь-яких технічних особливостей виробу, частиною якого він є. За рахунок використання промислових зразків виріб набуває зовнішньої та споживчої привабливості, тому як результат відбувається підвищення його комерційної вартості та вірогідність реалізації на споживчому ринку.

Обсяг правової охорони, що надається, визначається сукупністю суттєвих ознак промислового зразка, представлених на зображеннях (фотографіях) виробу, внесеному до Реєстру, і засвідчується патентом з наведеною у ньому копією внесеного до Реєстру зображення виробу.

Відповідно до Закону про промислові зразки його дія **не поширюється** на:

- об'єкти архітектури (крім малих архітектурних форм: зовнішнього вигляду кіосків, палаток, транспортних зупинок, телефонних будок тощо),
- промислові, гідротехнічні та інші стаціонарні споруди;
- друковану продукцію як таку (книжки, газети, журнали, проспекти, буклети, що охороняються нормами авторського права);
- об'єкти нестійкої форми з рідких, газоподібних, сипких або подібних їм речовин тощо.

Оскільки промисловий зразок призначений задовольняти естетичні потреби, він наближається до творів декоративно-прикладного мистецтва, правову охорону яких здійснюють згідно з нормами авторського права. Різниця полягає в тому, що для оцінки переваги промислового зразка беруть до уваги його естетичні параметри, що отримали технічне застосування, а не художні переваги його як твору мистецтва.

5.6. Суб'єкти права власності на винахід, корисну модель та промисловий зразок

До суб'єктів права інтелектуальної власності на об'єкти промислової власності відносяться особи – фізичні і юридичні – які беруть участь у відносинах, пов'язаних зі створенням та використанням винаходів, корисних моделей та промислових зразків

До них належать автори об'єктів промислової власності, власники охоронних документів, спадкоємці та правонаступники.

Слід зазначити наступне.

1. Первинним суб'єктом права на винаходи, корисні моделі та промислові зразки є **автор** винаходу, корисної моделі або промислового зразка, тобто фізична особа, творчою працею якої створено об'єкт інтелектуальної власності. Причому автором результату творчої праці може бути громадянин України, громадянин будь-якої іншої держави або особа без громадянства, тобто це завжди буде фізична особа.

2. Громадяни можуть бути авторами винаходу, корисної моделі чи промислового зразка незалежно від віку та стану дієздатності.

Малолітні і неповнолітні фізичні особи, які створили об'єкти інтелектуальної власності, визнаються не тільки авторами своїх творінь, у них виникає і право на ці результати інтелектуальної діяльності. Більше того, у таких осіб виникає комплекс авторських або патентних прав на будь-які результати інтелектуальної, творчої діяльності, починаючи від оформлення прав на ці результати. Вони також мають право укладати авторські і ліцензійні договори. Проте слід мати на увазі, що зазначені майнові права виникають лише в осіб віком від 14 до 18 років. Діти віком до 14 років мають лише право авторства. Майновими правами цих осіб розпоряджаються їх законні представники. За ЦК України особи віком від 14 до 18 років мають право самостійно здійснювати права автора на твори науки, літератури та мистецтва, об'єкти промислової власності та інші результати творчої діяльності, що охороняються законом (ст. 31 ЦК України).

3. В Україні діє принцип першого заявника, відповідно до якого права надаються особі, яка перша подала заявку на отримання патенту, тобто розкрила суспільству невідомі раніше знання, навіть якщо до цього інша особа створила такий же об'єкт, однак залишила його в режимі секретності.

4. Якщо у створенні винаходу, корисної моделі, промислового зразка, композиції ІМС брали участь кілька фізичних осіб, усі вони вважаються **співавторами** і мають однакові права на одержання патенту, якщо між ними не було домовленості про інше. Підставою для виникнення співавторства є спільна творча праця декількох осіб для вирішення конкретної задачі. При цьому не стільки важлива доля участі в спільній творчій роботі, скільки сама участь.

Але співавторство має місце лише тоді, коли воно набуває творчого характеру. Не визнаються авторами (винахідниками) фізичні особи, які не внесли особистого творчого внеску у створення винаходу (корисної моделі), промислового зразка, композиції ІМС, а надали автору (винахіднику) тільки технічну, організаційну чи матеріальну допомогу при його створенні і (або) оформленні заявки (наприклад,

консультації, здійснення розрахунків, виготовлення моделей, креслярські роботи), оскільки така допомога не породжує співавторство.

Спільна творча діяльність, що приводить до співавторства, може здійснюватися на підставі угоди. За законодавством про промислову власність відносини між співавторами визначаються угодою між ними. Склад співавторів може бути змінений Установою на підставі поданої співавторами заяви.

Порядок користування правами, що належать співавторам, визначається угодою між ними. Від волевиявлення самих співавторів залежить і розподіл частки в належних їм правах на об'єкт. Якщо кілька осіб спільно створили один об'єкт, то вони мають однакові права на одержання патенту, якщо між ними не було домовленості про інше.

5. У разі смерті автора або власника майнових прав на об'єкт промислової власності суб'єктами права стають їхні **спадкоємці**. При цьому в спадщину переходять лише майнові права померлого автора або власника охоронного документа. Особисті немайнові права автора, зокрема право авторства, право на авторське ім'я, у спадщину не переходять і припиняються зі смертю автора. Це, звичайно, не означає, що авторство й інші особисті немайнові права померлого винахідника не охороняються після його смерті. Вони охороняються безстроково.

6. Суб'єктами зазначених прав можуть бути будь-які фізичні чи юридичні особи, до яких суб'єктивне право авторів переходить за договором або за заповітом. Якщо у померлого автора (власника охоронного документа) спадкоємців за законом немає і він не залишив заповіту, спадкоємцем стає держава.

7. Згідно із ст. 9 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», якщо винахід, корисну модель чи промисловий зразок створено у зв'язку з виконанням службових обов'язків чи за дорученням роботодавця за умови, що трудовим договором (контрактом) не передбачено інше, то право на одержання патенту має **роботодавець** або його правонаступник. При цьому роботодавець повинен протягом 4 місяців від дати одержання від винахідника повідомлення про досягнутий ним результат творчої праці з описом,

що розкриває сутність винаходу, корисної моделі чи промислового зразка настільки повно і ясно, що робить можливим його використання, подати до Укрпатенту заявку на одержання патенту.

У цей же строк роботодавець повинен укласти з винахідником письмовий договір щодо розміру та умови виплати йому (його правонаступнику) винагороди відповідно до економічної цінності винаходу (корисної моделі) або іншої вигоди, яка може бути одержана роботодавцем. Умови та порядок сплати винахідникові винагороди регулюються п.51 Тимчасового положення «Про правову охорону об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій в Україні», затвердженого Указом Президента України №479/92 від 18 вересня 1992 р.

Якщо роботодавець не виконає зазначених вимог у встановлений строк, то право на одержання патенту на службовий винахід (корисну модель) переходить до винахідника або його правонаступника. У цьому випадку за роботодавцем залишається переважне право на придбання ліцензії.

Таким чином, лише факт перебування винахідника в трудових відносинах з роботодавцем не дає підстав для висновку, що створений винахідником винахід чи корисна модель є службовими. Крім того, у випадку, коли винахідник перебуває у трудових відносинах з роботодавцем, і його посадові обов'язки передбачають виконання відповідних робіт, але він створює винахід (корисну модель) без використання досвіду роботодавця, його виробничих знань та секретів виробництва, а також обладнання роботодавця, такий винахід не є службовим.

Чинним законодавством України (ст. 429 ЦК України) передбачено, що **особисті немайнові права** інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, оскільки вони є **невідчужуваними**.

Що стосується **майнових прав** інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, то відповідно до статті 429 ЦК України ці права належать працівникові,

який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі (роботодавцю), де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Майнові права належать роботодавцю за таких умов:

- творець об'єкта інтелектуальної власності перебував у трудових відносинах з роботодавцем на підставі договору трудового найму;

- договір найму визначає коло службових обов'язків творця, до числа яких входить обов'язок створювати об'єкти інтелектуальної власності;

- об'єкт інтелектуальної власності створено в порядку виконання трудового договору;

- об'єкт інтелектуальної власності слід визнавати службовим і за умов, що роботодавець надавав творцю фінансову, матеріальну та іншу допомогу або іншим чином істотно сприяв творцеві у процесі створення зазначеного об'єкта. Ця допомога має бути такою, без якої об'єкт інтелектуальної власності не міг би бути створений;

- договір має бути укладений лише в письмовій формі;

- у договорі обов'язково має бути визначений розмір винагороди за використання об'єкта інтелектуальної власності, створеного за договором найму, строки і порядок її виплати.

При будь-якому використанні об'єкта інтелектуальної власності, створеного за договором найму, роботодавець має право зазначати своє найменування або вимагати такого зазначення.

8. Майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, **створений за замовленням**, належать творцеві цього об'єкта та замовникові спільно, якщо інше не встановлено договором. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати замовникові. (Стаття 430 ЦК України).

Відносини щодо здійснення майнових прав інтелектуальної власності, що належать кільком особам регулюються договором між ними. У разі, якщо такого договору немає, право інтелектуальної

власності здійснюється на праві спільної власності. Особливістю спільної власності є те, що, кожний зі співвласників має право використовувати об'єкт за своїм розсудом, але передавати права чи давати дозвіл на використання (тобто видавати ліцензію) жоден зі співвласників не має право без згоди на це інших.

9. Суб'єктом права на винаходи, корисні моделі може бути Фонд винаходів України. Це юридична особа, яка має право користуватись і розпоряджатись переданими йому об'єктами на власний розсуд на комерційних засадах.

10. Держава може стати суб'єктом зазначених прав у чітко визначених законом випадках. Так, винаходи, корисні моделі чи промислові зразки, строк охорони прав на які минув, стають надбанням суспільства.

Проте треба мати на увазі, що при переході суб'єктивних прав автора до інших осіб в усіх випадках за автором залишаються його особисті немайнові права.

5.7. Правова охорона об'єктів промислової власності

Охорона прав на об'єкти промислової власності регламентується ЦК України та законами України: «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки», а також рядом підзаконних нормативних актів – постанов Кабінету Міністрів, положень, правил, інструкцій.

Охоронний документ, який засвідчує набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель і промисловий зразок, називається **патентом**.

Патент - це техніко-юридичний документ, виданий заявнику на винахід, корисну модель чи промисловий зразок, що відповідає умовам патентоспроможності та **засвідчує пріоритет, авторство і право власності на зазначені об'єкти**.

В Україні з моменту набуття незалежності діяли два види патентів на винахід: патент, що видається після проведення експертизи по суті, і деклараційний патент — різновид патенту, що видається за

результатами формальної експертизи та експертизи на локальну новизну заявки на винахід. З 1 січня 2003 р. припинено приймати заявки на деклараційні патенти.

В Україні діють декілька видів патентів на винаходи й корисні моделі.

Патент на винахід – різновид патенту, що видається за результатами кваліфікаційної експертизи заявки на винахід.

Деклараційний патент на корисну модель – різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи заявки на корисну модель.

Патент на секретний винахід – різновид патенту, що видається на винахід, віднесений до державної таємниці.

Деклараційний патент на секретну корисну модель – різновид патенту, що видається на корисну модель, віднесену до державної таємниці.

Відомості, що становлять державну таємницю, регламентуються Законом України «Про державну таємницю» та іншими нормативно-правовими актами.

Патент на промисловий зразок – різновид патенту, що видається за результатами експертизи заявки на промисловий зразок.

Обсяг правової охорони винаходу та корисної моделі визначається формулою винаходу чи корисної моделі, що є однією із складових заявки на отримання патенту. Тлумачення формули повинно здійснюватися в межах опису винаходу (корисної моделі) та відповідних креслень.

Обсяг правової охорони промислового зразка визначається сукупністю суттєвих ознак промислового зразка, представлених на зображенні (зображеннях) виробу, внесеному до Реєстру, і засвідчується патентом з наведеною у ньому копією внесеного до Реєстру зображення виробу. Тлумачення ознак промислового зразка має здійснюватися в межах його опису, який є невід’ємною частиною заявки на промисловий зразок.

Строк дії патенту України на винахід становить 20 років від дати подання заявки до Укрпатенту.

Строк дії деклараційного патенту на корисну модель становить 10 років від дати подання заявки до Установи.

Строк дії патенту на секретний винахід і деклараційного патенту на секретну корисну модель дорівнює строку засекречування винаходу (корисної моделі), але не може бути довшим від визначеного Законом строку дії охорони винаходу (корисної моделі).

За загальним правилом ці строки продовженню не підлягають. По закінченні цих строків будь-яка особа може використовувати такі об'єкти інтелектуальної власності на свій розсуд без отримання дозволів і сплати винагороди. З цього правила є виключення, яке стосується винаходу, використання якого потребує спеціальних випробувань та офіційного дозволу. За таких умов строк дії патенту на винахід, об'єктом якого є лікарський засіб, засіб захисту тварин чи рослин тощо, може бути продовжено за клопотанням власника цього патенту на строк, що дорівнює періоду між датою подання заявки та датою одержання такого дозволу, але не більше ніж на 5 років.

Перевагами патентів на корисні моделі порівняно з патентами на винаходи є: відсутність вимог до винахідницького рівня, коротший термін охорони, швидка і проста реєстрація. Так, у більшості країн національний патент на винахід можна отримати за 2—3 роки, європейський — за 4 роки, а корисна модель реєструється, як правило, протягом 6 місяців.

Строк дії патенту на промисловий зразок становить 10 років від дати подання заявки до Установи і може бути продовжений за клопотанням власника патенту, але не більш як на п'ять років.

РОЗДІЛ 6. ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ВЛАСНИКА ПАТЕНТУ НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ

6.1. Виникнення суб'єктивних прав промислової власності

Набуття права інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок регламентується нормами патентного права.

У суб'єктивному значенні право промислової власності — це особисті немайнові і майнові права, що відповідно до чинного законодавства належать авторам того чи іншого результату науково-технічної діяльності.

Чинне законодавство про промислову власність (у тому числі і на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг) по-різному визначає початок виникнення суб'єктивних прав.

З одного боку, Закони України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та «Про охорону прав на промислові зразки» проголошують що чинність патенту на зазначені об'єкти промислової власності виникає від дати подання заявки до Установи.

З іншого боку, ці ж самі Закони проголошують: «Права, що випливають з патенту, діють від дати публікації відомостей про його видачу». Тобто, особисті немайнові та майнові права на дані об'єкти промислової власності, що випливають із патенту, виникають від дати публікації відомостей про видачу патентів.

Законодавством передбачена тимчасова правова охорона на об'єкт промислової власності у період між опублікуванням у журналі “Промислова власність” відомостей про заявку на отримання патенту і державною реєстрацією об'єкта. Вона полягає в тому, що після одержання патенту заявник має право на компенсацію за завдані йому після публікації відомостей про заявку збитки від особи, яка знала про те, що вже опубліковані відомості про заявку на об'єкт промислової власності, але використовувала цей об'єкт без дозволу заявника.

Виключні права власника патенту (деклараційного патенту) на секретний винахід і деклараційного патенту на секретну корисну модель обмежуються Законом України «Про державну таємницю» і відповідними рішеннями Державного експерта.

6.2. Права власника патенту на об'єкти промислової власності

Права, що випливають з патенту, діють від дати публікації відомостей про його видачу.

Права, які надаються суб'єктам права на винаходи, корисні моделі і промислові зразки, заведено поділяти на дві групи: особисті немайнові і майнові права.

6.2.1. Особисті немайнові права суб'єктів права на об'єкти промислової власності

До особистих немайнових прав власника патенту на об'єкти промислової власності належать:

- право авторства;
- право на ім'я (право на назву об'єкта промислової власності);

1. Право авторства полягає в тому, що тільки справжній творець може називати себе автором об'єкту промислової власності. Усі інші особи, які використовують зазначені об'єкти, зобов'язані зазначати ім'я автора. Ім'я автора об'єкта промислової власності має згадуватися у будь-яких публікаціях, що стосуються даної розробки. Право авторства закріплює факт створення того чи іншого творчого результату певною конкретною особою, а це має значення для суспільної оцінки як самого результату, так і особи автора.

Зазначення імені автора в разі використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка обов'язкове.

Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» у п. 5 ст. 8 зазначає, що винахіднику належить **право авторства**, яке є невід'ємним особистим правом і охороняється безстроково.

Автор технічного рішення має право вимагати, щоб його не згадували як автора цього рішення при будь-якій публікації.

Право авторства має **абсолютний і виключний** характер, є невідчужуваним як і будь-яке інше особисте немайнове право.

Абсолютний характер авторства технічного рішення проявляється у тому, що автор має право вимагати від усіх визнання його розробником даного рішення.

Виключність цього права полягає у тому, що лише автор даного технічного рішення має право власності на цей об'єкт.

2. Автор об'єкта промислової власності має **особисте немайнове право на присвоєння свого імені або спеціальної назви розробленому ним об'єкту.**

Особисті немайнові права усіх авторів мають моральний характер, вони є основою для суспільної оцінки того чи іншого автора та оцінки його вкладу в розвиток науки, культури, мистецтва та в прискорення науково-технічного прогресу.

Особливість особистих немайнових прав на об'єкти промислової власності полягає в тому, що більшість із них виникають ще до видачі охоронного документа.

Слід звернути увагу на те, що особисті немайнові права авторів творів науки, літератури і мистецтва і авторів науково-технічних досягнень не співпадають. Закон не закріплює за винахідниками та авторами промислових зразків права на недоторканність та права на обнародування чи опублікування. Право на недоторканність твору не властиве і не стосується результатів технічної творчості, винахід можна удосконалювати будь-кому. Не можна приховувати від суспільства і готовий винахід.

6.6.2. Майнові права суб'єктів права на винаходи, корисні моделі та промислові зразки

Право власності на винаходи, корисні моделі і промислові зразки, проголошене чинним законодавством, дає його суб'єкту ті самі правомочності, які дає право власності на будь-який інший об'єкт.

Власник патенту України на об'єкт промислової власності має наступні **майнові права**:

1. право власності на об'єкт промислової власності ;
2. виключне право на використання об'єкта промислової власності за своїм розсудом, якщо таке використання не порушує прав інших власників патентів;
3. право забороняти іншим особам використовувати об'єкт промислової власності без дозволу власника патенту, за винятком випадків, коли таке використання не визнається законодавством порушенням прав власника патенту;
4. право опублікувати в офіційному бюлетені Установи „Промислова власність” заяву про надання будь-якій особі дозволу на використання об'єкта промислової власності (право видачі „відкритої ліцензії”) та право на відкликання цієї ліцензії;
5. право порушувати судові справи проти несанкціонованого використання об'єкта промислової власності та вимагати від порушника відшкодування заподіяних збитків.

Взаємовідносини при використанні об'єкта промислової власності, патент на який належить кільком особам, визначаються угодою між ними. У разі відсутності такої угоди кожний власник патенту може використовувати об'єкт за своїм розсудом, але жоден з них не має права давати дозвіл (видавати ліцензію) на використання цього об'єкта та передавати право власності на об'єкт іншій особі без згоди інших власників патенту.

Права, що випливають з патенту на об'єкти промислової власності, діють від дати публікації в офіційному бюлетені відомостей про видачу патенту.

Сутність майнових прав полягає в наступному.

1. Право власності на об'єкт промислової власності, що засвідчується патентом, надає його власнику повноваження, подібні до тих, що і право власності на будь-який інший об'єкт, який чинним законодавством визнаний товаром і тому може бути об'єктом будь-яких цивільних правочинів.

Зокрема, у власника патенту є можливість обрати будь-яку форму підприємницької діяльності щодо організації використання свого об'єкта промислової власності, а саме:

- розпочати власне виробництво продукту, який виготовлено із застосуванням запатентованого об'єкта та його збут;
- внести право власності на запатентований об'єкт чи право на його використання як свій внесок в статутний фонд підприємства, що створюється або вже діє, тобто використати зазначені права як інвестицію;
- передати свої права на об'єкт.

2. Виключне право власника патенту на використання об'єкта промислової власності.

Патент надає його власнику виключне право використовувати об'єкт промислової власності за своїм розсудом за умови, що таке використання не порушує прав інших власників патентів.

Виключне право діє від дати публікації в офіційному бюлетені відомостей про видачу патенту і охороняється тільки на території України.

Право власника патенту називається виключним тому, що власник є єдиною особою, якій законодавством дозволено використовувати об'єкт промислової власності, доки інші особи не одержать на це дозвіл від власника.

Однак Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» в п. 2 ст. 28 проголошує: «Патент надає його власнику виключне право використовувати винахід (корисну модель) на свій розсуд, якщо таке використання не порушує прав інших власників патентів».

Інше обмеження використання запатентованого рішення полягає у тому, що коли дане рішення не може використовуватися без використання запатентованого раніше рішення іншого патентовласника або використання без нього дає менший позитивний ефект, то, зрозуміло, що використання цього рішення може мати місце лише на підставі угоди з патентовласником раніше запатентованого рішення. Якщо такої угоди з патентовласником раніше

запатентованого рішення досягти не вдається, спір розв'язується судом.

Майнові права інтелектуальної власності володільця патенту на секретний винахід або на секретну корисну модель чи промисловий зразок обмежуються Законом України. «Про державну таємницю» і відповідними рішеннями Державного експерта.

Власник патенту чи деклараційного патенту на об'єкт промислової власності, який визнано секретним, має право на одержання від державного органу, визначеного Кабінетом Міністрів України, грошової компенсації на покриття витрат за сплату зборів, передбачених чинним законодавством.

Використанням об'єкта промислової власності визнаються такі дії:

1. виготовлення продукту із застосуванням запатентованого об'єкта, застосування такого продукту, пропонування для продажу, в тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого продукту в зазначених цілях.

Що стосується використання промислового зразка, це означає, що власник патенту на промисловий зразок має право на виготовлення виробу, в якому втілений результат творчої діяльності автора у галузі художнього конструювання, тобто, тиражування такого виробу. Наприклад, патенти на промислові зразки «Емблема «NIKE», «Упаковка для сигарет «Ватра» (це об'ємні промислові зразки, що містять малюнок, розфарбування та співвідношення елементів у вигляді слів) тощо, надають право власнику патенту виробляти такі етикетки, емблеми, упаковки сигарет тощо. Але при цьому патент на промисловий зразок не надає його власнику права маркувати товар цими етикетками, емблемами, або реалізовувати його. У такому випадку маркування та реалізація товару може здійснюватися шляхом використання торговельної марки, у відповідності до закону.

Незважаючи на те, що Законами України «Про охорону прав на промислові зразки» та «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» встановлені функції щодо призначення промислового зразка і

торговельної марки, нерідко у практичній діяльності виникають правові колізії та непорозуміння щодо їх використання. Наприклад, власниками промислових зразків «Емблема «NIKE», «Емблема «ADIDAS» є одні особи, а власниками свідоцтва на торговельну марку «NIKE», «ADIDAS», є інші власники. Це відбувається тому, що відповідно до законодавства України при розгляді заявок на промислові зразки експертиза проводиться без врахування відомостей про подані заявки та зареєстровані торговельні марки.

2. застосування процесу, що охороняється патентом, або пропонування його для застосування в Україні, якщо особа, яка пропонує цей процес, знає про те, що його застосування забороняється без згоди власника патенту або, виходячи з обставин, це і так є очевидним.

Продукт визнається виготовленим із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), якщо при цьому використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу (корисної моделі), або ознаку, еквівалентну їй.

Виготовлення – це виробництво для комерційних цілей продукту, виготовленого із застосуванням запатентованого об'єкта, навіть якщо цей продукт тимчасово не реалізується, наприклад, накопичується з метою подальшого продажу.

Процес, що охороняється патентом, визнається застосованим, якщо використано кожну ознаку, включену до незалежного пункту формули винаходу, або ознаку, еквівалентну їй.

Застосування – всі випадки використання продукту на виробництві для комерційних цілей.

Ввезення – імпортування на територію України продукту, навіть якщо ввезений продукт не призначений для використання в Україні.

Зберігання – накопичування продукту з метою подальшого введення в господарський обіг.

Пропонування для продажу – рекламування продукту.

Продаж – комерційна діяльність з метою реалізації продукту.

3. Патент надає його власнику виключне право забороняти іншим особам використовувати об'єкт промислової власності без

його дозволу, за винятком випадків, коли таке використання не визнається згідно з цим Законом порушенням прав, що надаються патентом.

Виключне право надає власнику патенту можливість обмежувати права інших осіб при використанні об'єкта промислової власності.

4. Право розпорядження власника патенту.

Право розпоряджатися – це юридично забезпечена можливість власника патенту визначати правову долю об'єкта промислової власності. Оскільки об'єкти права промислової власності проголошені об'єктами права інтелектуальної власності, а отже, і товаром, то патентовласник має право вчиняти будь-які цивільно-правові угоди, спрямовані на відчуження зазначеного об'єкта. Це можуть бути продаж, дарування, міна, оренда, прокат, найм тощо. Передача патентних прав може здійснюватися різними способами у межах закону. Можлива безоплатна передача патентних прав за договором дарування. Відчуження патентних прав можуть бути як юридичній, так і фізичній особі.

До набувача патентних прав останні переходять у повному обсязі. Відчужувач патенту не може деякі права залишити за собою, а решту передати набувачеві, тобто відчуження лише окремих правомочностей не допускається. Відчуження патентних прав, як і будь-яке інше відчуження можливе лише без будь-яких застережень. У договорі про відчуження не можуть визначатися сфери використання об'єкта промислової власності, територіальні чи часові обмеження. Набувач патентних майнових прав набуває їх у повному обсязі без будь-яких обмежень. Він стає власником патенту, отже, об'єкта промислової власності з усіма наслідками, які з цього юридичного факту випливають.

Одним із способів розпорядження належними патентними правами є право власника патенту відмовитися від нього, тобто за своєю волею припинити його чинність.

Власник патенту може передавати на підставі договору право власності на об'єкт промислової власності будь-якій особі, яка стає

його правонаступником, а щодо секретного винаходу (корисної моделі) - тільки за погодженням із Державним експертом.

Власник патенту має право дати будь-якій особі дозвіл (видати ліцензію) на використання об'єкта промислової власності на підставі ліцензійного договору, а щодо секретного винаходу (корисної моделі) такий дозвіл надається тільки за погодженням із Державним експертом.

6.3. Обмеження прав власника патенту

Законодавством України у сфері охорони прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та компонування ІМС установлені **випадки**, коли дії третіх осіб **не визнаються порушеннями майнових прав** інтелектуальної власності на зазначені об'єкти.

Такими діями є:

1. Використання без комерційної мети,
2. Використання з науковою метою або в порядку експерименту.
3. Використання за надзвичайних обставин (стихійне лихо, катастрофа, епідемія тощо) з повідомленням власника патенту одразу, як це стане практично можливим та виплатою йому відповідної компенсації.

4. Введення в господарський обіг виготовленого із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), промислового зразка або компонування ІМС, продукту будь-якою особою, яка придбала його без порушення прав власника прав інтелектуальної власності на ці об'єкти.

5. Використання з комерційною метою об'єкта промислової власності, будь-якою особою, яка придбала продукт, виготовлений із застосуванням запатентованого винаходу, і не могла знати, що цей продукт був виготовлений чи введений в обіг з порушенням прав, що надаються патентом. Проте після одержання відповідного повідомлення власника прав зазначена особа повинна припинити використання продукту або виплатити власнику прав відповідні

кошти, розмір яких встановлюється відповідно до законів або за згодою сторін. Спори щодо цих розрахунків та порядку їх виплати вирішуються у судовому порядку.

6. Використання продукту, виготовленого із застосуванням запатентованого об'єкта промислової власності, якщо цей продукт був виготовлений і (або) після виготовлення введений в обіг самим власником прав чи іншою особою за його спеціальним дозволом (ліцензією).

7. Використання винаходу на умовах примусової ліцензії з дозволу Уряду в інтересах суспільства та національної безпеки. Примусова ліцензія – це дозвіл, що видається без згоди патентовласника компетентним державним органом (судом, господарським судом або Кабінетом Міністрів України) зацікавленій особі на використання винаходу, корисної моделі чи промислового зразка. Ці ж органи визначають у своєму рішенні обсяг такого застосування, термін дії дозволу, розмір і порядок виплати винагороди власнику патенту.

8. Використання винаходу для задоволення власних потреб без комерційної мети;

9. Використання попереднім користувачем. Попереднім користувачем є особа, яка до дати подання заявки на винахід, корисну модель, промисловий зразок або, якщо було заявлено пріоритет, до дати пріоритету заявки в інтересах своєї діяльності добросовісно використала винахід, корисну модель, промисловий зразок в Україні або здійснила значну і серйозну підготовку для такого використання. Ця особа має право на безоплатне продовження такого використання або використання, яке передбачалося зазначеною підготовкою. Право попереднього користування обмежується тим обсягом використання тотожного заявленому об'єкту рішення, яким воно було на дату подання заявки.

Право попереднього користувача носить особистий характер, а тому може передаватися або переходити до іншої особи тільки разом із підприємством чи діловою практикою або з тією частиною підприємства чи ділової практики, в яких було використано винахід,

корисну модель, промисловий зразок або здійснено значну і серйозну підготовку для такого використання (ст. 470 ЦК). Закріплення права попереднього користувача обумовлено можливістю паралельного створення зазначених об'єктів різними особами незалежно один від одного.

Права власника патенту на об'єкт промислової власності можуть бути обмежені, якщо:

- формулу винаходу буде переглянуто у зв'язку з наявністю в ній ознак, яких не було в поданій заявці на видачу патенту;

- у власника патенту виникне необхідність одержати дозвіл на використання винаходу, який належить власнику раніше виданого патенту, якщо його винахід призначений для досягнення іншої мети або має значні техніко-економічні переваги і не може використовуватись без порушення прав власника раніше виданого патенту;

- винахід не використовується або недостатньо використовується в Україні протягом 3-х років, починаючи від дати публікації відомостей про видачу патенту або від дати, коли використання винаходу було припинено без поважних причин. У цьому разі власник патенту повинен укласти ліцензійний договір з будь-якою особою, яка має бажання і виявить готовність використовувати такий винахід;

- суспільні інтереси та інтереси національної безпеки вимагатимуть використання винаходу без згоди власника.

6.4. Обов'язки власника патенту

Одночасно з широкими правами законодавство встановлює і обов'язки власника патенту.

Такими обов'язками є:

1. добросовісне користування своїми правами.

Добросовісне користування розуміється як таке, що не завдає шкоди іншим фізичним і юридичним особам, навколишньому середовищу, інтересам суспільства, національній безпеці тощо.

2. підтримання чинності патенту шляхом сплати відповідних зборів, якщо це передбачено законом.

Порядок сплати зборів на підтримання чинності виключних прав промислової власності та їх розміри встановлюються Постановою Кабінету Міністрів України під 23 грудня 2004 року №1716 «Про затвердження Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності».

У патентному праві існують наступні збори:

– збір за подання заявки – це збір, який сплачують при поданні заявки на видачу патенту на винахід (корисну модель), промисловий зразок. Згідно Закону про винаходи (корисні моделі) та Закону про промислові зразки документ про сплату збору повинен надійти до Установи разом з заявкою або протягом двох місяців після дати подання заявки. Цей строк продовжується, але не більше ніж на шість місяців, якщо до його спливу буде подано відповідне клопотання та сплачено збір за його подання;

– збір за проведення експертизи на винахід по суті – документ про сплату такого збору повинен надійти до відомства разом із клопотанням про проведення експертизи. У разі неподання з клопотанням документа, що підтверджує сплату збору, клопотання вважається неподаним;

– збір за видачу патенту – це збір, який сплачують за видачу патенту на винахід (корисну модель), промисловий зразок. Відповідно до Закону про винаходи (корисні моделі) та Закону про промисловий зразок збір за видачу патенту на винахід (корисну модель), промисловий зразок сплачують протягом 3 місяців віддати отримання заявником рішення про видачу патенту;

– річний збір – це збір, який сплачують за підтримання чинності патенту на винахід (корисну модель), промисловий зразок. Річний збір

за підтримання чинності патенту сплачується за кожний рік його дії починаючи від дати подання заявки.

3. Якщо винахід не використовується або недостатньо використовується в Україні протягом 3-х років, починаючи віддати публікації відомостей про видачу патенту або від дати, коли використання було припинено, він **зобов'язаний** дати дозвіл (ліцензію) на використання об'єкта промислової власності будь-якій особі, яка має бажання та виявила готовність використовувати цей об'єкт. У разі відмови власника патенту від укладання ліцензійного договору ця особа має право звернутися до суду із заявою про надання їй дозволу на використання об'єкта промислової власності.

При вирішенні цього питання суд може взяти до уваги подані власником патенту докази того що винахід не використовувався з поважних причин.

Суд може винести рішення про надання дозволу зацікавленій особі на використання об'єкта промислової власності з визначенням обсягу його використання, строку дії дозволу, розміру та порядку виплати винагороди власнику патенту. При цьому право власника патенту надавати дозволи на використання об'єкта промислової власності не обмежується.

4. З метою забезпечення здоров'я населення, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства Кабінет Міністрів України може дозволити використання запатентованого винаходу (корисної моделі), промислового зразка або компонування інтегральної мікросхеми визначеній ним особі без згоди власника патенту (свідоцтва) у разі його безпідставної відмови у видачі ліцензії на використання зазначених об'єктів. При цьому:

- дозвіл на таке використання надається виходячи з конкретних обставин;

- обсяг і тривалість такого використання визначаються метою наданого дозволу, і у випадку напівпровідникової технології воно має бути лише некомерційним використанням органами державної влади чи виправленням антиконкурентної практики за рішенням відповідного органу державної влади;

– дозвіл на таке використання не позбавляє власника патенту (свідоцтва) права надавати дозволи на використання винаходу (корисної моделі), промислового зразка, компонування ІМС;

– право на таке використання не передається, крім випадку, коли воно передається разом з тією частиною підприємства чи ділової практики, в якій здійснюється це використання;

– використання дозволяється переважно для забезпечення потреб внутрішнього ринку;

– про надання дозволу на використання винаходу (корисної моделі), промислового зразка, компонування ІМС власнику патенту (свідоцтва) надсилається повідомлення одразу, як це стане практично можливим;

– дозвіл на використання відміняється, якщо перестають існувати обставини, через які його видано;

– власнику патенту сплачується адекватна компенсація відповідно до економічної цінності винаходу (корисної моделі), промислового зразка, компонування ІМС.

Рішення Кабінету Міністрів України про надання дозволу на використання винаходу (корисної моделі), строк і умови його надання, відміну дозволу на використання, розмір та порядок виплати винагороди власнику патенту можуть бути оскаржені в судовому порядку.

5. Власник патенту **зобов'язаний** надати дозвіл (видати ліцензію) на використання винаходу власнику пізніше виданого патенту, якщо:

1. винахід останнього призначений для досягнення іншої мети;
2. винахід власника пізніше виданого патенту має значні техніко-економічні переваги і не може використовуватись без порушення прав першого власника;

Дозвіл надається в обсязі, необхідному для використання винаходу власником патенту, який такий дозвіл затребував.

Так само власник пізніше виданого патенту зобов'язаний надати дозвіл на використання свого винаходу власнику раніше виданого

патенту, якщо його винахід є більш досконалим або призначений для досягнення тієї ж мети.

6.5. Взаємовідносини співвласників патенту

Якщо об'єкт промислової власності належить кільком особам – співвласникам, то:

1. об'єкт промислової власності, патент на який належить кільком особам (співвласникам), є їх спільною власністю;
2. частки кожного із співвласників визначаються угодою між ними, а за її відсутності визнаються рівними.

У разі відсутності угоди між співвласниками щодо визначення їх взаємовідносин при використанні об'єкта промислової власності, кожен має право:

1. особисто використовувати винахід за своїм розсудом;
2. самостійно порушувати судові справи проти порушників патенту.

Разом з тим жоден із співвласників **не має права** без згоди решти власників патенту:

1. давати дозвіл (видавати ліцензію) на використання об'єкта промислової власності іншій особі;
2. передавати право власності на об'єкт промислової власності.

Передача права власності на винахід.

Права, що випливають з патенту на об'єкт промислової власності, можуть передаватись у повному обсязі або частково. Порядок передачі зазначених прав регламентується Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі».

Винахід може бути відчуженим у будь-який спосіб:

- продажом;
- даруванням;
- обміном тощо.

Правовою формою передачі прав власності на об'єкт промислової власності є договір про передачу права власності на об'єкт промислової власності, який означає передачу власником прав,

що впливають з патенту, будь-якій фізичній або юридичній особі, яка стає правонаступником власника патенту.

При передачі права власності на об'єкт промислової власності власник патенту не може залишити за собою будь-якого права на використання об'єкта промислової власності, встановити будь-які часові або територіальні обмеження прав, що переходять до правонаступника.

Законодавством визначені обов'язкові умови та реквізити договору. У ньому повинні бути зазначені:

- сторони договору: повне офіційне найменування та юридична адреса – для юридичної особи; прізвище, ім'я, по-батькові та адреса – для фізичної особи;

- номер патенту;

- назва об'єкта промислової власності;

- предмет договору, який повинен містити бажання власника передати своє право власності на об'єкт промислової власності та згоду правонаступника прийняти це право;

- підписи сторін;

- дату укладання договору.

Договір вважається дійсним, якщо він складений у письмовій формі та підписаний сторонами договору.

Договір від імені юридичної особи може підписувати особа, яка має відповідні повноваження.

Підписання договору означає зміну власника патенту на об'єкт промислової власності та перехід прав, що впливають з патенту, до особи, яка стає правонаступником власника патенту.

Якщо договором не передбачено інше, договір набуває чинності стосовно сторін з моменту його підписання сторонами.

Запис про зміну власника патенту вноситься до Державного реєстру патентів України на винаходи на підставі прийнятого Установою рішення про реєстрацію договору. Відомості про реєстрацію договорів публікуються в офіційному бюлетені.

Укласти договір про передачу прав власності на об'єкт промислової власності можна від початку дії виключних прав, тобто від дати публікації в офіційному бюлетені відомостей про видачу патенту на об'єкт промислової власності і тільки в межах строку його дії.

За згодою власника одна або декілька осіб можуть стати співвласниками патенту на об'єкт промислової власності. Для цього власник патенту повинен укласти з майбутнім співвласником (співвласниками) договір про передачу права власності на об'єкт промислової власності у співвласність, який має бути підписаний сторонами і містити їх прізвище, ім'я та по – батькові для фізичної особи або повне офіційне найменування юридичної особи та їх повні адреси.

Заяву про реєстрацію такого договору подає власник патенту.

6.6. Припинення дії патенту та визнання його недійсним

Припинення дії патенту може бути за таких підстав:

– за ініціативою особи (відповідно до ст. 466 Цивільного кодексу України): власник патенту або особа, якій належать майнові права, в будь-який час може відмовитись від нього повністю або частково на підставі заяви, поданої до Установи. Відмова набирає чинності від дати публікації відомостей про це в офіційному бюлетені Установи;

– за спливом строку чинності майнових прав на об'єкти промислової власності. У такому випадку ці об'єкти можуть вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, за винятками, встановленими законом;

– дія патенту припиняється у разі несплати у встановлений строк річного збору за підтримання його чинності. Річний збір за підтримання чинності патенту сплачується за кожний рік його дії починаючи від дати подання заявки. Документ про першу сплату зазначеного збору має надійти до Установи не пізніше 4 місяців від дати публікації відомостей про видачу патенту. Документ про сплату

збору за кожний наступний рік має надійти або бути відправленим до Установи до кінця поточного року дії патенту за умови сплати збору протягом його останніх 4 місяців.

Дія патенту припиняється з першого дня року, за який збір не сплачено. При цьому патентовласнику надається пільговий рік, протягом якого можна сплатити підвищений на 50 % річний збір з метою відновлення дії патенту. У випадку відсутності такого платежу Держдепартамент публікує у своєму офіційному бюлетені інформацію про припинення дії патенту.

Збір за підтримку чинності патенту на секретний винахід на секретну корисну модель не сплачують.

Патент може бути визнано у судовому порядку недійсним повністю або частково у разі:

1. невідповідності запатентованого винаходу, корисної моделі, промислового зразка умовам патентоздатності, визначеним Законом;
2. наявності у формулі винаходу, корисної моделі, промислового зразка ознак, яких не було у поданій заявці;
3. порушення процедури патентування винаходу (корисної моделі) в іноземній державі: неподання заявником заявки до Установи й неповідомлення Установи про свої наміри здійснити патентування даного винаходу (корисної моделі) в іноземній державі перед поданням заявки на одержання охоронного документа на винахід (корисну модель) у відповідні установи іноземних держав.

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» перш ніж запатентувати винахід чи корисну модель в іншій країні, особа повинна спочатку подати заявку до Держдепартаменту України. Якщо протягом трьох місяців від дати подання заявки до заявника не надійде повідомлення про віднесення заявленого винаходу чи корисної моделі до державної таємниці, з цього моменту можна патентувати об'єкт в інших державах. Якщо особа не хоче втрачати час на очікування, вона може подати клопотання про прискорене вирішення цього питання. Якщо патентування винаходу (корисної моделі) провадиться за процедурою Договору про патентну кооперацію, міжнародна заявка подається до

Держдепартаменту України.

4. видачі патенту внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб.

Якщо патент чи його частину визнано недійсними, Установа повідомляє про це у своєму офіційному бюлетені. Патент або його частина, визнані недійсними, вважаються такими, що не набрали чинності, від дати публікації відомостей про видачу патенту.

Строк, протягом якого існує можливість оспорити патент, законом не встановлений. Це дає змогу припустити, що оспорити його можна протягом усього строку чинності виключних майнових прав на об'єкт промислової власності.

З метою визнання патенту недійсним будь яка особа має право подати до ДДІВ клопотання про проведення експертизи об'єкта промислової власності на відповідність умовам здатності для набуття права інтелектуальної власності. За результатами експертизи особі, яка подала клопотання, надсилається експертний висновок. На підставі цього висновку суд приймає рішення про визнання патенту недійсним повністю або частково. Відомості про визнання патенту недійсним ДДІВ публікує у своєму офіційному бюлетені «Промислова власність». Згідно законодавства патент або його частина, визнані недійсними, вважаються такими, що не набрали чинності з дати вступу в дію, тобто з дати публікації відомостей про видачу патенту. Тобто разом з анулюванням патенту повинні визнаватися недійсними усі договори, предметом яких є майнові права на відповідний об'єкт промислової власності. Результатом можуть бути значні збитки, що понесуть особи, з якими патентовласник уклав ці договори.

РОЗДІЛ 7. ОФОРМЛЕННЯ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ

7.1. Право на подання заявки на об'єкт промислової власності

Особа, яка бажає одержати патент на об'єкт промислової власності і має на це право, може подати заявку на його видачу до Державного департаменту інтелектуальної власності України (ДДІВ), який приймає, розглядає та проводить експертизу заявок.

Право на подання заявки на винахід, корисну модель чи промисловий зразок передусім має автор. Він може (але не зобов'язаний) подавати заявку до Установи через представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) або іншу довірену особу.

Не визнаються винахідниками фізичні особи, які не внесли особистого творчого внеску у створення винаходу, а надали винахіднику тільки технічну, організаційну чи матеріальну допомогу при його створенні і (або) оформленні заявки.

Право на подання заявки на об'єкт промислової власності мають як фізичні, так і юридичні особи.

До фізичних осіб Закон відносить громадян України, громадян іноземних держав та осіб без громадянства. При цьому Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» підкреслює, що іноземні особи та особи без громадянства мають рівні з громадянами України права, передбачені цим Законом, відповідно до міжнародних договорів України.

За дорученням заявника заявку можна подати через представника в справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) або іншу довірену особу. Іноземні громадяни та особи без громадянства, що мають постійне місце знаходження поза межами України, подають заявки тільки через представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), зареєстрованих відповідно до чинного законодавства. Основним обов'язком патентного повіреного є надання допомоги і охорони прав на об'єкти промислової власності,

представляє інтереси зазначених осіб у Державному департаменті інтелектуальної власності й установах, що належать до сфери його управління. Ним має бути лише громадянин України, який постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту, а також повну вищу освіту у сфері охорони інтелектуальної власності, не менш як п'ятирічний досвід практичної роботи у сфері охорони інтелектуальної власності. Патентний повірений для роботи на цій посаді має скласти кваліфікаційні экзамени, пройти атестацію й одержати свідоцтво на право займатися діяльністю патентного повіреного.

Право на подання заявки має роботодавець, якщо винахід, корисна модель чи промисловий зразок створено у зв'язку з виконанням службового обов'язку чи доручення роботодавця. Однак, якщо протягом чотирьох місяців від дати одержання відомостей про створення об'єкта промислової власності він не скористався цим правом, право на подання заявки переходить до винахідника. У цьому випадку за роботодавцем залишається переважне право на придбання ліцензії.

Заявку на видачу патенту може подати винахідник або його спадкоємець, роботодавець або правонаступник винахідника чи роботодавця. За дорученням заявника заявку може подати представник у справах інтелектуальної власності (патентний повірений) або інша довірена особа.

Крім подачі заявки до Укрпатенту і отримання патенту в Україні, Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» надає право будь-якій особі подати міжнародну заявку на винахід (корисну модель) і запатентувати винахід (корисну модель) в іноземних державах. До подання заявки на одержання охоронного документа на винахід (корисну модель) у відповідне відомство іноземної держави, заявник зобов'язаний подати заявку до Укрпатенту. Одночасно йому необхідно повідомити ДДІВ про наміри здійснити таке патентування.

Основним нормативним документом, що визначає порядок подання повідомлення до ДДІВ про наміри здійснити патентування в іноземних державах, є «Інструкція про розгляд заявки про наміри здійснити патентування винаходу (корисної моделі) в іноземних

державках», що зареєстрована в Міністерстві юстиції України 1 червня 1995 р. № 163/700. Для цього, до ДДІВ надсилається заявка, в якій зазначаються:

- заявник в Україні;
- держави патентування;
- процедура патентування;
- заявник в іноземних державах;
- мета патентування;
- наявність документа про передачу права на патентування винаходу (корисної моделі) в іноземних державах та додаються необхідні документи.

У разі відсутності заборони протягом трьох місяців від дати надходження цього повідомлення до ДДІВ заявка на одержання патенту на винахід (корисну модель) може бути подано в орган іноземної держави. В необхідних випадках ДДІВ може дозволити запатентувати винахід (корисну модель) в іноземних державах раніше зазначеного строку.

7.2. Подання заявки. Пріоритет винаходу

Заявка — це сукупність документів, необхідних для видачі Установою патенту (свідоцтва) на той чи інший об'єкт промислової власності. Заявку на отримання патенту на об'єкти промислової власності безпосередньо подають або надсилають на адресу Українського інституту промислової власності (Укрпатент).

Заява на видачу патенту подається за встановленою формою. У заяві необхідно вказати, на який об'єкт промислової власності заявник просить видати патент — на винахід, на корисну модель чи промисловий зразок. У разі прохання видати патент на винахід чи корисну модель, слід зазначити, який саме патент бажає одержати заявник — патент на винахід із строком дії 20 років, що видається після проведення експертизи по суті, чи деклараційний патент на корисну модель із строком дії 10 років, що видається під відповідальність заявника без проведення експертизи по суті. У заяві обов'язково

зазначається ім'я (найменування) заявника (заявників) і його (їх) адреса, а також ім'я творця науково-технічного досягнення. Заявник має право вимагати, щоб його ім'я не згадувалося у будь-якій публікації Установи.

Заявка має стосуватись лише одного результату технічної творчості. Об'єднання в одній заявці двох винаходів, корисних моделей чи промислових зразків не допускається.

Заявка складається українською мовою й повинна містити:

- заяву про видачу патенту на винахід, корисну модель чи промисловий зразок;
- опис винаходу, корисної моделі;
- формулу винаходу, корисної моделі;
- креслення (якщо на них є посилання в описі);
- реферат.

За подання заявки сплачується збір. Документ про сплату збору повинен надійти до Укрпатенту разом із заявкою або протягом двох місяців після дати подання заявки. Цей строк продовжується, але не більше ніж на шість місяців, якщо до його спливу буде подано клопотання про продовження строку надходження документа про сплату збору за подання заявки та сплачено відповідний збір.

Вимоги до складу й оформлення матеріалів заявки, подання заявки визначаються Законами України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки» та Правилами складання і подання заявки відповідні об'єкти промислової власності, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 22 від 22.01.2001

Заявку має право подавати будь-яка особа, у якої є на це підстави, а саме — науково-технічне досягнення, що заявляється як об'єкт промислової власності.

Опис винаходу чи іншого об'єкта промислової власності має викладати сутність досягнення настільки повно і ясно, щоб його зміст міг здійснити фахівець у цій галузі.

Заявки на винаходи і корисні моделі мають містити формулу цих об'єктів, в якій чітко і стисло буде виражена їх сутність.

Формула — це патентна вимога, що містить сукупність істотних ознак винаходу чи корисної моделі, достатню для досягнення зазначеного заявником технічного результату. Формула базується на описі і служить для визначення обсягу правової охорони, який має надати патент.

Реферат складається лише для інформаційних цілей. Для іншої мети реферат не може бути використаний, зокрема для тлумачення формули винаходу чи корисної моделі або для визначення рівня техніки.

Передусім має бути чітко визначена дата подання заявки. Нею визнається дата одержання Установою принаймні таких матеріалів:

- заява у довільній формі про видачу патенту (деклараційного патенту), викладеної українською мовою;
- відомості про заявника та його адресу;
- матеріал, що є коротким описом об'єкта промислової власності і частина матеріалу, яку можна прийняти за формулу, якщо заявка стосується винаходу чи корисної моделі.

Якщо опис і формула винаходу викладені іншою мовою, то для збереження дати подання заявки їх переклад українською мовою повинен надійти до Установи протягом двох місяців від дати подання заявки.

Якщо Установа вважає, що на момент одержання матеріали заявки не відповідають зазначеним вимогам, то вона повідомляє про це заявника. Якщо протягом двох місяців заявник усунув недоліки, то датою подання заявки буде дата одержання Установою виправлених матеріалів. У протилежному разі заявку вважають неподаною.

Заявник має право з власної ініціативи вносити до заявки виправлення і уточнення протягом року від дати подання заявки, тобто за 6 місяців до дати публікації відомостей про заявку, яка прийнята до розгляду, в офіційному бюлетені. Якщо зазначені виправлення і уточнення надійшли до Установи після прийняття рішення про видачу

патенту чи про відмову у його видачі, відповідно до Закону вони вже не враховуються.

Заявник має право вносити до заявки виправлення помилок та зміни свого імені (найменування) і своєї адреси, адреси для листування, імені та адреси свого представника.

Заявник може вносити до заявки зміни, пов'язані зі зміною особи заявника, за умови згоди зазначених у заявці інших заявників. Такі зміни може за згодою всіх заявників вносити також особа, яка бажає стати заявником. Ці виправлення та зміни враховуються, якщо вони одержані закладом експертизи не пізніше одержання ним документа про сплату державного мита за видачу патенту.

За подання заяви про виправлення помилки або про внесення будь-якої із зазначених змін сплачується збір, за умови, що помилка не є очевидною чи технічною, а зміна виникла через залежні від заявника обставини.

Якщо заявка відповідає вимогам закону, Установа приймає рішення про встановлення дати подання заявки. Повідомлення про це Установа надсилає заявникові лише після одержання документа про сплату збору за подання заявки.

Особливістю подачі заявки на секретний винахід або секретну корисну модель є те, що таку заявку подає до Укрпатенту безпосередньо заявник. Якщо винахід (корисну модель) створено з використанням інформації, зареєстрованої у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю України, чи згідно із Законом України «Про державну таємницю», то заявка подається до Укрпатенту через режимно – секретний орган заявника або через компетентний орган місцевої державної адміністрації за місцезнаходженням (для юридичних осіб) чи за місцем проживання (для фізичних осіб) заявника.

З метою запобігання ймовірності створення ідентичних об'єктів різними особами незалежно одна від одної здійснюється процедура встановлення пріоритету (першості) творця того чи іншого інтелектуального продукту.

Пріоритет – це першість у поданні заявки, і він, як правило, встановлюється за датою подання до Установи правильно оформленої заявки.

Якщо заявка спочатку була подана в одній із країн - учасниць Паризької конвенції, а потім в Україні, то дата пріоритету відраховується від дати раніше поданої заявки, що називається конвенційним пріоритетом (пріоритет попередньої заявки). Попередня заявка – це заявка, яка була подана до Установи чи до патентного відомства будь-якої держави – учасниці Паризької конвенції з охорони промислової власності, за якою заявляється пріоритет.

Пріоритет попередньої заявки на винаходи і корисні моделі діє протягом 12 місяців від дати подання попередньої заявки до Установи чи до відповідного органу держави – учасниці Паризької конвенції з охорони промислової власності. Пріоритет попередньої заявки на промисловий зразок — протягом шести місяців від дати подання попередньої заявки.

Якщо заявник бажає скористатися правом пріоритету промислового зразка, використаного в експонаті, показаному на офіційних або офіційно визнаних міжнародних виставках, проведених на території держави – учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності, то до заявки він має додати документ, що підтверджує показ зазначеного промислового зразка на виставках.

Законодавством з охорони промислової власності встановлено право будь-якої особи запатентувати об'єкт промислової власності в іноземних державах. У такому випадку, до подання заявки на одержання охоронного документа на об'єкт промислової власності до органу іноземної держави, заявник зобов'язаний подати заявку до Укрпатенту та одночасно повідомити ДДІВ про наміри здійснити таке патентування. У разі відсутності заборони протягом трьох місяців від дати надходження цього повідомлення до ДДІВ, заявку на одержання патенту може бути подано до органу іноземної держави.

Якщо винахід створено роздільною творчою працею декількох винахідників незалежно один від одного, право на одержання патенту

має той заявник, заявка якого подана до Установи з більш ранньою датою пріоритету.

7.3. Порядок оформлення та подання заявки на одержання патенту винахід

7.3.1. Вимога єдності винаходу

Згідно з частиною 4 статті 12 Закону заявка на винахід повинна стосуватися одного винаходу або групи винаходів, пов'язаних єдиним винахідницьким задумом (вимога єдності винаходу).

Група винаходів визнається пов'язаною єдиним винахідницьким задумом, якщо має місце технічний взаємозв'язок між цими винаходами, що виражається однією або сукупністю однакових чи відповідних суттєвих ознак, які визначають внесок у рівень техніки кожного із заявлених винаходів, які розглядаються в сукупності.

Вимога єдності винаходу визнається дотриманою, якщо:

1. заявка стосується одного винаходу, тобто одного продукту, способу чи застосування раніше відомого продукту або способу за новим призначенням;

2. заявка стосується одного винаходу, який охарактеризований з розвитком або уточненням окремих конкретних варіантів його здійснення, що не супроводжується заміною чи вилученням окремих ознак, наведених у незалежному пункті формули винаходу;

3. заявка стосується групи винаходів, які пов'язані єдиним винахідницьким задумом, а саме:

а) винаходів, один з яких призначений для одержання(виготовлення) іншого, напр. пристрій. речовина або штам та спосіб його одержання, виготовлення;

б) винаходів, один з яких призначений для здійснення іншого, напр. спосіб і пристрій для здійснення способу;

с) винаходів, один з яких призначений для використання в іншого (в іншому), напр. спосіб і речовина, яка призначена для використання в способі;

d) винаходів однакового призначення, які забезпечують одержання одного і того ж технічного результату принципово одним і тим же шляхом (варіанти).

Заявка на корисну модель повинна стосуватися однієї корисної моделі.

Вимога єдності корисної моделі визнається дотриманою, якщо:

1. заявка стосується однієї корисної моделі, тобто одного пристрою;

2. заявка стосується однієї корисної моделі, яка охарактеризована з розвитком або уточненням окремих конкретних варіантів її здійснення, що не супроводжується зміною чи вилученням окремих ознак, наведених в незалежному пункті формули.

Вимога єдності не визнається дотриманою, якщо заявка стосується винаходу (корисної моделі), який охарактеризований набором ознак, що не утворюють єдину сукупність і спрямовані на досягнення різних, самостійних технічних результатів.

7.3.2. Загальні вимоги до змісту документів заявки

Заявка складається українською мовою. Якщо опис і формулу винаходу (корисної моделі) викладено іншою мовою, то для збереження дати подання їх переклад повинен надійти до Укрпатенту протягом двох місяців від дати подання заявки.

Матеріали заявки не повинні містити висловів, креслень, малюнків, фотографій та будь-яких інших матеріалів, що суперечать громадському порядку і моралі, зневажливих висловлювань стосовно винаходів (корисних моделей) та результатів діяльності інших осіб, а також відомостей і матеріалів, які вочевидь не стосуються або не є необхідними для визнання документів заявки такими, що відповідають вимогам Правил.

У формулі, описі, рефераті і пояснювальних матеріалах до опису використовують, як правило, стандартизовані терміни і скорочення, а за їх відсутності – загальноживані в науковій і технічній літературі.

При використанні термінів і позначень, що не є загальнозживаними, необхідно пояснити їх значення при першому вживанні в тексті.

Усі умовні позначення слід розшифровувати.

У описі, формулі винаходу (корисної моделі) та рефераті необхідно зберігати єдність термінології, тобто одні і ті самі ознаки в зазначених документах повинні називатися однаково. Вимога єдності термінології стосується також умовних позначень і розмірності фізичних одиниць, які використовуються в матеріалах заявки.

Назва винаходу, за потреби, може містити символи латинської абетки та цифри. Використання символів інших абеток, спеціальних знаків у назві не допускається.

Одиниці вимірювання фізичних величин переважно вживаються в одиницях діючої Міжнародної системи одиниць.

Документи заявки, а саме: заяву про видачу патенту, опис і формулу винаходу (корисної моделі), креслення і реферат подають у трьох примірниках. Документи, які потребують подальшого перекладу, можуть бути подані мовою оригіналу в одному примірнику, а їх переклад — у трьох примірниках.

7.3.3. Склад заявки

Заявка – це сукупність документів, необхідних для видачі Установою патенту України на винахід чи деклараційного патенту на корисну модель.

Заявка повинна містити:

1. заяву про видачу патенту України на винахід чи деклараційного патенту України на корисну модель;
2. опис винаходу (корисної моделі);
3. формулу винаходу (корисної моделі);
4. креслення (якщо на них є посилання в описі);
5. реферат;
6. документи, що додаються до заявки.

Всі зазначені вище матеріали готуються та подаються у 3-х примірниках. Документи, які потребують подальшого перекладу, можуть бути подані мовою оригіналу в одному примірнику, а їх переклад – у трьох примірниках.

Заяву про видачу патенту України на винахід чи деклараційного патенту на корисну модель слід подавати українською мовою за встановленою формою. Всі розділи заяви необхідно заповнити, окрім тих, які призначені для відміток Укрпатенту. Якщо відомості не можуть бути повністю розміщені за браком місця у відповідних графах, то їх наводять на додатковому аркуші за тією самою формою із зазначенням у відповідній графі заяви — «див. на окремому аркуші».

У заяві необхідно вказати повне ім'я або найменування (для юридичної особи) заявника та його адресу, а також навести дані про винахідника.

У разі прохання видати патент на винахід слід зазначити, який саме патент бажає одержати заявник – патент із строком дії 20 років, що видається після проведення експертизи по суті, чи патенті із строком дії 6 років, що видається під відповідальність заявника за результатами формальної експертизи без проведення експертизи по суті.

Заява підписується заявником і обов'язково проставляється дата підпису.

Якщо заявник – юридична особа, то заява підписується особою, що має на це повноваження. Підпис складається з повного найменування посади особи, яка підписує заяву, особистого підпису, ініціалів, прізвища і скріплюється печаткою.

Якщо заявник доручив ведення справ по заявці патентному повіреному або іншій довірній особі, останній може ставити свій підпис замість заявника, а до заяви необхідно додати видану заявником довіреність.

7.3.4. Опис винаходу (корисної моделі) та вимоги до нього

Опис винаходу повинен розкривати суть винаходу (корисної моделі) настільки ясно і повно, щоб його міг здійснити фахівець у зазначеній галузі.

Опис винаходу необхідно викладати у зазначеному Правилами порядку.

Опис починається із зазначення індексу рубрики діючої Міжнародної патентної класифікації (МПК), до якої належить винахід(корисна модель) та назви винаходу.

Опис містить такі розділи:

1. галузь техніки, до якої належить винахід (корисна модель);
2. рівень техніки, тобто характеристику аналогів та прототипу, а також критику прототипу;
3. суть винаходу (корисної моделі);
4. перелік фігур креслення, якщо на них є посилання в описі;
5. відомості, які підтверджують можливість здійснення винаходу (корисної моделі).

Назва винаходу (корисної моделі) повинна відповідати суті винаходу (корисної моделі) і характеризувати його (її) призначення.

Назву винаходу (корисної моделі) слід викладати в однині.

Винятки складають:

1. назви, які не вживаються в однині;
2. назви винаходів, що є хімічними сполуками, охопленими загальною структурною формулою.

Назва групи винаходів, що стосуються об'єктів, один з яких призначений для одержання, здійснення або використання іншого, повинна містити повну назву одного винаходу і скорочену – іншого.

Назва групи винаходів, що стосуються об'єктів, один з яких призначений для використання в іншому, повинна містити повні назви винаходів, які входять до групи.

В розділі «галузь техніки, до якої належить винахід (корисна модель)» зазначають галузь техніки, до якої належить винахід

(корисна модель), а також, за потреби, галузь застосування винаходу (корисної моделі).

В розділі «рівень техніки» наводять дані про відомі заявнику аналоги винаходу (корисної моделі) з виділенням серед них аналога, найбільш близького за сукупністю ознак до винаходу (корисної моделі), тобто прототипу.

Аналог винаходу (корисної моделі) – це засіб того самого призначення, який відомий з джерел, що стали загальнодоступними до дати подання заявки до Укрпатенту, або до дати пріоритету, і характеризуються сукупністю ознак, подібних до сукупності суттєвих ознак винаходу (корисної моделі).

Якщо аналогів декілька, то останнім описують найближчий аналог (прототип).

При описі кожного з аналогів наводять

1. бібліографічні дані джерела інформації, де він розкритий: його ознаки, із зазначенням тих з них, що збігаються з суттєвими ознаками винаходу, що заявляється;

2. зазначають причини, що перешкоджають одержанню очікуваного технічного результату.

Для виявлення та обґрунтування причин, що перешкоджають при використанні найближчого аналога (прототипу) одержанню очікуваного технічного результату, необхідно

1. проаналізувати технічні властивості прототипу, обумовлені сукупністю, притаманних йому ознак;

2. проаналізувати характер виявлення цих властивостей при використанні прототипу;

3. показати їх недостатність для досягнення потрібного технічного результату.

Суть винаходу (корисної моделі) визначається сукупністю суттєвих ознак, достатніх для досягнення технічного результату, який забезпечує винахід (корисна модель).

Ознаки належать до суттєвих, якщо вони впливають на технічний результат, якого можна досягти, тобто перебувають у причинно-наслідковому зв'язку із зазначеним результатом.

В розділі «Суть винаходу» детально розкривають технічну задачу, на вирішення якої спрямовано винахід (корисна модель), що заявляється, і вказують технічний результат, якого можна досягти при здійсненні винаходу (корисної моделі).

Технічна задача, як правило, полягає у створенні об'єкта, характеристики якого відповідають заданим вимогам. Цим об'єктом може бути пристрій, спосіб тощо.

Розкриття задачі містить:

1. зазначення об'єкта, який підлягає вдосконаленню;
2. зазначення у загальному вигляді характеру вдосконалень, що вносяться до об'єкта;
3. зазначення технічного результату, якого можна досягти при здійсненні винаходу (корисної моделі).

У цьому ж розділі зазначають всі суттєві ознаки, що характеризують винахід (корисну модель), з виділенням ознак, відмінних від прототипу, та з поділом останніх на ознаки, достатні у всіх випадках, на які поширюється обсяг правової охорони, і ознаки, що характеризують винахід (корисну модель) лише в окремих випадках, а саме в конкретних формах виконання чи в особливих умовах його використання.

Під технічним результатом, якого можна досягти при здійсненні винаходу (корисної моделі), розуміють виявлення нових властивостей або покращання характеристик відомих властивостей об'єкта винаходу (корисної моделі), що можуть бути одержані при здійсненні винаходу (корисної моделі).

Перелік фігур креслення.

У цьому розділі опису, крім переліку фігур, наводять стислі пояснення того, що зображено на кожній з них.

Якщо суть винаходу пояснюють інші ілюстративні матеріали (наприклад, фотографії), то слід дати стисле пояснення їх змісту.

Таблиці нумерують окремо.

Відомості, які підтверджують можливість здійснення винаходу.

У цьому розділі розкривають можливість одержання зазначеного в розділі «Суть винаходу (корисної моделі)» технічного результату при здійсненні винаходу (корисної моделі).

Можливість здійснення винаходу підтверджують або описом засобу для реалізації суттєвих ознак винаходу безпосередньо в матеріалах заявки, або посиланням на відомості такого засобу чи методів його одержання.

Відомості, які підтверджують можливість здійснення винаходу, що стосується пристрою, повинні містити опис пристрою в статичному стані. Після опису пристрою в статичному стані описують дію пристрою або спосіб його використання.

Відомості, які підтверджують можливість реалізації винаходу, що стосуються речовини, повинні містити докази можливості використання її за певним призначенням.

Для винаходу, що стосується нової індивідуальної сполуки з визначеною структурою, наводять визначену відомими методами структурну формулу, фізико-хімічні константи і описують спосіб, яким вона вперше була одержана.

Опис винаходу (корисної моделі) підписується заявником у тому самому порядку, що й заяву про видачу патенту (деклараційного патенту).

7.3.5. Формула винаходу (корисної моделі) та вимоги до неї

Формула винаходу (корисної моделі) – це стислий виклад технічної суті винаходу чи корисної моделі, що містить сукупність його суттєвих ознак, які достатні для досягнення зазначеного заявником технічного результату.

Формула винаходу (корисної моделі) призначена для визначення обсягу правової охорони, яка надається патентом (деклараційним патентом).

Формула винаходу (корисної моделі) повинна стисло і ясно

відображати суть винаходу (корисної моделі).

Формула винаходу чи корисної моделі складається з двох частин:

1. обмежувальної, яка включає до себе ознаки винаходу чи корисної моделі, які збігаються з ознаками найближчого аналога, у тому числі родові поняття, що характеризує призначення об'єкта;

2. відмітної, яка включає ознаки, що відрізняють винахід чи корисну модель від найближчого аналога.

Обмежувальна й відмітна частини пункту формули відокремлюються одна від одної виразом «який (яка, яке) відрізняється тим, що...».

Однак без поділу на обмежувальну й відмітну частини, зокрема, складають формулу винаходу, яка характеризує:

- індивідуальну сполуку;
- штам мікроорганізму, культуру клітин рослин і тварин;
- застосування раніше відомого продукту чи способу за новим призначенням;
- винахід, що не має аналогів

Тлумачення формули здійснюється у межах опису винаходу чи корисної моделі та відповідних креслень, які є складовою частиною заявки.

Лише формула набуває правового значення і визначає обсяг правової охорони винаходу чи корисної моделі, оскільки за нею встановлюється факт використання винаходу.

Формула винаходу (корисної моделі) повинна:

1. базуватися на описі і характеризувати винахід (корисну модель) тими самими поняттями, що містить опис винаходу (корисної моделі);

2. стисло і чітко виражати технічну суть винаходу, а саме відображати об'єкт винаходу сукупністю його суттєвих ознак;

3. визначати обсяг винаходу, а саме межі прав власника патенту, встановлені нормативними актами;

4. служити засобом відрізнення об'єкта винаходу від інших об'єктів.

Ознаки винаходу (корисної моделі) у формулі винаходу (корисної моделі) викладають таким чином, щоб забезпечити можливість їх ідентифікації, тобто однозначного розуміння їх змісту фахівцем на основі відомого рівня техніки

Структура формули винаходу (корисної моделі).

За своєю структурою формула винаходу (корисної моделі) може бути одноланковою чи багатоланковою і включати відповідно один або декілька пунктів.

Одноланкову формулу застосовують для характеристики одного винаходу (корисної моделі) сукупністю суттєвих ознак, які не мають розвитку чи уточнення стосовно окремих випадків його виконання або використання.

Багатоланкову формулу застосовують для характеристики одного винаходу (корисної моделі) з розвитком і(або) уточненням сукупності його (її) суттєвих ознак стосовно деяких випадків виконання і використання винаходу (корисної моделі) або для характеристики групи винаходів.

Багатоланкова формула, що характеризує один винахід (корисну модель) має один незалежний пункт і наступний за ним залежний пункт.

Багатоланкова формула, що характеризує групу винаходів, має декілька незалежних пунктів, кожний з яких характеризує один з винаходів групи.

Загальні положення та особливості складання формули винаходу наведені у «Правилах складання та подання заявки на винахід та заявки на корисну модель» від 22 січня 2001 р.

Підкреслимо, що формула винаходу підписується заявником у тому ж порядку, що й заява про видачу патенту.

7.3.6. Вимоги до ілюстративних матеріалів

Графічні зображення (власне креслення, схеми, діаграми тощо) оформлюють на окремому аркуші (окремих аркушах). У правому верхньому куті кожного аркуша зазначають назву винаходу (корисної

моделі), а у правому нижньому куті – прізвище (прізвища) та ініціали винахідника (винахідників).

Для пояснення суті винаходу (корисної моделі) як додаток до інших графічних матеріалів можуть бути подані фотографії. У виняткових випадках фотографії можуть бути подані як основний вид ілюстративних матеріалів, наприклад для ілюстрації етапів виконання хірургічних операцій.

Формат фотографій повинен бути таким, щоб не виходив за розміри полів аркушів документів заявки. Фотографії малого формату слід наклеювати на аркуші встановленого формату з дотриманням вимог до якості аркуша.

7.3.7. Реферат та вимоги до нього

Реферат – це скорочений виклад змісту опису винаходу (корисної моделі), який включає назву винаходу (корисної моделі), характеристику галузі техніки, якої стосується винахід (корисна модель), і галузь його (її) застосування, характеристику суті винаходу (корисної моделі) із зазначенням технічного результату, якого мають досягти.

Суть винаходу (корисної моделі) в рефераті характеризують шляхом вільного викладу формули, переважно такого, при якому зберігаються всі суттєві ознаки кожного незалежного пункту.

Реферат складається лише з інформаційною метою. Він не може братися до уваги з іншою метою, зокрема для тлумачення формули винаходу (корисної моделі) і визначення рівня техніки.

Реферат складають таким чином, щоб він міг служити ефективним засобом пошуку у відповідній галузі техніки.

Інформацію для реферату треба брати з формули та відповідних розділів опису винаходу. Не слід складати реферат лише на основі формули винаходу, без звертання до тексту опису. Реферат не може повністю повторювати пункти формули винаходу.

Реферат повинен подаватися у категоризованій формі і містити такі підрозділи:

1. об'єкт винаходу;
2. галузь застосування;
3. суть винаходу;
4. альтернативні рішення (якщо вони є);
5. технічний результат.

Рекомендований обсяг тексту реферату становить до 1000 знаків.

Текст реферату слід викладати окремими короткими реченнями і уникати складних у стилістичному плані зворотів.

Вимоги до складання реферату викладені у Правилах.

7.3.8. Документи, що додаються до заявки

До заявки додають документ, що підтверджує сплату збору за подання заявки у встановленому розмірі, та документ, що підтверджує право заявника на звільнення чи часткове звільнення від сплати зазначеного збору, якщо таке право у заявника є.

Документом про сплату збору є копія платіжного доручення на перерахування збору з відміткою установи банку або квитанція установленної форми.

Ці документи подають разом з заявкою або протягом двох місяців від дати подання заявки. В останньому випадку діловодство по заявці не проводять до надходження зазначених документів.

Категорії громадян України, яким надаються пільги щодо сплати зборів, вказані у «Положенні про порядок сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності», яке затверджено постановою Кабміну України від 16 червня 2003 р.

Якщо потрібна допомога для того, щоб скласти заявку і виконати всі дії, пов'язані з одержанням патенту України, можна звернутися до патентного повіреного або до будь-якої особи, що має достатній кваліфікаційний рівень для надання такої допомоги.

7.4. Подання заявки на одержання патенту на промисловий зразок

Промисловим зразком вважається результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання, що визначає зовнішній вигляд.

Особа, яка бажає одержати патент на промисловий зразок і має на це право, подає до Установи заявку.

За дорученням заявника заявку може бути подано через представника у справах інтелектуальної власності або іншу довірену особу.

Заявка повинна стосуватися одного промислового зразка і може містити його варіанти (вимога єдності).

Заявка складається українською мовою і повинна містити:

1. заяву про видачу патенту;
2. комплект фотографій з зображенням виробу (його макета, малюнка), що дають повне уявлення про зовнішній вигляд виробу;
3. опис промислового зразка;
4. креслення, схему, карту (якщо необхідно).

У заяві про видачу патенту необхідно вказати заявника (заявників) і його адресу, а також автора (авторів).

Автор має право вимагати, щоб його не згадували як такого в будь-якій публікації Установи, зокрема у відомостях про заявку чи патент.

Заявка повинна розкривати суть промислового зразка досить ясно і повно, щоб його зміг здійснити фахівець у зазначеній галузі.

За подання заявки сплачується збір, у строки визначені нормативними документами.

Документ про сплату збору повинен надійти до Відомства разом з заявкою або протягом двох місяців від дати подання заявки.

7.5. Експертиза заявки на винахід (корисну модель). Загальний підхід

З метою подальшого розгляду заявки на предмет видачі патенту (деклараційного патенту) уповноважений Установою заклад експертизи – Державне підприємство «Український інститут промислової власності» – проводить **експертизу заявки**.

Експертиза заявки має статус науково-технічної експертизи і складається з:

1. формальної або попередньої експертизи та
2. кваліфікаційної експертизи або експертизи по суті (за заявкою стосовно патенту на винахід (секретний винахід))

і проводиться закладом експертизи відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та «Правил розгляду заявки на винахід та заявки на корисну модель» (від 15.03.2002).

Заклад експертизи здійснює інформаційну діяльність, необхідну для проведення експертизи заявок, і є центром міжнародного обміну виданнями відповідно до Конвенції про міжнародний обмін виданнями, прийнятої 3 грудня 1958 року Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

Кінцеві результати експертизи заявки, що не вважається відкликаною або не відкликана, відображаються в обґрунтованому висновку експертизи за заявкою, що набирає чинності після затвердження його Установою. На підставі такого висновку Установа приймає рішення про видачу патенту або про відмову у видачі патенту. Рішення Установи надсилається заявнику.

Заявник має право протягом місяця від дати одержання ним рішення Установи затребувати копії матеріалів, що протиставлені заявці. Ці копії надсилаються заявнику протягом місяця.

Заявник має право з власної ініціативи чи на запрошення закладу експертизи особисто або через свого представника брати участь у встановленому Установою порядку в розгляді питань, що виникли під час проведення експертизи.

Заклад експертизи може вимагати від заявника надання додаткових матеріалів, якщо без них проведення експертизи неможливе, або у разі виникнення обґрунтованих сумнівів у достовірності будь-яких відомостей чи елементів, що містяться в матеріалах заявки.

Заявник має право протягом місяця від дати одержання ним повідомлення чи висновку закладу експертизи із вимогою про надання додаткових матеріалів затребувати від нього копії матеріалів, що протиставлені заявці. Додаткові матеріали мають бути подані заявником протягом двох місяців від дати одержання ним повідомлення чи висновку закладу експертизи або копій матеріалів, що протиставлені заявці.

Під час проведення формальної експертизи заявка, яка не містить пропозиції заявника щодо віднесення винаходу (корисної моделі) до державної таємниці, розглядається на предмет наявності в ній відомостей, які можуть бути віднесені згідно із Зводом відомостей, що становлять державну таємницю, до державної таємниці.

За наявності в заявці таких відомостей, а також якщо заявка містить пропозицію заявника про віднесення винаходу (корисної моделі) до державної таємниці, матеріали заявки надсилаються відповідному Державному експерту з питань таємниць (далі Державний експерт) для прийняття рішення щодо віднесення винаходу (корисної моделі) до державної таємниці.

Державний експерт надсилає своє рішення разом з матеріалами заявки до закладу експертизи протягом місяця від дати одержання ним матеріалів заявки.

Строк, протягом якого може діяти рішення про віднесення інформації, викладеної у заявці, до державної таємниці, встановлюється Державним експертом з урахуванням ступеня секретності інформації.

Якщо Державний експерт прийняв рішення про віднесення заявленого винаходу (корисної моделі) до державної таємниці, він визначає коло осіб, які можуть мати доступ до нього, і все наступне діловодство за заявкою здійснюється у режимі секретності.

Про рішення Державного експерта заклад експертизи негайно повідомляє заявника. Якщо у заявці не було пропозиції заявника про віднесення винаходу (корисної моделі) до державної таємниці, а Державний експерт відніс винахід (корисну модель) до державної таємниці, то заявник, у разі незгоди, може подати до закладу експертизи мотивоване клопотання про розсекречування матеріалів заявки чи оскаржити рішення Державного експерта до суду.

7.6. Експертиза заявки на винахід (корисну модель) за формальними ознаками

Після подання заявки та наявності документа про сплату збору за її подання проводять **формальну експертизу** заявки (експертизу за формальними ознаками), тобто експертизу, у ході якої встановлюють:

1. дату подання заявки;
2. належність зазначеного в заявці об'єкта до переліку об'єктів, які можна визнати винаходами (корисними моделями);
3. відповідність складу заявки та її оформлення встановленим вимогам.

Експертизу за формальними ознаками ще називають попередньою. Вона проводиться без спеціального клопотання заявника протягом 6-ти місяців від дати подання заявки до Установи.

За результатами формальної експертизи Установа зобов'язана повідомити заявника про завершення формальної експертизи або про вимогу щодо внесення необхідних змін до матеріалів заявки. Повідомлення повинно бути надіслане не пізніше 6 місяців від встановленої дати подання заявки.

Якщо матеріали заявки оформлені з порушенням вимог Закону, заявнику надсилається повідомлення про виявлені недоліки і він повинен протягом 2-х місяців від дати одержання повідомлення виправити наявні або подати відсутні документи.

На етапі експертизи за формальними ознаками заявка може бути відхилена за таких причин:

– заявлений винахід (корисна модель) не відповідає умовам надання правової охорони;

– заявник не надіслав матеріалів на запит експертизи у встановлений Законом строк – 2 місяці від дати одержання повідомлення Установи;

– матеріали, надіслані заявником у відповідь на запит закладу експертизи, не містять необхідних виправлень та уточнень.

В цьому випадку заявнику надсилають рішення про відмову у видачі патенту на винахід або рішення про відмову у видачі деклараційного патенту на корисну модель

За належності об'єкта, що заявляється, до об'єктів технології, визначених Законом, відповідності документів заявки формальним вимогам Закону та правилам, встановленим на його основі Установою, а також відповідності документа про сплату збору за подання заявки встановленим вимогам заявнику надсилається за заявкою стосовно:

1. патенту на винахід – повідомлення про завершення формальної експертизи та можливість проведення кваліфікаційної експертизи (тобто експертизи, що встановлює відповідність винаходу умовам патентоздатності);

2. деклараційного патенту на корисну модель – рішення Установи про видачу деклараційного патенту на корисну модель.

По закінченні вісімнадцяти місяців від дати подання заявки на видачу патенту на винахід, а якщо заявлено пріоритет, то від дати пріоритету, Установа публікує у своєму офіційному бюлетені «Промислова власність» відомості про заявку за умови, що її не відкликано або її не вважають відкликаною або якщо за нею не прийнято рішення про відмову у видачі патенту.

За клопотанням заявника Установа публікує відомості про заявку раніше зазначеного строку. Відомості про заявки, які становлять державну таємницю, не публікують. На прохання заявника його ім'я може не згадуватися у цій публікації. Після публікації зазначених відомостей будь-яка особа має право ознайомитися з матеріалами заявки. Порядок ознайомлення визначений «Інструкцією про порядок ознайомлення з матеріалами заявки на винахід (корисну модель) та

відомостями, що занесені до Державного реєстру патентів України на винаходи і Державного реєстру патентів на корисні моделі» від 9 березня 1995 р. Щодо промислових зразків є така сама Інструкція від 21 липня 1995 р.

Відомості про заявки, щодо яких державний експерт прийняв рішення про віднесення їх до державної таємниці, не публікуються.

Відомості про заявку на видачу деклараційного патенту на корисну модель не публікуються.

Опубліковані відомості про заявку на патент на винахід надають замовнику тимчасову правову охорону в обсязі формули винаходу, з урахуванням якої їх опубліковано. При цьому заявник має право на одержання компенсації за завдані йому після публікації відомостей про заявку збитки від особи, яка порушила права заявника.

Компенсація може мати місце за таких умов:

1. зазначена особа дійсно знала, що відомості про заявку на винахід, який нею використовується без дозволу заявника, опубліковані;

2. зазначена особа одержала письмове повідомлення українською мовою із зазначенням номера заявки про неправомірне використання заявленої пропозиції;

3. зазначена компенсація виплачується заявникові лише після одержання ним патенту на заявлену пропозицію.

Дія тимчасової охорони припиняється від дати публікації в офіційному бюлетені Установи відомостей про видачу патенту на винахід чи повідомлення про припинення діловодства щодо заявки.

7.7. Кваліфікаційна експертиза заявки на винахід

Кваліфікаційна експертиза (експертиза по суті) заявки на видачу патенту України проводиться лише щодо винаходів. На інші об'єкти промислової власності кваліфікаційна експертиза не проводиться.

Кваліфікаційна експертиза заявок на винаходи проводиться лише за клопотанням або заявника або будь-якої особи та наявності документа про сплату збору за проведення такої експертизи.

Клопотання подають протягом трьох років від дати подання заявки. Під час кваліфікаційної експертизи заклад експертизи має право вимагати від заявника додаткові матеріали, які йому треба надати протягом двох місяців від дати отримання запиту. Якщо заявник у відповідний строк не надає відповідні матеріали або мотивоване клопотання щодо продовження цього строку, заявку вважають відкликаною.

Кваліфікаційна експертиза (експертиза по суті) – це експертиза, що встановлює відповідність заявленої пропозиції умовам патентоздатності, тобто це експертиза на новизну, винахідницький рівень та промислову придатність.

Кваліфікаційна експертиза заявки на винахід включає такі етапи:

- перевірка формули винаходу;
- перевірка винаходу на відповідність умовам патентоздатності.

Початком проведення кваліфікаційної експертизи є дата одержання Установою клопотання про її проведення. Якщо таке клопотання надійшло до завершення формальної експертизи, то початком проведення кваліфікаційної експертизи буде дата закінчення формальної експертизи.

У результаті **кваліфікаційної експертизи** Установа приймає рішення про видачу патенту на винахід або рішення про відмову у видачі патенту на винахід, які надсилають заявнику.

Заявник має право відкликати заявку в будь-який час до дати одержання ним рішення про видачу патенту.

Також заявник має право перетворити заявку на видачу патенту на винахід на заявку на видачу деклараційного патенту на корисну модель і навпаки в будь-який час до одержання ним рішення про видачу патенту (деклараційного патенту) або рішення про відмову в його видачі. У цьому разі зберігається встановлена дата подання заявки, а якщо заявлено пріоритет, – дата її пріоритету. За подання заяви про перетворення заявки сплачується збір.

7.8. Оскарження рішення за заявкою

Якщо заявник не згодний з рішенням Установи стосовно заявки, він може оскаржити рішення Установи, подавши мотивоване заперечення до Апеляційної палати. Заперечення подається протягом 2-х місяців від дати одержання рішення Установи стосовно заявки.

Апеляційна палата – колегіальний орган Установи для розгляду заперечень проти рішень Установи щодо набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності та інших питань, віднесених до її компетенції згідно Закону.

За подання заперечення сплачується збір. Якщо збір не сплачено у зазначений строк (2 місяці), заперечення вважається неподаним, про що заявнику надсилається повідомлення.

У разі одержання Апеляційною палатою заперечення та документа про сплату збору за подання заперечення діловодство за заявкою зупиняється до затвердження рішення Апеляційної палати.

Заперечення проти рішення Установи за заявкою розглядається згідно з регламентом Апеляційної палати, протягом двох місяців від дати одержання заперечення та документа про сплату збору за подання заперечення, в межах мотивів, викладених заявником у запереченні та під час його розгляду. Строк розгляду заперечення продовжується за ініціативою заявника, але не більше ніж на два місяці, якщо до його спливу буде подано відповідне клопотання та сплачено збір за його подання.

За результатами розгляду заперечення Апеляційна палата приймає мотивоване рішення, що затверджується наказом Установи та надсилається заявнику.

У разі задоволення заперечення повністю або частково збір за подання заперечення підлягає поверненню.

До затвердження рішення Апеляційної палати, в місячний строк від дати його прийняття, керівник Установи може внести мотивований письмовий протест на це рішення, який має бути розглянутий протягом місяця. Рішення Апеляційної палати, прийняте за цим протестом, є остаточним і може бути скасоване лише судом.

Заявник може оскаржити затверджене Установою рішення Апеляційної палати у судовому порядку протягом двох місяців від дати одержання рішення.

7.9. Публікація відомостей про винахід

Публікація – це доведення офіційним шляхом до загального відома будь-якої інформації про об'єкт промислової власності.

Офіційним виданням Установи є бюлетень «Промислова власність», в якому знаходять відображення основні етапи патентного діловодства стосовно об'єктів промислової власності, що охороняються в Україні.

Перша публікація відомостей про винахід здійснюється через 18 місяців від дати подання заявки на винахід. Якщо заявник вважає, що 18 місяців занадто великий строк до публікації відомостей про заявку, він може прискорити публікацію. За клопотанням заявника Установа публікує відомості про заявку раніше зазначеного строку.

В офіційному бюлетені в розділі «Публікація відомостей про заявки, які прийняті до розгляду» подаються бібліографічні дані про заявки на винаходи, а в розділі «Публікація відомостей про видачу патентів України на винаходи (корисні моделі)» – бібліографічні дані та формула винаходу. Інформація у цих розділах упорядкована за індексами МПК.

У розділі «Сповідання» публікується інформація про всі юридично значимі дії стосовно винаходів, зокрема, припинення строку дії патенту, зміну повного імені власника патенту, виправлення очевидних помилок, відомості про передачу прав власності на винахід та ліцензійні договори тощо.

Показчики, які є довідково-пошуковим апаратом до інформації, що подається в бюлетені, дозволяють здійснювати пошук за індексом МПК (систематичний показчик), за номером патенту (нумераційний показчик).

Річні покажчики, які видаються за матеріалами офіційного бюлетеня, дають можливість провести пошук також за іменем винахідника чи іменем власника патенту.

В офіційному бюлетені також публікуються законодавчі та нормативні матеріали, інструкції, тексти укладених міжнародних договорів, матеріали конвенцій, повідомлень ВОІВ, повідомлень Європейського патентного відомства (ЄПВ) тощо.

7.10. Реєстрація та видача патенту

Наступним етапом у процесі розгляду заявки на об'єкт промислової власності є реєстрація патенту. На підставі рішення про видачу патенту на винахід чи промисловий зразок і деклараційного патенту на корисну модель здійснюється державна реєстрація патентів у відповідних державних реєстрах. Реєстрація патентів на об'єкти промислової власності України здійснюється відповідно до Положення про Державний реєстр патентів і деклараційних патентів України на корисні моделі.

Державний Реєстр патентів України – це офіційний документ, призначений для реєстрації патентів на винаходи та всіх змін їх правового статусу. Форма Реєстру та порядок його ведення визначаються Установою

Державна реєстрація патентів здійснюється одночасно з публікацією відомостей про його видачу та за наявності документів про сплату державного мита за його видачу і збору за публікації про видачу патенту. Якщо документ про сплату збору за видачу патенту не надійшов до Установи у встановлений Законом строк (3 місяці), заявка вважається відкликаною.

Після внесення до зазначених Реєстрів відомостей про державну реєстрацію патентів та публікації відомостей про видачу патенту будь-яка особа має право ознайомитися з ними. Порядок ознайомлення із зазначеними даними визначається Установою («Інструкція про порядок ознайомлення з матеріалами заявки на винаходи (корисні моделі) та відомостями, що занесені до державного реєстру патентів

України на винаходи і державного реєстру патентів України на корисні моделі» від 24 червня 1995 р.).

Протягом трьох місяців від дати публікації відомостей про видачу патентів Установа публікує опис до патенту (деклараційного патенту), що містить формулу та опис винаходу і корисної моделі, промислового зразка а також креслення, якщо на нього є посилання в описі винаходу чи корисної моделі.

Видача патенту здійснюється Установою у місячний строк після державної реєстрації права на винахід, корисну модель, промисловий зразок.

Патент видається особі, яка має право на його одержання. Якщо право на одержання одного і того ж патенту мають кілька осіб, їм видається один патент на ім'я особи, яка зазначена у заяві.

Деклараційний патент на корисну модель видається під відповідальність його власника за відповідність корисної моделі умовам патентоздатності.

Патент на промисловий зразок видають під відповідальність його володільця за відповідність промислового зразка критеріям придатності для набуття патентного права на нього.

Патент містить власне патентну грамоту та винахід з формулою.

Форма патенту і зміст зазначених у ньому відомостей визначаються Установою.

У патенті подаються бібліографічні дані, зокрема, номер та дата подання заявки, дата пріоритету, якщо він заявлявся, ім'я винахідника та ім'я власника патенту, а також опис винаходу з формулою і, за необхідності, ілюстративні матеріали. Ступінь повноти опису повинен дозволяти проведення технологічної або конструктивної розробки об'єкта винаходу чи безпосередньо його використання.

Про факт виникнення прав, що впливають з патенту на винахід, свідчить публікація відомостей про видачу патенту в офіційному бюлетені, тобто, дата публікації і є датою, з якої діють права власника, що впливають з патенту.

Строк дії патенту України на винахід становить 20 років від дати подання заявки до Установи.

Строк дії деклараційного патенту на корисну модель становить 10 років від дати подання заявки до Установи.

Строк дії патенту на секретний винахід і деклараційного патенту на секретну корисну модель дорівнює строку засекречування винаходу (корисної моделі), але не може бути довшим від строку дії охорони винаходу (корисної моделі).

Строк дії патенту на промисловий зразок становить 10 років від дати подання заявки до Установи і продовжується Установою за клопотанням власника патенту, але не більш як на п'ять років.

Обсяг правової охорони визначається формулою винаходу, тобто за нею встановлюється факт використання чи невикористання винаходу. Тлумачення формули винаходу здійснюється у межах винаходу та креслень, якщо на них є посилання в описі.

У випадку втрати чи зіпсування патенту його власнику видається дублікат патенту у порядку, встановленому Установою. За видачу дубліката патенту сплачується збір.

7.11. Тимчасова правова охорона

Від дати публікації відомостей про заявку, яка прийнята до розгляду, заявнику надається тимчасова правова охорона в обсязі формули винаходу (корисної моделі) або сукупності суттєвих ознак промислового зразка, представлених на зображенні.

Відповідно до пункту 16 статті 16 Закону України «Про охорону прав на винахід корисну модель» по закінченні 18 місяців від дати подання заявки на видачу патенту, а якщо заявлено пріоритет, то від дати її пріоритету, в офіційному бюлетені публікуються відомості про заявку, якщо вона не відкликана, не вважається відкликаною або за нею не прийнято рішення про відмову у видачі патенту. Публікація відомостей про заявку є своєрідною рекламою для заявника, яка дає можливість з'ясувати питання стосовно зацікавленості інших осіб у створеному винаході.

Після публікації відомостей про заявку будь-яка особа може ознайомитись з матеріалами заявки. Така публікація спрямована, по-

перше, на ознайомлення суспільства з новітніми технічними досягненнями, по-друге, надає можливість будь-якій особі ознайомитись з матеріалами заявки та направити заперечення проти видачі патенту на винахід, на підставі невідповідності його умовам надання правової охорони.

Однак така публікація може нанести шкоду заявнику. Саме після такої публікації відомостей про заявку заявнику надається тимчасова правова охорона в обсязі формули винаходу, з урахуванням якої вона була опублікована (стаття 21 Закону).

Суть тимчасової правової охорони полягає в тому, що заявник має право на одержання компенсації за завдані йому після публікації відомостей про заявку збитки від особи, яка дійсно знала чи одержала письмове повідомлення українською мовою із зазначенням номера заявки про те, що відомості про заявку на винахід, який нею використовується без дозволу заявника, опубліковані. Зазначена компенсація може бути одержана заявником тільки після одержання ним патенту. Її розмір визначається угодою сторін чи у судовому порядку.

Дія тимчасової правової охорони припиняється від дати публікації в офіційному бюлетені відомостей про видачу патенту на винахід чи повідомлення про припинення діловодства щодо заявки.

Якщо прийнято рішення про відмову у видачі патенту на винахід тимчасова правова охорона вважається такою, що не настала.

Необхідно зазначити, що велике значення для власника прав інтелектуальної власності на винахід, корисну модель, промисловий зразок та компонування ІМС має обсяг прав, що надається.

Кодексом встановлено, що обсяг правової охорони визначається:

- формулою винаходу, корисної моделі;
- сукупністю суттєвих ознак промислового зразка;
- зображенням компонування ІМС на матеріальному носіїві.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» використанням винаходу (корисної моделі) визнається:

– виготовлення продукту із застосуванням запатентованого винаходу (корисної моделі), застосування такого продукту, пропонування для продажу, в тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого продукту в зазначених цілях;

– застосування процесу, що охороняється патентом, або пропонування його для застосування в Україні, якщо особа, яка пропонує цей процес, знає про те, що його застосування забороняється без згоди власника патенту або, виходячи з обставин, це і так є очевидним.

Щодо промислового зразка, то використанням промислового зразка визнається виготовлення виробу із застосуванням запатентованого промислового зразка, застосування такого виробу, пропонування його до продажу в тому числі через Інтернет, продаж, імпорт (ввезення) та інше введення його в цивільний оборот або зберігання такого виробу в зазначених цілях.

Від дати публікації в офіційному бюлетені відомостей про заявку на винахід, яка прийнята до розгляду, будь-яка особа, ознайомившись з матеріалами заявки, може подати клопотання про проведення експертизи заявки по суті з метою оспорування видачі патенту або вирішення питання щодо придбання права власності на винахід чи укладення ліцензійного договору.

РОЗДІЛ 8. ПЕРЕДАЧА ПРАВА НА ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ

8.1. Загальні положення

Одним із засобів розвитку національної економіки будь-якої держави є передача й придбання передових технологій, і в першу чергу, на комерційній основі. Зазвичай, обмін технологіями можна здійснити й на некомерційній основі (обмін інформацією або її передача; проведення науково-технічних конференцій, семінарів, відвідування виставок і ярмарків тощо), проте, якщо наявні знання недостатні, ефективно впровадити ці технології у сферу виробництва чи надання послуг навіть висококваліфікованим фахівцям досить важко.

Основними юридичними формами передачі й придбання технологій на комерційній основі є:

1. передача права власності на об'єкти інтелектуальної власності;
2. ліцензування, тобто надання власником об'єкта інтелектуальної власності іншій фізичній або юридичній особі дозволу на здійснення на певній території (зазвичай на території певної держави) протягом певного часу дій, на які має права власник цього об'єкта;
3. передача ноу-хау.

Іншими формами передачі й придбання технологій на комерційній основі є продаж і придбання основних фондів; проекти «під ключ»; спільні підприємства; надання інжинірингових послуг, франчайзинг та ін.

Будь-яка форма обміну технологіями переслідує одну мету: реалізувати або придбати передові технології, щоб підвищити конкурентоздатність продукції, що виготовляють на основі цих технологій. В умовах держави це дає можливість певною мірою замінити імпорتنу продукцію вітчизняними виробами, а також

задовольнити потреби внутрішнього ринку з подальшим виходом на ринок зовнішній.

8.2. Передача права власності на об'єкти інтелектуальної власності

Передача права власності на об'єкт інтелектуальної власності означає зміну власника цього об'єкта. Після цього сторона (фізична або юридична особа), що передала права на запатентоване технічне рішення, повністю їх втрачає, а сторона, яка стає власником цього рішення, набуває всіх виключних прав, що виникають у зв'язку з видачею охоронного документа на об'єкт інтелектуальної власності.

Юридичний документ, який засвідчує факт передачі прав, зазвичай називають «актом передачі прав» або «передачею прав». Його підписують представники обох сторін.

Першим принциповим положенням чинного законодавства України про інтелектуальну власність є принцип, за яким використання об'єкта інтелектуальної власності можливе лише на підставі договору користувача з власником зазначеного об'єкта. Будь-яке позадоговірне використання об'єкта інтелектуальної власності чинним законодавством оцінюється як порушення прав на цей об'єкт. Звичайно, порушенням прав інтелектуальної власності не визнається використання без дозволу власника (володільця) цього права, що дозволене законом як виняток. Чинне законодавство містить чимало таких винятків

Поза межами визначених у законі винятків будь-яке використання будь-якою особою об'єкта інтелектуальної власності можливе лише на підставі договору користувача з власником цього об'єкта.

Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на договірній основі. Відповідно до ст. 1107 ЦК України розпорядження майновими правами інтелектуальної власності може здійснюватися на підставі таких договорів:

1. ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
2. ліцензійний договір;
3. договір про створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності;
4. договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності;
5. інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

До таких інших договорів належать, зокрема, договір про розподіл майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, створені при виконанні службових обов'язків і (або) окремого доручення роботодавця; договір між творцем (творцями) і роботодавцем про передання права на одержання охоронного документа на об'єкти права інтелектуальної власності, створені у зв'язку з виконанням трудового договору; договір між роботодавцем і творцем про винагороду; договір між співавторами про вклад у створення об'єкта права інтелектуальної власності та розподіл винагороди тощо.

Другим принциповим положенням договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності є їх **платний характер**. Право розпоряджатися належним об'єктом має його власник, тому він може надати дозвіл і на **безоплатне** використання. Це право власника об'єкта. Проте у переважній більшості договори на використання інтелектуальної власності є платними, взаємовигідними, двосторонніми. Плата за використання може здійснюватися у різних правових формах. Розмір винагороди, порядок її обчислення, строки виплати визначаються угодою сторін. Це принципово нове положення чинного законодавства України про інтелектуальну власність.

За законодавством, що діяло раніше, розмір винагороди, порядок обчислення, строки виплати та всі інші питання, що стосувалися винагороди, ретельно регламентувалися нормативними актами. Будь-яка свобода дій у цьому питанні не допускалась. Це загальне правило стосувалося як авторського, так і патентного права. Чинне

законодавство України розв'язання цих питань віддало на розгляд сторін договору.

У нормативному порядку визначаються лише мінімальні розміри винагороди за використання творів літератури і мистецтва, нижче яких опускатися не дозволяється. Щодо інших об'єктів інтелектуальної власності таких обмежень не встановлено.

Договори на використання об'єктів інтелектуальної власності мають чинність лише у межах, визначених законом або договором. Так, наприклад, договір на використання зазначеного об'єкта може бути укладений на строк, що не перевищує строків правової охорони даного об'єкта. Обмеження користування тим чи іншим об'єктом може стосуватися території, часу, кількості тощо. Сторони у договорі можуть дійти згоди і щодо інших обмежень користування, але всі вони мають бути чітко обумовлені договором.

Суттєві обмеження містить закон щодо використання об'єктів інтелектуальної власності, визнаних в установленому порядку **секретними**. Такі обмеження стосуються лише об'єктів промислової власності.

Секретними об'єктами інтелектуальної власності визнаються такі, що містять інформацію, яка в установленому порядку віднесена до державної таємниці. Порядок визнання того чи іншого об'єкта секретним визначений Законом України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р., нова редакція якого була прийнята 21 вересня 1999 р.

За цим Законом **державна таємниця** (далі також — секретна інформація) — вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою.

Віднесення інформації до державної таємниці — процедура прийняття (державним експертом з питань таємниць) рішення про віднесення категорії відомостей або окремих відомостей до державної

таємниці з установленням ступеня їх секретності шляхом обґрунтування та визначення можливої шкоди національній безпеці України у разі розголошення цих відомостей, включенням цієї інформації до Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, та з опублікуванням цього Зводу, змін до нього.

Договори на використання об'єктів інтелектуальної власності за невеликим винятком, установленим законодавством, укладаються в простій письмовій формі. Усні договори у цій сфері також допускаються, але у визначених законодавством випадках. Разом з тим чинне законодавство не містить приписів, які встановлювали б до договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності нотаріальну форму. Звичайно, сторони, які забажають засвідчити укладення такого договору в нотаріальному порядку, мають право це зробити. Договори про використання об'єктів інтелектуальної власності мають бути не просто укладені в письмовій формі, а й підписані сторонами, а їх підписи мають бути засвідчені відповідними печатками. У договорі має бути обов'язково зазначена дата його укладення.

Особливістю договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності безперечно є результати інтелектуальної діяльності. Як уже зазначалося, предметом таких договорів мають бути лише ті результати, що визнані об'єктами правової охорони. Але це не виключає можливості укладення договору і на результат, що не є об'єктом правової охорони.

Слід зазначити, що договори на використання об'єктів інтелектуальної власності є найбільш поширеною правовою формою забезпечення суспільства необхідними технічними засобами сповіщення про досягнуті результати у сфері науки, літератури і мистецтва. Відносини, що складаються у процесі передачі і використання здобутків інтелектуальної діяльності досить складні. Вони потребують детального регламентування. У договорі мають бути чітко визначені численні умови його використання, масштаби використання, ціна, підстави припинення та умови відповідальності.

8.3. Ліцензії на право користування об'єктами інтелектуальної власності

Якщо власник прав на об'єкт інтелектуальної власності не передбачає використовувати його у власному виробництві чи розпочати новий бізнес або створити спільне підприємство, він може передати повністю або частково права власності на об'єкт інтелектуальної власності іншій фізичній або юридичній особі.

Передача прав на об'єкти інтелектуальної власності, реалізується у формі купівлі-продажу ліцензій, що на сьогодні є однією з найпоширеніших форм передачі технологій майже в будь-якій державі світу.

Зазвичай під **ліцензійним договором** (ліцензійною угодою) прийнято розуміти договір, відповідно до якого надається **ліцензія** (дозвіл) – право на використання об'єкта інтелектуальної власності.

Сторонами ліцензійного договору є **ліцензіар** (продавець) – власник прав на будь-який об'єкт промислової власності і **ліцензіат** (покупець) – будь-яка особа, яка бажає використовувати об'єкт.

Ліцензійний договір – це єдиний документ, який регулює права та обов'язки сторін щодо використання запатентованого винаходу, їх взаємні розрахунки та матеріальну відповідальність.

Продаючи ліцензію переслідують мету отримати прибуток, не втрачаючи капіталу на виробництво та освоєння ринку. Продаж ліцензії - це шлях впровадження технології на ринку без продажу товарної продукції. Доходами від продажу ліцензій юридичні або фізичні особи покривають свої витрати на наукові дослідження.

Право на використання винаходу може бути передано у повному обсязі або частково шляхом видачі дозволу (ліцензії) на його використання. Правовою формою видачі ліцензії є ліцензійний договір.

Ліцензійний договір – це двостороння угода, за якою сторона, що володіє виключним правом на використання винаходу (ліцензіар), надає іншій стороні (ліцензіату) дозвіл (ліцензію) на використання

винаходу, а ліцензіат зобов'язується сплачувати ліцензіару платежі та здійснювати інші дії, що передбачені договором.

Різниця між ліцензією та ліцензійним договором полягає в тому, що ліцензія – це документ, який дозволяє ліцензіату використовувати об'єкт промислової власності в певній обмеженій сфері, та може існувати незалежно від наявності ліцензійного договору, а от предметом ліцензійного договору є ліцензія на право використання об'єкта інтелектуальної власності ліцензіату на умовах, визначених за взаємною згодою сторін з урахуванням вимог ЦК України та інших законів.

Предметом ліцензійного договору може бути як запатентоване, так і незапатентоване технічне рішення. Отже, за своєю юридичною формою ліцензії можуть бути патентними й безпатентними.

Патентна ліцензія – це ліцензія (дозвіл) на використання об'єкта інтелектуальної власності, видана або продана патентовласником (ліцензіаром) іншій особі (ліцензіату) на використання об'єкта промислової власності, який охороняється, на узгоджених між сторонами умовах. Залежно від типу об'єкта патентні ліцензії поділяють на ліцензії на винаходи, на промислові зразки, на знаки для товарів і послуг тощо

Безпатентна ліцензія – це ліцензія на використання науково-технічних рішень, що не мають правової охорони (непатентоздатні рішення або рішення, термін правової охорони яких закінчився, ноу-хау тощо).

Переваги торгівлі ліцензіями для ліцензіара:

- можливість в короткі строки окупити витрати на науково-дослідницькі роботи, використані на розробку винаходу;
- перспектива одержати додатковий прибуток за рахунок швидкого освоєння винаходу і випуску на його основі нової продукції;
- перспектива використати місцеву, більш дешеву, робочу силу;
- можливість забезпечити близькість до джерел сировини;

Переваги торгівлі ліцензіями для ліцензіата:

- можливість економії на науково-дослідних роботах;

- доступ до передових науково-технічних досягнень;
- розширення власних досліджень;
- здійснення процесу диверсифікації;
- можливість отримати доступ до найновіших технологічних досягнень, що особливо важливо в зв'язку із скороченням періоду морального старіння товарів.

У практиці ліцензійної торгівлі зустрічають і **перехресні ліцензії** (крос-ліцензії), згідно з якими обидві сторони обмінюються ліцензіями, особливо в тих випадках, якщо власники різних патентів не можуть здійснювати виробничу або комерційну діяльність, не порушуючи прав один одного.

Власник патенту, крім патенту на секретний винахід чи деклараційного патенту на секретну корисну модель, має право подати до Установи для офіційної публікації заяву про готовність надання будь-якій особі дозволу на використання запатентованого винаходу корисної моделі). У цьому разі річний збір за підтримання чинності патенту зменшується на 50 відсотків починаючи з року, наступного за роком публікації такої заяви.

Особа, яка виявила бажання скористатися зазначеним дозволом, зобов'язана укласти з власником патенту чи деклараційного патенту договір про платежі. Спори, що виникають під час виконання цього договору, вирішуються у судовому порядку.

Ліцензійний договір вважається дійсним, якщо він укладений у письмовій формі і підписаний сторонами.

Ліцензійний договір передбачається платним.

Якщо не передбачено інше, ліцензійний договір набуває чинності стосовно сторін з моменту його підписання сторонами.

Укласти ліцензійний договір на використання запатентованого винаходу можна від початку дії виключних прав, тобто від дати публікації в офіційному бюлетені відомостей про видачу патенту на винахід і тільки в межах строку його дії.

Об'єкт промислової власності можна використовувати до одержання патенту, якщо подана заявка на отримання патенту на даний об'єкт але патент ще не виданий.

Ліцензійний договір може передбачати право ліцензіата укласти **субліцензійний договір**, за яким **ліцензіат** надає іншій особі (**субліцензіату**) субліцензію на використання об'єкта права інтелектуальної власності. У цьому разі відповідальність перед ліцензіаром за дії субліцензіата несе ліцензіат, якщо інше не встановлено ліцензійним договором.

У ліцензійному договорі зазначаються вид ліцензії, сфера використання об'єкта права інтелектуальної власності (конкретні права, що надаються за договором, способи використання зазначеного об'єкта, територія та строк, на які надаються права, тощо), розмір, порядок і строки виплати плати за використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також інші умови, які сторони вважають за доцільне включити у договір.

Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними.

Права на використання об'єкта права інтелектуальної власності та способи його використання, які не визначені у ліцензійному договорі, вважаються такими, що не надані ліцензіату.

8.4. Види ліцензій

Ліцензії на право користування об'єктами інтелектуальної власності поділяють за такими ознаками.

I. За обсягом прав, що передаються:

1. Виключна (виняткова) ліцензія видається тільки одній особі і надає ліцензіату право на визначеній території і на обумовлений строк в повному обсязі використовувати предмет ліцензії на монопольних засадах. При цьому ліцензіар не має права використовувати предмет ліцензії на відповідній території протягом обумовленого строку, а також не має права надавати ліцензії на використання цього об'єкта

іншим особам на цій самій території в обсязі наданих ліцензіату прав. Але залишає за собою право використовувати свій винахід лише у частині, що не передається за ліцензійним договором і має право видати ліцензію іншим особам за межами виданих ліцензій.

Виключна ліцензія може бути обмежена певним часом, наприклад, договір укладається лише на два роки. По закінченні цього строку ліцензіар може знову видати просту чи виключну ліцензію будь-кому на новий строк. Виключна ліцензія може бути обмежена також й обсягом використання предмета ліцензії.

За договором **виключної ліцензії** ліцензіат може мати **право на видачу субліцензії**, тобто ліцензіат має право укладати ліцензійні договори простої ліцензії з третіми особами на використання того самого об'єкта виключної ліцензії. Межі прав за такою субліцензією не повинні виходити за межі основної ліцензії. У цьому разі відповідальність перед ліцензіаром за дії субліцензіата несе ліцензіат, якщо інше не встановлено ліцензійним договором.

Ліцензійний договір про надання ліцензіатом (власником виключної ліцензії) права на використання винаходу (об'єкта інтелектуальної власності) іншій особі у ліцензійній практиці називають **субліцензійним договором**.

Ліцензіат має право укласти субліцензійний договір лише у випадках, передбачених ліцензійним договором.

У разі надання субліцензії правовідносини між ліцензіаром і ліцензіатом зберігаються. Субліцензіат не вступає у прямі договірні відносини з ліцензіаром (власником патенту на винахід). Відповідальність за виконання субліцензійного договору перед ліцензіаром несе ліцензіат, який видав субліцензію.

Економічна суть надання субліцензії полягає у тому, що за допомогою субліцензіата ліцензіат має можливість якнайбільше задовольнити попит на „продукцію по ліцензії” на території дії договору, якщо він не в змозі задовольнити таку потребу сам.

Виключна ліцензія більш вигідна для ліцензіата, оскільки вона надає йому можливість використовувати предмет ліцензії з найбільшою для себе вигодою.

Тільки ліцензіат, який одержав виключні права на використання винаходу, має право на видачу субліцензій.

Обсяг прав, які надаються за субліцензійним договором, визначається обсягом прав, які одержав ліцензіат за виключною ліцензією, і не може перевищувати їх.

Якщо ліцензіар має наміри сам використовувати винахід, не зважаючи на існування виключної ліцензії, таке право обов'язково повинно бути обумовлене у ліцензійному договорі.

Обмеження прав ліцензіата.

Права ліцензіата на використання винаходу, які він одержав за виключною ліцензією, можуть бути обмеженими ліцензіаром стосовно:

- строку дії договору, який може бути меншим, ніж строк дії патенту;
- території дії договору, яка може обмежуватись конкретним підприємством, областю тощо;
- виду використання (тільки виробництво або тільки продаж тощо).

Але при обмеженні прав ліцензіата повинні враховуватись вимоги Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» від 3 березня 1998 р., зокрема, про недопустимість нав'язування ліцензіаром таких умов договору або додаткових умов, які ставлять ліцензіата у нерівне становище, у тому числі нав'язування товару, непотрібного ліцензіату.

2. Одиначна ліцензія також видається лише одному ліцензіату і виключає можливість видачі ліцензіаром іншим особам ліцензій на використання об'єкта права інтелектуальної власності у сфері, що обмежена цією ліцензією, але не виключає можливості використання ліцензіаром цього об'єкта у даній сфері (інтелектуальну власність використовує ліцензіар та ліцензіат).

3. Невиключна (невияткова, проста) ліцензія.

За договором невиключної ліцензії ліцензіар надає ліцензіату право використовувати об'єкт ліцензії в установлених договорами

межах, але залишає за собою право використовувати його на тій самій території та надавати ліцензії на таких самих умовах необмеженому колу осіб (інтелектуальну власність використовує ліцензіар та необмежена кількість ліцензіатів). Проте ліцензіат не має права видавати **субліцензії**. У цьому випадку ліцензіаром може бути як власник патенту, так і власник виключної ліцензії.

Ліцензіат, який одержав невиключну ліцензію, використовує винахід в умовах можливої конкуренції з самим ліцензіаром та іншими ліцензіатами.

Невиключні ліцензії, як правило, надаються на виробництво товарів масового побуту для його повного задоволення та для одержання максимально можливого прибутку.

Відмінність виключної ліцензії від невиключної (простої) полягає перш за все у тому, що при виключній ліцензії ліцензіар сам не може використовувати предмет ліцензії межах, визначених договором про виключну ліцензію, і надавати право використання третім особам. Водночас ліцензіар може використовувати предмет ліцензії поза межами виключної ліцензії самостійно і надавати виключну (чи невиключну) ліцензію третім особам. Наприклад, якщо ліцензіар видав ліцензію на використання об'єкта інтелектуальної власності на території Франції, то він може видати просту чи виключну ліцензію на той самий об'єкт на території будь-якої іншої країни.

Якщо в ліцензійному договорі не зазначено виду ліцензії, то вважається, що надається невиключна ліцензія.

Якщо у ліцензійному договорі не визначена територія, на яку поширюється його чинність, то дія ліцензійного договору поширюється на всю територію України.

Ліцензійний договір укладається на строк, встановлений договором, який повинен спливати не пізніше спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності.

У разі відсутності у ліцензійному договорі умови про строк договору він вважається укладеним на строк, що залишився до спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у

договорі об'єкт права інтелектуальної власності, але не більше ніж на п'ять років. Якщо за шість місяців до спливу зазначеного п'ятирічного строку жодна із сторін не повідомить письмово другу сторону про відмову від договору, договір вважається продовженим на невизначений час. У цьому випадку кожна із сторін може в будь-який час відмовитися від договору, письмово повідомивши про це другу сторону за шість місяців до розірвання договору, якщо більший строк для повідомлення не встановлений за домовленістю сторін.

Права на використання об'єкта права інтелектуальної власності та способи його використання, які не визначені у ліцензійному договорі, вважаються такими, що не надані ліцензіату.

Умови ліцензійного договору, що суперечать положенням ЦК України, є нікчемними (неправомочними).

4. Повна ліцензія.

Повна ліцензія надає ліцензіату всіх прав на використання об'єкта інтелектуальної власності без обмеження території на весь строк його дії. Але, на відміну від передачі прав власності, якщо надають повну ліцензію, власник об'єкта залишається тим самим.

По суті це є продаж самого об'єкта, проте з юридичної точки зору між продажем патенту і наданням повної ліцензії існує принципова відмінність.

При продажу патенту на умовах, наприклад, щорічних відрахувань із суми продажу запатентованих виробів несплата покупцем чергового платежу не спричиняє відновлення прав на патент у продавця. Якщо ж йдеться про договір повної ліцензії, укладений на таких самих умовах, то несплата ліцензіатом чергового платежу спричиняє припинення чинності договору.

При відчуженні самого патенту правонаступник стає патентоволодільцем. Останніми роками договір повної ліцензії поступово втрачає своє значення, його застосування зменшується. Це зумовлено тим, що економічна ситуація в сучасних умовах досить динамічна. Умови, за яких був укладений договір повної ліцензії, були вигідні, але вони зафіксовані на весь строк чинності договору. Економічна ситуація може змінитися таким чином, що ті ж самі умови

стануть уже не вигідними, але змінити їх уже не можна без згоди тієї чи іншої сторони. Між тим сучасний цивільний оборот досить динамічний, що у свою чергу зумовлює таку саму оперативність у правовому забезпеченні цієї динаміки. Договори, укладені на тривалий строк чинності, стають не вигідними. Вони перестали задовольняти міжнародний оборот патентів.

5. Субліцензія – письмове повноваження ліцензіата (надане зі згоди ліцензіара) на використання об'єкта інтелектуальної власності третьою особою.

6. Опціон – ліцензія, яка надає право ліцензіату на детальне ознайомлення з об'єктом інтелектуальної власності (1-2 роки) з метою самовизначення щодо доцільності угоди.

II. За характером укладання:

1. Добровільна ліцензія видається за двосторонньою угодою.

2. Примусова ліцензія.

Чинне законодавство України про промислову власність містить припис, за яким у разі невикористання об'єкта промислової власності без поважних причин протягом трьох років, починаючи від дати публікації відомостей про видачу охоронного документа, або від дати, коли використання об'єкта промислової власності було припинено, на цей об'єкт може бути видано так звану примусову ліцензію. Будь-яка особа, яка має бажання і виявляє готовність використовувати даний об'єкт, у разі відмови власника прав від укладання ліцензійного договору може звернутися до суду із заявою про надання їй дозволу на його використання. Суд може прийняти рішення про надання такого дозволу (примусової ліцензії) за таких умов:

1. із власником охоронного документа не вдалося досягти угоди про укладення ліцензійної угоди;

2. власник охоронного документа не зміг довести, що факт невикористання об'єкта зумовлений поважними причинами;

3. примусова ліцензія надається на умовах невиключної ліцензії.

Порядок надання примусової ліцензії визначений законодавством і реалізується двома шляхами:

1. в адміністративному порядку;

2. в судовому порядку.

В умовах воєнного та надзвичайного стану, а також в інтересах суспільства Кабінет Міністрів України має право дозволити використання об'єкта промислової власності визначеній ним особі без дозволу власника охоронного документа. Такий дозвіл також надається на умовах невиключної ліцензії, але з виплатою власнику документа відповідної компенсації.

Видача примусової ліцензії на секретний об'єкт промислової власності може мати місце лише за умови, що заінтересована особа має дозвіл на доступ до цього об'єкта від Державного експерта.

Якщо зазначена особа не може досягти згоди з власником охоронного документа щодо надання ліцензії, то Кабінет Міністрів України має право дозволити особі, визначеній Державним експертом, використання секретного об'єкта без згоди власника на умовах невиключної ліцензії з виплатою йому відповідної компенсації.

У всіх випадках власник примусової ліцензії не має виключного права на використання винаходу та не має права видавати субліцензії.

Спори щодо видачі ліцензій і виплати компенсацій та їх розміру вирішуються в судовому порядку.

3. Відкрита ліцензія, за якою власник патенту (свідоцтва) на об'єкт промислової власності (крім патентів на секретні об'єкти промислової власності) має право подати до Установи для офіційної публікації заяву про готовність надання будь-якій особі дозволу на використання запатентованого об'єкта промислової власності. Тобто власник патенту оголошує відкриту ліцензію для будь-якої особи, яка забажає скористатися цим запатентованим об'єктом. Для стимулювання відкритих ліцензій у законодавстві встановлена певна пільга для власників патентів — збір за підтримання чинності патенту в такому разі зменшується на 50%, починаючи з року, наступного за роком публікації такої заяви.

4. Залежна ліцензія.

Чинне законодавство України про промислову власність вирізняє ще одну ліцензію — так звану **залежну ліцензію**. Її сутність полягає в тому, що за певних умов власник одного патенту може просити

дозволу використати об'єкт промислової власності, патент на який належить іншій особі.

Власник патенту зобов'язаний дати дозвіл (видати ліцензію) на використання об'єкта промислової власності власнику пізніше виданого патенту за таких умов:

1. такий дозвіл (залежна ліцензія) видається власнику пізніше виданого патенту;
2. залежна ліцензія видається власнику раніше виданого патенту;
3. об'єкт промислової власності, призначений для досягнення іншої мети, захищений пізніше виданим патентом;
4. пізніше захищений об'єкт промислової власності має значні техніко-економічні переваги;
5. зазначений об'єкт не може використовуватися без порушення прав власника раніше виданого патенту.

Дозвіл (залежна ліцензія) надається в обсязі, необхідному для використання об'єкта промислової власності власником пізніше виданого патенту.

При цьому власник раніше виданого патенту в свою чергу має право отримати ліцензію на прийнятних умовах для використання об'єкта промислової власності, що охороняється пізніше виданим патентом.

III. За наявності правової охорони об'єктів інтелектуальної власності:

1. Патентна ліцензія пов'язана з угодами, що стосуються об'єктів інтелектуальної власності, захищених охоронними документами.

2. Безпатентна ліцензія пов'язана з угодами щодо використання об'єктів інтелектуальної власності, які не мають правової охорони, або з терміном правової охорони, що вичерпався (консультаційні послуги, ноу-хау).

3. Крос-ліцензія (перехресна) – це ліцензія, яка закріплює передачу прав інтелектуальної власності на декілька об'єктів (взаємне надання прав користування власниками різних охоронних документів

за умови, якщо здійснення комерційної або виробничої діяльності неможливе без порушень прав один одного).

IV. За суб'єктами ліцензування:

- особиста ліцензія;
- ліцензії підприємств;
- ліцензії корпорації (концерну);
- ліцензії держав.

8.5. Грошова винагорода за використання винаходу

Найбільш важливою умовою ліцензійного договору є його **ціна, винагорода за використання об'єкта** промислової власності.

За передані згідно з ліцензійним договором права на предмет цього договору ліцензіат виплачує ліцензіару певну суму (так звану ліцензійну винагороду).

Визначення ціни ліцензійного договору — досить складний процес. Без досвідчених фахівців тут не обійтися.

Ціна за передачу прав на об'єкт промислової власності може бути визначена у різних формах.

Основними видами ліцензійних платежів є тверда сума, роялті, паушальний та комбінований платежі.

1. Тверда сума – це вид платежів, коли наперед розрахована сума виплачується одночасно або в частинах.

2. Роялті — це періодичні відрахування ліцензіата на користь ліцензіара, здійснювані протягом усього терміну дії ліцензії. Вони встановлюються у вигляді певних фіксованих ставок (у відсотках, зазвичай 15–20 % від прибутку, одержаного ліцензіатом завдяки використанню предмета ліцензії.) і виплачуються ліцензіатом через узгоджені відрізки часу (щорічно, щоквартально, щомісячно чи до визначеної дати).

Роялті є найпростішою і найбільш поширеною формою платежу.

Роялті можуть визначатися різними способами:

- із вартості виробленої за ліцензією продукції;

- із суми продажу ліцензованої продукції;
- з одиниці випущених чи реалізованих виробів у відсотках;
- з кількості переробленої за запатентованим методом сировини і т. д.

Спрощений розрахунок величини роялті (без обліку податків та інших факторів) може бути виведений за формулою:

$$P = \frac{П}{С} \cdot 100\%,$$

де P — ставка роялті; П — прибуток ліцензіата; С — річна вартість продажу.

У багатьох випадках за використання об'єктів промислової власності встановлюється винагорода у формі **твердої суми і роялті**.

3. Паушальний платіж – це одноразовий внесок визначеної зафіксованої в договорі суми за придбання ліцензії, який не залежить від обсягів виробництва або реалізації продукції з використанням права інтелектуальної власності. Найчастіше сплачують у початковий період дії ліцензійного договору, ще до початку масового випуску ліцензійної продукції.

Паушальний платіж в чистому вигляді зустрічається рідко. Як правило, він використовується в тих випадках, коли вартість ліцензії відносно мала в порівнянні з вартістю обладнання або коли важко контролювати показники діяльності ліцензіата. Крім того, паушальні платежі використовують при наданні ліцензії економічно слабким партнерам - ліцензіатам, що знаходяться в країнах з нестійким політичним середовищем, нестабільним станом валюти.

При паушальній формі не виникає ризик у випадку зриву виробництва, однак розмір платежу, як правило, завжди менше платежів у формі роялті. Основною перевагою паушальних платежів як форми виплати ліцензійного винагорода для ліцензіара є, поряд з відсутністю необхідності здійснювати контроль за діяльністю ліцензіата, отримання протягом короткого часу достатньо великої суми. Іноді за рахунок паушальних платежів ліцензіар також прагне

вберегти себе від наслідків дострокового припинення дії (розірвання) ліцензійної угоди в разі анулювання патенту на підставі судового рішення.

Вибір форми платежу залежить від конкретних умов. Так, наприклад, паушальні платежі часто встановлюють тоді, коли ліцензіар не впевнений, що предмет ліцензії ефективно використовуватиметься ліцензіатом.

4. Комбіновані платежі - найбільш поширені та передбачають виплату ліцензіару ліцензіатом первинного сталого платежу до початку виробництва та збуту ліцензійної продукції з подальшою виплатою залишку розрахункової ціни ліцензії як роялті після того, як буде налагоджено виробництво ліцензійної продукції. Таким чином, ліцензіар має можливість отримувати відрахування від реального доходу ліцензіата протягом усього терміну дії ліцензійного договору.

5. Компенсаційний платіж - вид платежу, який найчастіше використовується на міжнародному рівні і являє собою виплату ліцензійної винагороди продукцією, виробленою за ліцензією. Сутність платежу схожа з бартерними операціями в діяльності підприємства.

Якщо в ліцензійному договорі про видання або інше відтворення твору винагорода визначається у вигляді фіксованої грошової суми, то у договорі має бути встановлений максимальний тираж твору.

Сторони ліцензійного договору можуть встановлювати й інші форми виплати винагороди за використання об'єктів інтелектуальної власності.

8.6. Торгівля технічними послугами: лізинг, інжиніринг, реінжиніринг, франшиза

Поряд з торгівлею патентами та ліцензіями все більшого поширення останнім часом набувають операції з торгівлі технічними послугами.

Швидкий ріст торгівлі технічними послугами обумовлений такими факторами, як:

- розвиток науки на сучасному етапі НТР,
- прагнення до швидкого впровадження на ринок нової продукції,
- загострення конкурентної боротьби на світових товарних ринках та ін.

В сучасних умовах операції з комерційного надання технічних послуг набувають форм лізингу та інжинірингу.

За договором лізингу передається технологічне обладнання, яке виконано на рівні винаходів і захищено патентами. Тобто разом з технологічним обладнанням і процесом передається право користуватися об'єктом інтелектуальної власності.

Вибір такої форми комерціалізації, як лізинг дозволяє починаючим підприємцям відкривати і розширювати свій бізнес навіть при досить обмеженому стартовому капіталі, оперативно використовуючи у виробництві сучасні досягнення науково-технічного прогресу.

Інжиніринг – це діяльність з надання комплексу послуг виробничого, комерційного і науково-технічного характеру, здійснюваних спеціалізованими фірмами та промисловими будівельними компаніями.

Інжиніринг передбачає надання на основі договору однією стороною (консультантом) іншій стороні (замовнику) комплексу чи окремих видів наступних послуг: проведення попередніх досліджень; підготовка техніко-економічних обґрунтувань проектів; консультації; будівельний, і технічний нагляд; розроблення нової технології; розроблення рекомендацій щодо організації виробництва й управління; умови експлуатації обладнання; реалізація продукції тощо.

Часто надання інжинірингових послуг пов'язане з продажем обладнання великими фірмами. Контракт на інжинірингові послуги зазвичай потребує їх перелік, організаційні умови здійснення, вартість і порядок оплати тощо.

На практиці види інжинірингу найчастіше поділяють на дві групи:

1. послуги, пов'язані з підготовкою виробничого процесу (передпроектні, проектні, післяпроектні та спеціальні послуги; до спеціальних послуг належать економічні дослідження, проблеми утилізації відходів, юридичні послуги тощо);

2. послуги, які забезпечують нормальний хід виробничого процесу й реалізації продукції (оптимізація процесів експлуатації обладнання та управління підприємством; підбір і підготовка кадрів; пропозиції щодо фінансової політики підприємства тощо).

Інжиніринг виступає як засіб підвищення ефективності вкладеного в об'єкт капіталу за рахунок:

- системного підходу до здійснення проектів;
- технічних й економічних розробок, їх фінансової оцінки і вибору оптимального варіанту;
- розробки проекту з урахуванням можливості застосування прогресивних будівельних і виробничих технологій, обладнання і матеріалів;
- застосування сучасних методів організації й управління стадіями виконання проектів.

Специфічні особливості інжинірингу:

- інжиніринг є формою послуг виробничого призначення, яка безпосередньо втілюється не в речовій формі, а в корисному ефекті. Цей корисний ефект може виражатися в матеріальній формі, як, наприклад, проектна і технічна документація, графіки, креслення і т. п., або в нематеріальній формі - як навчання, управління та ін.;
- інжиніринг, в кінцевому результаті, пов'язаний з підготовкою і забезпеченням процесу виробництва і реалізації матеріальних благ;
- інжиніринг носить комерційний характер, тобто стає об'єктом купівлі-продажу;
- вартість інжинірингових послуг визначається суспільно необхідними затратами часу на їх виробництво
- інжинірингові послуги можуть мати багато продавців для їх реалізації.

Інжинірингові послуги самі по собі являють собою товар (незалежно від того, чи результати будуть застосовані замовником на практиці), що відрізняється від технології. Наприклад, інжинірингові фірми в галузі управління займаються не плануванням, а розробкою нових методів планування виробництва продукції на основі маркетингових досліджень зовнішнього ринку, не обліком і звітністю, а пошуком нових підходів до обліку та звітності, модернізації структур управління, контролю за якістю продукції і т. п.

На сьогодні на світовому ринку інжинірингових послуг з'явився новий вид послуг — послуги **реінжинірингу**, які надають іноземні інжинірингові фірми.

Реінжиніринг являє собою інженерно-консультаційні послуги по перебудові систем організації та управління виробничо-торговими й інвестиційними процесами господарського об'єкта з метою підвищення його конкурентоздатності і фінансової стійкості.

8.7. Договір комерційної концесії

Близьким до ліцензійного договору є договір комерційної концесії (франчайзинг) (глава 76 ЦК України).

Договір комерційної концесії (договір франчайзингу) - це договір, за яким одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати іншій стороні (користувачеві) за винагороду на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплекс виключних прав, належних правоволодільцеві, у тому числі право на комерційне найменування і (або) комерційне позначення правоволодільця, на комерційну інформацію, що охороняється, а також інші передбачені договором об'єкти виключних прав — торговельну марку тощо.

Договір франчайзингу передбачає використання комплексу виключних прав, ділової репутації і комерційного досвіду правоволодільця в повному обсязі (зокрема, з визначенням мінімального чи максимального обсягу використання) із зазначенням або без зазначення території використання щодо певної сфери

підприємницької діяльності (продаж товарів, одержаних від правоволодільця або вироблених користувачем, здійснення іншої торгової діяльності, виконання робіт, надання послуг).

Метою договору комерційної концесії є впровадження в практику нового підприємця визначеного договором виду конкурентоздатної підприємницької діяльності через використання досвіду й ділової репутації правоволодільця для реалізації відповідних товарів і послуг та одержання прибутку сторонами цього договору.

Різниця договору франшизи від звичайного ліцензійного договору у тому, що права передаються на пільговій, привілейованій основі. Так, користувач отримує вже готову технологію під відомою торговельною маркою. Тому йому не потрібно відвойовувати місце на ринку, а його ризики зводяться до мінімуму. Договір франшизи повинен містити умову про те, що якість товарів та послуг користувача буде не нижчої якості товарів і послуг правоволодільця, а останній буде здійснювати контроль за використанням цієї угоди.

Правове регулювання договору комерційної концесії здійснюється у гл. 76 Цивільного кодексу України та гл. 36 Господарського кодексу України. Відповідно до Господарського кодексу України за договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) на строк або без визначення строку право використання в підприємницькій діяльності користувача комплексу прав, належних правоволодільцеві, а користувач зобов'язується дотримуватися умов використання наданих йому прав та сплатити правоволодільцеві обумовлену договором винагороду.

Сторонами у цьому договорі можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Це можуть бути лише такі фізичні чи юридичні особи, які є суб'єктами підприємницької діяльності.

Предмет договору комерційної концесії:

1. право на використання об'єктів права інтелектуальної власності (торговельних марок, промислових зразків, винаходів, творів, комерційних таємниць тощо),
2. право на використання комерційного досвіду;

3. право на використання ділової репутації.

Договором комерційної концесії може бути передбачено використання предмета договору із зазначенням або без зазначення території використання щодо певної сфери цивільного обороту.

Договір комерційної концесії (франчайзингу) має бути укладений у простій письмовій формі. Недодержання письмової форми позбавляє договір чинності. Договір підлягає обов'язковій реєстрації органом, який реєструє юридичні особи. У відносинах з третіми особами договір набуває чинності з моменту його реєстрації.

Договором франчайзингу може бути передбачено право користувача видавати дозвіл іншим особам на використання комплексу виключних прав або частки цього комплексу на умовах субфранчайзингу. Безперечно, умови субфранчайзингу мають бути погоджені з правоволодільцем. Користувач несе субсидіарну відповідальність за шкоду, завдану правоволодільцеві діями похідних користувачів.

8.8. Укладання ліцензійних договорів: обов'язкові умови та реквізити

Метою ліцензійного договору є не просто одержати право на використання об'єкта інтелектуальної власності, а одержати цей дозвіл з найбільшою вигодою для ліцензіата. Таку ж мету ставить перед собою ліцензіар. Тому в ліцензійному договорі мають бути визначені його істотні та інші умови з великою обережністю.

Передусім контрагенти ліцензійного договору мають чітко визначити, хто є хто. Ліцензіар має впевнитися, що ліцензіат — це та особа, з якою можна мати справу, вона дійсно є тією особою, за яку себе видає. Адже може виявитися, що за спиною ліцензіата стоїть цілий гурт інших юридичних осіб, які будуть використовувати предмет ліцензії, а ліцензіар гадав, що користуватися об'єктом буде тільки він один.

У свою чергу ліцензіат також повинен переконатися, що ліцензіар має право укладати ліцензійний договір, що він уповноважений

виступати як такий від імені групи юридичних осіб, які мають право інтелектуальної власності на предмет ліцензійної угоди.

Важливо точно визначити предмет договору: що то є — винахід, корисна модель, промисловий зразок, компонування інтегральної мікросхеми тощо. При визначенні цієї умови має бути чітко сформульовано, який корисний ефект очікується від використання даного об'єкта, які витрати зумовлює його використанню У договорі мають бути застережені масштаби і обсяг використання об'єкта — територія, строки, кількість, зміст використання, цілі, призначення. Зазначені параметри мають бути чітко визначені у договорі.

Ліцензійний договір має відповідати докладним, однозначним формулюванням, що не допускають їх двозначного тлумачення, конкретній характеристиці предмета договору, прав і обов'язків, відповідальності тощо.

Ліцензійний договір має передбачати способи використання об'єкта інтелектуальної власності (конкретні права, що передаються за таким договором, строк дії і територію, на які передається право), розмір винагороди і/або порядок визначення розміру винагороди за кожний спосіб використання об'єкта інтелектуальної власності, порядок і строки її виплати, а також інші умови, які сторони визнають за доцільне включити до договору.

Ліцензійний договір укладається на строк, встановлений договором, який повинен спливати не пізніше спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 1110 ЦК України).

Якщо в договорі не міститься умови про територію, на яку видається право, чинність його поширюється на територію України.

Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта інтелектуальної власності, які на момент укладення договору були невідомі.

Умови ліцензійного договору, що обмежують авторів або винахідників у створенні в майбутньому нових об'єктів інтелектуальної власності на певну тему або в певній галузі, є недійсними.

Умови ліцензійного договору, які суперечать чинному законодавству, також визнаються недійсними.

Ліцензіар може відмовитися від ліцензійного договору у разі порушення ліцензіатом встановленого договором терміну початку використання об'єкта права інтелектуальної власності. Ліцензіар або ліцензіат можуть відмовитися від ліцензійного договору у разі порушення другою стороною інших умов договору.

Може статися так, що в ліцензійному договорі строк його чинності не визначений. У такому разі вважається, що договір укладено на строк, що залишився до спливу строку чинності виключного майнового права на визначений у договорі об'єкт права інтелектуальної власності, але не більше ніж на п'ять років. Кожна зі сторін при бажанні припинити договірні відносини має за шість місяців до спливу строку договору повідомити про це іншу сторону. Якщо такого повідомлення не надійде, ліцензійний договір вважається продовженим на невизначений час. Але за всіх умов кожна зі сторін ліцензійного договору при бажанні припинити договірні відносини має повідомити про це іншу сторону за шість місяців до його спливу.

У міжнародно-правовій практиці ліцензійні договори укладаються на строк 5—10 років. Тенденція у визначенні строків ліцензійних договорів розвивається у бік їх скорочення.

За загальним правилом у ліцензійному договорі може бути передбачена можливість ліцензіата удосконалювати об'єкт промислової власності. У разі такого передбачення у договорі має бути визначена доля цих удосконалень, хто має стати їх власником.

У договорі обов'язково має бути умова про дотримання конфіденційності предмета ліцензійного договору, його удосконалень, обсягу використання та інших умов ліцензії. Щодо яких елементів має бути визначена конфіденційність, сторони вирішують самі.

У договорі варто передбачити наслідки припинення його дії, бо з цим пов'язані важливі правові питання. Таких наслідків може бути два:

а) ліцензіат повертає ліцензіару всю технічну документацію і повністю припиняє використання винаходу і ноу-хау;

б) ліцензіат залишає в себе одержану ним технічну документацію, вправі продовжувати використання винаходу і ноу-хау на власний розсуд, виробляти, використовувати і продавати продукцію за ліцензією.

Суттєвою умовою ліцензійного договору є плата за використання винаходу за ліцензією. Вона може бути двох видів: ціни ліцензії або ліцензійної винагороди. У договорі докладно визначаються строки і порядок платежів. Визначення ціни ліцензії є найбільш складним питанням. Ціна ліцензії є не що інше, як справедливий баланс економічних інтересів ліцензіара і ліцензіата.

Безперечно, ліцензійний договір може включати й інші умови, які сторони вважатимуть за необхідне включити. Це право сторін. Але перед їх включенням кожна зі сторін має ретельно зважити доцільність такого включення.

Обов'язковою умовою ліцензійного договору має бути визначення місця і порядку розгляду спору, що може виникнути у процесі виконання договору. У разі порушення умов ліцензійного договору однією зі сторін вона може запропонувати прийнятні способи розв'язання виниклого спору. Коли такої згоди між сторонами досягти не вдалося, вона має право звернутися до суду. Сторони і самі можуть розробити механізм розв'язання такого спору ще до звернення до суду. Так, позов може бути переданий для висновку незалежним експертам або для розгляду групі фахівців, що складається із представників кожної сторони, або для проведення процедур примирення чи арбітражу. У ліцензійному договорі зазначені питання мають бути чітко визначені.

У ліцензійному договорі слід чітко зазначити, що ліцензіару нічого не відомо про права третіх осіб на предмет ліцензії. Договір повинен містити визначення термінів, що вживаються в ньому. Таке уточнення сприятиме уникненню різного їх тлумачення.

Законодавством визначені обов'язкові умови та реквізити ліцензійного договору. В ньому повинні бути зазначені:

- сторони договору: повне найменування та юридична адреса для юридичної особи; прізвище, ім'я по – батькові та адреса – для фізичної особи;
- номер патенту;
- назва винаходу;
- предмет договору;
- обсяг прав, що передаються;
- права та обов'язки сторін;
- вид ліцензії;
- територія дії ліцензійного договору;
- строк дії ліцензійного договору;
- підписи сторін;
- дата укладання договору.

РОЗДІЛ 9. ПАТЕНТУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВАХ

9.1. Загальні положення

Однією із форм реалізації своїх прав інтелектуальної власності є патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах. Згадаємо, що твори науки, літератури і мистецтва не патентуються ні в країні, ні за її межами. Звідси випливає важливий висновок — охорона творів науки, літератури і мистецтва, створених в Україні, здійснюється в іноземній державі за одними правилами, а об'єктів промислової власності — за іншими.

Україна є членом міжнародних угод з авторського права. За правилами цих угод твори українських авторів, створені в Україні чи в будь-якій іншій країні-учасниці цих самих угод, мають таку саму охорону, як і твори громадян цієї країни.

Законодавство України, як і будь-якої іншої країни, регулює відносини у сфері промислової власності тільки своєї країни. Тому патент, отриманий в Україні, має силу тільки на території України. Якщо ж заявник хоче одержати правову охорону в інших країнах, він повинен одержати її в кожній із цих країн.

Для того щоб полегшити одержання правової охорони об'єктів промислової власності своїм громадянам і юридичним особам у зарубіжних країнах, у 1883 р. одинадцять країн підписали Паризьку конвенцію про охорону промислової власності і створили Міжнародний Союз по охороні промислової власності. На сьогодні учасниками цієї конвенції є понад 130 країн. Конвенція встановлює положення, що відносяться до винаходів, торговельних марок, промислових зразків, фірмових найменувань, найменувань місць походження і вказівок походження, а також до несумлінної конкуренції. Після підписання у 1883 р. Паризька конвенція час від часу переглядалася. Кожна з конференцій з перегляду, починаючи з

Брюссельської конференції у 1900 р., закінчувалася прийняттям Акту перегляду Паризької конвенції.

Будь-який громадянин України має право запатентувати винахід, корисну модель, промисловий зразок в інших країнах. Для цього до подачі заявки на одержання охоронного документа за кордоном заявник зобов'язаний подати заявку до Державного департаменту інтелектуальної власності та інформувати його про свій намір здійснити таке патентування. Якщо протягом трьох місяців від дати подачі заявки не надійде заборона на патентування, то заявка може бути подана у відповідний орган відповідної держави. За клопотанням заявника йому надсилається повідомлення щодо можливості патентування винаходу (корисної моделі) в іноземних державах раніше зазначеного строку. За подання клопотання сплачується збір.

Для одержання охорони об'єкта промислової власності в будь-якій іншій країні цей об'єкт обов'язково запатентується в тій країні, де необхідно отримати правову охорону цього об'єкта. Без патентування об'єкт промислової власності може бути використаний у будь-якій країні без дозволу власника патенту в Україні і без виплати йому належної винагороди.

За певних обставин патентування об'єктів промислової власності за кордоном — це крайня потреба, що обходиться особі, яка побажала здійснити цю дію, досить дорого. Патентування в іноземній державі — це тривалий, складний і дорогий процес, що потребує значних витрат енергії, сил і коштів. Тому якщо можна обійтися без закордонного патентування, краще до нього не вдаватися. Патентування заради патентування недоцільне.

Патентування об'єктів промислової власності за кордоном доцільне лише за наявності певних економіко-правових чинників.

Само по собі патентування за кордоном ніколи і ніякої шкоди патентовласнику не приносить. Навпаки, таке закордонне патентування засвідчує авторський і державний пріоритет, свідчить про високий рівень науково-технічної думки на батьківщині створення того чи іншого об'єкта промислової власності, що має велике значення в міжнародному науково-технічному співробітництві.

Поряд з позитивними характеристиками закордонного патентування цей процес має і певні негативні наслідки.

Будь-яке патентування, у тому числі і в іноземній державі, вимагає подання в заявочних матеріалах такого повного опису сутності об'єкта промислової власності, що дозволяє фахівцю ним скористатися. Це найбільш уразливе місце патентної охорони об'єктів промислової власності. Повний опис сутності об'єкта промислової власності дозволяє будь-якій особі використати запатентований об'єкт без дозволу патентовласника і без виплати належної винагороди. Безперечно, таке використання можливе поза межами чинності патенту. Наприклад, фахівець якоїсь країни ретельно ознайомився з тим чи іншим об'єктом промислової власності, запатентованим в іншій країні. На ознайомлення з патентним описом того чи іншого об'єкта має право будь-яка особа. Цього достатньо фахівцеві для використання цього самого об'єкта, але вже у межах своєї країни, поки він там не запатентований.

Одним із засобів захисту від неправомірного запозичення чи просто використання даного об'єкта третіми особами стало ноу-хау. В описі заявочних матеріалів сутність того чи іншого об'єкта розкривається не повністю, що не дає можливості використати цей об'єкт з повною ефективністю. Ноу-хау потім додається до ліцензійного договору за додаткову винагороду.

Широке застосування ноу-хау все ж не забезпечує повної охорони запатентованого об'єкта промислової власності від неправомірного використання. Тому багато європейських країн пішли іншим шляхом — вони створили спільний патент, що має чинність на території тих країн, які погодилися на такий спільний патент.

Закордонне патентування будь-якого об'єкта промислової власності доцільне тоді, коли є повна впевненість у тому, що на запатентований об'єкт буде попит у країні патентування. Тому перед патентуванням того чи іншого об'єкта необхідно ретельно вивчити кон'юнктуру ринку в країні патентування. Має бути повна впевненість у тому, що об'єкт чи виріб, заснований на ньому, будуть мати попит у країні патентування. Якщо такої впевненості немає, то патентування в

цій країні недоцільне. Наприклад, якщо в Україні буде створено винахід, що стосується металургії, то такий винахід доцільно патентувати у тих країнах, де розвинена металургійна промисловість або де вона перебуває у процесі становлення. У тих країнах, де металургійна промисловість відсутня, патентування такого винаходу недоцільне.

Винаходи патентують в іноземних державах з метою:

1. Захисту промислового експорту в державах, де передбачається його здійснювати. Мається на увазі експорт вітчизняної промислової продукції: машини, пристрої, обладнання, матеріали (речовини), продукція побутового призначення тощо.

Це зумовлює потребу патентування того чи іншого об'єкта промислової власності в тій чи іншій країні, з якою є договір на поставку до цієї країни промислових виробів, у яких використані об'єкти промислової власності або які виготовлені на основі зазначених винаходів, корисних моделей, промислових зразків тощо.

Слід зазначити, що в одному виробі можуть бути використані кілька винаходів, корисних моделей чи промислових зразків, особливо, коли йдеться про поставку великомасштабних об'єктів. Наприклад, новітній танк останньої конструкції може містити численні винаходи, корисні моделі і промислові зразки та інші об'єкти промислової власності.

При цьому варто враховувати обсяг зазначених поставок. Якщо обсяг поставок незначний, то витрати на патентування можуть перевищити вигоду від поставок. У такому разі, мабуть, також недоцільно патентувати за кордоном.

2. Патентного захисту будівельної техніки, в якій використані об'єкти промислової власності, і яка застосовується при спорудженні будь-яких об'єктів в тій чи іншій країні.

При укладенні договорів на будівництво будь-яких споруд у тій чи іншій країні необхідно ретельно вивчити кон'юнктуру ринку в цій країні, а також визначити всі об'єкти промислової власності, що можуть бути використані у процесі будівництва.

Незапатентовані зазначені об'єкти в такому разі також можуть бути використані безперешкодно в іноземній державі неправомірним шляхом. Але це лише один аспект цієї проблеми. Другий полягає у тому, що в процесі самого будівництва будівельниками можуть бути використані нові технології, матеріали та інші засоби, що є об'єктами промислової власності. Вони також потребують патентного захисту.

3. Забезпечення найкращих умов продажу ліцензій іноземним фірмам на право використання вітчизняних винаходів.

Слід зазначити, що торгівля ліцензіями — один із самих вигідних видів торгових операцій. Тому будь-яка країна, що володіє науково-технічним потенціалом, прагне укласти ліцензійні договори з іноземними партнерами. У ряді випадків ліцензійні договори бувають більш вигідними, ніж торгівля товаром, виробленим на основі об'єктів промислової власності.

При можливості укласти вигідний ліцензійний договір виникає необхідність патентування об'єкта, оскільки відсутність патенту на той чи інший об'єкт позбавляє можливості укласти ліцензійний договір.

4. Створення спільного підприємства за кордоном, у якому в якості вкладу з українського боку будуть внесені права на винаходи та інші досягнення;

5. Забезпечення міжнародного науково-технічного співробітництва, результатом якого є самостійні і спільні розробки, включаючи створення спільних з іноземними фірмами підприємств тощо.

6. Закордонне патентування об'єктів промислової власності України може бути зумовлене також потребою експонування товарів, виробів, техніки тощо, що ґрунтуються на зазначених об'єктах, на міжнародних виставках і ярмарках. Такі демонстрації зазначених об'єктів промислової власності безперечно необхідні з метою найти вигідного покупця чи споживача. Подібна демонстрація об'єктів промислової власності також викликає необхідність їх патентування.

Крім наведених передумов закордонне патентування має відповідати ще двом обов'язковим вимогам:

1. патентоздатність об'єкта, який передбачається патентувати за законодавством країни патентування;
2. патентна чистота об'єкта, який має патентуватися.

Патентоздатність об'єктів патентування за законодавством різних країн неоднакова. Тому перед патентуванням треба ретельно вивчити законодавство країни патентування і обов'язково визначити умови патентоздатності. Об'єкт, який передбачається патентувати, має відповідати вимогам патентоздатності країни патентування.

Патентна чистота об'єкта патентування — це поняття, властиве патентній системі охорони промислової власності. Сутність цього поняття полягає у тому, що об'єкт, який передбачається патентувати, в країні патентування не підпадає під чинність інших патентів цієї країни. Тобто об'єкт, який збираються патентувати, не порушує патентних прав інших осіб. У разі порушення цієї вимоги настають серйозні негативні наслідки. Це може бути арешт товарів, ввезених чи виготовлених з порушенням патентів інших осіб, сплата солідних штрафів, відшкодування заподіяних збитків, а також ув'язнення.

Патенточистими вважаються такі об'єкти, що не порушують чужих патентних прав. Отже, патентоволодільці інших патентів не можуть висунути будь-яких претензій до заявника, який бажає запатентувати той чи інший об'єкт у країні патентування, якщо об'єкт патенточистий.

Патентним законодавством майже всіх держав визначено, що заявники, які постійно проживають за межами відповідної держави, можуть подавати заявки тільки через **патентних повірених**, що акредитовані при патентних відомствах.

Патентування – це досить складний процес, що потребує високої кваліфікації, оскільки в кожній державі існує свій порядок і правила складання та подання заявки на винахід. Допомога патентного повіреного необхідна заявнику, так як він досконало знає діючі закони та право своєї держави або регіону.

Списки патентних повірених можна одержати у кожному патентному відомстві. Патентні повірені України допоможуть зв'язатись з патентним повіреним відповідної держави.

Установа не надає фінансову та будь-яку іншу допомогу, оскільки це суперечить його ролі як державного виконавчого органу, що забезпечує реалізацію державної політики у галузі правової охорони об'єктів промислової власності. Фахівці Установи надають консультації лише про загальні положення нормативно-законодавчої бази у сфері промислової власності.

Всі витрати, пов'язані з патентуванням винаходів в іноземних державах, несе заявник або, за погодженням з ним, інша зацікавлена особа.

Слід пам'ятати, що при ведені листування з патентним відомством, пов'язаним з одержанням патенту, необхідно дотримуватись регламентованих строків щодо діловодства заявок та правильності сплати мита, розміри якого друкуються і офіційних патентних бюлетенях Європейського патентного відомства, Євразійського патентного відомства, а також в інших офіційних бюлетенях.

Вибираючи процедуру патентування необхідно враховувати розміри валютних витрат, які включають розміри офіційного мита та гонорарів патентних повірених.

До відома, вартість патентування одного винаходу в одній державі з використанням традиційної процедури від подання заявки до одержання патенту досягає 3-8 тис. доларів США з урахуванням оплати послуг патентного повіреного.

Законом чітко визначено, що до подання заявки на одержання патенту на винахід в орган іноземної держави, заявник зобов'язаний подати заявку в Україні.

Відповідно до Закону заявник, подаючи заявку на винахід до Установи, повідомляє про свій намір здійснити патентування винаходу в іноземних державах, Для цього до Управління права та патентної політики Установи надсилається заявка, до якої додаються:

- матеріали заявки на винахід в повному обсязі;

– документ, який засвідчує подання заявки до Установи (розписка в прийнятті заявки, рішення про встановлення дати подання заявки);

– експертний висновок про можливість опублікування матеріалів щодо винаходу в пресі та інших засобах масової інформації згідно з «Положенням про порядок підготовки матеріалів призначених до відкритого опублікування», затвердженим постановою Кабміну України від 21 липня 1992 р.;

– документ, який засвідчує повноваження довіреної особи або правонаступництва.

Розгляд заявки здійснюється відповідно до «Інструкції про розгляд заявки про наміри здійснити патентування винаходу (корисної моделі) в іноземних державах» від 1 червня 1995 р.

Якщо протягом 3-х місяців від дати надходження такого повідомлення до Установи заявнику не буде надіслано рішення про заборону патентувати винахід в іноземних державах, він має право подати заявку на одержання патенту на винахід до відповідного органу іноземної держави.

9.2. Умови патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах

Патентування об'єктів промислової власності в зарубіжних країнах є однією із форм реалізації своїх патентних прав фізичними і юридичними особами України. Відповідно до Конституції України суб'єкти патентних прав мають право володіти, користуватися і розпоряджатися належними їм об'єктами промислової власності. Але повної і безмежної свободи права не буває. Немає її і в патентному праві. Свобода розпоряджатися своїм об'єктом промислової власності також певною мірою обмежена. В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, існує дозвільний порядок закордонного патентування.

Чинне законодавство України про промислову власність декларує загальне правило, що відповідає наведеному припису Конституції: «Будь-яка особа має право запатентувати винахід

(корисну модель) в іноземних державах» (п. 1 ст. 37 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 1 червня 2000 р.). Це правило стосується й інших об'єктів промислової власності.

Проте законодавець тут встановив і певне обмеження. До подання заявки на одержання охоронного документа на об'єкт патентування в орган іноземної держави, у тому числі міжнародної заявки, заявник зобов'язаний подати заявку до Установи і повідомити її про наміри здійснити таке патентування. Якщо протягом трьох місяців від дати надходження цього повідомлення до Установи повідомлення про заборону закордонного патентування даного об'єкта не надійде, заявник має право подати заявку до патентного органу іноземної держави.

З наведеної норми випливає кілька висновків.

1. Об'єкт промислової власності, який передбачається запатентувати за кордоном, має бути спочатку запатентований в Україні.

2. Зазначене правило стосується також і міжнародної заявки. Міжнародною визнається заявка, подана відповідно до Договору про патентну кооперацію.

3. Закордонне патентування можливе лише з дозволу Установи. Дозвіл на закордонне патентування надається у формі відсутності заборони Установою закордонного патентування.

4. Усі матеріали про закордонне патентування в обов'язковому порядку проходять через Установу.

Установа може в необхідних випадках дозволити запатентувати об'єкт промислової власності в іноземних державах раніше встановленого строку.

Закордонне патентування здійснюється відповідно до «Інструкції про розгляд заявки про наміри здійснити патентування винаходу (корисної моделі) в іноземних державах» № 164/700 від 1 червня 1995 р. або «Інструкції про розгляд заявки про наміри здійснити патентування промислового зразка в іноземних державах» — 163/699 від 1 червня 1995 р.

Наведені інструкції визначають порядок розгляду заявки про наміри здійснити патентування об'єкта промислової власності в іноземних державах відповідно до чинного законодавства України про промислову власність.

Будь-яка фізична чи юридична особа може виступати заявником закордонного патентування. Таке саме право належить будь-якому правонаступникові заявника. Звичайно, правонаступництво має бути засвідчене відповідним документом. Заявник не зобов'язаний особисто вести справу із закордонного патентування, він може це доручити будь-якій особі в установленому законодавством порядку. Але варто наголосити, що заявку про намір здійснити закордонне патентування того чи іншого об'єкта промислової власності можна подавати до Установи лише після подачі до Установи заявки на патентування цього самого об'єкта в Україні. Тобто чинним законодавством України про промислову власність закордонне патентування об'єкта промислової власності до патентування цього самого об'єкта в Україні не допускається.

Найчастіше заявка про намір здійснити патентування об'єкта промислової власності в іноземних державах подається одночасно із заявкою на видачу патенту України на цей самий об'єкт.

У заявці про закордонне патентування має бути зазначено: заявник в Україні; держава патентування; процедура патентування; мета патентування.

До заявки про закордонне патентування має бути доданий повний комплект заявки на об'єкт промислової власності — копія заяви про видачу патенту України на цей самий об'єкт; опис об'єкта; формула винаходу; креслення та інші ілюстративні матеріали; реферат. Якщо йдеться про патентування промислового зразка, то має бути доданий комплект фотографій із зображенням виробу (його макета, малюнка), що дають повне уявлення про зовнішній вигляд виробу.

До заявки про закордонне патентування обов'язково має бути доданий документ, що засвідчує подання заявки на об'єкт промислової власності в Україні (розписка про прийняття заявки, рішення про встановлення дати подання заявки, повідомлення про можливість

проведення експертизи по суті). Зазначені вимоги стосуються також і патентування за Договором про патентну кооперацію.

До матеріалів заявки про закордонне патентування входить також експертний висновок про можливість опублікування матеріалів про об'єкт промислової власності у пресі та інших засобах масової інформації. До заявки додається документ, що засвідчує повноваження довіреної особи чи правонаступництва.

Заявка має бути підписана заявником, який несе відповідальність за подану інформацію.

Установа України після відповідної реєстрації поданої заявки про закордонне патентування розглядає зазначену заявку і після розгляду надісланих матеріалів надсилає заявнику довідку про їх одержання. За результатами розгляду заявочних матеріалів на закордонне патентування Установа приймає рішення про можливість закордонного патентування чи про його недоцільність.

Але може статися так, що надіслані матеріали не відповідають установленим вимогам. У такому разі Установа повідомляє заявника про це і пропонує доповнити надіслані матеріали чи виправити їх протягом визначеного строку. Розгляд заявки припиняється до надходження виправлених матеріалів або додаткових документів. Якщо протягом трьох місяців від дати надходження заявки до Установи заявник не надішле необхідних документів чи виправлених матеріалів, заявку визнають такою, що не була подана.

З приводу закордонного патентування важливим є питання про його оплату. Вище підкреслювалося, що процес закордонного патентування досить тривалий і дорогий. Виникає запитання: за які кошти має здійснюватися патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах. У Законі України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. у п. 4 ст. 32 було сказано: «Витрати, пов'язані з патентуванням винаходу (корисної моделі) в іноземних державах, несе заявник або за його згодою інша особа». Із цього Закону від 1 червня 2000 р. зазначена норма зі ст. 37 виключена. Проте у законах України «Про охорону прав на промислові зразки» та «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»

такі норми збереглися. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» взагалі не містить норми про витрати на патентування сорту в іноземних державах. Отже, існує певна розбіжність про визначення джерел витрат на закордонне патентування об'єктів промислової власності.

9.3. Оформлення прав інтелектуальної власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки в іноземних державах

Комплекс заходів, які спрямовані на одержання правової охорони на винахід (корисну модель), промисловий зразок і здійснюються відповідно до національних законодавств держав патентування чи міжнародних договорів, дістав назву патентування. До цих заходів відноситься:

- визначення доцільності патентування;
- визначення об'єкту патентування;
- вибір країн патентування;
- вибір процедури патентування;
- підготовка заявки на винахід для патентування в іноземних державах;
- подання заявки на патент у відповідні іноземні патентні відомства;
- сплата зборів за юридично значимі дії при здійсненні діловодства за заявкам на патенти та одержаним патенту, а також послуг патентних повірених;
- ведення листування з патентними відомствами у процесі проведення експертизи за заявкам на патент;
- одержання патенту на винахід;
- підтримання чинності патенту у відповідності до національних законодавств;
- ведення листування з адміністративними і судовими органами в разі порушення справ про патентні спори , а також інші дії.

Реалізацію патентних прав та контроль за правомірністю їх використання третіми особами здійснює власник патенту.

9.4. Визначення доцільності патентування об'єктів промислової власності в іноземних державах

Перше питання, яке постає при вирішенні питання доцільності одержання правової охорони на технічне (технологічне) або художньо-конструкторське рішення, - це визначення можливості одержання такої правової охорони взагалі. Тобто необхідно відповісти на такі запитання:

– чи відповідає технічне рішення критеріям охороноспроможності?

– чи можна скласти формулу винаходу так, щоб вона забезпечувала правовий захист з достатньою широтою?

– чи можна виконуючи вимоги національних законодавств про повноту розкриття суті винаходу, скласти опис винаходу, не розкриваючи при цьому повністю секретів, що унеможливають його несанкціоноване копіювання?

– чи можливий контроль за використанням винаходу за готовим продуктом?

Технічне рішення (технологічне або художньо-конструкторське рішення), на яке передбачається одержати правову охорону має бути достатньо значимим в об'єкті комерційної реалізації (наприклад, технології або продукції, що поставляється на експорт). Якщо в такому об'єкті є декілька технічних рішень, значимість яких недостатньо велика, то може бути доцільним одержання патенту на кожне з цих рішень і забезпечення захисту такого об'єкта пакетом патентів.

Немає сенсу патентувати в іноземній державі винахід, якщо патент на нього можуть легко обійти конкуренти.

Якщо на поставлені запитання дано позитивну відповідь, тобто технічне рішення патентоспроможне, патент може надати достатньо повну і широку охорону, а також існує можливість проконтролювати

використання винаходу, що захищається патентом (встановити порушення патенту), і таким чином об'єкт, у якому використано технічне рішення, є конкурентоспроможним на ринках реалізації, то треба шукати відповіді на наступні питання:

- яка конкретна мета патентування ?
- в яких країнах доцільно патентувати винахід?
- яку процедуру патентування вигідно використовувати і чим треба керуватися при виборі?
- на який вид об'єктів промислової власності доцільно одержати правову охорону?
- на які кошти проводити патентування?

Відповідаючи на поставлені запитання, необхідно враховувати, що патентна політика будь-якого підприємства (підприємця) має бути тісно пов'язана з його основною програмою діяльності як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках. Важливим є також і основна направленість його діяльності.

Наприклад, патентна політика підприємства, основною сферою діяльності якого є науково-технічна діяльність без виробничої бази, буде відрізнятися від патентної політики підприємства, що виробляє конкурентоспроможну продукцію на основі своїх науково-технічних розробок.

Як показує досвід іноземних фірм, позитивні фактори від патентування спрацьовують тільки за умови професійної організації дій, направлених на забезпечення комплексної охорони прав на об'єкти промислової власності. Сукупність таких дій та заходів і визначають те, що зветься патентною політикою.

З якою ж метою доцільно планувати патентування в іноземних державах і які попередні заходи слід здійснити?

1. Одержання правової охорони на винахід доцільно з метою експорту продукції.

Патентна охорона підвищує шанси виходу на ринок з такою продукцією, дозволяє розширити обсяги продажу, зайняти на ринку стійке положення, а у випадку недобросовісної конкуренції –

прийняти належні заходи для її припинення. Надійна патентна охорона продукції, що експортується, є не тільки гарантом її новизни і високих техніко-економічних показників, але і сертифікатом лояльності виробників аналогічної продукції, які виступають в якості конкурентів на одному і тому ж ринку. Вона грає роль своєрідної реклами і свідченням правої культури виробника-експортера, який має наміри в своїй комерційній діяльності додержуватись своєрідних «правил гри» і здійснювати її в межах, передбачених відповідними правовими нормами. Враховуючи зазначене, патентна охорона є одним із засобів формування сприятливого режиму для зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

При вирішенні питання щодо одержання патентної охорони експортної продукції необхідно враховувати перспективність експорту – передбачається експорт за разовим контрактам чи передбачається стабільний експорт у державу патентування. При разових поставках продукції не завжди доцільно здійснювати патентування, що потребує значних фінансових витрат. При постійному експорті продукція, яка має патентну охорону, дає впевненість в тому, що ніяка конкурентна продукція не з'явиться на вибраному ринку. Крім того, прибуток, який одержано від реалізації запатентованої продукції, звичайно вище, ніж від продукції, що не має охорони. Тому при плануванні діяльності підприємства, пов'язаної з експортом продукції, вирішувати питання її правової охорони не тільки доцільно, а й необхідно.

Важливим питанням при плануванні експортної діяльності підприємства є забезпечення "патентної чистоти" експортної продукції. З метою уникнення неприємних наслідків порушення патентних прав, що належать на територіях, куди передбачаються поставки експортної продукції, третім особам, необхідно проводити спеціальні патентні дослідження. З цією метою доцільно використовувати державні стандарти України ДСТУ 3575-97 «Патентні дослідження. Основні положення і порядок проведення» та ДСТУ 3574-97 «Патентний формуляр. Основні положення. Порядок

складання та оформлення», які з 1 січня 1998 р. були введені в дію наказом Держстандарту України від 6 червня 1997р. №327.

У цих стандартах знайшли відображення нові правові відносини, що виникають на всіх етапах життєвого циклу створюваних об'єктів, здійснена гармонізація термінів та визначень з чинним законодавством України. Для роз'яснення положень стандартів розроблені «Методичні рекомендації. Проведення патентних досліджень», які є порадиником для користувачів ДСТУ 3575-97.

2. Планування продажу ліцензій на технології, що розроблені на основі науково-технічних розробок, що містять об'єкти промислової власності, які можуть одержати правову охорону.

В умовах недостатнього обсягу власного виробництва, протекціоністської політики урядів багатьох країн (високі митні збори, валютні, торгові та інші обмеження для ввезення товарів тощо), а також, якщо експорт товарів став неможливим чи важким через небезпеку раптового погіршення кон'юнктури та пов'язаних з цим збитків, продаж іноземним фірмам ліцензій як мета патентування стає альтернативним експорту продукції.

Передача патентних прав здійснюється шляхом видання дозволу на використання винаходу (ліцензії) на підставі ліцензійного договору. Ліцензійний договір є угодою сторін, відповідно до якої одна сторона (ліцензіар), яка є власником виключного права на використання винаходу, надає, за обумовлену винагороду, дозвіл (ліцензію) в певних межах використовувати об'єкт іншій стороні (ліцензіату). Крім того, за умовами ліцензійного договору, ліцензіату може надаватися право використовувати секрети виробництва ("ноу-хау"), які містяться в технології поряд із запатентованими винаходами, знаком для товарів та послуг, що використовується для маркування продукції по ліцензії і який добре відомий на ринках реалізації цієї продукції, надаватись технічна допомога для забезпечення випуску продукції по ліцензії, поставляти обладнання тощо.

Вартість правової охорони об'єкта ліцензій звичайно входить в загальну вартість ліцензії і спеціально обумовлюється у ліцензійному договорі. Звичайно, вартість прав, що передаються за ліцензійним

договором, може становити від 10 до 50% від вартості всього ліцензійного контракту.

При визначенні об'єктів для патентування з метою продажу ліцензій необхідно враховувати міру готовності об'єкта техніки до промислового використання.

Необхідно зазначити, що міжнародний досвід свідчить – патентування з метою продажу ліцензії використовують невеликі фірми, які спеціалізуються тільки на наукових розробках. Фірми, які мають виробничу базу, розглядають можливість продажу ліцензії в якості допоміжної. Продаж ліцензій на технології вони використовують, як водиться, тільки на межі морального старіння технології або продукції, що виробляється за цією технологією. Вважається, що експорт конкурентоспроможної продукції більше задовольняє підприємство в одержанні прибутків.

3. З метою створення сприятливого клімату для подальшого виходу на ринок.

Такі дії доцільно розглядати в якості попередніх заходів в багатоаспектній маркетинговій політиці підприємства. Патентування винаходів відіграє роль своєрідного зондажу ринку з метою спостереження за потенціальними конкурентами і досить ефективною реклами нового товару в широкому розумінні цього поняття (як продукції, що виробляє підприємство, так і результатів науково-технічної діяльності). Такі заходи можуть бути направлені як психологічний вплив на конкурентів, попередження про подальші кроки патентовласника і своєрідний сертифікат новизни товару. Патентування винаходів «про всяк випадок» може розглядатись для створення позитивного іміджу підприємства. Таке патентування свідчить про фінансову стабільність підприємства, тому що таку «іраціональну», на перший погляд, політику, може дозволити собі не кожний підприємець.

4. З метою витіснення конкурентів і захоплення ринку (так звана політика «експансії»).

Така тактика, по суті, вбирає в себе раніше наведені прийоми і направлена, головним чином, на придушення конкурентів з боку

національних виробників. Таку ж мету може переслідувати і «патентне блокування». Цей прийом використовується для блокування наукових розробок конкурентів в різних галузях науки і техніки.

5. При експонуванні продукції на міжнародних виставках, ярмарках, оскільки метою експонування, частіше всього, є наступна реалізація продукції за кордоном.

При загальному і конкретному дослідженні ринків, перспективних для комерційної реалізації винаходу, необхідно враховувати циклічність розвитку економіки країн, періоди криз, депресій, пожвавлення і піднесення. Наведенні вище державні стандарти України і методичні розробки стануть в пригоді для проведення таких досліджень ринків.

Необхідно зазначити, що питання одержання патентної охорони на об'єкти промислової власності в іноземних державах можуть поставати перед підприємствами різних форм власності і напрямків діяльності. В кожному окремому випадку необхідно вирішувати ці питання виходячи з конкретних обставин.

Наприклад, при вирішенні питання одержання правової охорони результатів науково-технічної діяльності, необхідно:

- виявити перспективні для патентування об'єкти ще на початковій стадії розробки на підставі докладних патентних досліджень;

- визначити стратегію для одержання ефективної правової охорони, що надає можливість найбільш раціонально реалізувати результати науково-технічної діяльності;

- опрацювати питання виплати винагороди авторам (винахідникам);

- чітко визначити майбутніх власників виключних прав, джерела фінансування заходів, що необхідно здійснити для одержання ефективної правової охорони об'єктів промислової власності;

- визначити шляхи проведення рекламних заходів в залежності від мети, що поставлена.

Обрана стратегія одержання охорони має включати три головних аспекти:

- **функціональний** – вид правової охорони – патент на винахід, корисну модель, промисловий зразок, свідоцтво на топографію інтегральної мікросхеми, або охорону в якості «ноу-хау», строки і системи патентування, які доцільно використовувати;
- **географічний** - в яких державах доцільно одержати правову охорону;
- **фінансовий** - на які кошти проводити заходи по охороні і сплачувати збори за підтримання чинності охоронних документів .

Наведені заходи - основні але далеко не обмежуються зазначеним.

Особливу увагу необхідно приділяти питанням охорони інтелектуальної власності, створеної під час міжнародного науково-технічного співробітництва. Це стосується:

- визначення спільних результатів науково-технічної діяльності;
- визначення розробок, права на які належать кожній із сторін співробітництва;
- визначення правовідносин щодо майбутніх розробок, які можуть з'явитись після закінчення співробітництва;
- визначення основної стратегії набуття правової охорони на спільні розробки як на територіях держав сторін, що здійснюють співробітництво, так і на територіях держав, що можуть бути потенціальними ринками для комерціалізації результатів співробітництва;
- визначення територій, на які можуть розповсюджуватись права на спільні розробки;
- визначення джерел фінансування для набуття прав на спільні розробки та розподілення доходів від комерціалізації таких розробок
- вибір виду охорони;
- порядок подання заявки на об'єкт промислової власності з урахуванням національних законодавств сторін;

– порядок виплати авторської винагороди.

Подібні питання необхідно вирішувати і спільним підприємствам в їх діяльності.

Основою правового регулювання цих питань мають бути конкретні договори про співробітництво, розроблені з урахуванням положень підписаних міжурядових угод щодо науково-технічного співробітництва, національного законодавств держав-сторін співробітництва.

9.5. Вибір держав патентування та виду правової охорони

При визначенні держав патентування, необхідно приділити увагу вивченню стану промисловості в державі, напрямкам її технічного і промислового розвитку. Винахід доцільно патентувати у тій країні, де розвинута галузь промисловості, до якої належить запропонований до патентування об'єкт або проводяться наукові дослідження чи технічні розробки в напрямках, до яких належить об'єкт патентування.

Підставою для вибору держави патентування може бути, як вже зазначалось, і традиційний експорт продукції, до якої належить винахід.

Пропозиції з боку іноземних партнерів щодо купівлі ліцензії на результат науково-технічної діяльності чи щодо поставки продукції, що містять об'єкт правової охорони, зокрема винахід, також можуть бути підставою для патентування винаходів. Необхідно визначати доцільність патентування також у тих державах, де знаходяться дочірні підприємства фірми-покупця, а також у державах, куди передбачається експорт продукції по ліцензії, якщо умовами ліцензійного договору передбачено такий експорт або продаж субліцензій.

У ряді випадків одержання правової охорони на об'єкт промислової власності у тій чи іншій країні залежить від національних патентних законодавств. Зрозуміло, що в державі, яка не має патентної системи, охорона прав на об'єкти неможлива.

Вибір виду правової охорони залежить від:

- об'єкту правої охорони;
- національних законодавств держав, в яких визначена доцільність отримати правову охорону.

Необхідно враховувати, що у багатьох країнах поряд з патентною охороною винаходів можлива охорона прав на корисні моделі. На відміну від винаходів, для визнання технічного рішення корисною моделлю, допускається менш високий рівень винахідницької творчості, а також менш суворі вимоги по новизні. Тому при вирішенні питання про охорону об'єкта промислової власності доцільно враховувати і можливість одержання охоронного документа на корисну модель.

Для охорони зовнішнього вигляду продукції, яка відрізняється оригінальним дизайном, доцільно розглядати можливість одержання патенту на промисловий зразок.

Для досягнення комплексної охорони експорту чи продукції по ліцензії, можна передбачити реєстрацію знаку для товарів та послуг в державі, де передбачається комерційна реалізація.

Таким чином, захищаючи об'єкт комерційної реалізації кількома видами охоронних документів, досягається максимальний ефект у конкурентній боротьбі за ринок.

9.6. Вибір процедури патентування

Наступний етап - це вибір відповідної процедури патентування. Процедура патентування вибирається залежно від передбачених ринків збуту об'єкта техніки, строків оформлення і подання заявки на патент, умов одержання патентів, вимог патентних законодавств країн, їх участі у міжнародних та регіональних договорах з охорони промислової власності, належності коштів на патентування та інших факторів.

Звичайно національні законодавства в галузі промислової власності регулюють тільки дії, що підпадають під юрисдикцію цієї країни. Отже, патент на винахід є дійсним тільки в тій державі, у якій державне патентне відомство надало патент, і не є дійсним в інших

держав. Враховуючи це, охорону винаходу необхідно одержувати у кожній окремій державі.

Патентування винаходів в іноземній державі може бути здійснено з використанням таких процедур патентування:

1. Патентування об'єктів промислової власності відповідно до вимог національних законодавств держав патентування (традиційна система патентування).

2. Подання міжнародної заявки на винахід відповідно до вимог Договору про патентну кооперацію (РСТ).

3. Використання процедури, передбаченої Гаазькою угодою про міжнародну реєстрацію промислових зразків.

4. Патентування з використанням процедур, що передбачаються регіональними угодами: Європейською патентною конвенцією (ЄПК), Євразійською патентною конвенцією (ЄАПК), Угодами Африканської організації інтелектуальної власності (АОІВ) і Африканської регіональної організації промислової власності (АРОПВ).

5. Одержання правової охорони промислових зразків в Європейському співтоваристві.

Заявник обирає процедуру патентування сам або за допомогою патентних повірених, які за його дорученням виконують роботи, пов'язані з патентуванням.

Вибір процедури патентування проводять з урахуванням того, чи бере держава, в якій планується здійснити патентування, участь у міжнародних або регіональних договорах з охорони промислової власності, а також особливостей її патентного законодавства.

Якщо необхідно запатентувати винахід лише у декількох державах, можна скористатись так званою **традиційною процедурою**, тобто подати заявку безпосередньо в кожну державу патентування. Але ця процедура має цілий ряд недоліків, а саме:

– матеріали заявки, зокрема, опис та формулу винаходу необхідно складати відповідно до закону, згідно з правилами та мовою кожної держави патентування;

– необхідно оплачувати послуги патентних повірених в кожній державі патентування;

– заявка реєструється патентним відомством тільки після оплати відповідного мита.

Крім традиційної процедури, патентування винаходів в іноземних державах можна здійснити і за такими **процедурами**:

- згідно з договором про патентну кооперацію (РСТ);
- згідно з вимогами Європейської патентної конвенції (ЄПК);
- згідно з Євразійською патентною конвенцією (ЄАПК).

9.6.1. Патентування за процедурою договору про патентну кооперацію (РСТ)

Договір про патентну кооперацію (РСТ – Patent Cooperation Treaty) є угодою про міжнародне співробітництво у сфері патентування в кількох країнах одночасно. Найголовнішою нормою договору є те, що він передбачає подання «міжнародної патентної заявки». Одна така заявка дозволяє отримати правовий захист на винахід у великій кількості країн одночасно. Його вважають чи не найбільшим досягненням у сфері патентної охорони винаходів після Паризької конвенції. Проте він стосується лише процедури патентування — подання заявки, патентного пошуку та проведення експертизи заявки, а також поширення технічної інформації, що міститься в заявках.

Договір набрав чинності з 1 червня 1978 р. На даний час цей Договір об'єднує понад 148 країн світу. Україна також є членом цієї спілки. Головною метою Договору є спрощення і полегшення способів звертання заявників до кількох країн про патентну охорону винаходів.

Процедура патентування винаходів згідно з Договором РСТ складається з двох етапів — міжнародної фази та національної фази.

Міжнародна фаза включає: подання міжнародної заявки, проведення пошуку, міжнародну публікацію та міжнародну попередню експертизу (остання не є обов'язковою і проводиться за бажанням заявника).

Національна фаза — це процедура розгляду міжнародних заявок у патентних відомствах тих держав, які були вказані та відібрані з урахуванням результатів міжнародного пошуку та міжнародної попередньої експертизи.

Міжнародна заявка складається відповідно до вимог, передбачених Договором РСТ та Інструкцією до нього. Вона повинна містити: заяву, опис винаходу, один або декілька пунктів формули, креслення (у разі потреби) та реферат.

Мовою міжнародної заявки є державна мова тієї країни, відомство якої є одержуючим відомством.

Міжнародну заявку на винахід можна подати до національного патентного відомства, в Україні — до Установи; до Європейського патентного відомства — для Західної Європи і до Міжнародного бюро ВОІВ. Зазначені організації виступають як приймаючі відомства.

Одержуюче відомство передусім перевіряє відповідність матеріалів міжнародної заявки щодо встановлених вимог, визначає дату надходження заявки. Один примірник заявки відомство пересилає Міжнародному бюро ВОІВ для реєстрації (реєстраційний примірник), другий — до Міжнародного пошукового органу — («копія для пошуку»), третій примірник залишається в одержуючого відомства.

За підготовку і подання міжнародної заявки встановлений єдиний збір, що сплачується в єдиній валюті і до одного відомства (одержуюче відомство). Зазначений збір складається із збору за пересилання — для покриття витрат одержуючого відомства; збору за пошук — для покриття витрат міжнародного пошукового органу; міжнародного збору для покриття витрат Міжнародного бюро ВОІВ.

Пріоритет міжнародної заявки встановлюється за датою подання міжнародної або за датою подання попередньої заявки.

Наступним етапом у роботі з міжнародною заявкою є здійснення міжнародного пошуку — тобто пошуку усіх джерел інформації, що в тій чи іншій мірі стосується міжнародної заявки. Зазначений міжнародний пошук здійснюється Міжнародними пошуковими органами, до яких належить Австралійське патентне відомство, Австрійське патентне відомство, Відомство США з патентів і товарних

знаків, Європейське патентне відомство, Іспанське відомство з патентів і товарних знаків, Китайське патентне відомство, Російське патентне відомство, Шведське патентне відомство і Японське патентне відомство.

Міжнародний пошук за заявкою завершується звітом, що передається заявникові протягом чотирьох—п'яти місяців від дати подання міжнародної заявки. Відомості про технічний рівень у сфері, про яку йдеться в міжнародній заявці, надає можливість заявникові правильно оцінити свої шанси на одержання патенту в країнах, у яких заявник бажає одержати правову охорону на свій винахід. Високий кваліфікаційний рівень міжнародного пошуку дає можливість заявникові уникнути безпідставного оспорювання виданого на його підставі патенту.

Міжнародний пошук за заявкою дозволяє заявникові вирішити питання у світлі наведених відомостей про доцільність патентування свого об'єкта чи продовжити пошуки більш раціонального вирішення технічної проблеми, заявленої як винахід. Міжнародний пошуковий орган висилає звіт про здійснений міжнародний пошук заявникові і Міжнародному бюро. Міжнародне бюро включає звіт про пошук до міжнародної публікації міжнародних заявок і висилає по примірнику до зазначених відомств.

Договір про патентну кооперацію містить також положення про надання допомоги національним патентним відомствам щодо обробки заявок і видання національних патентів.

На підставі звіту про міжнародний пошук заявник має вирішити питання про проведення попередньої експертизи заявки. За Договором така попередня експертиза не є обов'язковою для країн, що приєдналися до цього Договору. Не є вона обов'язковою і для заявника. Попередня експертиза може провадитися лише на прохання заявника.

Результати Міжнародної попередньої експертизи мають важливе значення і для країн, де експертиза заявок по суті не провадиться, а патенти видаються під відповідальність заявника. Такі результати, оскільки вони мають вагу і авторитет Міжнародної попередньої експертизи, служать основою для заінтересованих осіб для вирішення

питань визначення юридичної чинності таких патентів. Одна справа, коли патент виданий під відповідальність заявника, і зовсім інша справа, коли міжнародна заявка дістала таку високу оцінку з боку Міжнародної попередньої експертизи. Це має особливе значення для укладення ліцензійних договорів.

Якщо на підставі міжнародного пошуку та результатів міжнародної попередньої експертизи заявник зробить висновок про недоцільність домагатися видачі патенту на заявлену пропозицію, він може відізнати свою міжнародну заявку або не вживати ніяких дій взагалі. У такому разі міжнародна заявка втрачає дію національної заявки і процедура автоматично припиняється. За таких обставин заявник уникає зайвих витрат коштів.

Безпосередня видача патентів здійснюється національними відомствами обраних країн. Тому для отримання правового захисту Вашого винаходу в конкретних обраних країнах документи РСТ-заявки подаються до національних відомств цих країн/регіонів (документи можуть бути подані протягом 30 місяців від дати пріоритету). Після чого обране відомство проводить експертизу і приймає рішення про видачу або відмову у видачі патенту.

Патентування винаходу за процедурою РСТ має ряд переваг:

1. заявка подається українським заявником до Установи однією мовою (на цьому етапі не треба перекладати заявку на мови вказаних держав);
2. за результатами міжнародного пошуку можна вирішити питання стосовно доцільності подальшого патентування винаходу у визначених державах-учасниках, і тільки після одержання позитивного результату пошуку подавати заявки з їх перекладом до національних патентних відомств (національна фаза).

Недолік цієї процедури полягає у порівняно високій вартості, тому патентувати за процедурою РСТ доцільно лише тоді, коли патенти необхідно одержати не менш, ніж у чотирьох—п'яти державах. За цієї умови загальна вартість патентування буде меншою, ніж подання заявки в кожен окрему державу за традиційною процедурою.

9.6.2. Процедура одержання європейського патенту

Через незручності патентування об'єктів промислової власності в кількох країнах одразу, в 1973 р. кількома європейськими країнами була підписана Конвенція про видачу європейських патентів (Європейська патентна конвенція від 5 жовтня 1973 р. з поправками, внесеними Рішенням Адміністративної Ради Європейської Патентної Організації від 21 грудня 1978 р.).

Патенти, видані цією Організацією, називаються Європейськими патентами. Європейські патенти мають чинність у тій країні, яка є членом цієї Організації і для якої виданий патент, нарівні з національним патентом цієї країни, якщо Конвенцією не передбачається інше. Зазначені патенти видаються на будь-які винаходи, придатні для використання у промисловості, є новими і мають винахідницький рівень.

Не допускається видача європейських патентів на винаходи, публікації або використання яких могли б суперечити громадському порядку або моралі, за умов, що використання не повинно визнаватися таким тому, що воно заборонене законом або правилами в кількох або у всіх державах, що підписали Конвенцію.

Право на одержання Європейського патенту має будь-яка фізична або юридична особа. Заявка на Європейський патент може бути оформлена і від кількох осіб, у тому числі і від тих, які представляють різні договірні держави.

Право на Європейський патент належить винахідникові або його правонаступникові (спадкоємцеві). Право на Європейський патент за розробку винаходу в порядку виконання трудового договору має визначатися відповідно до законодавства тієї країни, в якій винахідник в основному працює.

Якщо заявка на видачу Європейського патенту буде подана від двох осіб, які створили цей винахід незалежно один від одного, право на Європейський патент має той заявник, заявка якого має більш ранню дату оформлення.

Європейське патентне відомство (ЄПВ) приймає заявки, проводить експертизу та видає європейський патент на винахід, який має силу національного патенту на території кожної зазначеної у заяві держави. У заявці на європейський патент можуть вказуватись не всі, а лише деякі держави — учасниці Конвенції.

За вибором заявника заявка складається англійською, французькою або німецькою мовою. За заявкою проводиться експертиза за формальними ознаками, перевіряється сплата мита та дотримання вимог до оформлення заявки, призначається європейський патентний повірений, проводиться патентний пошук.

Заявка на видачу Європейського патенту має бути опублікована після 18 місяців від дати оформлення або, якщо заявляється конвенційний пріоритет, від дати конвенційного пріоритету. Публікація повинна містити опис, вимоги, креслення, як оформлені, так і додаткові, Європейську попередню експертизу і короткий огляд.

Заявнику надається тимчасова правова охорона від дати публікації відомостей про заявку в державах-учасницях ЄПК, що зазначені в опублікованій заявці.

Протягом шести місяців необхідно сплатити мито за експертизу заявки по суті. Якщо приймається рішення про видачу патенту, після сплати відповідного мита публікуються відомості про видачу європейського патенту.

Інформація про видачу Європейського патенту публікується в офіційному Патентному бюлетені. Водночас Європейське патентне бюро публікує опис Європейського патенту на заявлений винахід, що містить його зображення, вимоги і креслення.

Протягом дев'яти місяців від дати публікації інформації про видачу Європейського патенту будь-яка особа може надіслати до Європейського патентного бюро заперечення проти видачі патенту. Заперечення має бути оформлене в письмовій формі і містити обґрунтування заперечення. Оформлене заперечення розглядається лише за умови сплати встановленого збору за подання заперечення.

Зазначене заперечення стосується Європейського патенту в усіх країнах, яким він виданий. Європейський патент анулюється, якщо заперечення проти його видачі достатнього обґрунтоване.

Строк дії європейського патенту — 20 років від дати подання заявки.

Проте кожна із договірних держав має право визначити чинність Європейського патенту, виданого їй, більш тривалим строком відповідно до свого національного законодавства.

Права, що випливають з Європейського патенту, починають свою чинність від дати публікації відомостей про його видачу в кожній договірній державі, в якій він видається. Обсяг прав визначається за національним законодавством тих країн, на території яких має чинність патент. Якщо об'єктом Європейського патенту є процес, чинність патенту поширюється також на продукти, що виробляються за цим процесом. Будь-яке порушення Європейського патенту має розглядатися у межах національного закону.

Заявка на європейський патент може бути подана до ЄПВ в Мюнхені або до його філії в Гаазі, а також в національне патентне відомство. Подати заявку можна безпосередньо до ЄПВ або переслати поштою без участі патентного повіреного. Всі інші дії здійснюються тільки через європейського патентного повіреного.

Процедура патентування в ЄПВ коштує дорого, і її можна порівняти з вартістю традиційної процедури одержання 4—5 окремих національних патентів у державах-учасниках.

Проте ця процедура має і відповідні переваги у порівнянні з традиційною процедурою патентування

— підготовка та подання однієї заявки на одній мові в одне патентне відомство (ЄПВ) через одного патентного повіреного з одержанням патенту на винахід, що діє одночасно в усіх або декількох зазначених державах-учасниках Європейської патентної конвенції.

На даний час членами Європейської патентної конвенції є 38 держав—Албанія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Ліхтенштейн, Люксембург, Монако,

Нідерланди, Німеччина, Португалія, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція та інші.

9.6.3. Процедура ЄВРО-РСТ

Всі учасники Європейської патентної конвенції є учасниками Договору РСТ, тому європейський патент для будь-якої держави-учасниці може бути одержаний за процедурою РСТ. Надається можливість використати систему поширення дії європейського патенту, вказавши у міжнародній заявці держави — учасниці Договору РСТ, на які буде поширено його дію.

У той же час необхідно пам'ятати, що деякі європейські держави (Велика Британія, Франція тощо) не можна вказувати за процедурою РСТ окремо, а лише як державу — учасницю ЄПК. Тобто до таких держав можна застосовувати лише процедуру Євро-РСТ, вказавши ЄПВ.

До відома: Європейське патентне відомство на 20 відсотків знизило мито за проведення пошуку за заявками, що подані за процедурою РСТ.

9.6.4. Патентування винаходів за процедурою євразійської патентної організації (ЄАПО)

Євразійська патентна організація надає охорону винаходам на території всіх держав — учасниць цієї конвенції єдиним охоронним документом — євразійським патентом. Отримання патенту ЄАПО є доцільним, якщо Ви бажаєте отримати патентний захист на території декількох країн СНД, оскільки євразійський патент надає правовий захист винаходу одночасно у 8 країнах колишнього СРСР (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Туркменістан).

Євразійське патентне відомство видає патент на винахід, якщо він є новим, має винахідницький рівень та промислово придатний.

Українські заявники можуть подавати заявку безпосередньо до Євразійського патентного відомства, повідомляючи при цьому Установу (як при патентуванні за традиційною процедурою).

Експертиза за формальними ознаками заявки проводиться протягом двох місяців від дати її подання та за умови сплати мита. За заявкою проводиться патентний пошук. Експертиза заявки по суті проводиться за клопотанням заявника та за умови сплати відповідного мита. Якщо за результатами експертизи встановлено, що винахід відповідає умовам патентоспроможності, приймається рішення про видачу євразійського патенту. В іншому випадку виноситься рішення про відмову у видачі патенту. Євразійський патент видається після сплати мита за його видачу та публікацію.

РОЗДІЛ 10. ПРАВОВІ ЗАСОБИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ, ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

10.1. Поняття та система засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг

До об'єктів промислової власності Український інститут промислової власності (Укрпатент) окрім винаходів, корисних моделей та промислових зразків відносить такі об'єкти інтелектуальної власності як торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування, кваліфіковане зазначення походження товару.

В сучасних умовах, коли декілька суб'єктів господарської діяльності виробляють одну й ту саму продукцію, надають послуги одного виду, які можуть бути різні, як за ціною, так і за якістю, надають споживачеві можливість відрізнити один і той же товар, або послугу однієї особи від такого ж товару (послуги), що виробляється різними суб'єктами господарювання за допомогою засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг.

Такими засобами індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг є торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування, кваліфіковане (географічне) зазначення походження товару.

Спільною рисою, що поєднує вказані об'єкти і водночас відрізняє їх від інших об'єктів права інтелектуальної власності, є їхнє призначення. Вони індивідуалізують учасників цивільного обороту, товарів і послуг. Комерційне (фірмове) найменування індивідуалізує самого суб'єкта, а торговельні марки та географічні зазначення є засобами індивідуалізації товарів, послуг.

Це позначається на особливостях правового режиму засобів індивідуалізації.

По-перше, оскільки комерційні найменування, торговельні марки й географічні зазначення не є результатами творчої діяльності, у

відносинах, що виникають з приводу цих об'єктів, немає такого суб'єкта, як творець. Відповідно, щодо таких об'єктів не передбачено особистих немайнових прав. Зміст права інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації становлять лише майнові права.

По-друге, оскільки основна функція цих об'єктів полягає в індивідуалізації певної особи, товару чи послуги, законодавство обмежує оборотоздатність майнових прав на них.

Право на комерційне найменування може передаватися іншій особі лише разом з цілісним майновим комплексом чи його частиною.

Право на торговельну марку може передаватися іншій особі, але за умови, що це не вводитиме в оману споживача.

Географічне зазначення взагалі не є об'єктом виключних прав, тому право на географічне зазначення не може переходити до іншої особи за договором.

Отже, предмет правового регулювання засобів індивідуалізації учасників господарського обігу, товарів та послуг – це сукупність виключних прав суб'єктів права інтелектуальної власності, що реалізуються у сфері виробництва, торговельного обігу, виконання робіт та надання послуг.

Відносини з приводу створення та використання засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг регулюються Законами України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» (1993 р.) та «Про охорону прав на зазначення походження товарів» (1999 р.).

10.2. Право інтелектуальної власності на комерційне (фірмове) найменування

Комерційне (фірмове) найменування чи фірма – це найменування чи власне ім'я, під яким підприємство виступає у комерційному обороті і яке дозволяє відрізнити це підприємство від інших учасників комерційного обороту.

Отже, комерційне найменування юридичних осіб є одним із необхідних засобів індивідуалізації, що дозволяє відрізнити одну фірму з них від іншої.

Правова охорона надається комерційному найменуванню, якщо воно дає можливість відрізнити одну особу з-поміж інших та не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності.

Основна функція комерційного найменування – індивідуалізація суб'єкта – учасника цивільного обороту.

Як і торговельна марка (знак для товарів та послуг), комерційне найменування виконує функцію індивідуалізації. Однак, якщо знак для товарів і послуг допомагає відрізнити товари та (або) послуги одних підприємств від однорідних товарів та (або) послуг інших, то комерційне найменування вказує на підприємство без будь-яких посилань на ті товари й послуги, що поставляються ним на ринок і є однією з найважливіших складових іміджу підприємства й корисним джерелом інформації для споживачів.

Отже, порівнюючи фірмове найменування зі знаком для товарів і послуг, можна зазначити, що:

- кожне підприємство може мати лише одне фірмове найменування, тоді як знаків для товарів і послуг у нього може бути декілька (для кожної категорії товарів і послуг може бути свій знак);

- фірмове найменування є засобом ідентифікації підприємства серед суб'єктів господарської діяльності, а знак для товарів і послуг призначений для відрізнення товарів і послуг, які виготовляють на цьому підприємстві або надаються ним.

Розглядаючи право інтелектуальної власності на комерційне найменування слід звернути увагу, що комерційне найменування виконує дві функції:

- дозволяє відрізнити одного учасника комерційної діяльності від іншого незалежно від того, які товари чи послуги вони реалізують та пропонують на ринку;

- запобіжну, яка не дає ввести в оману споживачів щодо справжньої її діяльності.

Комерційне найменування має відповідати певним вимогам, а саме бути:

1. істинним, тобто відповідати виду діяльності особи і не вводити в оману споживачів;
2. постійним, тобто воно не повинно безпідставно змінюватися;
3. виключним – відрізнятися від інших, щоб не допускати змішування.

Однак у деяких випадках допускається виключення з останнього правила: особи можуть мати однакові комерційні найменування, якщо це не вводить в оману споживачів щодо товарів, які вони виробляють та (або) реалізують, та послуг, які ними надаються (ч. 4 ст. 489 ЦК). Це можливо, наприклад, коли суб'єкти діють у різних сферах чи на різній території.

Нині в Україні не прийнято спеціального закону, який регулював би відносини щодо використання комерційного (фірмового) найменування. Умови надання правової охорони, виникнення та припинення прав інтелектуальної власності на комерційне найменування здійснюється в рамках статей 90, 420, 489-491 цивільного та ст. 159 господарського кодексу, а також ст. 8 Паризької конвенції з охорони промислової власності. Незважаючи на це, на сьогодні комерційне найменування є одним з найбільш невизначених об'єктів інтелектуальної власності, питання щодо його правової охорони й досі не знайшли нормативного врегулювання через відсутність спеціального закону.

Відповідно до чинного законодавства юридична особа, повинна мати своє найменування. Цивільний кодекс України в ст. 90, вживає термін «найменування» і «комерційне (фірмове) найменування», тоді як в ст. 159 Господарського кодексу України, вживається термін – «комерційне найменування». Водночас, слід наголосити, що відповідно до ст. 420 ЦК України фірмове та комерційне найменування є ідентичними поняттями

Суб'єктами прав на комерційне найменування можуть бути юридичні особи і фізичні особи - підприємці. Фізичні особи-

підприємці мають право заявити як комерційне найменування своє прізвище або ім'я.

Поняття «комерційне (фірмове) найменування» своїм змістом передбачає, що воно стосується лише суб'єктів підприємницької діяльності. Так, ст. 90 ЦК України закріплює право на комерційне (фірмове) найменування не за всіма юридичними особами, а лише за підприємницькими товариствами. До них ЦК України зараховує господарські товариства й виробничі кооперативи. Крім цього, до суб'єктів права на комерційне (фірмове) найменування належать також приватні підприємства, що здійснюють підприємницьку діяльність, державні комерційні підприємства, комунальні комерційні підприємства. Отже, не є суб'єктами права на комерційне найменування юридичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності.

Для набуття права інтелектуальної власності на комерційне найменування не вимагається виконання формальних дій (подання заявки, реєстрації тощо). Воно є чинним з моменту першого використання цього найменування та охороняється незалежно від того, зареєстровано воно чи ні і незалежно від того, чи є комерційне найменування частиною торговельної марки. Крім того, відповідно частини четвертої ст. 489 ЦК України встановлено, що особи можуть мати однакові комерційні найменування, якщо це, не вводять в оману споживачів щодо товарів, які вони виробляють та (або) реалізують, та послуг, які ними надаються.

Відомості про комерційне найменування можуть вноситися до Реєстрів ДДІВ, порядок ведення яких встановлюється законом.

Для правової охорони комерційного найменування вирішальним є факт його використання, за допомогою якого можна встановити пріоритетність права інтелектуальної власності на комерційне найменування.

Використанням комерційного найменування визнається, зокрема:

- нанесення його на будь-який товар, упаковку, в якій міститься такий товар, вівіску, пов'язану з ним, етикетку, нашивку, бирку чи інший прикріплений до товару предмет;
- зберігання такого товару із зазначеним нанесенням комерційного найменування з метою пропонування для продажу;
- пропонування його для продажу, продаж, імпорт (ввезення) та експорт (вивезення);
- застосування його під час пропонування та надання будь-якої послуги;
- застосування його в діловій документації чи в рекламі та у мережі Інтернет, у тому числі у доменних іменах.

Право інтелектуальної власності на комерційне найменування належить до так званих абсолютних прав, які пов'язані з правом володіння, користування та розпорядження комерційним найменуванням у процесі здійснення підприємницької діяльності і надає його володільцю виключні майнові права.

Майновими правами інтелектуальної власності на комерційне найменування є:

1. право на використання комерційного найменування;
2. право перешкоджати іншим особам неправомірно використовувати комерційне найменування, в тому числі забороняти таке використання;
3. інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом (ст. 490 ЦК).

Використання комерційного (фірмового) найменування іншими особами без дозволу володільця не допускається.

Оскільки основною функцією комерційного найменування є індивідуалізація конкретного суб'єкта, передача майнових прав на комерційне (фірмове) найменування іншій особі можлива лише в одному випадку – якщо такі права передаються разом з цілісним майновим комплексом особи чи його відповідною частиною. До складу підприємства, як єдиного майнового комплексу, можуть входити усі види майна.

Законодавство (ЦК України) не обмежує чинність майнових прав на комерційне (фірмове) найменування конкретним строком. Оскільки майнові права інтелектуальної власності на комерційне (фірмове) найменування безпосередньо пов'язані з функціонуванням юридичної особи, то з ліквідацією цієї особи (реорганізації, злиття, приєднання, поділу, банкрутства, перетворення) чинність зазначених майнових прав припиняється.

10.3. Знаки для товарів і послуг

У ринкових умовах поряд з комерційними найменуваннями важливе значення мають знаки, слова і символи, що допомагають споживачам орієнтуватися в однорідних товарах і послугах різних фірм, одержувати найбільш якісні товари й уникати підробок. Таку функцію виконують знаки для товарів і послуг. У ЦК України для цих об'єктів права інтелектуальної власності застосовується інший термін — «торговельна марка».

Торговельна марка – це будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень, які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами.

У конкурентній боротьбі на ринку товарів і послуг виграє виробник товару вищої якості, а також особа, яка забезпечує найвищий рівень послуг. Саме товарний знак дає змогу відрізнити товари й послуги одних осіб від однорідних товарів і послуг інших осіб, а також часто замінює собою довге й складне найменування тієї чи іншої юридичної чи фізичної особи. Товарний знак виконує функції індивідуалізації товарів і послуг шляхом їх виділення з маси однорідних і подібних товарів і послуг, вказівки на певну якість товарів і послуг, джерело їх походження, а також реклами. Саме тому наявність товарного знаку спрощує для споживача вибір товарів і послуг необхідної якості.

Зазвичай знаком є позначення, розміщене на продукції, її упаковці або супровідній документації. Таке позначення розглядають

як знак для товарів і послуг лише тоді, коли воно зареєстроване у встановленому законом порядку.

Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, у тому числі власні імена, літери, цифри, зображувальні (образотворчі) елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація таких позначень.

У залежності від використовуваних позначень торговельні марки можуть бути словесні, зображувальні, об'ємні та інші позначення або їх комбінації, виконані в будь-якому кольорі чи поєднанні кольорів.

Словесні знаки для товарів і послуг являють собою слова або сполучення літер, що мають словесний характер. Вони набули найбільшої популярності, оскільки легко запам'ятовуються і зручні у рекламі (приблизно 80 % усіх знаків для товарів і послуг у світі є словесними).

Словесні знаки поділяють на дві основні групи: знаки у вигляді слів природної мови й знаки у вигляді слів, утворених штучно. Природні слова зазвичай запам'ятовують краще, ніж штучні. Природні слова – це звичайні слова й сполучення слів різних мов: БРАВО, ЗОЛОТА ФОРТУНА, АСТРА, PUMA, PEARL DROPS, MON AMI; а штучні – це слова, спеціально створені для використання як знаки для товарів і послуг: ШЕГЕЛЕН, КУБОНІТ, ЕЛКА, НЕОРАС, МОМО.

Серед словесних марок можна виділити два різновиди:

1. позначення, виконане у чорно-білому кольорі стандартним шрифтом;
2. позначення, виконане в особливій шрифтовій манері і, можливо, у певному кольорі.

Тобто охороні підлягає шрифт, характер розташування букв, їх відносний розмір, фон, колір та інші візуальні інформативні елементи.

Зображувальні знаки для товарів і послуг являють собою різні конкретні та абстрактні зображення предметів, тварин, птахів, людей, складних ліній і фігур, орнаменти, художньо виконані шрифтові елементи, а також різні композиції цих елементів.

Розроблюючи зображувальні знаки, найчастіше беруть до уваги характеристику товару, підприємства або послуг, для яких створюють

знак, і виражають її, якщо це можливо, зображенням чого-небудь типового або конкретного.

Об'ємними знаками для товарів і послуг називають тривимірні зображення товару чи його упаковки (наприклад, форма мила або шоколадна фігурка, оригінальна форма пляшки, флакона, коробки). На відміну від промислового зразка, об'ємний знак для товарів і послуг не визначається виключно його функціональним призначенням, але й дає змогу виділити виріб конкретного виробника з ряду однорідних товарів (так, якщо просто оригінальний флакон для парфумів зазвичай являє собою промисловий зразок, то такий самий флакон з написом, наприклад, CHANEL може вже бути товарним знаком).

Комбіновані знаки для товарів і послуг являють собою комбінації елементів різного характеру: словесно - зображувальних, об'ємних та ін. Найчастіше це словесно-зображувальні композиції.

Основними джерелами правового регулювання відносин, пов'язаних із використанням торговельних марок, поряд з Конституцією України і ЦК України є Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.93 р. Умови визнання позначень торговельними марками і, відповідно, надання їм правової охорони визначаються Законом України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Правова охорона надається лише тій марці, яка не суперечить суспільним інтересам, принципам гуманності та моралі.

Знаки для товарів і послуг слід відрізнити від схожих з ними інших об'єктів промислової власності: фірмових найменувань і промислових зразків.

Фірмове найменування, на відміну від товарного знака, може бути лише в словесній формі і його не можна передати за договором іншим користувачам. Відмінність же промислового зразка від товарного знаку полягає в тому, що промисловий зразок є складовою частиною самого промислового виробу (форма, колір, малюнок виробу), а товарний знак (слово, малюнок) на виробі лише проставляють (при цьому об'ємний товарний знак може одночасно охоронятися і як промисловий зразок).

Право власності на знак для товарів і послуг в Україні засвідчують свідоцтвом, термін дії якого становить 10 років від дати подання заявки до Державної служби інтелектуальної власності України з можливістю періодичного подовження реєстрації кожні 10 років.

Обсяг правової охорони зареєстрованого товарного знаку визначають його зображенням, наведеним у свідоцтві про реєстрацію товарного знаку, і переліком товарів і послуг, для яких даний знак зареєстрований, якщо інше не встановлено законом (вимоги щодо заявки на знак для товарів і послуг докладно викладено в «Правилах складання, подання та розгляду заявки на видачу свідоцтва України на знак для товарів і послуг»).

Необхідними умовами правової охорони марки є:

1. здатність відрізнити дану марку від інших марок та загальноживаної чи національної символіки (принцип відносної новизни торговельної марки);

2. дотримання прав інших суб'єктів права інтелектуальної власності.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» не одержують правову охорону позначення, що:

1. не можуть бути у винятковому використанні окремих осіб (однак такі позначення можуть бути включені в знак як неохоронювані елементи, якщо на це є згода відповідного компетентного органу або їх власників):

- державні герби, прапори та інші державні символи (емблеми);
- офіційні назви держав (наприклад «Україна»)
- емблеми, скорочені чи повні найменування міжнародних міжурядових організацій;
- офіційні контрольні, гарантійні і пробірні клейма, печатки; нагороди та інші відзнаки;

2. у силу об'єктивних причин не зможуть виконувати функції торговельної марки, оскільки:

– не мають розрізняльної здатності та не набули такої внаслідок їх використання (наприклад, позначення «Чиста вода» щодо води);

– складаються лише з позначень, що є загальноновживаними як позначення товарів і послуг певного виду (наприклад, позначення «Меблі» щодо меблів);

– складаються лише з позначень чи даних, що є описовими при використанні щодо зазначених у за-явці товарів і послуг або у зв'язку з ними, зокрема вказують на вид, якість, склад, кількість, властивості, призначення, цінність товарів і послуг, місце і час виготовлення чи збуту товарів або надання послуг;

– є оманливими або такими, що можуть увести в оману щодо товару, послуги або особи, яка виробляє товар або надає послугу (наприклад, український виробник обрав позначення «Париж» щодо духів);

– складаються лише з позначень, що є загальноновживаними символами і термінами;

– відображають лише форму, що обумовлена природним станом товару чи необхідністю отримання технічного результату, або яка надає товарів істотної цінності;

3. тотожні або схожі настільки, що їх можна сплутати із:

– марками, раніше зареєстрованими чи заявленими на реєстрацію в Україні на ім'я іншої особи для таких самих або споріднених з ними товарів і послуг (наприклад, «Adidas» і «Abiba» «Жемчуг» і «Новий Жемчуг»);

– марками інших осіб, якщо вони охороняються без реєстрації на підставі міжнародних договорів, учасником яких є Україна, зокрема, визнаними добре відомими відповідно до ст. 6 Паризької конвенції про охорону промислової власності;

– фірмовими найменуваннями, що відомі в Україні і належать іншим особам, які одержали право на них до дати подання до Установи заявки щодо таких же або споріднених з ними товарів і послуг;

– кваліфікованими зазначеннями походження товарів (у тому числі спиртів та алкогольних напоїв), що охороняються згідно з

Законом України «Про охорону прав на зазначення походження товарів»;

– знаками відповідності (сертифікаційними знаками), зареєстрованими у встановленому порядку;

Позначення вважається тотожним з іншим позначенням, якщо воно збігається з ним у всіх елементах.

Позначення вважається схожим настільки, що його можна сплутати з іншим позначенням, якщо воно асоціюється з ним у цілому, незважаючи на різницю елементів.

4. відтворюють:

– промислові зразки, права на які належать в Україні іншим особам;

– назви відомих в Україні творів науки, літератури і мистецтва або цитати і персонажі з них, твори мистецтва та їх фрагменти без згоди власників авторського права або їх правонаступників (наприклад, персонаж «Капітошка»);

– прізвища, імена, псевдоніми та похідні від них, портрети і факсиміле відомих в Україні осіб без їх згоди.

Для набуття права на знак для товарів і послуг на території України, достатньо, щоб зазначені вимоги до позначення були дотримані на території України. Тобто якщо навіть таке ж позначення зареєстровано на території іншої держави іншою особою, це не є перешкодою для отримання свідоцтва України.

При визначенні новизни позначення враховуються:

1. торговельні марки, зареєстровані чи заявлені для реєстрації в Україні;

2. марки, хоча і не зареєстровані на території України, але охоронювані на її території в силу міжнародних договорів.

Новизна марки визначається на дату подання заявки або дату пріоритету (конвенційного чи виставочного), якщо особа повідомила про нього не пізніше, ніж через три місяці після дати подання заявки. Конвенційним пріоритетом можна скористатися, якщо заявник до подання заявки до Установи України уже подав на марку в іншій

країні-учасниці Паризької конвенції по охороні промислової власності, однак не пізніше шести місяців тому. Виставочний пріоритет може встановлюватися по даті початку відкритого показу експоната на виставці, якщо до Установи України заявка на марку надійшла протягом шести місяців із зазначеної дати.

Об'єктом торговельної марки можуть бути, зокрема, слова, букви, цифри, зображення, кольори, комбінація кольорів та інша комбінація таких зображень. Не можуть бути об'єктом торговельної марки в Україні такі позначення, які не можуть бути виражені зображенням – звукові, світлові та запахи.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на торговельну марку є фізичні та юридичні особи. Іноземні особи й особи без громадянства мають рівні з особами України права, передбачені Законом. Законодавство України не пов'язує права на торговельну марку з зайняттям підприємницькою діяльністю. Не існує обмеження і стосовно кількості осіб, які можуть мати права на марку. Суб'єктами права на одну й ту саму торговельну марку можуть бути декілька осіб – фізичних та(або) юридичних.

Право інтелектуальної власності на торговельну марку не виникає на підставі самого лише факту першого його використання, як це має місце, наприклад, для комерційного (фірмового) найменування. Для набуття прав на торговельну марку вона має бути внесена компетентним державним органом до відповідного реєстру, а особа повинна отримати охоронний документ – **свідоцтво**.

Обсяг правової охорони торговельної марки визначається наведеним у свідоцтві зображенням марки і переліком товарів і послуг, внесених до Реєстру. Отже, якщо особа зареєструвала марку для певної групи товарів і послуг, то її виключні права поширюються лише на використання цієї марки щодо зазначених товарів та послуг. Що ж стосується інших груп товарів і послуг, то таке позначення вправі використовувати будь-яка особа.

Свідоцтво на знак для товарів і послуг є правовою основою належності знаку конкретній особі й свідчить про її виняткове право:

– володіти, користуватися й розпоряджатися зареєстрованим знаком на свій розсуд;

– передавати на підставі договору право власності на знак або на підставі ліцензійного договору давати дозвіл (видавати ліцензію) на його використання будь-якій особі;

– забороняти іншим особам використовувати зареєстрований знак без її дозволу, за винятком випадків, якщо використання знаку не визнається згідно з чинним законодавством порушенням прав власника знаку

Майновими правами інтелектуальної власності на торговельну марку відповідно до ст. 495 ЦК України є:

1. право на використання торговельної марки;
2. виключне право дозволяти використання торговельної марки;
3. виключне право перешкоджати неправомірному використанню торговельної марки, в тому числі забороняти таке використання;

4. інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Використанням торговельної марки визнається:

1. нанесення її на будь-який товар, для якого марку зареєстровано, упаковку, в якій міститься такий товар, вивіску, пов'язану з ним, етикетку, нашивку, бирку чи інший прикріплений до товару предмет, зберігання такого товару із зазначеним нанесенням марки з метою пропонування для продажу, пропонування його для продажу, продаж, імпорт (ввезення) та експорт (вивезення);

2. застосування марки під час пропонування та надання будь-якої послуги, для якої знак зареєстровано;

3. застосування марки в діловій документації чи в рекламі та в мережі Інтернет, у тому числі в доменних іменах. Торговельна марка визнається використаною, якщо її застосовано у формі зареєстрованої марки, а також у формі, що відрізняється від зареєстрованої марки лише окремими елементами, якщо це не змінює у цілому відмітності торговельної марки.

Правоволоділець торговельної марки має виключне право

забороняти іншим особам використовувати без його згоди якщо інше не передбачено законодавством:

1. зареєстровану марку стосовно наведених у свідоцтві товарів і послуг;
2. зареєстровану марку стосовно товарів і послуг, споріднених із наведеними у свідоцтві, якщо внаслідок такого використання можна ввести в оману особу, яка виробляє товари чи надає послуги;
3. позначення, схоже із зареєстрованою торговельною маркою, стосовно наведених у свідоцтві товарів і послуг, якщо внаслідок такого використання ці позначення і марку можна сплутати;
4. позначення, схоже із зареєстрованою маркою, стосовно товарів і послуг, споріднених з наведеними у свідоцтві, якщо внаслідок такого використання можна ввести в оману щодо особи, яка виробляє товари чи надає послуги, або ці позначення і марку можна сплутати.

Права володільця торговельної марки забороняти іншим особам використовувати без його згоди марку не поширюються на:

1. здійснення будь-якого права, що виникло до дати подання заявки або, якщо було заявлено пріоритет, до дати пріоритету заявки;
2. використання марки для товару, введеного під цим знаком у цивільний оборот власником свідоцтва чи за його згодою, за умови, що власник свідоцтва не має вагомих підстав забороняти таке використання у зв'язку з подальшим продажем товару, зокрема у разі зміни або погіршення стану товару після введення його в цивільний оборот;
3. використання географічного зазначення походження товару;
4. некомерційне використання марки;
5. усі форми повідомлення новин і коментарів новин;
6. добросовісне застосування ними своїх імен чи адрес.

Право попереднього користувача на торговельну марку є одним із таких виключень із майнових прав володільця торговельної марки. Відповідно до ст. 500 ЦК України будь-яка особа, яка до дати подання заявки на торговельну марку або якщо було заявлено пріоритет до дати пріоритету заявки, в інтересах своєї діяльності добросовісно використала торговельну марку в Україні або здійснила

значну і серйозну підготовку для такого використання, має право на безоплатне продовження такого використання або використання, яке передбачалося зазначеною підготовкою (право попереднього користувача). Право попереднього користувача може передаватися або переходити до іншої особи тільки разом із підприємством чи діловою практикою або з тією частиною підприємства чи ділової практики, в яких було використано торговельну марку або здійснено значну і серйозну підготовку для такого використання.

Майнові права на торговельну марку засвідчуються **свідоцтвом України** і є чинними протягом **десяти років** з дати, наступної за датою подання заявки на торговельну марку в установленому законом порядку, якщо інше не встановлено законом. Однак на відміну від прав на інші об'єкти зазначений строк може бути продовженим щоразу на десять років шляхом подання клопотання про це та сплати встановленого законодавством збору.

Майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку можуть бути припинені з таких підстав:

1. у зв'язку з перетворенням торговельної марки у загальноживане позначення певного виду товарів чи послуг (так, нейлон, целофан, термос, гематоген – це колишні торговельні марки, що втратили розрізняльну здатність; тепер аналогічний процес відбувається стосовно торговельної марки «Ксерокс»);

2. за ініціативою особи, якій вони належать, якщо це не суперечить умовам договору (шляхом подання заяви про це до Установи);

3. у разі несплати збору за продовження строку його дії (по закінченні десяти років);

4. якщо торговельна марка не використовується в Україні повністю або щодо частини зазначених у свідоцтві товарів і послуг протягом трьох років від дати публікації відомостей про видачу свідоцтва або від іншої дати після цієї публікації. У першому і останньому випадках рішення про припинення прав може бути прийнято лише судом.

Якщо у зв'язку з достроковим припиненням чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на торговельну марку завдано збитків особі, якій було надано ліцензію, такі збитки відшкодовуються особою, яка надала зазначений дозвіл, якщо інше не встановлено договором чи законом. Достроково припинені виключні майнові права інтелектуальної власності на торговельну марку за заявою особи, якій ці права належали у момент їх припинення, можуть бути відновлені у порядку, встановленому законом.

Права інтелектуальної власності на торговельну марку можуть бути визнані у судовому порядку **недійсними** повністю або частково у разі:

1. невідповідності зареєстрованої марки умовам надання правової охорони;
2. наявності у свідоцтві елементів зображення марки та переліку товарів і послуг, яких не було у поданій заявці;
3. видачі свідоцтва внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб. Свідоцтво або його частина, визнані недійсними, вважаються такими, що не набрали чинності від дати подання заявки.

Правова охорона добре відомих торговельних марок передбачена ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг». Визнати торговельну марку добре відомою може суд або Апеляційна палата Державного департаменту інтелектуальної власності, рішення якої може бути оскаржене у судовому порядку.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» при визначенні того, чи є марка добре відомою в Україні, можуть розглядатися, зокрема, такі фактори:

- ступінь відомості чи визнання марки у відповідному секторі суспільства;
- тривалість, обсяг та географічний район будь-якого використання марки чи її просування, включаючи рекламування чи обнародування та представлення на ярмарках чи виставках товарів чи послуг, щодо яких марка застосовується;

– тривалість та географічний район будь-яких реєстрацій чи заявок на реєстрацію марки за умови, що вона використовується чи є визнаною;

– свідчення успішного відстоювання прав на марку, зокрема територія, на якій марка визнана добре відомою компетентними органами; цінність, що асоціюється з маркою.

Із дати, на яку за визначенням Апеляційної палати чи суду марка стала добре відомою в Україні, їй надається така сама правова охорона, якби вона була заявлена на реєстрацію в Україні. При цьому вона поширюється також на товари і послуги, що не споріднені з тими, для яких марку визнано добре відомою в Україні, якщо її використання іншою особою стосовно таких товарів і послуг вказуватиме на зв'язок між ними та власником добре відомої марки і його інтересам, ймовірно, буде завдано шкоди таким використанням.

Для вирішення питання відомості марки проводиться опитування, яке має охопити принаймні шість населених пунктів різних географічних регіонів України з кількістю населення не менше 500 тис. Кількість опитуваних повинна відповідати цілям об'єктивності опитування, у зв'язку з чим їх максимальна кількість не обмежується, а мінімальна має бути не менше 500 опитуваних у будь-яких двох населених пунктах і не менше 125 – у кожному іншому населеному пункті.

Апеляційна палата Держдепартаменту визнала добре відомими такі торговельні марки, як: «Миргородська», «Корвалол», «Гетьман», «Yahoo», «5 капель».

Взаємовідносини при використанні знака, свідоцтво на який належить кільком особам, визначаються угодою між ними. У разі відсутності такої угоди кожний володілець свідоцтва може використовувати знак на свій розсуд, але жоден з них не має права давати дозвіл на використання знаку та передавати право на знак іншій особі без згоди інших володільців свідоцтва.

10.4. Право інтелектуальної власності на географічне зазначення

У зв'язку з об'єктивним існуванням географічного об'єкта (країни, населеного пункту, регіону і т. п.) будь-яка особа вправі користуватися ним за умови, що результати її праці (товари чи послуги) пов'язані з цим географічним місцем. Виконання будь-яких формальностей щодо цього права не потрібно, оскільки дане зазначення є об'єктом загального користування, і права на нього не можуть монополювати певній особі.

Однак інколи місце походження товару впливає на вибір споживачів, які надають переваги товару, виготовленому саме на певній території, оскільки його особливі властивості обумовлені, зокрема, природним впливом чи майстерністю осіб, які проживають на цій території. Саме такі географічні зазначення стосовно таких товарів держави намагаються захистити як об'єкти інтелектуальної власності. Так, хоча для українських споживачів такі назви, як шампанське і коньяк асоціюються з видовою назвою товару, світова спільнота сприймає їх і охороняє як географічні зазначення.

Зазначення походження товарів – це позначення на товарах, які походять з певної місцевості.

Для того, щоб назва певної території стосовно певного товару стала об'єктом інтелектуальної власності, необхідно, щоб Державний департамент інтелектуальної власності кваліфікувала її як такий і внесла до відповідного реєстру.

Від географічних зазначень слід відрізнити видову назву товару, тобто застосовувану в назві товару назву географічного місця, в якому спочатку товар цього виду вироблявся, але яка згодом стала загальноновживаною в Україні як позначення певного виду товару безвідносно до конкретного місця його походження (наприклад, швейцарський сир, ковбаса «Одеська» тощо).

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» розрізняють просте зазначення походження товару і кваліфіковане зазначення походження товару.

Просте зазначення походження товару – будь-яке словесне чи зображувальне (графічне) позначення, що прямо чи опосередковано вказує на географічне місце походження товару (наприклад, «Зроблено в Україні», зображення пам'ятника Богдану Хмельницькому для Києва, Ейфелевої вежі для Парижу). Основна функція простого зазначення походження товару – інформативна – визначити географічне місце, де вироблений товар чи надана послуга. Тому його можна використовувати будь-якій особі, якщо це не вводить в оману споживачів щодо дійсного географічного місця походження товару.

Кваліфіковане зазначення походження товару включає до себе назву місця походження товару і географічне зазначення походження товару. Його застосовують для виділення в масі товарів таких, які мають особливі (специфічні) властивості, зумовлені виключно або переважно географічним середовищем даної місцевості, її природними та (або) людськими чинниками

Назва місця походження товару – назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із зазначеного географічного місця та має особливі властивості, виключно або головним чином зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами або поєднанням цих природних умов з характерним для даного географічного місця людським фактором.

Географічне зазначення походження товару – назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із цього географічного місця та має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактору.

Як бачимо, до географічного зазначення походження товару висуваються більш лояльні вимоги, ніж до назви місця походження товару.

З позиції Закону до об'єктів інтелектуальної власності відносять лише кваліфіковане зазначення товару. Термін «географічне зазначення» за змістом відповідає передбаченому Законом поняттю «кваліфіковане зазначення походження товару»

Правову охорону простого зазначення походження товару надають на підставі його використання й не реєструють. У порядку, встановленому згаданим Законом, реєструють тільки кваліфіковане зазначення походження товару.

При зіткненні прав на географічне зазначення і торговельну марку законодавство віддає перевагу першому з указаних. Так, не може бути підставою для відмови у наданні правової охорони заявленій назві місця походження чи заявленому географічному зазначенню походження товару зареєстрована в Україні торговельна марка, що складається тільки з цього позначення або містить у собі заявлене позначення як елемент.

Оскільки географічне зазначення є об'єктивно існуючою реальністю, то, безумовно, право на цей засіб індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг не може належати лише одній особі. Відповідно до ст. 501 ЦК право інтелектуальної власності на географічне зазначення виникає з дати державної реєстрації цього права, якщо інше не встановлено законом. У зв'язку з цим спочатку необхідно кваліфікувати географічне зазначення як об'єкт інтелектуальної власності, внести відомості про це до Державного Реєстру України і тільки потім зацікавленим особам при наявності необхідних умов може бути видане свідоцтво на право використання географічного зазначення.

Отже, існує **два етапи** в одержанні зацікавленими особами прав на географічне зазначення:

1. реєстрація географічного зазначення;
2. надання права на використання зареєстрованого географічного зазначення.

Правова охорона зазначення походження полягає в недопущенні використання неправдивих зазначень походження, тобто таких, що застосовують на товарах, які не походять з місцевості, на яку вказує зазначення походження.

Застосування неправдивих зазначень походження може бути причиною введення в оману споживачів і кваліфікують як недобросовісну конкуренцію.

Процедура набуття прав на географічне зазначення передбачена «Правилами складання, подання та проведення експертизи заявки на реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару та/або права на використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару».

Отже, Закон розрізняє суб'єктів права на реєстрацію і суб'єктів права на його використання.

Так, право на реєстрацію географічного зазначення мають:

- особа чи група осіб, які в заявленому географічному місці виробляють товар, особливі властивості, певні якості, репутація або інші характеристики якого пов'язані з цим географічним місцем;
- асоціації споживачів;
- установи, що мають безпосереднє відношення до вироблення чи вивчення відповідних продуктів, виробів, технологічних процесів або географічних місць.

Право використання зареєстрованого кваліфікованого зазначення походження товару засвідчує **свідоцтво**. Свідоцтво, що посвідчує реєстрацію права на використання кваліфікованого зазначення походження товару, діє протягом 10 років від дати подання заявки. Відповідно до зазначеного Закону строк дії свідоцтва за клопотанням власником свідоцтва може бути продовжений на наступні 10 років.

Право на використання зареєстрованого географічного зазначення мають (за умови його реєстрації) виробники, які в зазначеному в Реєстрі місці виробляють товар, особливі властивості, певні якості чи інші характеристики якого відповідають тим, що внесені до Реєстру.

Для попереджувального маркування назви місця походження товару застосовують обведену овалом аббревіатуру НМП (назва місця походження: **НМП**). Замість цього маркування або разом з ним можна навести текст: «Зареєстрована в Україні назва місця походження товару».

Для попереджувального маркування географічного зазначення походження товару застосовують обведену овалом аббревіатуру ГЗП (географічне зазначення походження: **ГЗП**). Замість цього або

разом з ним можна навести текст: «Зареєстроване в Україні географічне зазначення походження товару».

Національні заявники до заявки на реєстрацію географічного зазначення повинні додати:

1. документ, який підтверджує, що заявник виробляє товар, для якого просить зареєструвати географічне зазначення чи право на його використання;

2. висновок спеціально уповноваженого органу про те, що особливі властивості, певні якості або інші характеристики, зазначені в заявці, об'єктивно зумовлені чи пов'язані з природними умовами та/або людським фактором указанного географічного місця виготовлення товару;

3. висновок спеціально уповноваженого органу щодо меж географічного місця, з яким пов'язані особливі властивості, певні якості або інші характеристики товару.

Іноземні заявники до заявки додають належним чином засвідчені документи, що підтверджують:

1. правову охорону заявленого географічного зазначення у відповідній іноземній державі;

2. право іноземного заявника на використання відповідного географічного зазначення.)

До суб'єктів права інтелектуальної власності на географічне зазначення відносять виробників товарів, асоціації споживачів, інших осіб, визначених законом.

Обидва етапи реєстрації можуть бути здійснені одночасно, якщо заявка на реєстрацію кваліфікованого зазначення походження товару подається особою, яка виробляє товар, для якого заявляється зазначення, заявка вважається одночасно і заявкою на реєстрацію права на використання цього зазначення (п. 1 ст. 10 Закону).

Реєстрація географічного зазначення проводиться шляхом внесення до Реєстру необхідних відомостей про географічне зазначення та/або осіб, що мають право на використання зареєстрованого зазначення походження товару. Ці дані також обов'язково публікуються у бюлетені «Промислова власність».

Заявка на реєстрацію в іноземній державі кваліфікованого зазначення походження товару, пов'язаного з географічним місцем на території України, може бути подана тільки після його реєстрації в Україні (ст. 16 Закону).

Правами інтелектуальної власності на географічне зазначення є:

1. право на визнання позначення товару (послуги) географічним зазначенням;
2. право на використання географічного зазначення;
3. право перешкоджати неправомірному використанню географічного зазначення, у тому числі забороняти таке використання (ст. 503 ЦК).

З урахуванням специфіки географічного зазначення, повноваження користувача зазначеного об'єкта інтелектуальної власності більш обмежені:

1. реєстрація чи надання права користування географічним зазначенням одній особі не позбавляє права інших осіб на реєстрацію їх прав на його використання;

2. особа, що одержала право на користування географічним зазначенням, не може видавати ліцензію на його використання іншим особам;

3. володілець свідоцтва на використання географічного зазначення не може перешкоджати спеціально уповноваженим органам здійснювати контроль за наявністю в товарі особливих властивостей і інших характеристик, на підставі яких зареєстровано географічне зазначення та/або право на його використання.

Обсяг правової охорони географічного зазначення визначається характеристиками товару (послуги) і межами географічного місця його (її) походження, зафіксованими державною реєстрацією права інтелектуальної власності на географічне зазначення.

Потрібно розрізняти строк чинності права на географічне зазначення і права на використання географічного зазначення.

Право інтелектуальної власності на географічне зазначення є чинним з дати, наступної за датою державної реєстрації, і

охороняється безстроково за умови збереження характеристик товару чи послуги, позначених цим зазначенням (ст. 503 ЦК).

Щодо **права на використання** зареєстрованого зазначення походження товару, то воно засвідчується свідоцтвом про реєстрацію права на використання кваліфікованого зазначення походження товару і обмежено у часі строком дії свідоцтва – **десять років** з дати подання заявки. Термін дії свідоцтва може бути продовжений Установою на наступні десять років на підставі заяви, поданої власником свідоцтва, протягом останнього року його дії, за умови надання підтвердження спеціально уповноваженого органу, що власник свідоцтва виробляє товар у зазначеному в Реєстрі географічному місці, а характеристики товару відповідають внесеним до Реєстру характеристикам.

Підстави припинення дії реєстрації географічного зазначення в судовому порядку:

1. втрата характерних для даного географічного місця умов і можливостей виготовлення товару, описаного в Реєстрі;

2. визнання географічного зазначення видовою назвою товару.

Чинність реєстрації кваліфікованого зазначення походження товару, пов'язаного з географічним місцем в іноземній державі, припиняється також у зв'язку з припиненням правової охорони цього зазначення у країні походження.

Підстави припинення права на використання зареєстрованого географічного зазначення:

– втрата товаром особливих властивостей або інших характеристик, описаних у Реєстрі (за рішенням суду);

– ліквідація юридичної особи або смерть фізичної особи, що є власником свідоцтва;

– подання власником свідоцтва заяви до Установи про відмову від права на використання географічного зазначення (право припиняється з дня офіційної публікації відомостей про це);

– несплата збору за продовження строку дії свідоцтва.

Суд може визнати **недійсною** реєстрацію географічного зазначення у випадку його невідповідності умовам надання правової

охорони. Підставою визнання недійсним права на використання кваліфікованого зазначення походження товару та свідоцтва, що його посвідчує, може бути порушення вимог законодавства при їх реєстрації. Визнані недійсними реєстрація географічного зазначення чи свідоцтво на його використання вважаються такими, що не набрали чинності.

РОЗДІЛ 11. НЕТРАДИЦІЙНІ ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

11.1. Поняття та система нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності

Предметом правового регулювання інтелектуальної власності є твори літератури, науки, мистецтва, тощо, об'єкти науково-технічної творчості, комерційні найменування, засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, та інші об'єкти, що являють собою зміст авторського та патентного права.

Однак результати творчої діяльності не вичерпується творами науки, літератури, мистецтва, а також винаходами, корисними моделями і промисловими зразками. Крім таких об'єктів, які охороняються авторським і патентним правом, а також інститутом засобів індивідуалізації учасників цивільного обігу, товарів і послуг, українське законодавство виділяє такі об'єкти інтелектуальної власності, як наукові відкриття, топографії інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин і породи тварин, а також комерційну таємницю. Ці об'єкти входять до інституту охорони так званих «нетрадиційних» об'єктів інтелектуальної власності. Їх правовий режим відрізняється від режиму традиційних об'єктів, що охороняються авторським і патентним правом. Особливі права творців таких результатів часто зводяться до визнання їх особистих немайнових прав на створені об'єкти, а також до матеріального стимулювання їхньої діяльності, оскільки нерідко вони не набувають виключного права на їх використання.

Нетрадиційні об'єкти права інтелектуальної власності – це результати інтелектуальної, творчої діяльності, що використовуються не лише у промисловості, але й в інших сферах людської діяльності.

До них відносяться:

- наукове відкриття;
- компонування інтегральної мікросхеми;
- раціоналізаторська пропозиція;

- сорт рослин, порода тварин;
- комерційна таємниця.

Ознаки нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності:

- кожному нетрадиційному об'єкту притаманний творчий характер, тобто він повинен бути створений в результаті діяльності, завдяки якій створюється матеріальна чи духовна цінність для людини;
- він повинен бути виражений у будь-якій об'єктивній формі;
- має потребу у відповідному правовому регулюванні.

Зазначені вище ознаки притаманні також і традиційним об'єктам права інтелектуальної власності, але через те, що предметом правової охорони нетрадиційного об'єкта можуть виступати властивості, закономірності, явища матеріального світу, різний порядок правової охорони відповідно до об'єкта та потреба кожного нетрадиційного об'єкта в особливому, притаманному лише йому законодавчому регулюванні, дає підставу віднести зазначені вище об'єкти до особливого інституту охорони «нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності».

Охорона прав на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності регламентується Цивільним кодексом України, а на такі нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, як сорти рослин та топографії інтегральних мікросхем спеціальними законами України: «Про охорону прав на сорти рослин», «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем».

Що ж стосується інших нетрадиційних об'єктів інтелектуальної власності (породи тварин, комерційні таємниці, ноу-хау, наукові відкриття, раціоналізаторські пропозиції), на цей час ще неприйняті спеціальні закони щодо їх правової охорони, хоча ряд питань регулюється нормативними актами різної галузевої належності та різної юридичної сили. Слід зазначити, що охоронні документи на нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності, як правило видаються Урядовими органами державного управління до ведення яких віднесені спеціалізовані види діяльності за напрямом яких створюються ці нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності

11.2. Право інтелектуальної власності на наукове відкриття

Наукові відкриття виникають у сфері природничих наук у результаті пізнання матеріального світу. Вони лише розширюють і поглиблюють пізнання матеріального світу, призводять до нового знання про об'єктивну дійсність. У зв'язку з цим особливість наукового відкриття у порівнянні з іншими об'єктами інтелектуальної власності полягає у тому, що, по-перше, закономірності, властивості та явища матеріального світу об'єктивно існують незалежно від наявності чи відсутності знання про них, а об'єктом наукового відкриття стають з моменту виявлення і формулювання їх певною особою, а по-друге, відкриття як об'єкт пізнання є цінним саме по собі, незалежно від можливостей його безпосереднього використання.

Науковим відкриттям є встановлення невідомих раніше, але об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень наукового пізнання (ст. 457 ЦК України).

Об'єктами наукових відкриттів можуть бути:

– **закономірність матеріального світу** – це невідомий раніше, але об'єктивно існуючий зв'язок між явищами або властивостями матеріального світу, встановлення якого вносить докорінні зміни у рівень його пізнання, істотний і стійкий зв'язок між явищами або властивостями матеріального світу;

– **властивість матеріального світу** – це невідома раніше, але об'єктивно існуюча якісна визначеність об'єкта матеріального світу, встановлення якої вносить докорінні зміни у рівень його пізнання;

– **явище матеріального світу** – це невідома раніше, але об'єктивно існуюча форма прояву сутності об'єкта матеріального світу, встановлення якої вносить докорінні зміни у рівень його пізнання.

Отже, об'єкти відкриттів можна умовно розподілити на три об'єкти.

1. Об'єкт закономірності.

2. Об'єкт властивості.

3. Об'єкт, як явища матеріального світу.

Названі об'єкти відкриттів можуть бути визнаними відкриттям лише за умови, що вони не були відомі раніше і виявлені вперше у світі.

До наукового відкриття висувається вимога світової новизни та фундаментальності (внесення докорінних змін у рівень пізнання). Наукове відкриття визнається невідомим раніше, якщо до дати пріоритету сутність наукового відкриття не була опублікована в Україні або за кордоном, або не була доведена іншим офіційним шляхом до відома невизначеного кола осіб.

Пріоритет наукового відкриття встановлюється за датою, коли наукове відкриття було вперше сформульовано або за датою обнародування наукового відкриття, а при неможливості підтвердження вказаних дат – за датою подання заявки на наукове відкриття.

Суб'єкти права на наукове відкриття.

Первинним суб'єктом права інтелектуальної власності на наукове відкриття є його **автор**. Автором наукового відкриття вважається фізична особа, яка шляхом спостереження, дослідження, експерименту чи розмірковування самостійно здійснила наукове відкриття способом, що забезпечує його встановлення; у випадку, коли під час здійснення наукового відкриття згадані вимоги виконували спільно кілька осіб, будь-яке посилення на автора наукового відкриття розглядається як посилення на усіх цих осіб.

Співавтори – це фізичні особи, творчою працею яких встановлено наукове відкриття. Співавторами визнають вчених, один із яких виявив невідоме раніше явище, а інший дав йому наукове обґрунтування. Не визнаються співавторами особи, які не зробили вагомого особистого творчого внеску у встановлення наукового відкриття, що надавали автору наукового відкриття тільки технічну і організаційну допомогу, або сприяли оформленню матеріалів заявки на відкриття.

Спадкоємці – після смерті автора його права на наукове відкриття переходять до його спадкоємців за законом або за заповітом. Спадкоємці стають повноцінними володільцями всіх майнових прав, належних померлому автору відкриття. Вони можуть захищати особисті немайнові права авторів відкриттів.

Наукові установи, якщо відкриття здійснено у зв'язку з виконанням службового завдання, всі авторські права на нього визнають за його конкретним розробником. З метою визнання заслуг наукових установ їм видають свідоцтво, яке засвідчує, що відкриття зроблено в цій установі.

Автор наукового відкриття володіє комплексом особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності.

До особистих немайнових прав автора наукового відкриття належать:

1. право на визнання його творцем (автором) наукового відкриття;
2. право на пріоритет наукового відкриття;
3. право надати науковому відкриттю своє ім'я або спеціальну назву;
4. право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди його честі чи репутації;
5. інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

На відкриття, на відміну від інших об'єктів права інтелектуальної власності, можуть бути надані лише особисті немайнові права, оскільки ці об'єкти мають певну специфіку:

1. автор не створює відкриття, а тільки встановлює невідомі раніше, але об'єктивні закономірності, властивості та явища (створені природою, а не автором);
2. право на відкриття не може бути виключним, оскільки це призведе до надмірно широкої монополії, яка порушить баланс інтересів між автором і суспільством.

Через це наукове відкриття не може бути привласнено особою – автором, а є суспільним надбанням.

Право на наукове відкриття засвідчується **дипломом**.

Диплом на наукове відкриття засвідчує:

- визнання встановлених закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу науковим відкриттям;
- пріоритет наукового відкриття;
- авторство на наукове відкриття (у разі співавторства диплом на наукове відкриття видається кожному із авторів з вказівкою в ньому інших співавторів).

Диплом на наукове відкриття містить назву наукового відкриття, дату пріоритету наукового відкриття, дані щодо автора (співавторів) наукового відкриття, заявника та дату подання заявки на наукове відкриття.

Автор наукового відкриття має право на матеріальну винагороду за наукове відкриття, інші права та пільги, встановлені законодавством України.

Слід зауважити, що на сьогодні не існує спеціального закону, який би визначав порядок видачі дипломів на наукові відкриття.

Зараз в Україні державна експертиза, реєстрація та відповідний правовий захист відкриттів не здійснюється. Існує громадська організація у вигляді Асоціації авторів наукових відкриттів України, яка реєструє заявки, видає дипломи та здійснює публікації у відповідному Реєстрі.

11.3. Право інтелектуальної власності на компонування інтегральної мікросхеми

Компонування (топографія) інтегральної мікросхеми (ІМС) – це зафіксоване на матеріальному носії просторово-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Згідно Закону України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» (1997 р.) **інтегральна мікросхема** –

мікроелектронний виріб кінцевої або проміжної форми, призначений для виконання функцій електронної схеми, елементи і з'єднання якого неподільно сформовані в об'ємі і/або на поверхні матеріалу, що становить основу такого виробу, незалежно від способу його виготовлення.

Будь-який електронний пристрій включає до себе набір мікросхем, що забезпечують обробку інформації. Саме наявність інтегральних мікросхем дозволяє значно зменшувати розмір електронних виробів і підвищувати їх надійність. З метою захисту інтересів розробників інтегральних мікросхем компонування останніх віднесли до об'єктів інтелектуальної власності.

Топографію ІМС не можна розглядати як промисловий зразок, оскільки вона визначає не зовнішній вигляд ІМС, а взаємне розташування окремих елементів та зв'язків між ними. Способи та технології виготовлення ІМС, конструкції кристалів, які є матеріальним носієм топографії, можуть бути визнані винаходом або корисною моделлю, якщо відповідають критеріям патентоздатності, але це буває не завжди: часто не відповідає умові винахідницького рівня

Умова охороноздатності топографії ІМС – **оригінальність**

Компонування інтегральної мікросхеми визнається оригінальним, якщо воно не створене шляхом прямого відтворення (копіювання) іншого компонування інтегральної мікросхеми, має відмінності, що надають йому нові властивості, та не було відомим у галузі мікроелектроніки до дати подання заявки до Державного департаменту інтелектуальної власності або до дати його першого використання. На визнання компонування оригінальним не впливає розкриття інформації про нього автором або особою, яка одержала від автора прямо чи опосередковано таку інформацію, якщо строк від дати розкриття інформації до дати подання до заявки на реєстрацію цього компонування не перевищує двох років.

Потрібно враховувати, що існує презумпція оригінальності компонування інтегральної мікросхеми доти, доки не доведено протилежне. Пояснюється це тим, що реєстрація компонування

інтегральної мікросхеми здійснюється під відповідальність заявника за її охороноздатність без проведення перевірки на наявність оригінальності. Фактично це означає, що свідоцтво на компонування видається на будь-яке компонування за умови належного оформлення необхідних документів та сплати збору.

Для визнання компонування інтегральної мікросхеми об'єктом інтелектуальної власності потрібно подати заявку до Державної служби інтелектуальної власності. Заявка на реєстрацію компонування інтегральної мікросхеми повинна стосуватися тільки одного об'єкта, заповнюється українською мовою і складається з заяви про реєстрацію компонування інтегральної мікросхеми та матеріалів, що ідентифікують інтегральну мікросхему. Так, якщо до дати подання заявки компонування не використовувалося, то в одному примірнику надаються матеріали, що дають вичерпну інформацію щодо об'єкта. Якщо ж компонування уже використовувалося, то разом із заявкою подаються зразки інтегральної мікросхеми, що включають до себе дане компонування, у такому вигляді, в якому його введено в оборот, а заява має містити також відомості про дату, коли об'єкт уперше було використано, а матеріали – його основні технічні характеристики.

Не може бути визнана оригінальною та топографія ІМС, заявка на реєстрацію якої подана пізніше ніж через два роки від дати її першого використання.

Якщо Держдепартамент приймає рішення про реєстрацію заявленого компонування інтегральної мікросхеми, то одночасно з реєстрацією заявленого компонування він здійснює публікацію відомостей про це в офіційному бюлетені «Промислова власність». У місячний строк після реєстрації об'єкта інтелектуальної власності (внесення до Державного реєстру України) Установа видає заявнику свідоцтво про державну реєстрацію топографії інтегральної мікросхеми. Якщо заявка подана кількома заявниками, їм видається одне свідоцтво.

Етапи реєстрації компонування ІМС:

- складання та подання заявки;
- експертиза заявки;

- реєстрація топографії ІМС;
- видача свідоцтва.

Набуття права інтелектуальної власності на топографію (компонування) інтегральної мікросхеми засвідчується **свідоцтвом**. Обсяг правової охорони визначається зображенням топографії (компонування) на матеріальному носіїві.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на компонентування інтегральної мікросхеми є:

- автор;
- інші особи, які набули прав на об'єкт за договором чи законом, зокрема роботодавець, замовник, правонаступник тощо.

Первинним суб'єктом права інтелектуальної власності на компонентування (топографію) інтегральної мікросхеми є автор. Ним може бути фізична особа, творчою працею якої створено об'єкт, який визнано компонентуванням ІМС. Автором можуть бути громадяни України, особи без громадянства та іноземні особи.

Особисті немайнові права інтелектуальної власності на компонентування інтегральної мікросхеми належать автору, є невідчужуваними, охороняються безстроково і включають до себе: право авторства і право на ім'я.

Майновими правами інтелектуальної власності на компонентування інтегральної мікросхеми є:

1. право на використання компонентування інтегральної мікросхеми на свій розсуд, якщо таке використання не порушує прав інших правоволодільців;
2. виключне право дозволяти використання компонентування інтегральної мікросхеми;
3. виключне право перешкоджати неправомірному використанню компонентування інтегральної мікросхеми, в тому числі забороняти таке використання;
4. право передавати на підставі договору виключні майнові права інтелектуальної власності на компонентування інтегральної мікросхеми будь-якій особі, яка стає правонаступником.

Використанням компонентування інтегральної мікросхеми

визнається:

1. копіювання компонування інтегральної мікросхеми;
2. виготовлення інтегральної мікросхеми із застосуванням даної топографії;
3. виготовлення будь-яких виробів, що містять такі інтегральні мікросхеми;
4. ввезення таких інтегральних мікросхем та виробів, що їх містять, на митну територію України;
5. пропонування для продажу, в тому числі через Інтернет, продаж та інше уведення у цивільний оборот або зберігання у зазначених цілях інтегральних мікросхем, виготовлених із застосуванням компонування інтегральної мікросхеми, та будь-яких виробів, що містять такі інтегральні мікросхеми.

Інтегральна мікросхема визнається виготовленою із застосуванням зареєстрованого компонування, якщо при цьому використано всі елементи, які визначають компонування інтегральної мікросхеми оригінальною.

Порушенням прав на компонування інтегральної мікросхеми є посягання на будь-які права, передбачені законом.

Дії, які не визнаються порушенням прав на зареєстроване компонування інтегральної мікросхеми, аналогічні тим, які передбачені стосовно винаходів і корисних моделей. До них, зокрема, відносять використання компонування інтегральної мікросхеми без комерційної мети; з науковою метою або в порядку експерименту; за надзвичайних обставин; а також попереднім користувачем тощо.

Обов'язки правоволодільця компонування інтегральної мікросхеми: щорічно своєчасно сплачувати збір за підтримання чинності свідоцтва та добросовісно користуватися виключним правом, що надається реєстрацією.

У випадку невикористання компонування інтегральної мікросхеми будь-яка особа, яка має бажання і виявляє готовність використовувати компонування, у разі відмови правоволодільця від укладення ліцензійного договору може звернутися до суду із заявою

про надання їй дозволу на використання цього компоновання інтегральної мікросхеми.

Строк чинності виключних майнових прав інтелектуальної власності на компоновання інтегральної мікросхеми спливає через десять років, що відраховуються від дати подання заявки на компоновання інтегральної мікросхеми в установленому законом порядку.

Дострокове припинення чинності майнових прав на компоновання інтегральної мікросхеми можливе:

1. при несплаті збору за підтримання чинності свідоцтва;
2. у випадку відмови від компоновання інтегральної мікросхеми шляхом подання заяви про це до Державного департаменту інтелектуальної власності

Реєстрація компоновання інтегральної мікросхеми може бути визнана у судовому порядку **недійсною** у разі:

- невідповідності компоновання інтегральної мікросхеми умовам охороноздатності;
- порушення порядку реєстрації компоновання інтегральної мікросхеми в іноземних державах: неподання заявки до Державного департаменту інтелектуальної власності і неповідомлення про наміри отримати охорону за межами України;
- реєстрації компоновання інтегральної мікросхеми внаслідок подання заявки з порушенням прав інших осіб.

Інформація про визнання реєстрації компоновання інтегральної мікросхеми недійсною публікується в офіційному бюлетені «Промислова власність». Реєстрація компоновання інтегральної мікросхеми, визнана недійсною, вважається такою, що не набрала чинності від дати реєстрації.

11.4. Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію

Термін «раціоналізаторська» походить від латинського слова ratio – розум. Таким чином, **раціоналізаторська пропозиція** – це

розумна пропозиція, спрямована на удосконалення будь-яких виробничих процесів. Як правило, раціоналізаторська пропозиція стосується виробництва (зокрема удосконалює застосовувану техніку, технологію, матеріали тощо), але вона також може стосуватися й інших видів суспільно корисної діяльності

Відповідно до ч. 1 ст. 481 Цивільного кодексу України **раціоналізаторською пропозицією** є визнана юридичною особою пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності.

На відміну від попереднього законодавства, яке до раціоналізаторських пропозицій відносило лише пропозиції технічного характеру, ЦК розширив сферу застосування раціоналізаторських пропозицій, віднісши до них також організаційні рішення.

Об'єктом раціоналізаторської пропозиції може бути матеріальний **об'єкт** (наприклад, конструктивні рішення виробів, застосування техніки чи складу матеріалів) або **процес** (наприклад, технологічний). При цьому недостатньо лише постановки проблеми, раціоналізаторська пропозиція повинна містити конкретне вирішення завдання і вказівки на те, що і як необхідно зробити, щоб досягти бажаного результату.

Критерії визначення пропозиції раціоналізаторською:

- технічне або організаційне рішення;
- місцева новизна (невідомість на конкретному підприємстві);
- корисність.

Раціоналізаторська пропозиція є новою для підприємства, якому вона подана, якщо згідно з наявними на даному підприємстві джерелами інформації ця або тотожна поданій пропозиція не була відома в мірі, достатній для її практичного використання. Не визнається обставиною, що впливає на новизну раціоналізаторської пропозиції, її використання за ініціативою автора протягом не більше 3 місяців до подання заяви.

Раціоналізаторська пропозиція є корисною для підприємства, якому вона подана, якщо її використання дає змогу підвищити

економічну ефективність або одержати інший позитивний ефект цим підприємством. Не визнаються раціоналізаторськими пропозиції, які знижують надійність та інші показники якості продукції або погіршують умови праці, якість робіт, а також викликають або збільшують рівень забруднення навколишнього природного середовища

Суб'єктами права на раціоналізаторську пропозицію є:

– автор або співавтори (не обов'язково працівники підприємства, якому подається заявка);

– юридична особа, якій ця пропозиція подана та яка її визнала.

Право інтелектуальної власності на раціоналізаторську пропозицію її автор передає підприємству за договором та за винагороду.

Автором раціоналізаторської пропозиції визнається фізична особа (людина), творчою працею якої її було створено причому незалежно від того, де вона працює. Не може бути автором раціоналізаторської пропозиції юридична особа.

Раціоналізаторську пропозицію може бути подано як працівником юридичної особи, так і будь-якою іншою фізичною особою. Якщо є кілька співавторів, то між ними повинен укладатися договір про користування правами на раціоналізаторську пропозицію.

Не визнаються авторами фізичні особи, які не внесли особистого творчого вкладу в створення раціоналізаторської пропозиції, а надали автору тільки технічну, організаційну чи матеріальну допомогу або сприяли оформленню прав на раціоналізаторську пропозицію та її використання.

Авторство та право власності на раціоналізаторську пропозицію засвідчується **свідоцтвом**.

Порядок видачі свідоцтва на раціоналізаторську пропозицію.

Підприємство (організація, установа), яке прийняло до розгляду заяву на раціоналізаторську пропозицію, повинно її зареєструвати і протягом місяця з дати реєстрації прийняти щодо неї рішення. За результатами розгляду заяви може бути прийнято одне з таких рішень:

1. визнати пропозицію раціоналізаторською і прийняти до використання;
2. провести дослідну перевірку пропозиції ;
3. пропозицію відхилити (належним чином обґрунтувавши причину).

Якщо буде прийнято рішення про визнання пропозиції раціоналізаторською, то автору (співавторам) має бути протягом 1 місяця після ухвалення видано **свідоцтво** (свідоцтва) на раціоналізаторську пропозицію, підписане керівником підприємства й затверджене печаткою. Цей документ підтверджує визнання пропозиції раціоналізаторською, дату її подання, авторство і являє собою лист з відомостями про раціоналізаторську пропозицію.

Свідоцтво на раціоналізаторську пропозицію містить: 1) назву юридичної особи, що видає свідоцтво; 2) назву раціоналізаторської пропозиції; 3) прізвище автора (чи співавторів); 3) дату подання пропозиції; 4) дату визнання пропозиції раціоналізаторською; 5) номер, за яким вона зареєстрована у журналі реєстрації раціоналізаторських пропозицій; 6) підпис керівника юридичної особи із зазначенням його прізвища та ініціалів, що скріплюється печаткою.

У разі, коли свідоцтво загублене, на прохання автора (співавторів) юридична особа видає дублікат.

Обсяг правової охорони раціоналізаторської пропозиції визначається її описом, а також кресленнями, якщо вони подані.

Автору раціоналізаторської пропозиції належать особисті немайнові та майнові права.

До особистих немайнових прав автора раціоналізаторської пропозиції належать:

- право авторства;
- право на ім'я;
- право на назву раціоналізаторської пропозиції;
- право на пріоритет.

Майнові права зводяться до:

- права автора на добросовісне заохочення від юридичної особи, якій ця пропозиція подана;
- права на винагороду.

Зокрема, винагорода автору виплачується за домовленістю сторін з урахуванням обсягу використання раціоналізаторської пропозиції протягом 2 років від дати початку її використання на підприємстві, яке видало автору свідоцтво на цю раціоналізаторську пропозицію.

Розмір винагороди визначається умовами договору між автором і підприємством і не може бути менше:

- 10 відсотків доходу, одержуваного щорічно підприємством від використання раціоналізаторської пропозиції;
- 2 відсотків від частки собівартості продукції (робіт і послуг), що припадає на раціоналізаторську пропозицію, корисний ефект від якої не впливає на одержання доходу.

Винагорода сплачується автору відповідно до договору, але не пізніше 3 місяців після закінчення кожного року використання раціоналізаторської пропозиції.

Юридична особа, яка визнала пропозицію раціоналізаторською, має право на використання цієї пропозиції у будь-якому обсязі.

11.5. Право інтелектуальної власності на селекційні досягнення

Селекція - це виведення нових або поліпшення існуючих порід свійських тварин та видів рослин штучним відбором і схрещенням.

Сучасна селекція представлена трьома основними напрямками – селекція рослин, селекція тварин та селекція мікроорганізмів. Штами мікроорганізмів є об'єктами винаходу та охороняються нормами патентного права. Сорти рослин і породи тварин є об'єктами самостійного інституту права інтелектуальної власності.

Селекційне досягнення – це виведення людиною нових або поліпшення тих, що вже існують, порід тварин і сортів рослин.

Об'єктами права інтелектуальної власності на селекційні досягнення є: сорт рослин і порода тварин.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» **сорт рослин** - окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) незалежно від того, чи задовольняє вона умови виникнення правової охорони.

Порода тварин - цілісна численна група тварин загального походження, що створена людиною та має генеалогічну структуру і властивості, які дають змогу відрізнити її від інших тварин цього самого виду, і є кількісно достатньою для розмноження як однієї породи.

Правове регулювання селекційних досягнень в сфері тваринництва та рослинництва здійснюється нормами Міжнародної Конвенції по охороні нових сортів рослин, Цивільного Кодексу України, Законом України «Про охорону прав на сорти рослин», Законом України «Про племінну справу у тваринництві».

Селекційним досягненням у рослинництві визнається сорт, що має одну або декілька господарських ознак, які відрізняють його від існуючих сортів рослин.

Селекційним досягненням у тваринництві є створена у результаті цілеспрямованої творчої діяльності група племінних тварин (порода, порідний тип, лінія, родина тощо), яка має нові високі генетичні ознаки та стійко передає їх потомкам.

Критерії охороноздатності сорту рослин, породи тварин такі:

1. придатність для правової охорони;
2. задоволення потреб суспільства;
3. безпека для рослинного і тваринного світу й довкілля.

Критеріями для набуття прав інтелектуальної власності на сорт рослин є: новизна, відмінність, однорідність та стабільність сорту.

Сорт вважається **новим**, якщо до дати, на яку заявка вважається поданою, селекціонер чи інша особа за його дозволом не продавали чи будь-яким іншим способом не передавали матеріал сорту для

комерційного використання: на території України – за рік до цієї дати, а на території іншої держави – щодо деревних та чагарникових культур і винограду за шість років і щодо рослин інших видів за чотири роки до цієї дати.

Сорт відповідає умові **відмінності**, якщо за проявом його ознак він чітко відрізняється від будь-якого іншого сорту, загальновідомого до дати, на яку заявка вважається поданою.

Сорт, що протиставляється заявленому, вважається загальновідомим, якщо: а) він поширений на певній території у будь-якій державі; б) відомості про прояви його ознак стали загальнодоступними у світі, зокрема шляхом їх опису у будь-якій публікації; в) він представлений зразком у загальнодоступній колекції; г) йому надана правова охорона і/або він внесений до офіційного реєстру сортів у будь-якій державі, при цьому він вважається загальновідомим від дати подання заявки на надання права чи внесення до реєстру.

Сорт вважається **однорідним**, якщо з урахуванням особливостей його розмноження всі рослини цього сорту залишаються достатньо схожими (однорідними) за своїми основними ознаками, зазначеними в описі сорту.

Сорт вважається **стабільним**, якщо його основні ознаки, вказані в описі сорту, залишаються незмінними після неодноразового розмноження чи, у разі особливого циклу розмноження, у кінці кожного такого циклу.

Об'єктами племінної справи у тваринництві є велика рогата худоба, свині, вівці, кози, коні, птиця, риба, бджоли, шовкопряди, хутрові звірі та кролі, яких розводять з метою одержання від них певної продукції.

Охоронним документом, що закріплює права на сорти рослин і породи тварин, є **патент**. Строк дії такого патенту становить 30 років для сортів рослин (35 років для дерев та винограду) та порід тварин.

Обсяг правової охорони сорту, породи, на який видано патент, визначається сукупністю ознак, викладених в описі сорту, породи,

занесеному до Державного реєстру права інтелектуальної власності на сорти рослин, породи тварин.

Суб'єктами права інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин є:

– автор сорту рослин, породи тварин – особа, творчою працею якої створено цей сорт чи породу;

– інші особи, які набули майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин за договором чи за законом:

– володілець патенту – особа, якій належить впродовж визначеного законом строку засвідчені патентом майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин;

– власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту – особа, якій належить впродовж визначеного законом строку засвідчене свідоцтвом про державну реєстрацію сорту майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту;

– ліцензіат;

– спадкоємець або інший правонаступник;

– попередній користувач – особа, яка має право на безоплатне користування сортом рослини чи породою тварини, завдяки тому що зробила ефективну підготовку для їх використання до дати подання заявки власником патенту.

На рівні з громадянами України мають права іноземні громадяни та особи без громадянства.

Права інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин в Україні становлять:

1. особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породи тварин, засвідчені державною реєстрацією. Набувають чинності від дати державної реєстрації сорту рослини чи породи тварини:

а) право авторства на сорт рослин або породи тварин.

Право авторства не відчужується і не передається; діє безстроково.

б) право пропонувати назву сорту, породи і включати до назви своє ім'я;

в) право перешкоджати іншим особам привласнювати та спотворювати авторство;

г) право вимагати не розголошувати ім'я автора і не зазначати його в публікаціях;

д) право вимагати зазначення імені під час використання сорту, породи, якщо це практично можливо.

Автором може бути визнана тільки фізична особа, яка внесла особистий творчий внесок у створення сорту або породи.

Особа, яка надала технічну, матеріальну чи організаційну допомогу при створенні цих об'єктів, не може бути визнана автором.

За своєю вимогою автор має право одержати **свідцтво про авторство** на сорт рослин, породу тварин.

2. майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, породи тварин, засвідчене державною реєстрацією. Виникає з дати державної реєстрації сорту чи породи. Діє безстроково за умови підтримання чинності цього права відповідно до закону.

Право на поширення сорту чи породи має будь-яка особа, якщо на сорт чи породу не розповсюджується виключне право власника, та за умови підтримування цього права.

Критерії заборони поширення порід законодавством не визначені.

3. майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин, засвідчені патентом. Є чинними з дати, наступної за датою їх державної реєстрації:

а) право на використання сорту рослин, породи тварин (виробництво або відтворення з метою розмноження; доведення до кондиції з метою розмноження; пропонування до продажу; продаж або інший комерційний обіг; вивезення за межі митної території країни; ввезення на митну територію країни; зберігання для будь-якої із зазначених цілей);

б) виключне право дозволяти чи забороняти використання сорту рослин, породи тварин; Виключне право на дозвіл чи заборону

використання сорту, породи полягає в тому, що ніхто без дозволу володільця патенту не може здійснювати такі дії : а) виробництво або відтворення (з метою розмноження); б) доведення до кондиції з метою розмноження; в) пропонування до продажу; г) продаж або інший комерційний обіг; д) вивезення за межі митної території України; е) ввезення на митну територію України; є) зберігання для будь-якої із указаних вище цілей;

в) виключне право перешкоджати неправомірному використанню сорту рослин, породи тварин, зокрема й забороняти таке використання;

г) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Таким чином, виходячи з різнобарв'я прав на сорт рослин, породи тварин для підтвердження наявності того чи іншого права може бути видано такі документи:

1. свідоцтво про авторство на сорт, породу – охоронний документ, що засвідчує особисте немайнове право авторства на сорт, породу;

2. патент – охоронний документ, що засвідчує пріоритет і майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин;

3. свідоцтво про державну реєстрацію сорту рослин, породи тварин – охоронний документ, що засвідчує майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, породи тварин.

Майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин належать володільцю **патенту**, якщо інше не встановлено договором чи законом.

Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин спливає через 30 років, а щодо дерев та винограду — через 35 років з 1 січня року, наступного за роком державної реєстрації прав. Цей строк може бути достроково припинений, але не може бути продовжений.

Дострокове припинення дії охоронного документа (патенту) на сорти рослин та породи тварин може відбуватись з таких причин:

- у разі несплати щорічного збору за підтримування чинності майнових прав;
- за рішенням центрального органу виконавчої влади з питань сільського господарства і продовольства у випадках, встановлених законом;
- у разі відмови власника сорту чи породи від своїх прав.

Набуття прав на сорт, породу в Україні здійснюється шляхом подання заявки до урядового органу державного управління, що діє у складі центрального органу виконавчої влади з питань сільського господарства і продовольства, експертизи заявки та державної реєстрації прав.

Державна реєстрація майнових прав інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин здійснюється на підставі рішення про державну реєстрацію прав на сорт, породу шляхом внесення відомостей до Державного реєстру прав інтелектуальної власності на сорти рослин, породи тварин.

Тимчасова правова охорона надається сорту, породи після того, як особа подала заявку на сорт рослин, породу тварин і відомості про ці об'єкти були внесені до відповідних Державних реєстрів. Вона полягає в тому, що заявник після отримання патенту має право на одержання компенсації за завдані йому після публікації відомостей про заявку збитки від особи, яку заявник повідомив про те, що відомості про заявку внесені до Державного реєстру заявок на сорти рослин, породи тварин.

Автор інтелектуальної власності на сорт рослин, породу тварин, який не є патентоволодільцем, має протягом строку чинності патенту право на одержання винагороди від патентоволодільца за використання селекційного досягнення. Умови виплати винагороди авторів визначаються договором, що укладається між ним і патентоволодільцем. Розмір винагороди не повинен становити менше ніж 2% від сум щорічних надходжень, які одержує патентоволоділець за використання селекційного досягнення, включаючи надходження від продажу ліцензій.

11.6. Право інтелектуальної власності на комерційну таємницю

Комерційна таємниця - відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, окрім тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Згідно Цивільного Кодексу України (ч.1 ст. 505):

комерційна таємниця – це інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію (ч.1 ст. 505 ЦК).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію», інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Об'єктом інтелектуальної власності на комерційну таємницю є **інформація**, яка є результатом інтелектуальної діяльності та має свої характерні особливості:

- є нематеріальною (але розповсюдження і зберігання здійснюється за допомогою матеріальних носіїв);
- має фактичну монополію конкретної особи на певну сукупність знань;
- невідома третім особам;
- закріплює виключне суб'єктивне право на цю інформацію;
- строк охорони комерційної таємниці є необмеженим;
- не потребує державної реєстрації, офіційного визнання, тощо.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за

винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної інформації (ч. 2 ст. 505 ЦК України).

Правове регулювання комерційної таємниці: забезпечується нормами Цивільного, Кримінального, Господарського кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, підзаконними нормативно-правовими актами та відповідними законами. Закони України: «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р.; «Про інвестиційну інформацію» від 8 вересня 1991 р.; «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р.; «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. Постанова КМ України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 9 серпня 1993 р. № 611.

У понятті комерційної таємниці поєднують умовно:

- ділову інформацію;
- службову таємницю;
- торговельний секрет (Trade secrets);
- нерозкрити інформацію
- ноу-хау (від англ. know-how «знати як»);
- конфіденційну інформацію.

Всі ці поняття дуже близькі, але не є синонімами і мають своє застосування, хоча більшість з них з'явилась в Україні із розвитком ринкових відносин та конкуренції підприємств.

У Законі України «Про інформацію» зазначено, що конфіденційна інформація – це відомості, що належать окремим фізичним або юридичним особам, які їх використовують або розпоряджують ними, зокрема розповсюджується за своїм бажанням та у відповідності з умовами, які визначають самі.

Комерційна таємниця як об'єкт інтелектуальної власності не вимагає офіційного визнання її охороноздатності, державної реєстрації, виконання будь-яких формальностей та сплати державних зборів.

Факт виникнення права інтелектуальної власності на комерційну таємницю пов'язується не з державною реєстрацією цього права, а з

визнанням інформації такою, що наділена певними якостями (властивостями) та вчиненням її власником певних заходів для охорони цієї інформації.

Майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визнала інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором.

Майновими правами інтелектуальної власності на комерційну таємницю є:

- право на використання комерційної таємниці;
- виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;
- виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;
- інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом, а саме Цивільним кодексом України.

Обов'язки працівника щодо збереження комерційної таємниці оговорюють у трудовому договорі. Існує практика підписання робітником договору про нерозголошення: зобов'язання не розголошувати комерційну таємницю.

Термін чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці.

Суб'єктами права на комерційну таємницю є:

1. суб'єкт підприємницької діяльності;
2. персонал, працівники суб'єкта підприємницької діяльності;
3. службові особи державних організацій і органів, що проводять перевірку підприємства.

Суб'єктом підприємницької діяльності — власником відомостей, що складають комерційну таємницю, — є як юридичні особи, так і фізичні особи — підприємці. Організаційна форма і форма власності не мають значення для віднесення суб'єкта права до категорії підприємців. Головне, щоб діяльність здійснювана такою особою була спрямована на одержання прибутку, носила комерційний

характер і це було зафіксовано в установчих документах (якщо наявність таких є обов'язковою умовою здійснення підприємницької діяльності). Склад і обсяг відомостей, що складають комерційну таємницю, порядок роботи з ними і їхнього захисту визначається підприємцем самостійно.

Працівники мають право користуватися відомостями, що складають комерційну таємницю, для виконання своїх трудових обов'язків. Ступінь доступу кожного з працівників до такої інформації визначається підприємцем самостійно, а умови користування - документами, затвердженими підприємцем, і трудовим договором.

Службовці державних організацій і органів, що проводять перевірки підприємця, одержують доступ до комерційної таємниці на підставі відповідних актів державних органів і організацій у рамках адміністративних правовідносин. Обсяг їхнього доступу до такої інформації обмежується напрямком перевірки.

Законодавством України встановлені два обмеження, які стосуються відомостей, що відносяться до комерційної таємниці.

По-перше, відомостями, що складають комерційну таємницю, не можуть бути відомості, що складають державну таємницю.

По-друге, Кабінетом Міністрів України затверджений перелік відомостей, що не складають комерційну таємницю. Ці відомості використовуються при здійсненні перевірок контролюючими органами, аудиторами для проведення аудита, при здачі звітності в різні фонди.

До них відносяться:

- статутні документи, що дозволяють займатися підприємницькою або господарською діяльністю і її окремими видами;
- інформація з усіх установлених форм державної звітності;
- дані, необхідні для перевірки вирахування і сплати податків і інших обов'язкових платежів;

- відомості про чисельність і склад працівників, їхню заробітну плату в цілому за професіями і посадами, інформацію про наявність вільних місць;
- документи про сплату податків та інших обов'язкових платежів;
- інформація про забруднення навколишнього природного середовища, недотримання безпечних умов праці, реалізацію продукції, що заподіює шкоду здоров'ю, інші порушення законодавства України і розміри заподіяних при цьому збитків;
- документи про платоспроможність;
- відомості про участь посадових осіб підприємства в кооперативах, малих підприємствах, союзах, об'єднаннях і інших організаціях, що займаються підприємницькою діяльністю;
- відомості, що відповідно до діючого законодавства підлягають розголошенню.

Комерційна таємниця не збігається з іншими видами інформації з обмеженим доступом, які не є результатом інтелектуальної діяльності і не можуть бути віднесені до об'єктів права інтелектуальної власності. Так, терміном «комерційна таємниця» не охоплюються відомості, що складають банківську таємницю, страхову таємницю. Зазначені відомості складають самостійні групи конфіденційної інформації із своїм відмінним від «комерційної таємниці» правовим регулюванням.

11.7. Захист прав на комерційну таємницю

Особливістю комерційної таємниці є відсутність прямої правової охорони.

Об'єктом правової охорони комерційної таємниці є відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці.

Правова охорона комерційної таємниці здійснюється сьогодні відповідно до ст. 507 Цивільного кодексу України. Законодавством не передбачено видачу будь-якого охоронного документа на цей нетрадиційний об'єкт інтелектуальної власності та його реєстрацію внаслідок конфіденційності такої інформації. Тому виявити неправомірне використання такої інформації майже неможливо, встановити порушення та порушника дуже складно.

Основний спосіб охорони комерційної таємниці – це застосування заходів, що гарантують збереження її конфіденційності, в тому числі серед співробітників комерційних структур, а також їх ділових партнерів у бізнесі. Умови конфіденційності, зокрема, можуть охоронятися договором.

Органи державної влади зобов'язані охороняти від недобросовісного комерційного використання інформацію, що є комерційною таємницею, створення якої потребує значних зусиль і яка надана їм з метою отримання встановленого законом дозволу на діяльність, пов'язану з фармацевтичними, сільськогосподарськими, хімічними продуктами, що містять нові хімічні сполуки. Ця інформація охороняється органами державної влади також від розголошення, крім випадків, коли розголошення необхідне для забезпечення захисту населення або не вжито заходів щодо її охорони від недобросовісного комерційного використання. Органи державної влади зобов'язані охороняти комерційну таємницю також в інших випадках, передбачених законом (ст. 507 ЦК).

Охорона комерційної таємниці здійснюється, доки існує сукупність ознак, необхідних для визначення відомостей як таких, що становлять комерційну таємницю (тобто до моменту, коли інформація, яка становить комерційну таємницю, стала відомою невизначеному колу сторонніх осіб або навіть одній такій особі).

Порушенням права на комерційну таємницю є заволодіння відомостями, що становлять комерційну таємницю, за допомогою незаконних методів.

Неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, що суперечать правилам, торговим та іншим

чесним звичаям у господарській діяльності, є недобросовісною конкуренцією.

Згідно із **Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції»** розголошення комерційної таємниці — це ознайомлення іншої особи без згоди особи, уповноваженої на це, з відомостями, що відповідно до діючого законодавства, складають комерційну таємницю, особою, якій ці відомості були довірені у встановленому порядку або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, у випадку якщо це заподіяло або могло заподіяти шкоду суб'єктові, що господарює (підприємцеві).

У Законі України «Про підприємства в Україні» встановлені дві форми розголошення відомостей, що складають комерційну таємницю: передача і витік відомостей, що складають комерційну таємницю. З юридичної точки зору зазначені форми являють собою самостійні склади правопорушень.

Передача відомостей, що складають комерційну таємницю — це незаконне ознайомлення третіх осіб із відомостями, віднесеними суб'єктом підприємницької діяльності до комерційної таємниці, особою, якій такі відомості відомі у зв'язку з виконанням своїх трудових обов'язків або яка має доступ до них у зв'язку з виконанням посадових обов'язків.

Під витіком відомостей, що складають комерційну таємницю, розуміються навмисні або ненавмисні дії осіб, що мають доступ до комерційної таємниці, що сприяють ознайомленню з такими відомостями третіх осіб.

Способи розголошення відомостей, що складають комерційну таємницю, можуть бути різними: передача інформації конкурентам підприємця; ознайомлення з комерційною таємницею службових осіб державних організацій і органів без належних на те прав і підстав як з боку розголошувача, так і з боку державного службовця, розголошення відомостей, що складають комерційну таємницю, через засоби масової інформації; використання в особистих цілях — передача родичам, знайомим для заняття власною підприємницькою діяльністю.

Вчинення таких дій тягне за собою відповідальність, відповідно до Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції».

Для захисту своїх прав володілець комерційної таємниці може застосувати:

- самозахист порушених прав – самостійна нейтралізація та виведення з ладу технічних засобів, що незаконно встановлені, дезінформація осіб, які незаконно одержали секретну інформацію;

- адміністративно-правовий захист права – у випадках, передбачених законом. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» передбачає звернення до Антимонопольного комітету;

- цивільно-правовий захист прав передбачає звернення з позовом про порушення прав до суду. Захист прав на комерційну таємницю можливий судом, відповідно до ст. 16 Цивільного Кодексу України, шляхом: визнання прав на комерційну таємницю; припинення дій, що порушують право на комерційну таємницю; компенсації моральної шкоди; стягнення з особи, яка порушила право, завданих збитків, включаючи неодержані доходи;

- кримінально-правовий захист, якщо збирання секретних відомостей здійснено шляхом погроз, підкупу, викрадення документів тощо, а також розголошення чи використання цих відомостей з корисливою метою і з завданням великої шкоди

11.8. Правова охорона «ноу-хау»

Законодавства розвинених країн світу визначають організаційну і комерційну інформацію, що складає таємницю виробництва, як «ноу-хау» (від англ. know how – «знаю як»). Термін «ноу-хау» вперше був використаний у 1916 р. в Сполучених Штатах Америки в одній із судових справ у значенні «уміння або майстерність що-небудь зробити з мінімальними зусиллями».

В Україні термін «ноу-хау» вживається у Законах України «Про іноземні інвестиції», «Про інвестиційну діяльність», у міжнародних

торгових договорах між Україною і США, Україною та ЄС, конвенціях про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна тощо.

«**Ноу-хау**» - знання і досвід науково-технічного, виробничого, управлінського, комерційного, фінансового й іншого характеру, які використовуються в процесі науково-дослідних розробок, виробництва, реалізації й використання конкурентоздатної продукції, але ще не стали загальним надбанням (не захищені охоронними документами).

Характерні риси "ноу-хау":

- науково-технічна й економічна цінність;
- практичне використання;
- відсутність прямого захисту як об'єкта промислової власності;
- повна чи часткова конфіденційність.

У залежності від призначення ноу-хау поділяють на декілька видів: науково-технічні, конструкторські, технологічні, виробничі, комерційні, управлінські, фінансові та інші, що знаходять своє практичне використання у виробництві та професійній праці.

Об'єктами правової охорони ноу-хау можуть бути:

- матеріальні носії інформації про ноу-хау – документація (креслення, схеми, керівництво, інструкції, специфікації, результати дослідів і їх протоколи, формули, рецепти тощо);
- матеріальні продукти, виготовлені відповідно до конкретного ноу-хау;
- безпосередній досвід спеціалістів, які володіють ним і здатні його використати у певній галузі.

Отже, залежно від обставин, ноу-хау може включати:

- вироби, зразки, машини, апарати, комплектуючі або запасні частини, інструменти тощо;
- формули, розрахунки, плани, креслення, незапатентовані винаходи та інше;
- інструкції, опис, припис, вимогу, дані, проекти, методи і методики.

Тому, об'єкти майнових прав на ноу-хау можуть бути подібними як до об'єктів авторського права, так і до об'єктів патентного права.

До ноу-хау не можуть бути віднесені «торговельні секрети», що стосуються собівартості довільних товарів, плато- або кредитоспроможності підприємств, даних поточного бухгалтерського обліку, умов конкретних торговельних угод, змісту реклами до її обнародування тощо.

Ноу-хау передається, як правило, на підставі ліцензійної угоди та включає участь особи, що надає ліцензію, до запуску технології, навчання персоналу та освоєння виробництва.

З етичних міркувань до ноу-хау не можуть бути віднесені:

1. інформація про правила використання товарів споживачами;
2. інформація про небезпечні для людей і (або) навколишнього природного середовища властивості яких-небудь товарів;
3. інформація про застережні заходи безпеки, яких мають дотримуватись під час транспортування або збереженні (і тим більше при споживанні) товарів і під час знешкодження або утилізації відходів їх споживання.

Охорона "ноу-хау" на відміну від патентного права не має прямого правового захисту. Вона не пов'язана з реєстрацією та формальною процедурою видачі охоронного документа і здійснюється, як правило, на договірній основі шляхом низки заходів, спрямованих на збереження конфіденційності інформації (в тому числі шляхом укладення угод про нерозголошення і з суб'єктами, що мають доступ до цієї інформації). На відміну від інших об'єктів інтелектуальної власності, відповідальність за порушення секретів виробництва впливає не з факту копіювання чи використання певної інформації, а насамперед з огляду на використання незаконних методів їх отримання.

Перевагами секретів виробництва та комерційних таємниць порівняно з об'єктами патентного права з точки зору охорони є необмежений термін дії.

Недоліками є:

- значні ризики випадкового чи ненавмисного розкриття секретної інформації, її незалежного перевідкриття, в результаті чого секрети виробництва перестають існувати;
- охорона секретів виробництва не надає їх власникам виключних прав на використання відповідної інформації (інші особи можуть використати цю інформацію, якщо вони здобули її законно, наприклад шляхом проведення самостійних досліджень);
- обмежені можливості захисту та значно нижча ймовірність отримання компенсації у випадку їх порушення.

11.9. Передача ноу-хау

Ноу-хау – це технічна, організаційна або комерційна інформація, що має дійсну або потенційну комерційну цінність унаслідок невідомості її третім особам, до якої немає вільного доступу на законній підставі; власник інформації вживає необхідні заходи щодо охорони її конфіденційності.

Ноу-хау, як і охоронювані об'єкти інтелектуальної власності, може бути предметом ліцензійного договору, який складається зазвичай за принципом ліцензійного.

Ноу-хау може передаватися в матеріальній (речовій) формі: у вигляді документів, фотокарток, мікрофільмів тощо. У такій формі можна передавати архітектурні плани споруд, діаграми, схеми розташування обладнання, креслення машин і апаратів, характеристики сировини й матеріалів, інструкції технічному персоналу й спеціалістам тощо. Ноу-хау в матеріальній формі ще називається технічною інформацією або технічними даними.

Ноу-хау може передаватися також і у нематеріальній формі (наприклад, у вигляді пояснення процесів особою, що передає ноу-хау, особі-співробітнику одержувача ноу-хау). Таку форму ноу-хау іноді називають технічними послугами, технічною допомогою або управлінськими послугами.

Основною відмінністю процесу передачі ноу-хау є великий ризик, пов'язаний з розкриттям конфіденційної суті ноу-хау до укладання договору, а також несанкціонована передача ноу-хау його одержувачем третім особам після укладання договору.

На відміну від охоронюваних об'єктів інтелектуальної власності ноу-хау в більшості держав не має прямого правового захисту. Проте для його охорони можна використати інші закони, наприклад, про захист від недобросовісної конкуренції.

11.10. Недобросовісна конкуренція

Конкуренція — це змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття, завдяки власним досягненням, переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку

Конкуренція – це основа ринкової економіки, потужний стимул економічного росту, поліпшення якості продукції, прискорення науково-технічного прогресу та зниження витрат виробництва і цін.

Одним з пріоритетних напрямків роботи щодо провадження економічної політики в державі є ефективна та безкомпромісна боротьба з недобросовісною конкуренцією і порушеннями в сфері інтелектуальної власності.

Недобросовісна конкуренція – це будь-яка протиправна діяльність суб'єктів господарювання, яка суперечить загальноприйнятим правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. А саме: недобросовісна реєстрація об'єктів, використання чужих позначень, етикеток, упаковок - торговельних марок, промислових зразків, комерційних найменувань та ін. Іншими словами, нечесне ведення підприємницької діяльності суб'єктами господарювання, створення ними певних перешкод в момент конкуренції, в результаті чого вони отримують неправомірні переваги, і називається недобросовісною конкуренцією.

Недобросовісна конкуренція у вигляді порушень в сфері інтелектуальної власності має місце в країнах із розвинутою ринковою економікою.

Поширеність недобросовісної конкуренції у сфері інтелектуальної власності обумовлена кількома чинниками.

По-перше, не всі суб'єкти господарювання піклуються про створення чесної репутації, оскільки вони не планують своє існування протягом тривалого часу, а після вчинення недобросовісних дій припиняють свою діяльність.

По-друге, споживачі не мають достатньої інформації про товари навіть після їхньої купівлі і використання. Наприклад, для споживача може виявитися важким або неможливим оцінити якість того чи іншого товару, а також визначити, чи дійсно товар виготовлений відомим виробником, а не імітатором, що намагається скористатися репутацією широко відомого виробу.

По-третє, споживачі іноді не мають можливості довідатися про ціну і якість, запропоновані різними конкурентами.

Державний контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень здійснюються органами Антимонопольного комітету України.

У нашій державі відносини, пов'язані із захистом від недобросовісної конкуренції, регулюють Законами України «Про обмеження монополізму і припинення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» від 18.02.1992 і «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996, згідно з якими недобросовісною конкуренцією вважають:

1. неправомірне використання ділової репутації господарюючого суб'єкта (неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів, пакування; неправомірне використання товару іншого виробника; копіювання зовнішнього вигляду виробу; порівняльна реклама);

2. створення суб'єктом господарювання перешкод у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції

(дискредитація господарюючої особи; купівля-продаж товарів, виконання робіт, надання послуг із примусовим асортиментом; схилення до бойкоту господарюючої особи; схилення постачальника до дискредитації покупця (замовника); схилення господарюючої особи до розірвання договору з конкурентом; підкуп працівника постачальника; підкуп працівника покупця (замовника); досягнення неправомірних переваг у конкуренції);

3. неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці.

Вчинення зазначених дій тягне за собою накладання штрафів, а також адміністративну, цивільну й кримінальну відповідальність.

Вчинення господарюючими суб'єктами - юридичними особами та їх об'єднаннями таких дій, як недобросовісна конкуренція тягне за собою накладання на них штрафів у розмірі до 3% виручки від реалізації товарів, виконання робіт, надання послуг господарюючого суб'єкта за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф. Якщо обчислення виручки неможливе або вона відсутня, то штраф накладається у розмірі до 5 000 (п'яти тисяч) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення таких дій, як недобросовісна конкуренція юридичними особами, їх об'єднаннями та об'єднаннями громадян, що не є господарюючими суб'єктами, тягне накладання штрафів у розмірі до 2 000 (двох тисяч) неоподаткованих мінімумів доходів громадян.

РОЗДІЛ 12. МЕТОДОЛОГІЯ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

12.1. Поняття про творчий процес

Творчість – це діяльність людини, спрямована на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, винаходи, інженерно – технологічні, управлінські чи інші інновації тощо), а також методів дослідження і перетворення матеріального світу або духовної культури. Необхідними компонентами творчості є фантазія, уява, психічний зміст якої міститься у створенні образу кінцевого продукту (результату творчості).

Творчість – це складний діалектичний процес, що має відповідні етапи і свій механізм. Творчість не можна зводити або лише до неусвідомленого, мимовільного явища, або тільки до логічного акту; це - єдність інтуїтивного і логічного. Природні нахили є лише однією з можливостей творчого характеру діяльності людини. Поза соціальним середовищем ці нахили не можуть розвиватися і, більш того, реалізуватися.

Творчість як процес проходить на різних **рівнях**: несвідомому, рівні підсвідомості, свідомості та надсвідомості. Кожний із цих рівнів має свою специфіку творення, механізмів творчості та характеру її продуктів. Найвищий рівень розвитку творчості — взаємодія між зазначеними її рівнями, коли “креативне поле” захоплює всі ділянки мозку.

Поняття несвідомого містить у собі сукупність психічних утворень, процесів і механізмів.

Несвідоме психічне може бути зумовлене такими чинниками:

– генетичним досвідом людства, що базується на глибинних законах життя, етапах еволюційного процесу та генетичній пам'яті, у якій зберігається попередній досвід;

– індивідуальним несвідомим потягом до певних видів діяльності на основі природних навичок, зокрема здібностей до неї.

Творчість на рівні **підсвідомості** виникає на основі індивідуального досвіду. Підсвідомість створює стереотипи мислення, поведінки й відносин, стійкі характеристики особистості, що стандартно виявляються в певних ситуаціях. Якщо у творчий пошук включається свідомість, то підсвідомість долучається до неї.

Свідомий рівень творчості має власний особливий інструмент — логічні операції. Ці операції (аналізу, синтезу, абстракції й узагальнення), а також форми мислення (поняття, судження, висновки), спрямовані на пізнання реальності, зумовлюють не тільки відкриття нових закономірностей, але й винаходи, створення нових продуктів.

В основі вищих проявів творчості лежить **надсвідоме**. Це неусвідомлювані первісні етапи будь-якого виду творчості, народження геніальних здогадів, раптових осяянь. Надсвідоме зводить усі рівні роботи мозку до рівня інтуїції — одномоментного пізнання цілого.

Внутрішнім змістом творчості можна вважати динамізм усіх якостей і властивостей людини в творчому акті. Такий динамізм становить основний зміст поняття, яке називають творчим потенціалом. Його пов'язують переважно з усвідомленням діяльнісних засад буття індивіда, під яким розуміють силу, здібності, потенційні можливості, енергію.

Реальність, яку відображено в терміні «творчий потенціал», поєднує в собі природне (об'єктивне) та соціальне (суб'єктивне), внутрішнє та зовнішнє, статичне та динамічне. Творчий потенціал фіксує суперечність як джерело можливого саморозвитку явища. Він характеризує потенційну енергію суб'єкта творчості, його силу й міць. Таким суб'єктом може бути людина, колектив, народ, суспільство тощо. Творчий потенціал як цілісна якість людини, соціальної за своєю сутністю, виникає в процесі соціалізації та проявляється у творчій активності людини.

Незважаючи на відсутність алгоритму і оригінальність шляхів, способів одержання результату, в творчості, як складному процесі, можна виділити основні процеси і відповідну структуру творчого

процесу. Структура творчої діяльності багатогранна, знаходить своє вираження в наявності різних стадій, фаз як специфічних елементів творчості.

Творчість у своєму розвитку проходить чотири етапи:

1. Виникнення (постановка) і усвідомлення творчої проблеми;
2. Пошук шляхів, принципу вирішення проблеми;
3. Наукове відкриття, «народження» наукової ідеї, створення ідеальної моделі відкритого вченими явища, розробка задуму;
4. Верифікація, тобто практична перевірка гіпотези і реалізація результату творчого акту.

1. На етапі виникнення і усвідомлення творчої проблеми виявляється один з найчіткіших критеріїв активності свідомості, творчого потенціалу особистості - здібність постановки проблеми. Знаходження проблеми є найвищим показником творчості. Проблемні ситуації, що вимагають творчості, відрізняються від буденних своєю нестандартністю, відсутністю «накатаних» шляхів вирішення. Проблема - форма пошуку, це вісь, навколо якої розгортаються всі розумові процеси. Проблема може породжуватись різними об'єктивними факторами, зокрема, самим ходом саморозвитку науки, потребою удосконалення технології, зняттям праці, еволюцією мистецтва тощо. Логіка виникнення проблеми, що вимагає творчого вирішення, може повністю усвідомлюватися, але іноді саме виявлення проблеми є своєрідним відкриттям і залежить від ступеня обдарованості дослідника.

В ході постановки проблеми дослідник обґрунтовує висновок про те, що вибране для дослідження питання дійсно не вирішене у світовій науці або запропоновані рішення незадовільні. Такий висновок є суттєвою умовою і етапом наукової постановки проблеми. Важливе місце у постановці проблеми займає обґрунтування її актуальності. Чим гостріша проблема, що вимагає свого вирішення, тим вище актуальність пошуку засобів її вирішення.

Глибокий аналіз проблемних ситуацій, продуманість визначення проблеми є необхідними умовами оптимізації творчого дослідження.

2. Етап, на якому здійснюється пошук найбільш раціональних, а нерідко і оригінальних шляхів вирішення творчої проблеми - він є одним із головних етапів.

Пошук починається з аналізу наявної інформації, зокрема тієї, що закладена у пам'яті і завершується висуванням якихось гіпотез, що вказують на можливі шляхи вирішення творчої проблеми. Гіпотеза - головна форма пошуку вирішення проблеми, центральний механізм творчості. Вона може бути або припущенням про властивості і структуру речі (об'єкта, системи), що вирішує суперечності, або пропозицією про способи (програму) діяльності, що вирішують суперечності. Гіпотеза необхідна тому, що, як вважають філософи, думка є єдиним засобом проникнути туди, де закінчується «поле зору» органів чуття, а гіпотеза - єдиний спосіб представити те, що могло відбутися. Етапами розвитку гіпотези є здогад, робоча гіпотеза, наукова гіпотеза. Робоча гіпотеза в міру обґрунтування переростає в наукову.

3. Завершення творчого процесу, у власному розумінні слова, проходить на третьому етапі, оскільки підсумком є вирішення творчої проблеми, тобто **одержання конкретного результату**. Творчий акт набуває різних форм, але головними серед них є: відкриття, винахід, раціоналізація, висування нової ідеї, розробка задуму, нової методики тощо.

Одержані на третьому етапі дані корегуються і оформлюються в логічно струнку систему.

4. Заключний етап - це перевірка істинності одержаного результату і здійснення реалізації. Головним критерієм істинності творчого акту є практика, але використовуються і логічні засоби обґрунтування отриманих результатів. Суттєвим моментом перевірки гіпотез є критика, за допомогою якої виявляються хибні підходи до дійсності, неспроможність планів, необґрунтованість висновків. Гіпотеза, істинність якої доведено, стає достовірним теоретичним знанням, теорією або її часткою. Чим менше минає часу між народженням творчої ідеї і її втіленням, тим більша ефективність творчого акту. Творчий процес, особливо в сфері наукового пізнання,

настільки складний і багатоманітний, що його здійснення неможливе, якщо суб'єкт творчості не введе в дію всі матеріальні і духовні засоби пізнання, якими володіє. Вся багатоманітність матеріальних і духовних засобів пізнання і становить зміст механізму творчості.

На кожному з етапів творчості широко використовуються формально-логічні і інтуїтивно-евристичні засоби. Безумовно, в процесі наукової творчості широко використовуються методи індукції і дедукції, аналізу і синтезу, абстрагування і узагальнення, аналогії і моделювання тощо. Форми наукового пізнання, тобто наукові факти, наукова проблема, гіпотеза і наукова теорія, будучи наслідком творчості, виступають разом з тим і важливими її засобами. Але процес творчості передбачає вихід за межі того, що безпосередньо логічно випливає з теоретичних положень, що мають місце, і даного досвіду, відбувається вихід за рамки правил логічного висновку. Цей вихід відбувається через уявлення та інтуїцію.

Уявлення - це психічна діяльність, що полягає у створенні уяв і ситуацій мислення, які в цілому ніколи не сприймалися людиною в дійсності. В уявленні відбивається не тільки і не стільки сучасне і минуле, скільки переважно майбутнє, опосередковане соціальним досвідом, де відбиваються тенденції розвитку об'єктів. Уявлення - це відображення дійсності як можливості. Головна функція уявлення - ідеальне уявлення результату діяльності до того, як досягається реально, передбачення того, що ще існує. Велику роль уявлення відіграє у формуванні гіпотези. Уявлення комбінує асоціації, поєднує різнопорядкові враження, ідеї, почуття, закликає до життя нові образи. Гіпотези ж прокладають шляхи руху знання до істини.

Інтуїція (лат. - уважно дивлюся) - здібність пізнання істини шляхом її прямого передбачення без обґрунтування за допомогою доказів. Основною ознакою інтуїції є:

I – неусвідомленість. Проблема інтуїції - це проблема її співвідношення з логікою. Сучасна філософія виходить з того, що інтуїція виступає, насамперед, як одна із форм неусвідомленого відображення, пов'язаного з проявами діяльності мислення суб'єкта,

розглядається як неусвідомлена людиною діяльність мислення по переробці і узагальненню раніше набутої актуальної інформації.

Інтуїція буває достатньою для істини, але її не досить, щоб переконати в цій істині інших і самого себе. Необхідний доказ, що включає або звернення до чуттєвих сприймань, або до логічних міркувань, аргументів.

II – безпосередність. В інтуїтивному акті присутній так званий «перескок», перерва в ланцюгу міркувань, мовби раптове «осяяння», безпосереднє «передбачення» нового знання.

Саме ця ознака інтуїції говорить про те, що процес інтуїтивного пізнання неможливо формалізувати, для нього неможливо виробити певну логічну формулу. Всі ланки процесу мислення мовби зливаються в одне.

III – раптовість, несподіванка. Це стрибкоподібний перехід до нового знання, перерва неперервності в русі мислення. Раптовість інтуїтивного мислення пов'язана з характерною властивістю такого мислення - одночасним, миттєвим врахуванням множини даних і факторів актуальної ситуації. Раптовість інтуїтивного висновку є результатом синтетичної діяльності мислення, внутрішні процеси якого часто не усвідомлюються суб'єктом, хоча завдяки їм і здійснюється одночасний аналіз множини факторів.

Основними умовами формування і прояву інтуїції є: висока професійна підготовка суб'єкта, глибоке знання проблеми; пошукова ситуація, стан проблемності; дія у суб'єкта пошукової домінант (пануючої ідеї) на основі неперервних спроб вирішити проблему; напружені зусилля щодо її вирішення; наявність підказки, «пускового» механізму інтуїції.

Розглядаючи інтуїцію як елемент творчості, мається на увазі лише один із різновидів інтуїції - евристичний. Але інтуїція може бути і стандартизованою, результатом якої є репродуктивні, а не нові оригінальні знання.

Отже, суть і роль інтуїтивного пізнання полягає в тому, що творчий акт залучає до своєї орбіти все мислення

Мрія, сновидіння, фантазія виступають як сторони (аспекти) пізнавального процесу, надаючи йому різні смислові відтінки.

В гносеологічному розумінні вони розрізняються у ставленні до об'єктивного світу. Уявлення тісно пов'язане з дійсністю.

Аналіз механізму і закономірностей творчості показує, що всі якості людини, необхідні для творчості, розвиваються в процесі навчання і творчої діяльності. Отже, якості, необхідні для творчості, доступні кожній людині, що має нормальну психіку і необхідні фізичні дані.

Отже, творчість – родова властивість життєдіяльності людини і людства, але в різні історичні епохи реалізується по-різному. В сучасних умовах наукова творчість набуває якісно іншого характеру завдяки евристичній можливості моделювання і обчислювального експерименту на базі ЕОМ. Незважаючи на різноманітні перепони, вдачі і невдачі, творчі можливості людства зростають щоденно. Людський розум є єдиною силою, здібною пізнати і загнуждати всі інші сили природи. Їм людство протиставляє своє надбання, плід своєї творчості - культуру.

12.2. Психологія творчої особистості

Творчість являє собою явище, що відноситься насамперед до конкретних особистостей. Розуміння поняття творчої, обдарованої, креативної особистості в психологічних концепціях витікає з визначення категорії творчості.

Розглядаючи індивідуально-психологічні аспекти творчих людей, дослідники дійшли висновку, що на рівні протікання психологічних процесів креативним людям, притаманні :

1. цілісність, свіжість, синтетичність як властивості сприйняття, здатність побачити те, чого не бачать інші, певні перцептивні особливості, пов'язані з високою чутливістю до субсенсорних подразників;

2. певні особливості пам'яті, що проявляються в швидкому засвоєнні головного і в легкому забуванні другорядного, в здатності

пригадати малосуттєву дрібницю; пам'ять на рідкісні в повсякденному житті слова, образи, факти;

3. здатність помічати багатозначність слів, відчувати певні підтексти;

4. швидкість, гнучкість, оригінальність, відкритість мислення, вміння узагальнювати явища, не пов'язані між собою видимим чином.

Відносно соціально-психологічних особливостей творчої особистості, її взаємодії з соціумом, слід зазначити, що такі люди частіше відіграють ролі лідерів або ж відторгнутих.

Дослідження також свідчать, що при досить легкому установленні контактів з людьми творчі люди часто шукають усамітнення. Їх потреба в спілкуванні нижча в порівнянні з контрольною вибіркою.

Серед важливих **ознак**, що стосуються **творчої особистості** психологи виділяють:

1. незалежне мислення;
2. свіжість та цілісність сприйняття;
3. інтуїція;

в особистісному аспекті виділяють:

1. оригінальність;
2. ініціативність;

Особистість реалізується у творчості. Тому кожній людині потрібні мужність, упертість, віра в себе та своє покликання, щоб якнайповніше виявити себе у творчості. Творча особистість — це людина, яка має високий рівень знань і вміє відкинути звичайне, шаблонне. Для творчої особистості потреба у творчості нагальна й неодмінна.

Деякі автори ототожнюють творчу активність із креативністю.

Креативність — системна якість інтелекту. Вона має такі властивості:

- чутливість до дисгармонії елементів у структурі проблеми, яка може виявлятися у вадах елементів, порушенні їх порядку, наявності зайвої інформації;
- прагнення до корекції дисгармонії;

– можливість корекції на основі відповідної інтелектуальної компетентності.

Отже, креативність — це сукупність особливостей психіки, які забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особистості.

У психології є два схожі поняття: «креативна особистість» і «творча особистість».

Креативною називають особистість, яка має внутрішні передумови для творчої діяльності: особистісні утворення, специфіку когнітивної сфери, нейрофізіологічні задатки, що зумовлюють її творчу активність, тобто не стимульовану ззовні пошукову та перетворювальну діяльність. Отже, креативність особистості — детермінанта її творчої активності.

Творчою називають креативну особистість, яка внаслідок впливу зовнішніх факторів набула потрібні для актуалізації творчого потенціалу додаткові мотиви, особистісні утворення, здібності, що сприяють досягненню творчих результатів в одному чи кількох видах творчої діяльності.

Розрізняють також поняття здібність, обдарованість, талант, геніальність.

Під **здібністю** розуміють:

1. індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої;
2. індивідуальні особливості, що стосуються успішності певної діяльності;
3. легкість та швидкість набуття знань, умінь і навичок.

Обдарованість — це якісно своєрідна сукупність здібностей, від якої залежить можливість досягти певного успіху в якійсь діяльності.

Розрізняють такі **типи обдарованості**:

– інтелектуальна обдарованість виявляється в здібності до навчання, опанування вже створеної культури. Зазвичай їй властива швидка розумова діяльність — швидке засвоєння й узагальнення матеріалу;

– творча обдарованість — це чутливість до проблем, вад, прогалин у знаннях, дисгармоній.

Талант (грец. - вага, міра, рівень здібностей) - така сукупність здібностей, яка дозволяє отримати продукт діяльності, що відрізняється оригінальністю і новизною, високою досконалістю і суспільною значимістю.

Геніальність (лат. - дух) - найвищий ступінь розвитку таланту, що дозволяє здійснити принципові зрушення в тій чи іншій сфері творчості, «створити епоху».

12.3. Методологічні основи науково-технічної творчості

Творчість не слід трактувати як результат особливого дару і виключності людини, осяяння зверху, ірраціональної інтуїції, екстрасенсорного сприйняття, багатого, розвиненого уявлення або логічного мислення.

Методологічну основу творчості складають два рівні:

1. діалектичний підхід на основі найбільш загальних законів природи, суспільства і мислення;
2. системний підхід, як єдиний напрямок у розвитку сучасного наукового пізнання.

Творчість як процес створення нового виражає результат взірцевої, перетворюючої праці людини, яка невід'ємно пов'язана з її пізнавальною діяльністю і є відображенням об'єктивного світу в свідомості людини. В цьому зв'язку творчість слід розглядати, як процес складних об'єктивно-суб'єктивних відносин між творцями і об'єктами творчості, як єдність пізнання і перетворення.

Слід чітко визначити деякі поняття, які стосуються творчої діяльності людини: методологія, метод, методика, прийом.

Методологія — вчення про науковий метод взагалі і про методи окремих наук (методологія історії, методологія конструювання, методологія літератури. тощо). Методологія творчості дедалі більше перетворюється в самостійну наукову дисципліну, як теорію, в якій можна виділити чотири рівні: 1) філософський; 2) загальнонауковий; 3) конкретно науковий; 4) методика і техніка наукового дослідження.

Метод — спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя (діалектичний, експериментальний, порівняльний...), прийом, система прийомів у якійсь діяльності (передові методи виробництва, метод навчання, метод дослідження тощо).

Методика — сукупність прийомів практичного виконання чогось (методика експерименту, методика наукового дослідження і т. д.), вчення про методи викладання тієї чи іншої науки.

Прийом— спосіб досягнення, здійснення чогось (прийом інверсії, прийом аналогій тощо).

В Україні правову охорону мають такі результати інтелектуальної творчості:

1. твори науки, літератури та мистецтва – результати духовної творчості, які охороняються авторським правом;

2. винаходи, корисні моделі, промислові зразки – результати технічної творчості, які охороняються патентним правом;

Головна різниця між об'єктами технічної творчості — в рівні новизни і суспільної користі. Іншими словами, вони відрізняються мірою творчого потенціалу і прогресивності.

Соціальна значущість результатів інтелектуальної творчості полягає передусім у тому, що перші сприяють духовному розвитку, зростанню культури та самосвідомості людини, більш глибокому розумінню явищ та процесів навколишнього світу, а реалізація результатів другої групи дозволяє підвищити ефективність технічних засобів і людської праці.

При цьому оцінка того чи іншого результату технічної творчості визначається не абсолютною перевагою або удосконаленням, а його значенням для певних функцій, пов'язаних із призначенням об'єкта техніки. При цьому слід враховувати специфічну природу об'єкта, умови його функціонування, експлуатації або обслуговування.

Що стосується об'єктів промислової власності, то весь комплекс вимог, що ставляться до них, практично не може бути задовільнено в одних випадках, у силу відсутності в цьому потреби (наприклад, при створенні штучного супутника Землі необхідно передусім керуватися технічними, економічними і екологічними вимогами і можна

зневажати вимогами фізіологічної, психологічної та естетичної функціональності), в інших випадках — зважаючи на те, що існуючий (досягнутий) технічний рівень або економічна доцільність не дозволяють реалізувати повною мірою ту чи іншу вимогу (наприклад, виключити вихід в атмосферу шкідливих газів при роботі двигунів внутрішнього згорання).

Необхідно пам'ятати, що соціологічні вимоги змінюються і розвиваються разом із розвитком суспільства і суспільного виробництва.

Таким чином, для творчості завжди треба мати соціальне замовлення. Наприклад, економічний автомобільний двигун, який не забруднює навколишнє середовище; отримання дешевої енергії вітру, сонця, моря з мінімальними витратами; штучні органи людини тощо.

12.4. Рівні творчої діяльності та винахідницьких завдань

Творчість характеризується як самостійна діяльність людини (суб'єкта) з постановкою або вибором завдання, пошуком умов і способу його вирішення і створення соціально нового результату.

Творчість у різних сферах діяльності людини залежно від поставленого завдання можна класифікувати за наступними ознаками:

1. за об'єктом творчості:

- наукова;
- технічна;
- художня;
- соціальна;
- ідеологічна;
- педагогічна.

2. за суб'єктом творчості:

- індивідуальна;
- групова;
- масова;
- загальнолюдська.

3. за адресатом результатів творчості:

- особиста (для себе);
- колективна (для сім'ї, бригади, кафедри, цеху, заводу тощо);
- узагальнена (для країни, кількох країн, всіх людей планети).

Результатом творчої діяльності може бути суб'єктивно і об'єктивно нове.

Суб'єктивно нове характеризує такий результат творчої діяльності людини, який є новим тільки для нього самого, а об'єктивно вже відомий. Така ситуація виникає, коли людина, приступаючи до розв'язання завдання, наприклад, технічної, не володіє інформацією (знаннями) про те, чи вирішувалося це завдання до неї і які рішення вже відомі.

Об'єктивно нове є одночасно і суб'єктивно новим і характеризує ту соціальну новизну результату творчого процесу, яка відповідає суспільним (громадським) потребам. Прикладом об'єктивно нових творчих результатів є винаходи. Винахідницька діяльність — це вищий ступінь технічної творчості, для якої можна виокремити такі основні риси:

– технічна творчість — це праця з матеріалізації наукових знань. Якщо продукт наукової творчості — ідея, думка має ідеальну форму, то продукт технічної творчості — матеріальний об'єкт або засіб для перетворення матеріального об'єкта;

– технічна творчість — специфічна форма інтелектуальної діяльності, яка направлена на примноження розуміння про об'єктивний світ, тобто вона має гносеологічний характер;

– результати творчої діяльності утворюють технічне довкілля суспільства, яке служить матеріальною основою життєдіяльності людей, в процесі якої в найбільш повній мірі проявляється активність і початкові творчі здібності людини;

– у технічній творчості здійснюється суб'єктивна і об'єктивна ролі в діяльності людини.

Різним об'єктам творчості відповідають свої результати (табл.12.1).

Таблиця 12.1. Об'єкти творчості та їх результати

Творчість за об'єктом	Результати творчості
Наукова	Відкриття, методології, методи, принципи, твори науки тощо
Технічна	Винаходи, корисні моделі, «ноу-хау», раціоналізаторські пропозиції тощо
Художня	Твори літератури і мистецтва, промислові зразки, знаки для товарів і послуг тощо
Соціальна	Економічні і соціальні реформи, конституція, закони, підзаконні акти, декрети тощо
Ідеологічна	Засоби масової інформації, устами, інструкції, накази тощо
Педагогічна	Підручники, навчальні посібники, довідники, методичні розробки, методика викладання, правила тощо

Говорячи про технічну творчість, ми маємо на увазі процес, який характеризується деякою сукупністю понять і визначень. Розглянемо основні з них.

Технічна потреба — це запит індивідуума або суспільства в цілому на такі технічні засоби, які були б спроможними задовольнити інтерес суспільства на даному етапі його розвитку. Треба розрізняти дві форми відображення технічних потреб:

1. Індивідуальне усвідомлення технічної потреби в процесі творчої діяльності, яке є випереджаючим відображенням технічної потреби, яка ще не стала предметом суспільної свідомості.

2. Відображення технічної потреби в суспільній свідомості, так зване «соціальне замовлення»; ця форма відображає різні суперечності між існуючим рівнем техніки і новими соціально-економічними

потребами суспільства в підвищенні обсягу виробництва, нових видів продукції і т. ін.

Реалізація технічної потреби можлива лише за умови технічної можливості, як комплексу матеріальних, технічних та інших факторів, які задовольняють суспільні потреби.

Суперечності, які виникають між суспільними потребами і технічними можливостями породжують проблемну ситуацію, тобто технічну проблему.

При невідповідності технічних можливостей (засобів) технічній потребі виникає технічна суперечність, яка є обов'язковою умовою розвитку техніки, її удосконалення.

Усю різноманітність технічних суперечностей можна уявити у вигляді таких груп:

- суперечності між предметами праці і технічними засобами;
- суперечності між технікою і людиною в процесі праці;
- внутрішні суперечності в технічній системі (об'єкті).

Технічне завдання – це сформульовані умови усунення технічної суперечності для досягнення поставленої мети.

Технічна ідея – це принцип усунення технічної суперечності, вираженої в ідеальній формі. Одні технічні ідеї виникають під час розв'язання технічного завдання, інші — до її розв'язання.

Тому **технічне рішення**— це система засобів, які реалізують технічну ідею, що спрямована на усунення технічних суперечностей і задоволення технічних потреб.

Винахідницькі завдання умовно поділяються на 5 рівнів (табл. 12.2), а творчий процес їхнього вирішення на 6 стадій:

1. Вибір завдання.
2. Вибір пошукової концепції.
3. Збір інформації.
4. Пошук ідеї вирішення.
5. Розвиток ідеї у конструкцію (або технологію).
6. Впровадження.

Об'єкт – це завдання (проблема); пошукова концепція (спосіб); інформація; ідея (принцип); варіант зміни конструкції (алгоритму).

Таблиця 12.2. Інтелектуальні рівні винахідницьких завдань

№ рівня	Зміст рівня	Взаємозв'язок завдання і засобів його вирішення
1	Використання готового об'єкта	У межах однієї професії (одного розділу галузі), в одній вузькій спеціальності
2	Вибір одного об'єкта з декількох	У межах однієї галузі
3	Часткова зміна обраного об'єкта	У межах однієї науки (наприклад, механічне завдання вирішується механічним шляхом), у декількох інших галузях техніки
4	Створення нового або повна зміна вхідного об'єкта	За межами однієї науки (наприклад, механічне завдання вирішується хімічним шляхом)
6	Створення нового комплексу об'єкта (піонерське рішення)	За межами сучасної науки (спочатку треба зробити відкриття, а потім, спираючись на нові наукові дані, вирішувати завдання

12.5. Психологічні особливості науково-технічної творчості

Психологи вважають специфічним для інтелектуальної творчості п'ять етапів процесу творчості:

1. Підготовка — накопичення знань з даного питання, формулювання завдання.

2. Концентрація зусиль — наполеглива робота з метою отримання рішення.

3. Перепочинок — період мозкового відпочинку, коли

відбувається відволікання від вирішуваного завдання.

4. Осяяння (інсайт) — отримання нової ідеї або зміна вже відомої, яка є вихідним рішенням.

5. Доведення роботи до кінця, узагальнення, оцінка.

Для творчості характерне явище інсайту, тобто охоплення елементів ситуації в тих зв'язках і відношеннях, які гарантують вирішення завдання.

Важливе значення для творчого процесу має натхнення — психічний стан людини, в якому максимально розкриваються її творчі здібності.

Осяяння припускає:

– емоційний момент (наполегливість і цілеспрямованість у вирішенні завдання);

– наукове передбачення як усвідомлено-логічне мислення (знання законів природи, точне формулювання завдання і правил гри);

– вміння "думати руками" як інтуїтивно-практичне мислення (ознайомлення з реальним світом на основі особистого досвіду).

Таким чином, мислення людини можна умовно розділити на логічне та інтуїтивно-практичне.

За сучасними науковими дослідженнями, за творчість відповідає права півкуля мозку, яка відає підсвідомістю, образами, формами і структурами, орієнтацією в просторі, а ліва півкуля мозку дає завдання правій, а вже потім, після творчої роботи підсвідомості, відбирає, оцінює та оформляє ідеї свідомо. В реальному творчому процесі обидва види мислення завжди взаємодіють в діалектичній єдності.

Інтуїція винахідника не виявляється, поки в нього в мозку не утворилась модель проблемної ситуації. Їй передують нерідко довгі і напружені роздуми, пошуки та спроби.

Вагатися у самому собі — найвище мистецтво і сила. Кожний винахідник відчуває, що у діалозі, у протиборстві з самим собою народжується істина. Існує правило: немає кращого способу виявити оцінку думки, ніж вислухати самого себе, свою мову, звернену до співрозмовника.

Згідно з сучасною наукою, щоб полегшити роботу підсвідомості у правій півкулі мозку, необхідно роботу виконувати у вигляді схем, рисунків, образів.

Творчі здібності людини можуть бути умовно поділені на три групи, які пов'язані відповідно:

- з особистою мотивацією (інтереси і покликання);
- з темпераментом (емоційність);
- з власне розумовими здібностями (здатність до нового погляду, здатність до узагальнення інформації, гнучкість мислення, бокове мислення (як і бокове бачення водія), швидкість і яскравість мови, готовність пам'яті зафіксувати, а потім вчасно видати інформацію, здатність до перейняття досвіду, оцінки, передбачення).

Одним із стримуючих факторів у творчій діяльності людини є психологічна інерція.

Психологічна інерція – це схильність до якогось конкретного методу і образу мислення при вирішенні завдання, ігнорування усіх можливостей, крім єдиної, яка зустрілась на самому початку. Психологічна інерція включає в себе відсутність гнучкості, силу звички, вузькопрактичний підхід, страх критики, вплив відомих авторів та інших факторів, які заважають творчому мисленню.

Психологічна інерція завдає великої шкоди розвитку техніки і є надбанням минулого досвіду, який часто не дозволяє відійти від звичного, консервативного і гальмує прояви нового. Повне прийняття нової ідеї — перший і найбільш шкідливий прояв психологічної інерції.

Прийняття на віру положень, запропонованих авторитетними людьми, – друга форма прояву психологічної інерції.

Є такий історичний приклад. Великий природознавець Аристотель написав в одному зі своїх творів, що в мухи 8 ніг і цьому вірили майже 2000 років, поки хтось не перерахував ноги в мухи, і їх виявилось 6!

Серед форм психологічної інерції можна назвати такі:

- вперте відстоювання загальноприйнятої, хоча і неправильної,

точки зору;

- використання старого принципу при переході на нове устаткування;
- збереження старої форми при переході на новий рівень;
- невміння побачити використання рішень, наявних або одержаних в інших галузях;
- розв'язання завдання відомими трафаретними способами;
- розв'язання завдання тільки в рамках однієї спеціальності;
- розв'язання завдання тільки за прямим призначенням та ін.

Щоб перебороти психологічну інерцію, необхідно постійно пам'ятати про існування психологічної інерції і використовувати різні прийоми її подолання для підвищення творчої активності.

На підставі аналізу багатьох наукових відкриттів і технічних винаходів, виявлено їх загальні і закономірні риси:

1. Рух наукової думки від часткового (одиничного) до загального, що складає предмет логіки.

2. Зигзаги науково-технічної думки, їх причини, виникаючі на її шляху бар'єри і їх подолання, що становить предмет психології.

Так розкриваються співвідношення між логікою і психологією, які з різних боків вивчають одне й те саме — науково-технічну творчість.

Розглянемо співвідношення двох способів мислення — індуктивного (як часткового випадку емпіричного) та інтуїтивного (як часткового випадку абстрактно-теоретичного).

Метод індукції застосовується перш за все для виявлення причин досліджуваних явищ (наприклад, кисень є причиною горіння).

Інтуїція означає раптове прозріння істини без необхідних з точки зору формальної логіки проміжних умовиводів. Саме з тієї причини, що інтуїція являє собою явище, яке здійснюється поза нашою свідомістю і нашою пам'яттю, фіксується не вона сама як явище, а тільки результат, що досягнутий за допомогою інтуїції.

Розглянемо пізнавально-психологічну схему процесів науково-технічної творчості.

Запровадимо такі літерні позначення: одиничне позначимо літерою Е; особливе — літерою О; загальне — літерою В.

Тоді чисто логічна схема руху думки до істини буде така: Е → О → В, де стрілки показують перехід від нижчого рівня пізнання до вищого.

Психологічний момент полягає в тому, що на шляху від О до В виникає деякий пізнавально-психологічний бар'єр.

У винахідницькій творчості виділяють кілька психологічних бар'єрів. Винахідник часто повинен долати бар'єр невіри у свої сили, свої можливості розв'язати завдання. Цей бар'єр має комплексний характер і складається з таких елементів:

- бар'єр гіперскладності, коли винахідник спочатку схиляється до переоцінки об'єктивної складності завдання;
- боязливість авторитетів, думок своїх керівників;
- укорінення в суспільстві різних заборон і принципів неможливості, наприклад, неможливості перевищення швидкості світла (в даний час теоретично обґрунтована можливість існування часток (тахіонів), швидкість руху яких може перевищувати швидкість світла);
- стереотипність мислення — труднощі відмовитись від звичного підходу;
- вибір і перенесення знань;
- недостатні знання винахідника;
- конформізм — бажання бути схожим на іншу людину (коли людина лякається висловити нестандартні оригінальні ідеї через страх видатися смішною або не зовсім розумною);
- цензура і, особливо внутрішня (коли людина не пробує вирішувати виникаючі проблеми, подавляючи усвідомлено свої оригінальні думки);

Подоланню «психологічних бар'єрів» для активізації творчості сприяють:

- сумніви в звичайних способах мислення;
- сміливість і прихильність до ризику;

- різноманітність досвіду;
- старанність у підготовці;
- напруженість мислення і занурення в проблему;
- тимчасовий відхід від проблеми;
- релаксація (розслаблення);
- письмовий виклад;
- обмін думками з колегами, друзями і т. ін.;
- відсутність перепон;
- підхоплення інтуїтивних догадок;
- жорсткі терміни або їх відсутність.

Ці рекомендації можна розширити, додавши такі, як розвиток уяви і фантазії, тренування пам'яті, активізація творчого мислення шляхом використання евристичних прийомів і методів.

Для розвитку технічної творчості широко використовують наступні прийоми.

Розвинута уява – один з найважливіших елементів інженерного мислення. Уява часто приводить до фантазії, яка пов'язана з бажанням, щоб сталося те, чого хочеться.

Фантазія — це уява, яка характеризується особливою силою, яскравістю і незвичайністю уявлень і образів, тобто здатність створювати нові чутливі або мисленні образи в людській свідомості на основі отриманих вражень.

Уява і фантазія допомагають вирішувати технічні проблеми, створюючи гіпотези, модельні уявлення, ідеї розв'язку проблеми, використовуючи аналогії та асоціації.

Тренуванню уяви сприяє зміна думок в широких межах об'єкта, викладення умов завдання в найширших поняттях. Слід постійно пам'ятати про шкідливу дію психологічної інерції і намагатися позбавитися від неї.

Необхідно враховувати те, що знання спеціаліста мають вузьку спрямованість, а для розвитку і використання уяви потрібно мати уявлення про основні досягнення усіх галузей науки і техніки.

Треба сміливо пропонувати «дикі» і неймовірні ідеї, готувати розум до їх сприйняття і можливого здійснення.

Інверсія (в перекладі з латинського – перевертання, переставлення) є одним із засобів отримання нової точки зору, свідомого подолання психологічної інерції, відмови від традиційних поглядів на завдання. Для отримання нових ідей, використовуючи інверсію, можна об'єкт перевернути догори дном, вивернути навиворіт, поміняти місцями, з горизонтального зробити вертикальним і, навпаки, поставити під деяким кутом, зупинити рухомі частини і рухати нерухомі і т. ін.

Багато оригінальних ідей і рішень народжується завдяки **аналогіям**, які як підказки можна брати з природи, з художньої літератури, переносити з інших галузей, ситуацій і життя, для чого треба бути спостережливим і вміти аналізувати.

Один із прийомів активізації творчості є **емпатія** — ототожнення особистості однієї людини з особистістю іншого об'єкта і проникнення її в почуття іншої особи. Завдання полягає в тому, щоб увійти в образ і уявити себе у вигляді об'єкта (машин, деталей тощо) і з його позиції подивитись, що можна зробити для вирішення проблеми.

12.6. Роль творчого колективу і особи в процесі створення об'єктів промислової власності

Організацію творчого процесу треба розглядати в двох аспектах:

1. у творчому колективі — юридичною особою;
2. окремим науковцем або винахідником — фізичною особою.

Розв'язання складних технічних проблем і створення найбільш визначних, побудованих на нових принципах, і тих, що мають багатогалузевий характер винаходів, потребує залучення вчених і спеціалістів різних галузей знань. При цьому колективна творчість не виключає, а навпаки, передбачає прояв творчої індивідуальності кожного члена колективу.

Основними передумовами ефективності творчого процесу є :

- правильне формування творчого колективу;

- інформаційне забезпечення творчого процесу;
- створення сприятливих для творчості умов;
- стимулювання творчої діяльності.

Творчі колективи можуть бути дуже різноманітні за чисельністю та організаційною структурою. Вважається, що число співробітників у творчому колективі не повинне перевищувати 20 чоловік. Саме такими групами, споживаючи менш половини всіх ресурсів науки, робиться 90% нових розробок у природознавстві. Причому група з 15 учених працює, як правило, набагато продуктивніше, ніж 5 груп по три людини

Принципи формування творчого колективу можуть бути різні. Це може бути постійний колектив, сформований відповідно до штатного розкладу, або неформальний колектив, створений спеціально для розв'язання певного творчого завдання. Незалежно від принципу формування, організаційна структура колективу повинна бути достатньо мобільною і гнучкою, здатною забезпечити оперативне реагування на специфіку проблем, що розв'язуються.

Ефективність роботи колективу залежить від його раціональної внутрішньої організації, що концентрує дії наміченої мети, а також від якості виконання рольових функцій його керівником. Керувати — це значить передбачати, організовувати, керувати, координувати, контролювати. До основних функцій керівника відносяться: вибір мети, складання організаційного плану, підбор і розміщення кадрів, прийняття рішень, створення в колективі творчої обстановки. Йому протипоказано часто виконувати ролі критика і виконавця. Група працює більш ефективно в тому випадку, якщо керівник зайнятий в основному генеруванням ідей і організацією її діяльності. Немаловажна для нього і роль комунікатора. За її допомогою здійснюється зв'язок групи із суспільством, науки з практикою.

Правильна організація творчого колективу повинна ґрунтуватись на наукових, перевірених практикою принципах, а саме:

- комплектність (необхідно залучати спеціалістів різних галузей знань);

- гетерогенність (відповідність різноманітного складу колективу характеру поставлених перед ним завдань);
- об'єднання вчених різного віку;
- сумісність (інтелектуальна, фізіологічна, психологічна, морально-етична);
- відповідність особистих здібностей займаному місцю в структурі колективу;
- перманентність (періодичне оновлення з метою попередження застійних тенденцій, самозаспокійливості, егоцентризму, «зіркової хвороби»);
- наукова рівність і демократичність керування;
- взаємозамінність (як правило, тимчасова);
- припустимість помилок;
- мінімальний контроль;
- моральне стимулювання;
- раціональне співвідношення індивідуальної і колективної праці.

У творчому колективі повинні бути генератори ідей, експерти, організатори, виконавці і керівник. Такий функціональний розподіл звичайно має рольовий характер, тобто на різних етапах роботи члени колективу можуть виконувати різні функції. Керівник повинен передбачати, організовувати, координувати, контролювати. Для нього рекомендується роль генератора ідей і організатора, але не критика. Керівник здійснює зв'язки творчої групи з іншими колективами, надихає до творчості, спонукає до обговорення справи, а не взаємовідносин у колективі.

Творчий колектив володіє значно вищою надійністю в роботі, якщо має можливість тимчасової заміни будь-якого співробітника.

Щодо наукової творчості, то кожному науковому керівнику необхідно намагатися створити наукову школу, в якій ідеалом для учня повинні бути не знання вчителя, а його самовідданість служінню науці, його риси як особистості. Найбільш важливими рисами морально-психологічного клімату наукової школи визнаються наступні:

демократизм, відсутність «табелі про ранги»; дух колективізму; оцінка працівника по здібностях і згідно його мисленню, а не по займаному службовому становищу; повага до критики і виховання самокритики; високі моральні якості керівника, його кропітка робота з учнями. В науковій школі гідний учень повинен не тільки повторити свого вчителя, а і перевершити його, оскільки сила вчителя в його учнях.

12.7. Етика науково-технічної творчості

Актуальне значення в сучасному суспільстві приймають моральні питання творчої діяльності. У створенні атмосфери наукового пізнання і пошуку нових технічних рішень, підвищення ефективності науки як безпосередньої продуктивної сили важливу роль грає формування професійних моральних якостей вчених і винахідників. Прагнення за будь-яку ціну протягти свої «відкриття», «винаходу», застосовуючи демагогію й інші непорядні засоби, може принести величезний збиток народному господарству. Тому треба вміти змінити, навіть відкинути улюблену ідею, теорію, якщо наукові факти суперечать їй.

У творчому колективі, де індивідуальна ініціатива не тільки не виключається, а й ще розвивається, необхідно дотримуватись моральних норм науково-технічної творчості, тобто науково-технічної етики, основними рисами якої є :

- наукова об'єктивність;
- доведеність;
- принцип захисту істини;
- не привласнювання чужих заслуг, ідей, рішень, висновків тощо.

Успішне здійснення пізнавальної (гносеологічної) функції науково-технічної творчості можливе лише за умови, що дослідник підходить до предмета вивчення об'єктивно, чесно, тобто маючи установку пізнати об'єкт таким, яким він є в дійсності.

Доведеність, як етична норма, вимагає від дослідника самокритичності, аргументованості. Етична норма доказовості спонукує бути вимогливим до себе, самокритичним. До того як подати заявку на винахід, необхідно підтвердити його всебічним науковим аналізом, провівши патентно-інформаційні дослідження. Висновки і публікації не повинні бути поспішними, в той же час не треба замовчувати отримані результати до повного їх завершення. В цьому випадку необхідно публікувати проміжні результати з об'єктивною їх оцінкою.

Принцип захисту істини полягає в активному відстоюванні положень, якщо дослідник упевнений в їх правильності. Він застерігає, зокрема, від поспішних висновків і публікацій. Творчі рішення вченого, винахідника, як правило, піддаються оцінці опонентів, колег, експертів і т. д. Опонент виступає як виразник думки, що претендує на повне чи часткове спростування думки автора. І якщо точка зору опонента представляється йому помилковою, те це теж потрібно довести науково. Принцип захисту істини має особливе значення в етиці творчості і передбачає сміливе відстоювання своїх переконань. Популярністю користується афоризм, приписуваний Аристотелю: «Платон мені друг, але істина дорожче».

Сучасна науково-технічна творчість являє собою усупільнену форму діяльності, тому що воно можливо лише за умови використання досягнень попередників і взаємного обміну інформацією між колективами й окремими фахівцями. Ця обставина накладає на творчого працівника ряд обов'язків. Дослідник повинен ясно уявляти свої заслуги, правильно оцінювати себе. Крайній прояв наукової несумлінності — присвоєння чужих заслуг, чужого відкриття, ідеї, рішення, висновків і т. п. Не можна публікувати результати від свого імені, якщо робота виконувалася спільно, а також використовувати чужі принципово важливі думки без посилань на первинні джерела. Явно виражений плагіат позбавляє людини морального права називатися творчим працівником, ученим.

При одночасному отриманні однакових результатів питання про пріоритет вирішується наступним чином: хто перший опублікував, сповістив про них громадськість, тому і належить пріоритет.

При визначенні внеску різних вчених і винахідників у науку і техніку доречно звернути увагу і на таке явище, як співавторство. Далеко не всякий різновид праці дає моральне право на особистий підпис під публікацією результатів пошуку. Треба безпосередньо виконати визначений обсяг дослідницької програми, внести творчий вклад у створення винаходу. Не може бути визнано автором обличчя, що не приймало творчої участі в створенні чи винаходу, раціоналізаторської пропозиції.

Для визнання співавторства необхідне виконання двох умов: спільна і творча праця.

Ті, хто надавав технічну допомогу або тільки висловлював ідеї, не може бути співавтором, якщо не було спільної творчої праці. На внески таких людей, якщо вони істотні, роблять посилання або дякують за допомогу. Склад авторів винаходу, твору науки, літератури і мистецтва або іншого науково-технічного досягнення встановлюють самі автори.

Довіра, відвертість, доброзичливість, відсутність самолюбства — дуже важливі фактори при спільній творчості двох або більше дослідників і творців.

12.8. Методи розв'язання винахідницьких завдань

Перед майбутнім науковцем, інженером завжди виникають завдання і питання, які пов'язані з пошуком нових, більш ефективних конструкторсько-технологічних рішень і насамперед таких, які перевищують світовий рівень. Такі завдання (інженерні задачі) виникають при розробці нових машин, приладів, технологічного устаткування і технологій, при виконанні планових робіт з реконструкції та модернізації.

Вирішення проблеми інтенсивного розвитку економіки висунуло велику кількість додаткових інженерних завдань, пов'язаних з

економією трудових ресурсів, сировини, матеріалів, енергії, а також з підвищенням продуктивності, якості і технічного рівня виробів, скорочення ручної малокваліфікованої і монотонної праці тощо.

Це вимагає обов'язкового оволодіння інтенсивною технологією винахідницького творення на підставі використання сучасних методів інженерної та наукової творчості, спеціально підготовленої інформації і обчислювальної техніки.

Основна мета масового оволодіння винахідницькою творчістю полягає у виявленні і розкритті творчих нахилів і здібностей, про які більшість тих, хто навчаються, не підозрює (і може так статися, що і не дізнається).

Нині в практиці винахідницької діяльності розроблено багато методів активізації творчості, які можна умовно поділити на дві групи:

1. Евристичні методи технічної творчості, за допомогою яких вирішують завдання технічної творчості без використання ЕОМ.
2. Комп'ютерні методи пошукового конструювання, побудовані на використанні ЕОМ.

Можлива інша класифікація методів, згідно якої їх можна розділити на чотири групи:

1. Системні (комбінаторні або гібридні), які направлені на послідовний перебір усіх можливих варіантів вирішення задачі і побудовані на принципах аналізу побудови і особливостей об'єкта.

2. Асоціативні (психологічна активізація творчості), які передбачають активізацію генерування ідей шляхом психологічного подолання інерції мислення і становлять безсистемний пошук вирішення задачі.

3. Програмні (алгоритмічні), які забезпечують більш або менш цілеспрямований рух до вирішення завдання шляхом виявлення технічних і фізичних суперечностей у відомих об'єктах і їх подальше подолання.

4. Комбіновані як сполучення перших трьох груп методів.

Перші дві групи належать до евристичних методів, третя група – з одного боку до евристичних, якщо не використовується ЕОМ

(наприклад, алгоритм розв'язання винахідницьких завдань), а з іншого — до комп'ютерних.

Існує п'ять напрямків у розробці нових методів:

- принципово нових;
- комбінація відомих;
- розширення сфери використання;
- послідовне і паралельне застосування відомих;
- методи машинного проектування за допомогою ЕОМ.

В інженерно-конструкторській діяльності послідовно вирішуються завдання трьох типів:

I — вибір та пошук найбільш ефективного фізичного принципу дії (ФПД);

II — вибір та пошук найбільш раціонального технічного рішення (ТР) при певному (заданому) фізичному принципі дії;

III — визначення оптимальних значень параметрів заданого технічного рішення (ОТР).

Таким чином, маємо ланцюг задач: ФПД → ТР → ОТР .

Завдання I і II типів не мають точних математичних рішень і потребують застосування евристичних методів, методів, пошукового конструювання, які складають послідовність кроків, процедур та прийомів переробки великого обсягу інформації і не завжди дають найкращі результати. Тільки для завдань III типу (а в останній час і II типу) використовують математичні методи оптимізації, які дають точне рішення і застосовують ЕОМ з хорошою ефективністю. Інженер (конструктор або технолог) повинен бути не стільки спеціалістом (фахівцем), який перебирає відомі варіанти, скільки дослідником і винахідником нових рішень, творцем і втілювачем нових ідей.

Пошук ідей — найбільш високий рівень творчої діяльності людини і поки що неформалізований, пов'язаний в основному з інтуїцією людини. Необхідно сміливо шукати нові ідеї, фантазувати, тому що вірогідність здійснення сміливих ідей набагато більша, ніж обережних.

12.9. Метод морфологічного аналізу

У творчій діяльності важливе місце займає класифікація за різними ознаками, що дозволяє швидше і точніше орієнтуватись у великій різноманітності понять і фактів.

Переконливим прикладом корисності класифікації є періодична система елементів Д. І. Менделєєва, яка побудована на підставі підпорядкування хімічних елементів за атомною вагою і класифікація за валентністю.

Морфологічний аналіз базується на класифікації і відноситься до найбільш поширених методів пошуку нових рішень.

Термін «морфологія» (вчення про форму: від грецького *morphe* — форма і *logos* — вчення) увів у 1796 р. Гете — основоположник вчення про форму і будову рослин і тварин — морфології організмів.

Метод морфологічного аналізу спрямований на послідовний перебір усіх можливих варіантів рішення і є яскравим прикладом системного підходу до вирішення творчих завдань.

Мета методу — системно досліджувати усі можливі варіанти рішення завдань, які витікають із закономірностей будови (морфології) об'єкта, що удосконалюється, і тим самим врахувати, крім відомих, незвичайні варіанти, які при простому переборі могли бути знехтувані. вираження

Ідея методу – відійти в зону, далеку від того, що лежить на поверхні (на виду).

Суть методу полягає в тому, що в об'єкті, який удосконалюється, виділяють декілька характерних для нього структурних, морфологічних ознак, за кожною з яких складають максимально повний перелік різних конкретних варіантів (альтернатив) технічного вираження використання цих ознак. Таким чином, кожна ознака може характеризувати якийсь конструктивний вузол (елемент структури) об'єкта, якусь функцію (або зв'язок між елементами), якийсь режим роботи (або стану) об'єкта, якусь форму взаємодії вузлів (елементів), тобто параметри, характеристики об'єкта, від яких залежить вирішення проблеми і досягнення основної мети.

Ознаки з їх альтернативами розташовують у вигляді таблиці, яка зветься морфологічним ящиком (матрицею, картою або таблицею), що дозволяє краще уявити пошукове поле. Матриці можуть бути записані у буквеному або цифровому вигляді в рядок або стовпчиками.

Перевага методу — його багатоваріантність. Оскільки метод заснований на використанні морфології об'єктів, він дозволяє організувати простір змін об'єкта (морфологічний ящик) і систематично його аналізувати. При цьому на відміну від простого перебору виключається пропущення якихось варіантів, що дозволяє подолати інерцію мислення фахівців, знайти оригінальні рішення на неосяжній у розумінні повного перебору множини (поля).

До недоліків методу належить те, що поряд з реально можливими комбінаціями варіантів характеристик (або ознак) морфологічна матриця має велику кількість несумісних варіантів. Поки що не розроблено апарату вибору допустимих рішень з великої кількості можливих варіантів. У теперішній час для вирішення цього завдання мають місце спроби використання ЕОМ. Коли буде знайдено дійсно практичний і універсальний метод оцінки ефективності застосування того чи іншого варіанта, можна буде, виходячи тільки з теоретичних міркувань, обирати оптимальну комбінацію елементів для кожного проєктованого об'єкта. Таким чином, процес винахідництва, по суті, був би замінений безпосередньо аналізом альтернативних варіантів.

Найчастіше виявляється, що робочі характеристики об'єкта, в основу побудови якого покладена невідома раніше комбінація елементів, більшою чи меншою мірою є невизначеними, що залежить від ступеня відходу від існуючого рівня розвитку техніки.

Сфера застосування методу — рішення технічних завдань, які відносяться до об'єкта в цілому при наявності повної інформації про об'єкт і направлені на удосконалення об'єкта. Застосовування методу вимагає систематизованого логічного мислення. Найбільш доцільна сфера використання методу — рішення конструкторських завдань загального плану (компонування і проєктування машин, їх вузлів, механізмів, технологічного оснащення, інструментів, пошук

технологічних принципів, компоновок, схем, способів формоутворення тощо).

Існує п'ять послідовних етапів морфологічного аналізу:

1. точне формулювання завдання (проблеми), яка відображає основну вимогу до об'єкта;

2. розподіл об'єкта на функціональні елементи (ознаки) із складанням списку усіх морфологічних ознак і вимог до них, тобто усіх важливих характеристик об'єкта, його параметрів, від яких залежить розв'язання проблеми і досягнення основної мети;

3. незалежний розгляд усіх елементів (ознак) і вибір для кожного повного набору різних варіантів реалізації, тобто складання усіх можливих варіантів за кожною характеристикою незалежно і побудова морфологічної моделі (таблиці, ящика, матриці);

4. аналіз функціональної цінності рішень, які виникають з матриці з визначенням цінності усіх одержаних варіантів, тобто синтез варіантів об'єкта;

5. вибір найбільш раціональних варіантів конкретних рішень, тобто вибір кращих сполучень згідно із заданим критерієм.

Розглянемо особливості виконання кожного етапу.

Етап 1. Формулювання завдання

Часто початкове формулювання завдання не містить прямої вказівки про потребу вести конструктивний пошук і компонування. Пряме розуміння завдання буває заховане за багатослівністю її викладення або за невдало обраною термінологією. Метод потребує точного формулювання. Проте цю вимогу нелегко виконати.

При аналізі початкового формулювання завдання з'ясовують, що повинно бути удосконалено, доопрацьовано тощо, – пристрій або спосіб. Далі необхідно вилучити спеціальну термінологію, змінити назви елементів об'єкта термінами, які відбивають їх функціональне призначення. Потім слід розглянути вимоги, які пред'являються до результату рішення завдання, виділити з них головну (головні) і пов'язати її з тими елементами об'єкта, які повинні забезпечити його виконання. Наприкінці виконують уточнення формулювання завдання.

Етап 2. Розподіл об'єкта на морфологічні ознаки

Точне формулювання завдання дозволяє виділити коло характеристик об'єкта (структурних елементів, зв'язків та їх ознак), від яких в основному залежить виконання заданих вимог. У загальному випадку для конструкцій як морфологічні ознаки можуть бути обрані: а) функціонально важливі елементи (деталі, вузли, механізми, прилади і т. ін.); б) взаємний зв'язок між елементами; в) взаємне розташування елементів.

Необхідність відокремлення функціонально важливих елементів викликана вимогою не створювати великого обсягу неістотної інформації, яка перешкоджає вибору корисної. Наприклад, при виконанні варіантів конструкцій обертового різця можна варіювати такими морфологічними ознаками: ріжуча частина (вид, виконання і розташування осей), опори (виконання, розташування), привід ріжучої частини.

При пошуку варіантів конструктивних схем варіюють елементами структури і зв'язками між ними.

При пошуку варіантів методів обробки (способів формоутворення) варіюють трьома основними ознаками:

1. оброблюване середовище — заготовка (мета впливу на заготовку, вид і кількість, рухи, стан);
2. середовище, яким обробляють, — ріжучий інструмент (фізичний стан, тип, кількість ріжучих кромки, рухи);
3. взаємодія між середовищами— заготовкою і інструментом (фізико-хімічний ефект процесу перетворення, вид енергії ефекту, характер підводу і розподілу енергії, характер дії в часі, фізичний стан робочого середовища).

Етап 3. Складання морфологічної матриці

Основна вимога до цього етапу – недопустимість критичної оцінки щодо сформульованих варіантів характеристик об'єкта. Таку критичну оцінку здійснюють на наступному етапі стосовно одного або декількох варіантів у цілому. При цьому не враховують взаємозв'язки між різними варіантами інших характеристик. Щоб підвищити вірогідність внесених у морфологічну матрицю нових, оригінальних

варіантів об'єкта, необхідно використовувати інформацію, яка відноситься не тільки до даного об'єкта або класу об'єктів. Ефективним є функціональний підхід, який дозволяє використовувати інформацію з інших галузей техніки. При цьому слід керуватися наступним міркуваннями. Спочатку складають загальний перелік варіантів характеристики, що розглядається. Потім групують їх за принципом близьких властивостей. З кожної групи варіантів відокремлюють найбільш важливі. Скорочений перелік включають у морфологічну таблицю. Ця процедура скорочує неістотну інформацію.

При формулюванні варіантів, варіювання здійснюють за такими ознаками: геометрична форма, матеріал, особливості конструктивного виконання, характер взаємодій тощо. В залежності від постановки завдання склад ознак змінюється.

У деяких випадках ознаки матеріалу вилучають. Для підвищення варіантів ознак ефективним є використання евристичних прийомів. Морфологічні матриці найчастіше виконують у вигляді таблиць.

Етап 4. Синтез варіантів об'єкта

Після заповнення морфологічної матриці переходять до синтезу варіантів. Кількість варіантів може обчислюватись великими числами. З урахуванням великої кількості варіантів безсистемний їх перебір несприятливий. При виконанні четвертого етапу слід керуватися переліком технічних вимог, які є в технічному завданні і відкоректовані з урахуванням уточнення формулювання задачі. Кожен варіант рішення — це сукупність (сполучення) одиничних варіантів усіх характеристик. Сукупність варіантів морфологічної матриці дає можливість визначити повну кількість рішень. варіантів

Етап 5. Вибір раціональних (кращих) варіантів

На цьому етапі вибирають не більш 2-3 варіантів кращих рішень для детальної конструктивної проробки.

Можна рекомендувати такий порядок вибору кращих рішень:

1. здійснити ранжування вимог за їх значимістю;
2. здійснити ранжування варіантів рішення з урахуванням числа вимог, що задовольняються, і їх значимості;

3. використовуючи експертні оцінки або інший метод неформальних процедур, вибрати 2-3 найбільш сприятливих варіантів.

Одним з ефективних суб'єктивних методів якісної оцінки варіантів є метод розставлення пріоритету.

12.10. Метод фокальних об'єктів

Цей метод відноситься до асоціативних, потребує мінімальної інформаційної підготовки і дозволяє більше використовувати знання в різних сферах (галузях). Він спрямований на послаблення психологічної інерції шляхом використання асоціацій і метафор у характеристиці об'єкта. Ця ідея лягла в основу методу, коли переносяться раптово обрані об'єкти на той, що удосконалюється, який лежить начебто у фокусі переносу.

Якщо на об'єкт, що вдосконалюється, перенести ознаки інших, випадково обраних об'єктів, то число неочікуваних варіантів різко зростає.

Таким чином, для генерування нових ідей служать асоціації, метафори, аналогії і випадково обрані поняття.

Асоціація – це в'язок, який виникає за певних умов між двома або більше психічними утвореннями (відчуттями, ідеями тощо).

Метафора — перенесення властивостей одного предмета (явища) на другий на підставі загальної для обох ознаки.

Між двома зовсім різними поняттями (словами) можна навести логічний зв'язок, тобто асоціативний перехід в 4-5 етапів (кроків). Візьмемо два різних поняття — "сонце" і "патрон". Здійснимо асоціативний перехід: "сонце" — "земля", "земля" — "родовище", "родовище" — "магніт", "магніт" — "патрон".

Другий приклад: "ягода" — "шпindelь", асоціативний перехід: "ягода" — "ділянка", "ділянка" — "цех", "цех"- "верстат", "верстат"- "шпindelь".

Для виникнення асоціацій і генерування ідей можна використовувати різного виду метафори: бінарні метафори-аналоги ("метал

дзвонить"); метафори-катахрези, які містять суперечності ("коловий квадрат"); метафори-загадки ("що сокирою не перерубаєш?").

Серед аналогій розрізняють:

- пряма – порівняння з аналогічним об'єктом з іншої сфери техніки;
- емпатія – вживання в образ об'єкта, що вдосконалюється;
- символічна – об'єкт в узагальненому, абстрактному вигляді (шліфувальний круг— точкова шорсткість, затискний патрон-натягнута пружина);
- фантастична – вводиться фантастична істота, що виконує те, що вимагається умовами задачі ("шапка-невидимка" – неруйнівні види контролю, "чоботи-швидкоходи" – космічні ракети, "силові потоки" — затискні механізми).

Застосування методу фокальних об'єктів включає такі етапи:

1. вибір фокального об'єкта, який удосконалюється;
2. вибір 3-4 об'єктів навімання (із словника, каталогу, технічного журналу, художньої книги тощо) раптових (випадкових) об'єктів;
3. складання переліку (списку) ознак раптових (випадкових) об'єктів;
4. генерування ідей шляхом приєднання до фокального об'єкта ознак раптових об'єктів;
5. розвиток отриманих сполучень шляхом вільних асоціацій;
6. оцінка згенерованих ідей і відбір корисних рішень з притягненням експертів.

Сфера застосування методу – вирішення технічних завдань з покращанням відомих об'єктів в умовах мінімальних вихідних даних і відсутності чітко сформульованих вихідних вимог до рішення, постановка оригінальної конструкторської задачі, тренування фантазії, створення товарів широкого вжитку (розширення асортименту) тощо.

Суперечності, що виявляються в процесі вирішення наукових і технічних завдань можна умовно поділити на три типи: адміністративні, технічні і фізичні.

Адміністративними називають суперечності, що присутні спочатку в самому факті винахідницького завдання (необхідно щось зробити, але невідомо як), воно не має мети, яка б підказувалася.

Приклад. У годину «пік» станції метро переповнені людьми. З кожним роком кількість пасажирів зростає, зростає і потреба збільшити пропускну здатність метрополітену, але як – неясно.

Технічні – це суперечності, що виникають між частинами і параметрами системи при спробі їхньої зміни: якщо відомим способами покращувати одну частину (параметр), то неприпустимо погіршується інша частина (параметр).

Приклад. Збільшення швидкості транспортного засобу можливе фізично, але економічно дорого.

Розв'язання технічних суперечностей породжує винахід.

Фізичними називають суперечності, що полягають у пред'явленні до однієї і тієї ж частини системи взаємно протилежних вимог. У такій ситуації виникає парадокс.

Приклад. При підвищенні швидкості різання відбуваються всі види порушення фрикційного зв'язку – інтенсивний знос, що веде до зниження зносостійкості інструменту T , тобто

$$T = \sqrt{1/V}$$

де V – швидкість різання.

Парадокс полягає в тому, що при високих швидкостях, більших, ніж швидкість кулі з рушниці, стійкість інструменту не падає, а збільшується.

Фізичні суперечності є причиною технічних, а їх розв'язок дозволяє зробити відкриття.

Вивчення проблемної ситуації — це виявлення технічних суперечностей.

12.11. Основи інженерної психології

Знання і загальні уявлення про інженерну психологію необхідні при створенні таких об'єктів промислової власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки і товарні знаки.

При створенні людино-машинних систем на рівні винаходів і корисних моделей треба користуватися основами інженерної психології, розкриваючи взаємодію людини з технічною системою.

При створенні промислових зразків, які відповідають умовам технічної естетики, додатково потрібно володіти основами дизайну (художнього конструювання).

При створенні (оформленні) товарних знаків необхідно мати загальні уявлення з основ художнього конструювання і нарисної геометрії.

Основний девіз інженерної психології — «все конструюється для людей» .

При створенні будь-якого виробу (металорізального верстата, крісла програміста, пульта управління, кухонного обладнання, кабіни автомобіля, годинника тощо) конструктор повинен постійно мати на увазі людей, які в подальшому будуть користуватися виробом, знати особливості їх поведінки, сприйняття ними інформації, розміри їхнього тіла, фізичні можливості і багато іншого.

Інженерна психологія виникла на стику психології, фізіології, медицини, антропології, біології і техніки. Вона досліджує взаємодію людини з різними технічними системами в процесі праці.

Інженерна психологія, яка є важливою частиною ергономіки — науки про взаємодію людини з довкіллям, складає природничо-наукову основу технічної естетики і художнього конструювання.

Використання інженерами і художниками-конструкторами даних інженерної психології при створенні засобів праці і побутових виробів дозволяє значно поліпшити їх споживчі якості.

Художнє конструювання повинно розглядатися як невід'ємна частина комплексу дослідницьких, конструкторських і технологічних робіт, спрямованих на оптимізацію систем «людина-машина». Результат цієї роботи оцінюється за комплексним критерієм оптимальності, що враховує соціальні, ергономічні (в тому числі інженерно-психологічні), технічні, естетичні і економічні фактори.

Інженерна психологія у своїх висновках великою мірою спирається на дані таких фундаментальних і прикладних наук:

психологія, медицина, фізіологія, антропологія, біологія, нейрофізіологія, акустика, хімія, фізика, математика, психіатрія, дослідження операцій, обчислювальна техніка, електроніка, термодинаміка, технічна естетика, прикладна механіка, світлотехніка, хімічна технологія, кібернетика, промислова гігієна, біомеханіка, педагогіка.

Як і скрізь, у художньому конструюванні використовується системний підхід (метод), згідно з яким для успішного розв'язання задачі необхідні такі основні етапи (фази):

- збір інформації;
- планування з дослідженням конкуруючих способів досягнення поставленої мети;
- вибір оптимального варіанта в порівнянні з відомими;
- перевірка і оцінка обраного варіанта;
- натурні випробування.

Конструктор повинен враховувати стандарти і віддавати переваги таким інженерним рішенням, що дозволяють споживачам швидко освоїтись з новим виробом, враховуючи природні стереотипні реакції людей (наприклад, людина звикла, що поворот за годинниковою стрілкою крана для води зменшує її потік або зупиняє, а проти — підвищує).

РОЗДІЛ 13. ІНФОРМАЦІЙНО - АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

13.1. Суть інформаційно-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності

Під інформаційно-аналітичним забезпеченням інноваційної діяльності розуміють процес отримання необхідних для реалізації інновацій відомостей шляхом обробки науково-технічної інформації за допомогою методів аналізу та синтезу, класифікації, оцінки, зіставлення і узагальнення.

Науково-технічна інформація - документовані або загальнодоступні відомості про вітчизняні й зарубіжні досягнення науки, техніка і виробництво, отримані у процесі здійснення науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектний-технологічної, виробничої і суспільної діяльності.

Науково-технічна інформація існує як у друкарському вигляді, наприклад, у вигляді книг, журналів, документів, звітів, довідників, патентних документів, стандартів, специфікацій і каталогів, так і в інших формах, наприклад, аудіовізуальній і письмовій, у вигляді передачі організаційних та індивідуальних знань на нарадах, семінарах і навчальних заходах. Інформація про промислову власність, відома як патентна інформація, входить в систему науково-технічної інформації. Патентна інформація є одним з головних складових елементів системи охорони промислової власності та включає, зокрема, патентну документацію.

Патентна документація - це широкий спектр документів, опублікованих або неопублікованих, що містять дані про результати досліджень, конструювання, розробок, які заявляють і визнають як винаходи, корисні моделі або промислові зразки, а також про захист прав винахідників, патентовласників та отримувачів дипломів і свідоцтв про реєстрацію промислових зразків і корисних моделей.

Патентна документація містить, перш за все, офіційні публікації патентних відомств: описи до заявок на винаходи, описи винаходів і офіційні патентні бюлетені.

13.2. Загальні відомості про патентні дослідження

Створення нових конкурентоздатних зразків техніки, технології й матеріалів можливе лише на основі всебічного аналізу науково-технічної інформації, яку в найбільш концентрованому вигляді подано, в першу чергу, у патентній документації.

Науково-технічна інформація (документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні й зарубіжні досягнення науки, техніки й виробництва, одержані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, виробничої та громадської діяльності) сьогодні стає одним із найважливіших джерел відомостей про процес матеріалізації нових знань. Тому інформаційна підготовка сучасного фахівця є одним з необхідних компонентів його продуктивної та ефективної роботи.

Враховуючи усі вище перелічені властивості патентної інформації, стає очевидною її визначна роль при проведенні патентних досліджень.

Патентні дослідження – це складова частина науково-дослідних (НДР), дослідно-конструкторських (ДКР), проектно-конструкторських (ПКР) і технологічних робіт, передбачених стандартами та іншими нормативними документами, що регламентують створення нових об'єктів техніки.

Патентні дослідження виконуються з метою виявлення актуальності, забезпечення високого технічного рівня, патентоздатності, патентної чистоти об'єктів техніки і наукового обґрунтування доцільності проведення НДР, ПКР, а також з'ясування можливості їх комерційної реалізації.

Нормативним документом, що регламентує патентні дослідження в нашій державі, є державний стандарт України 3575–97 – «Патентні дослідження. Основні положення і порядок проведення».

Під патентним дослідженням розуміється комплекс робіт з пошуку, добору й аналізу патентної та науково-технічної інформації, що містять дані про технічні рішення, складання аналітичних оглядів, які відображають патентну ситуацію, рівень техніки і тенденції її розвитку.

За своїм характером і змістом патентні дослідження належать до прикладних науково-дослідних робіт.

Мета патентних досліджень – визначення патентної ситуації щодо об'єкта господарської діяльності, тобто пристрою, способу або позначення для товарів і послуг.

Патентні дослідження проводяться на всіх етапах життєвого циклу об'єкта (життєвий цикл об'єкта – це сукупність взаємопов'язаних етапів створення, використання й послідовного вдосконалення об'єкта). При цьому на кожній стадії специфіка патентних досліджень визначається метою і завданнями їх проведення та характеризується різним обсягом (за глибиною, країнами, рубриками тощо) досліджуваної документації, методами аналізу і висновками, що завершують ці дослідження. Незважаючи на відмінності в специфіці патентних досліджень, які проводять на різних стадіях створення об'єктів нової техніки, основні елементи методики їх виконання в багатьох випадках однакові.

Під час проведення патентних досліджень виконують такі види робіт:

1. Визначення патентоспроможності об'єкта промислової власності – здійснюють на основі досліджень загальнодоступної патентної та іншої науково-технічної інформації.

2. Визначення ситуації щодо використання прав на об'єкти промислової власності – здійснюють на основі результатів статистичної обробки патентної документації, яка стосується об'єкта; результатів аналізу відомостей про укладені ліцензійні договори та договори на передачу права власності; аналізу можливостей застосування в об'єкті відомих об'єктів промислової власності.

3. Виявлення порушень прав власників чинних охоронних документів та заявників на об'єкти промислової власності –

здійснюють на основі досліджень патентної документації, що стосується об'єкта; результатів порівняльного аналізу об'єктів промислової власності та пропонованого об'єкта.

Результатом патентних досліджень є звіт про патентні дослідження.

Матеріали звіту використовують під час розробки документів, які пов'язані з діяльністю суб'єкта господарської діяльності, у тому числі:

- прогнозів, програм, планів створення й розвитку виробництва об'єкта і надання послуг;
- тематичних карток;
- заявок на розроблення та освоєння об'єкта;
- вихідних вимог замовника на виконання НДР і ДКР;
- технічних і тактико-технічних завдань на виконання НДР і ДКР;
- звітів про проведення НДР і ДКР;
- технічних умов (технічного опису) на розроблений об'єкта;
- стандартів на розроблений об'єкта;
- карт технічного рівня та якості об'єкта;
- заявок на видачу охоронних документів на об'єкти промислової власності; патентних формулярів.

Ситуацію щодо використання прав на об'єкти промислової власності визначають на основі результатів статистичної обробки патентної документації, яка стосується об'єкта; результатів аналізу відомостей щодо укладених ліцензійних договорів і договорів про передачу права власності; аналізу можливостей застосування в об'єкті відомих об'єктів промислової власності.

Порушення прав власників чинних охоронних документів і заявників на об'єкти промислової власності виявляють на основі досліджень патентної документації, що стосується об'єкта; результатів порівняльного аналізу об'єктів промислової власності та об'єкта, що розробляється.

Завдання патентних досліджень визначаються стадіями життєвого циклу об'єкта (для матеріального об'єкта основними

стадіями життєвого циклу є дослідження, проектування, виготовлення, реалізація замовнику, монтаж, експлуатація, зняття з експлуатації, демонтаж, утилізація) і відповідними видами робіт, встановленими нормативно-технічними документами.

13.3. Зміст і порядок проведення патентних досліджень

Пошук інформації про об'єкти промислової власності проводиться для вирішення одного з таких завдань:

- прогнозування тенденцій розвитку техніки;
- визначення рівня розвитку техніки;
- визначення новизни технічних рішень, що заявляються як винаходи;
- визначення патентної чистоти об'єктів техніки відносно винаходів.

Процедуру проведення патентних досліджень можна подати у вигляді наступних етапів.

1. Визначення предмета пошуку.

Предмет пошуку визначають, виходячи з конкретних завдань патентних досліджень, категорії об'єкта (продукт (пристрій, речовина) або процес), а також з того, які саме його елементи, параметри, властивості та інші характеристики досліджуватимуть.

Якщо темою патентних досліджень є пристрій (апарат, машина, технологічна лінія або її елементи), то предметами пошуку можуть бути: пристрій у цілому (загальна компоновка, принципова схема); принцип роботи пристрою; вузли й деталі; матеріали (речовини), які використовують для виготовлення окремих елементів пристрою; технологія виготовлення пристрою; галузі можливого застосування пристрою.

Якщо розглядають будь-яку систему в цілому (наприклад, технологічну лінію або установку), то слід звернути увагу на її конструктивні або функціональні елементи, які не є тривіальними й

можуть мати загальне застосування. У цьому разі слід розглядати як систему в цілому, так і її конструктивні або функціональні елементи.

Якщо темою патентних досліджень є речовина, то предметом пошуку можуть бути: сама речовина (її якісний або кількісний склад); процес (спосіб) одержання речовини; вихідні матеріали; галузі можливого застосування речовини.

Якщо темою патентних досліджень є технологічний процес (спосіб), то предметом пошуку можуть бути: технологічний процес у цілому; його етапи, якщо він являє собою самостійний охоронопридатний об'єкт; вихідні продукти; проміжні продукти та процеси (способи) їх одержання; кінцеві продукти й галузі їх застосування; обладнання, на основі якого реалізують цей процес (спосіб).

Формулювати предмет пошуку слід, за можливості, з використанням термінології, прийнятої у відповідній системі класифікації. Конкретизація предмета пошуку зводиться до наближення його формулювання до найменувань рубрик МПК, НПК, УДК. Слід зазначити, що під час проведення досліджень предмет пошуку може бути уточнений.

2. Зазначення мети пошуку інформації.

Метою патентних досліджень може бути одержання вихідних даних для забезпечення високого технічного рівня й конкурентоздатності об'єкта; використання сучасних науково-технічних досягнень і виключення невиправданого дублювання досліджень і розробок; дослідження технічного рівня об'єкта, виявлення тенденцій його розвитку; визначення відповідності об'єкта умовам патентоздатності; обґрунтування конкретних вимог щодо вдосконалення існуючої та створення нової продукції й технології; аналіз конкурентоздатності об'єкта та ін.

3. Встановлення кола країн для патентного пошуку.

Визначаючи патентоздатність об'єкта, пошук зазвичай слід проводити щонайменше по таких державах: Україна, Російська Федерація, США, Франція, Велика Британія, Німеччина, Японія, Швейцарія, СРСР (з урахуванням того, що 1991 року СРСР перестав

існувати як держава), а також по державах, у яких найбільш розвинута досліджувана галузь техніки.

4. Вибір часового інтервалу пошуку.

Визначаючи патентоздатність об'єкта, який належить до профілюючих напрямів діяльності організації, патентні дослідження проводять найчастіше на глибину 50 років, а визначаючи патентоздатність об'єкта, який не належить до профілюючих напрямів діяльності організації – зазвичай не менше ніж на 15 років.

Проводячи патентні дослідження з метою визначення рівня й тенденцій розвитку виду техніки, до якого належить об'єкт, пошук здійснюють на глибину, достатню для встановлення тенденцій розвитку даного виду техніки (від 5 до 15 років).

Визначаючи ситуацію щодо використання прав на об'єкти промислової власності, глибину пошуку визначають строком дії патенту в державі пошуку (зазвичай не більше 20 років).

5. Перегляд і відбір патентної інформації (джерел інформації).

На цій стадії процес пошуку патентних матеріалів поєднується з детальною обробкою патентного фонду і створенням до нього довідково-пошукового апарату.

Розрізняють такі основні види патентного пошуку, які залежать від характеру об'єктів пошуку: тематичний, іменний, нумераційний, пошук патентів-аналогів і пошук для виявлення патентних прав.

Під час **тематичного пошуку** виявляють аналоги. Аналог технічного об'єкта – це відомий до дати пріоритету засіб того ж призначення, сукупність ознак якого подібна до сукупності суттєвих ознак даного об'єкта; найближчий аналог (прототип) – це аналог технічного об'єкта, який є найближчим до нього за сукупністю ознак.

Іменний пошук починається із встановлення прізвищ винахідників і найменувань фірм, які працюють над подібними науково-технічними проблемами. Відбір інформації при іменному пошуку здійснюється за іменними покажчиками до офіційних бюлетенів, які видаються патентними відомствами.

Нумераційний пошук здійснюється тоді, коли за номером охоронного документа або акцептованої заявки необхідно встановити

його класифікаційний індекс, тобто тематичну належність документа, його зв'язок з іншими документами, а також правовий статус. Пошук проводиться за нумераційними покажчиками до офіційних бюлетенів, які видаються патентними відомствами.

Пошук патентів-аналогів, тобто патентів, виданих у декількох державах на один і той же винахід (корисну модель), дає змогу значно скоротити обсяг патентних документів, які розглядають, а також полегшити деякі інші патентно-інформаційні дослідження.

Пошук для виявлення патентних прав зводиться до визначення патентно-правової охорони певного винаходу (корисної моделі) або патентних прав певних осіб.

13.4. Джерела патентної інформації

Патентна інформація – це сукупність відомостей про результат науково-технічної діяльності, які містяться в описах, прикладених до заявок на винаходи або до охоронних документів, про правовий статус патентних документів, а також про умови реалізації прав, що випливають з патентних документів. Розрізняють первинні та вторинні джерела патентної інформації.

До **первинних джерел** патентної інформації належать патентні документи в тому вигляді, у якому їх публікують відомства промислової власності (наприклад, патенти на винаходи й корисні моделі; відомості про заявки на винаходи, які прийняті до розгляду; авторські свідоцтва на винаходи).

До **вторинних джерел** патентної інформації належать документи, які є результатом аналітико-синтетичного перероблення первинних джерел (реферати або анотації описів винаходів, видання інформаційних центрів, які спеціалізуються на публікації первинних джерел патентної інформації або широко використовують їх, наприклад, офіційні бюлетені патентних відомств держав та ін.).

Майже будь-яке джерело (первинне чи вторинне) патентної інформації містить два види інформації: бібліографічну й технічну.

Бібліографічні дані, які використовують у патентних документах, ідентифікують за допомогою так званих «кодів ІНІД» (ІНІД – це скорочення найменування «Узгоджені на міжнародному рівні цифрові коди для ідентифікації даних»), які визначають згідно зі стандартом ВОІВ ST.9 «Рекомендації, що стосуються бібліографічних даних патентних документів і свідоцтв додаткової охорони».

Технічна інформація патентного документа на винахід чи корисну модель зазвичай містить:

- короткий опис стану рівня техніки;
- докладний опис винаходу, який надає можливості спеціалісту в цій галузі використовувати винахід;
- за потреби одне або більше креслень (або хімічних формул), які сприяють кращому розумінню винаходу;
- пункти формули винаходу, яка визначає обсяг правової охорони, яку надають.

В Україні безпосередньо опис винаходу (корисної моделі) містить такі розділи:

- галузь техніки, до якої належить винахід (корисна модель);
- рівень техніки (тут наводять дані про відомі заявнику аналоги винаходу (корисної моделі) з виділенням серед них найближчого аналога, який раніше називався прототипом);
- суть винаходу (корисної моделі);
- перелік фігур, креслень (якщо на них є посилання в опису);
- відомості, які підтверджують можливість здійснення винаходу (корисної моделі).

Вторинні джерела патентної інформації містять бібліографічні дані про патентні документи та інформацію про їх зміст.

Найбільш оперативним і зручним джерелом інформації про винаходи є офіційні бюлетені, які видають патентні відомства різних держав зазвичай кілька разів на рік. Інформацію про винаходи в них публікують значно раніше публікації повних описів винаходів.

В Україні таким джерелом є бюлетень Укрпатенту «Промислова власність» (виходить з 1993 р.),

13.5. Міжнародні класифікації об'єктів промислової власності

В патентних документах містяться майже всі дані про досягнення людства в галузі техніки й технології, тому надзвичайно важливо, щоб ця інформація була доступна всім, кому вона потрібна. З цього випливає, що потрібні системи, які певним чином ідентифікували би патентні документи, що належать до тієї чи іншої галузі техніки, і, отже, які би дали можливість знайти потрібну інформацію.

Сьогодні створені й широко застосовують спеціальні інструменти для вирішення цієї проблеми – це міжнародні класифікації об'єктів промислової власності, а саме міжнародна патентна класифікація (МПК), міжнародна класифікація товарів і послуг для реєстрації знаків (МКТП), міжнародна класифікація зображальних елементів знаків (КЗЕ) і міжнародна класифікація промислових зразків (МКПЗ).

У багатьох державах історично склалися національні (внутрішні) патентні класифікації (НПК): США, Великій Британії, Японії та ін., проте міжнародна співпраця патентних відомств багатьох держав сприяла створенню міжнародної патентної класифікації (раніше цю систему часто називали міжнародною класифікацією винаходів – МКВ). Вона базується на Страсбурзькій угоді 1971 р., підготовленій Міжнародним бюро ВОІВ.

Основне призначення МПК – бути інструментом для здійснення пошуку патентної й науково-технічної інформації стосовно конкретного технічного рішення.

МПК періодично переглядають з метою вдосконалення системи з урахуванням розвитку техніки, і зазвичай кожні п'ять років затверджують її нову редакцію. Так, перша редакція МПК діяла з 01.09.1968 до 30.06.1974, друга – з 01.07.1974 до 31.12.1979, третя – з 01.01.1980 до 31.12.1984, четверта – з 01.01.1985 до 31.12.1989, п'ята – з 01.01.1990 до 31.12.1994, шоста – з 01.01.1995 по 31.12.1999, сьома – з 01.01.2000 до 31.12.2005, восьма (МПК-2006) – з 01.01.2006 до

31.12.2008. Дев'ята редакція МПК (МПК-2009) набрала чинності з 01.01.2009. При цьому рекомендується, щоб патентні документи, які публікують і класифікують згідно з певною редакцією МПК, містили посилання на номер цієї редакції за допомогою відповідної арабської цифри (крім цифри 1): МПК, МПК2, МПК3, МПК4, МПК5, МПК6, МПК7 або МПК, МПК2, МПК3, МПК4, МПК5, МПК6, МПК7. Також використовують скорочення англійської назви «Int. Cl» (від International Patent Classification).

Відповідно до реформи МПК (починаючи з восьмої редакції) класифікація була розділена на базовий і розширений рівні. Кожна редакція базового рівня вказується роком набрання нею чинності (МПК-2006, МПК-2009), а кожна нова версія розширеного рівня вказується роком і місяцем набрання чинності цієї версії (наприклад, МПК-2008.01).

МПК охоплює такі аспекти науки, техніки й технології, які можуть бути об'єктом патентного захисту. Її поділено на вісім розділів, кожен з яких позначено великою літерою латинського алфавіту від А до Н. Заголовки розділів лише наближено відображають їх зміст:

- А – Задоволення життєвих потреб людини;
- В – Різні технологічні процеси; транспортування;
- С – Хімія; металургія;
- Д – Текстиль; папір;
- Е – Будівництво; гірнича справа;
- F – Механіка; освітлення; опалення; двигуни й насоси; зброя; боєприпаси; вибухові роботи;
- G – Фізика;
- Н – Електрика.

Розділи поділяють на класи, індекс кожного з яких складають з індексу розділу та двозначного числа, наприклад В 01, F 28. Заголовок класу відображає зміст класу, наприклад:

- В01 Способи й пристрої загального призначення для здійснення різних фізичних і хімічних процесів;
- F28 Теплообмін.

Кожний клас містить один або більше підкласів. Індекс підкласу складають з індексу класу й великої літери латинського алфавіту, наприклад, B01F. Заголовок підкласу з максимальною точністю визначає зміст підкласу, наприклад:

B01F Змішування, наприклад розчинення, емульгування, диспергування.

Кожний підклас складають з окремих рубрик, які називають «дробовими рубриками». Серед дробових рубрик розділяють основні групи й підгрупи.

Індекс дробової рубрики складають з індексу підкласу, за яким розміщено два числа, відокремлених одне від іншого похилою рисою.

Індекс основної групи складають з індексу підкласу, за яким розташовано одно-, дво- або тризначне число, похила риска та два нулі, наприклад B01F 9/00. Текст основної групи визначає галузь техніки, яку вважають доцільною для проведення пошуку, наприклад:

B01F 9/00 Змішувачі з обертовими резервуарами.

Підгрупи утворюють рубрики, підпорядковані основній групі. Індекс підгрупи є аналогічним індексу основної групи, проте після похилої риски розташовано щонайменше дві цифри, крім 00, наприклад B01F 9/10.

Кожну третю або четверту цифру після похилої риски слід розуміти як подальше додаткове ділення попередньої цифри. Отже, підгрупу з індексом 3/426 треба поставити після підгрупи 3/42, але перед підгрупою 3/43.

Текст підгрупи завжди розглядають у границях обсягу її основної групи й визначає тематичну галузь, у якій вважають найбільш доцільним проведення пошуку. Перед текстом підгрупи ставлять одну або більше крапок, які визначають ступінь її підпорядкованості, тобто вказують на те, що підгрупа є рубрика, підпорядкована найближчій вище розташованій рубриці, надрукованій з меншим відступом, тобто такій, що має на одну крапку менше.

Часто за заголовком класу, підкласу або за рубрикою йде фраза в дужках, яка містить посилання на іншу рубрику МПК. Така фраза

вказує на те, що тематика, яку визначають посиланням, охоплюється іншою рубрикою (або рубриками) МПК.

Технічна суть винаходу стосується або створення (вдосконалення) будь-якого об'єкта, або того, яким чином цей об'єкт використовують. Цей факт знаходить своє відбиття в побудові МПК, яка поєднує в собі два підходи до оцінки класифікованого об'єкта: функціонально-орієнтований і галузевий.

Винаходи (корисні моделі; далі – винаходи), суть яких полягає в природі або функції об'єкта, називають функціонально-орієнтованими. Їх класифікують у функціонально-орієнтованих підрозділах МПК, наприклад:

B01D Розділення;

C01 Неорганічна хімія;

C07 Органічна хімія.

Винаходи, суть яких полягає в застосуванні або використанні об'єкта в певній галузі, називають галузевими винаходами й класифікують у галузевих підрозділах МПК, наприклад:

C01B Неметалічні елементи; їх сполучення;

C07C Ациклічні й карбоциклічні сполуки.

При цьому слід зазначити, що не завжди підрозділи МПК можуть розглядатись як повністю функціонально-орієнтовані або повністю галузеві.

Часто єдиною інформацією, що розкриває суть певного технічного рішення, є інформація про галузь його використання. У цьому разі винахід буде повністю класифіковано в галузевому підрозділі МПК. Якщо ж конструктивні або функціональні особливості об'єкта винаходу належать до кількох галузей застосування, а також якщо застосування об'єкта в певній галузі не є технічно суттєвим, винахід буде класифіковано у функціонально-орієнтованому підрозділі МПК.

Правильну класифікацію технічної суті можна здійснити, дотримуючись таких послідовних дій:

1. у першу чергу, слід вибрати найбільш відповідний розділ, потім клас, підклас і, нарешті, основну групу або в її границях

найбільш відповідну підгрупу з найбільшою кількістю крапок, обсяг якої буде достатнім, щоб охопити всі найважливіші особливості технічної суті об'єкта, який розглядають;

2. як альтернативу, групу можна знайти за допомогою алфавітно- предметного покажчика до МПК.

Основним елементом довідково-пошукового апарату (ДПА) до МПК є:

- покажчики класів до МПК відповідних редакцій класифікації;
- алфавітно-предметні покажчики (АПП), у яких всі технічні поняття, що містяться в МПК, розташовано в алфавітному порядку;
- покажчики відповідності між технічним змістом рубрик різних редакцій МПК.

Використання покажчиків відповідності доцільно як на стадії визначення області пошуку, так і безпосередньо під час пошуку для постійного коректування та уточнення пошукової області.

РОЗДІЛ 14. ЕКОНОМІКА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

14.1. Інтелектуальна власність як економічна категорія

Одним з найбільш важливих досягнень кінця ХХ сторіччя є початок переходу суспільства до постіндустріальної, інформаційної епохи, яка характеризується виділенням інтелектуальної власності в особливий самотійний товар, що може нескінченно тиражуватися без зміни первісної вартості, майже не вимагаючи для свого створення витрати енергетичних і сировинних ресурсів.

Динаміка й обсяги міжнародної торгівлі цим товаром значно випереджають темпи зростання валового продукту. І ще більший дохід приносить використання прав на об'єкти інтелектуальної власності. Цей внесок настільки вагомий, що супроводжується структурною перебудовою економіки в розвинених країнах.

За даними ВОІВ, у розвинених країнах нематеріальні активи становлять понад 40 % від усіх активів підприємств, в основному, це права на об'єкти інтелектуальної власності.

Інтелектуальна економіка — це галузь знань, що вивчає теорію і практику функціонування ринкових структур та механізми взаємодії суб'єктів економічної діяльності, пов'язаних з інтелектуальним капіталом.

Вона вивчає питання організації підприємницької діяльності, що охоплюють організаційні форми та правові основи бізнесу, методи ціноутворення та оцінки вартості інтелектуального продукту, засоби мобілізації з інтелектуального капіталу, систему сучасного бухгалтерського обліку, фінансових відносин та процедуру укладення угод.

Сучасна ринкова інтелектуальна економіка — це змішана економіка, в якій інтелектуальний продукт створюється під впливом власних ринкових зусиль, що спрямовують підприємницьку активність на зростання інтелектуального капіталу, а держава регулює цей процес, встановлюючи правову структуру бізнесу і контролюючи її додержання.

Бізнес — це відповідний вид діяльності з метою отримання доходу за результатами комерціалізації інтелектуального продукту. Він передбачає повну самостійність щодо прийняття господарських рішень та певну відповідальність за результати цих рішень. Бізнес — це ризик. Він передбачає залучення власного капіталу шляхом вкладення його у діло на умовах корпоративного права.

Інтелектуальний капітал як економічна категорія розглядається з позиції авансованої інтелектуальної власності, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості. Це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і водночас відтворює властиві лише йому (інтелектуальному капіталу) особливості.

До інтелектуального капіталу належать продукт розумової, інтелектуальної праці та продукт творчих зусиль. Інтелектуальний капітал — це знання, що можуть бути перетворені в прибуток та оцінені.

Інтелектуальний капітал залежно від мети та завдань, які при цьому вирішуються, класифікують за такими ознаками.

1. За формою власності інтелектуальний капітал може бути **приватним, колективним та державним** залежно від суб'єкта, який володіє, користується і розпоряджається результатом інтелектуальної творчої діяльності. Зазначені правомочності закріплені в Конституції України (ст. 41).

В основу інтелектуального капіталу входить інтелектуальна власність — результат інтелектуальної творчої діяльності, результат власного творчого пошуку, який має бути певним чином об'єктивованим, втілений у певну об'єктивну форму та здатним до відтворення. З цієї позиції інтелектуальна власність визначає кому належить результат інтелектуальної творчої діяльності, що втілений у певну об'єктивну форму (патент, свідоцтво, ноу-хау, товарний знак, авторський твір тощо).

Що стосується приватної або колективної (група приватних осіб) форми власності, то зрозуміло, що мається на увазі, кому належить результат власного творчого пошуку, хто або скільки людей

спрямовували свої зусилля на отримання кінцевого результату творчої діяльності.

Що стосується державної форми інтелектуальної власності, то до неї належить продукт інтелектуальної праці, створений на замовлення державних органів влади за рахунок бюджетних коштів, або за традицією продукт інтелектуальної праці належить суб'єкту господарювання (підприємству, об'єднанню тощо), який утворений органами держави (місцевого самоврядування— комунальна власність; Кабінетом Міністрів України, за наказом міністерств і відомств — загальнодержавна власність), що відповідає законам України «Про власність», «Про підприємства в Україні» тощо.

Корпоративна трансакція (операція) пов'язана з організаційно-правовою формою інтелектуального капіталу і відтворюється у формі акціонерного або пайового інтелектуального капіталу залежно від виду корпоративної трансакції або виду засновницького капіталу, якщо маємо на увазі акціонерне товариство або інші види господарських товариств (товариство з обмеженою відповідальністю тощо), що передбачені Законом України «Про господарські товариства» та іншими. Вкладення інтелектуального капіталу до статутного фонду господарських товариств в обмін на корпоративні права належить до інноваційної діяльності, спрямованої на емісію (ремісію) статутного фонду, тобто підвищення (зменшення) потенціалу засновницького капіталу.

Корпоративні трансакції здійснюються з метою більш повного використання прав інтелектуальної власності, зміни структури управління та реструктуризації активів. Водночас при корпоративних трансакціях здійснюється перерозподіл виключних прав між суб'єктами, які беруть участь у трансакціях.

Резидентність визначає присутність національного або іноземного інтелектуального капіталу. За такою ознакою збільшуються інтеграційні можливості інтелектуального капіталу, який стимулює створення ринку інтелектуальних (нематеріальних) активів.

2. За формою залучення інтелектуальний капітал проявляється у формі права на об'єкти промислової власності та у формі авторського та суміжних з ним прав залежно від видів об'єктів інтелектуальної власності.

За міжнародними стандартами усі результати творчої інтелектуальної діяльності з точки зору правової охорони поділяються на об'єкти, що охороняються правом промислової власності, і на об'єкти, що охороняються авторським правом.

До промислової власності належать винаходи, корисні зразки, промислові моделі, фабричні або товарні знаки, ноу-хау.

До об'єктів, що охороняються авторським правом, належать права на наукові, літературні, художні та музичні твори, програми для ЕОМ, бази даних тощо.

Інтелектуальний капітал в інших формах може проявлятися, наприклад, у вигляді наданих послуг типу «інжиніринг» тощо.

3. За терміном знаходження у розпорядженні суб'єкта господарювання інтелектуальний капітал поділяється на власний або такий, що не має терміну знаходження у розпорядженні суб'єкта господарювання, та строковий інтелектуальний капітал.

Власний інтелектуальний капітал може бути на балансі суб'єкта господарювання, наприклад, у формі капітальних інвестицій, тобто на стадії створення (розробки) нематеріальних активів.

Що стосується **строкового** інтелектуального капіталу, то на балансі суб'єкта господарювання такий капітал дістає відображення у вигляді нематеріальних активів, які залежно від виду мають термін знаходження у розпорядженні суб'єкта відповідно до законодавства України про охорону інтелектуальної власності. Так, наприклад, правова охорона суб'єктів інтелектуальної власності надається за певних умов на конкретно визначений строк: винахід — на 20 років, корисна модель — на 5 років, промисловий зразок — на 10 років тощо.

Означеними законами також передбачено здійснення, наприклад, щорічної (для винаходів) підтримки їх дії, шляхом сплати зборів за дії, що пов'язані з охороною права на об'єкти інтелектуальної власності.

4. За ознакою формування (мобілізації) інтелектуальний капітал поділяється на створений самим суб'єктом господарювання і придбаний в інших суб'єктів господарювання.

5. За ознакою можливості визначення розміру (величини) вартості інтелектуальний капітал може оцінюватися (визначатися) прямим (витратним) методом (безпосередньо, відповідно до кошторису) та експертним методом.

Витратний метод оцінки вартості інтелектуального капіталу передбачає, що потенційний покупець, якій володіє відповідною інформацією (кошторисом витрат) про предмет купівлі, не заплатить за нього більше, ніж вартість іншого об'єкта у складі нематеріальних активів тієї самої корисності.

Експертний (ринковий) метод оцінки вартості інтелектуального капіталу передбачає використання методу порівняльних продаж, який полягає у прямому порівнянні оцінюваного об'єкта з іншим, аналогічним за якістю, призначенням і корисністю, що був проданий у порівнюваний час на аналогічному ринку.

6. З юридичних позицій слід розрізняти правову охорону інтелектуальної власності і право на інтелектуальну власність.

Правова охорона об'єктів інтелектуальної власності надається за певних умов на конкретно визначений законом строк.

Право інтелектуальної власності — це право володіти, користуватися і розпоряджатися належним результатом інтелектуальної творчої діяльності.

Інтелектуальна власність є складовою інтелектуального капіталу і набуває всіх притаманних йому ознак.

7. За ознакою використання інтелектуальної власності в господарській діяльності він може розглядатися як товар, як капітал і як інвестиція.

Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності з економіко-фінансових позицій — це її комерціалізація, що виникає на умовах договірних відносин. Саме комерціалізація інтелектуальної власності в умовах ринкових відносин вимагає розглядати її як **товар** і як **капітал**.

Як товар інтелектуальна власність розглядається як нематеріальний актив, що використовується в будь-яких господарських операціях.

Як капітал інтелектуальна власність розглядається з точки зору витрат капіталу на освіту або придбання підприємцем нематеріальних активів з метою його приросту.

Інтелектуальна власність як **інвестиція** поділяється на **капітальну** (придбання нематеріального активу, який підлягає амортизації) та **фінансову** (пряму), якою передбачають внесення нематеріального активу до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою.

Зазначимо, що підвищення активності національних заявників у поданні заявок на об'єкти промислової власності є джерелом зростання інтелектуальної власності як капіталу. Водночас статистика надходжень заявок на винаходи є індикатором інноваційної діяльності в країні.

Трансформація інтелектуальної власності в **інноваційний продукт**, придатний для виробництва і ринку, є самим важким етапом у ланцюгу, що зв'язує науку, винахідника зі споживачем. При цьому потрібно враховувати домінанти ринку, потреби споживача і мати досвід технологічного підприємництва.

Як відомо, інноваційний процес проходить 4 основних етапи:

1. аналіз конкуренції нового продукту;
2. лабораторну перевірку здійснення ідеї;
3. створення дослідного зразка продукції;
4. підготовка виробництва дослідної партії та її реалізація.

Досвід показує, що в реальних умовах від ідеї створення нового продукту до надходження перших прибутків від його продажу на ринку проходить 3—4 роки. Це період інноваційного проекту. Для того, щоб довести розробку від лабораторного прототипу до стадії продажу дослідної партії, а потім і невеличкої серії, потрібно, як правило, близько 1—2 млн. доларів. Такі інвестиції вкладаються не відразу, а невеличкими порціями за кожний окремий крок у реалізацію інноваційного проекту.

З розвитком ринкових відносин розширюється перелік результатів інтелектуальної власності, а також формується новий, суто економіко-фінансовий підхід до цього виду продукту, який в умовах товарно-грошових відносин набуває ознаки товару або капіталу. Активізація в цьому напрямку є важливим чинником економічного розвитку.

14.2. Інтелектуальна власність як товар

Товар - це продукт праці, що виготовлений для продажу. Цей продукт стає товаром, якщо на нього визначена ціна. Майнові права на об'єкти інтелектуальної власності мають ознаки товару, тому що вони є продуктом праці і можуть мати ціну.

До основних властивостей будь-якого ринкового товару відносяться:

- корисність;
- рідкість - властивість, протилежна загальнодоступності;
- універсальність - придатність до обміну на гроші або на будь-які інші ринкові товари.

Корисність розуміється як здатність задовольняти будь-яку потребу. Тобто якщо об'єкт інтелектуальної власності нікому не потрібний, то він не може стати товаром.

Рідкість – це властивість, що перетворює корисність продукту в комерційну цінність, а сам продукт - у товар.

Рідкість для об'єктів інтелектуальної власності реалізується ідеально тому, що за визначенням об'єкт інтелектуальної власності повинен бути новим, оригінальним, неповторним. Наявність перших двох властивостей для матеріальних об'єктів звичайно майже автоматично забезпечує третю. Але для права інтелектуальної власності ця властивість має суттєві відмінності.

Універсальність – це властивість товару, яка тісно пов'язана з його оборотоспроможністю, що припускає відчуження прав інтелектуальної власності як від індивідуума, так і від підприємства.

Тільки у цьому випадку права на об'єкти інтелектуальної власності можуть обертатися як товар у його звичайному розумінні.

Право на використання об'єкта інтелектуальної власності стає товаром, якщо йому штучно надати властивість рідкості, тобто закріпити це право за певною особою (правовласником) і заборонити його використання будь-ким іншим без санкції правовласника. Отже, потрібно забезпечити правову охорону об'єктів інтелектуальної власності шляхом патентування чи будь-яким іншим способом.

З третьою властивістю товару – універсальністю, тісно пов'язана його оборотоспроможність, що припускає відчуження прав інтелектуальної власності як від індивідуума, так і від підприємства. У цьому випадку права на об'єкти інтелектуальної власності можуть вступати в оборот як товар.

За принципом "відокремлюваності" права інтелектуальної власності можна поділити на три групи:

1. права, що відокремлюються як від індивідуума, так і від підприємства;
2. права, що не відокремлюються від індивідуума;
3. права, що не відокремлюються від підприємства.

До першої групи відносяться права на об'єкти права інтелектуальної власності, такі як: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, твори літератури і мистецтва, аудіо- та відеограми тощо.

До невідокремлюваної від індивідуума інтелектуальної власності відносяться: знання, уміння, особиста репутація, загальна кваліфікація, ерудиція, інтелект, особисті професійні якості, творчі здібності людей, які зайняті розробленням об'єктів інтелектуальної власності. У сукупності - це так званий людський капітал, що не може бути відокремлений від його носія - людини, тобто не може бути товаром у звичайному розумінні.

Від підприємства не можна відокремити: системи і методи функціонування, що розроблені як складові частини діючого підприємства; наявність підготовленого персоналу; досягнення в

галузі маркетингу власної продукції, ділову репутацію підприємства тощо.

З цієї причини невідокремлювані від індивідуума чи від підприємства результати творчої діяльності не можуть виступати як товар. Але вони можуть продаватися (передаватися) разом з підприємством чи індивідуумом. Наприклад, не можна передати видатні організаторські здібності директора одного підприємства директору іншого підприємства. Можна тільки запросити талановитого директора на інше підприємство, запропонувавши йому більш вигідні умови праці, тобто «купити» його разом з його якостями.

14.3. Інтелектуальна власність як нематеріальний актив

Активи підприємства складаються з матеріальних активів, до яких відносять: рухоме, нерухоме майно і оборотні кошти, а також з нематеріальних активів - в основному прав. Насамперед, це права власності на об'єкти інтелектуальної власності, права користування природними ресурсами (землею, водою, надрами), а також права користування економічними, організаційними й іншими перевагами і пільгами: податковими пільгами, місцем на товарній біржі. Крім того, до нематеріальних активів відносять гудвіл (ділову репутацію), списки клієнтів тощо.

Нематеріальні активи - це принципово новий об'єкт фінансового обліку для України, що узагальнює особливі види капіталу підприємства, а також характеризує його економічний потенціал і фінансову стабільність.

Відмінними ознаками нематеріальних активів є:

- відсутність матеріальної основи і при цьому володіння такою коштовною якістю, як здатність давати дохід власнику, виходячи з довгострокових прав і переваг, що вони приносять йому так довго, як це можливо;
- відсутність наміру продажу нематеріальних активів у нормальних умовах діяльності підприємства;

– тривалість експлуатації, що дозволяє враховувати їх у складі довгострокових інвестицій як оборотні активи і через обраний варіант облікової політики встановлювати більш розумний термін погашення їхньої первісної вартості при загальній невизначеності термінів функціонування (гудвіл, товарні знаки тощо);

– відсутність відходів;

– багатоцільовий характер експлуатації, що дозволяє використовувати об'єкт на різних ділянках діяльності підприємства;

– підвищений ступінь ризику в прагненні отримати дохід від застосування подібних активів.

В Україні основними нормативно-правовими актами, що регулюють правовідносини, які стосуються нематеріальних активів, є: Закон України «Про оподаткування прибутку підприємства» (1997 р.); «Положення про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 250; «Указівки по організації бухгалтерського обліку в Україні», затверджені наказом Міністерства економіки України від 7 травня 1993 р. № 25, а також Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» (зареєстровані в Міністерстві юстиції України від 02.11.1999 за № 750/4043).

Права на об'єкти інтелектуальної власності стають нематеріальними активами після того, як вони будуть поставлені на бухгалтерський облік. Для цього, принаймні, необхідно виконати дві умови: встановити ціну прав і термін їх служби.

За цією ознакою об'єкти інтелектуальної власності поділяються на дві групи:

1. об'єкти інтелектуальної власності із встановленим терміном служби та

2. об'єкти інтелектуальної власності з невстановленим терміном служби.

Ця обставина має важливі наслідки при визначенні вартості об'єкту інтелектуальної власності як товару, а також при встановленні

терміну його амортизації, коли він перебуває на балансі підприємства як нематеріальний актив.

Розрізняють юридичний і економічний термін служби.

Юридичний строк служби – це період, упродовж якого діють охоронні документи на об'єкти інтелектуальної власності.

Економічний строк служби – це період, упродовж якого об'єкти інтелектуальної власності можуть рентабельно використовуватись або впродовж якого вдосконалення об'єкта сприяє збільшенню його вартості.

Одні об'єкти інтелектуальної власності мають встановлений термін дії, а інші можуть не мати встановленого терміну служби. Наприклад, відповідно до Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» юридичний термін дії (служби) патенту дорівнює 20 рокам. Однак цілком можливо, що за цей час патент може морально застаріти, тому що не виключена імовірність, що з'являться нові аналогічні, більш ефективні винаходи. Тому при економічних розрахунках для патентів установлюється більш короткий термін, так званий економічний, який дорівнює 10-12 рокам, а в окремих випадках і менше.

Встановлений термін служби характерний для більшості прав на об'єкти інтелектуальної власності, відокремлюваних від індивідуума і підприємства, але не для всіх. Так, торговельні марки не мають встановленого терміну служби, оскільки визначений законом термін дії після його закінчення може кожний раз продовжуватися ще на 10 років. Не мають встановленого терміну більшість прав на об'єкти інтелектуальної власності, невіддільні від підприємства чи індивідуума. Крім того, права на ті самі об'єкти інтелектуальної власності можуть мати як визначений, так і невизначений термін дії. Наприклад, ліцензія на право використання винаходу чи товарного знаку може бути надана як на визначений, так і на невизначений термін.

Відзначимо, що без встановлення терміну дії стає проблематичним визначення вартості переданих прав на об'єкти

інтелектуальної власності, а сама процедура встановлення терміну дії буває надзвичайно складною і відповідальною.

14.4. Комерціалізація прав на об'єкти інтелектуальної власності

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності - це взаємовигідні (комерційні) дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці у ринковий товар.

Метою комерціалізації є отримання прибутку за рахунок використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві або продажу чи передачі прав на їх використання іншим юридичним чи фізичним особам.

Основними суб'єктами відносин щодо комерціалізації інтелектуальної власності в сучасній ринковій економіці виступають:

- автори, творці інтелектуальних продуктів;
- трудові колективи, організації, діяльність яких пов'язана зі створенням та використанням об'єктів інтелектуальної власності;
- органи державного управління національною інноваційною системою;
- інвестори, що фінансують створення та використання об'єктів інтелектуальної власності;
- виробники та споживачі інтелектуальної продукції.

Основними способами комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності є:

- використання об'єктів права інтелектуальної власності у власному виробництві;
- внесення прав на об'єкти права інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства;
- передача (продаж) прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Схематично способи комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності представлені на рисунку 14.1.

Рис.14.1. Способи комерціалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності

Для практичного здійснення вказаних шляхів комерціалізації необхідно також знати, як розрахувати вартість прав на об'єкт інтелектуальної власності та як поставити їх на бухгалтерський облік підприємства.

14.5. Використання об'єктів права інтелектуальної власності у господарській діяльності

Господарська діяльність пов'язана з підприємницькою діяльністю, тому підприємець, маючи у своєму активі (на балансі підприємства) продукт інтелектуальної власності, може розпоряджатися ним на свій розсуд, а саме: продати, передати в заставу для отримання кредиту, розширити (збільшити) власний капітал за рахунок внесення до статутного фонду іншого господарського товариства тощо.

Вважається, що комерціалізація через використання об'єктів інтелектуальної власності у власному виробництві є найбільш вигідною з точки зору прибутку. Адже весь прибуток від продажу інноваційного продукту, що отримано за допомогою об'єктів

інтелектуальної власності, залишається у правовласника об'єкта інтелектуальної власності.

Оскільки обсяг виробленої продукції може бути великим, то і прибуток, що надходитиме від її реалізації, може у багато разів перевищувати вартість прав на об'єкти інтелектуальної власності у разі передачі прав на їх використання або продажу прав власності на них.

Цей спосіб комерціалізації пов'язаний із значними стартовими витратами на доопрацювання об'єкта інтелектуальної власності, розробленням технології виробництва тощо. Але у разі успіху продаж виробленої продукції компенсує ці витрати і, крім того, буде отриманий значний прибуток.

14.6. Внесення інтелектуальної власності до статутного капіталу підприємства

Статтею 13 Закону України «Про господарські товариства» (1991р.) передбачена можливість використання нематеріальних активів (у тому числі об'єктів інтелектуальної власності) при формуванні статутних капіталів нових господарських товариств. Отже, інтелектуальну власність можна вносити до статутного капіталу замість майна, грошей та інших матеріальних цінностей, для чого необхідна лише добра воля всіх засновників.

Використання інтелектуальної власності в статутному капіталі дозволяє:

1. сформуванню значний за своїми розмірами статутний капітал без відволікання коштів й забезпечити доступ до банківських кредитів і інвестицій, використовуючи інтелектуальну власність як об'єкт застави нарівні з іншими видами майна;

2. амортизувати інтелектуальну власність у статутному капіталі і замінити її реальними коштами, включаючи амортизаційні відрахування на собівартість продукції, тобто капіталізувати інтелектуальну власність;

3. авторам і підприємствам - власникам інтелектуальної власності - стати засновниками (власниками) при організації дочірніх і самостійних фірм без відгалуження коштів.

Внесення прав на об'єкти інтелектуальної власності до статутного капіталу замість "живих грошей" надає також:

- право на отримання частки прибутку (дивідендів);
- право на участь в управлінні підприємством через загальні збори правління;
- право на отримання ліквідаційної квоти у разі ліквідації підприємства тощо.

14.7. Оцінка вартості інтелектуальної власності

14.7.1. Цілі оцінки прав

Вартість – одна з основних ознак товару. Щоб продати права на об'єкти інтелектуальної власності чи використати їх у власному виробництві, необхідно визначити їхню вартість.

Відповідно до Міжнародних стандартів оцінки (МСО-1 ... МСО-4) розрахунки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності можуть виконуватися при визначенні:

- бази оподаткування майна підприємств;
- вартості виключних прав, переданих на основі ліцензійного договору чи договору про їхню переуступку;
- вартості об'єктів інтелектуальної (промислової) власності, що вносяться до статутного капіталу підприємства;
- розміру компенсації що необхідно виплатити згідно з чинним законодавством правоволодільцю за порушення його виключних (майнових) прав на об'єкт інтелектуальної власності тощо.

Необхідність оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності виникає також при постановці їх на бухгалтерський облік, приватизації, страхуванні, передачі у заставу з метою отримання кредиту, банкрутстві підприємства тощо.

За своєю сутністю об'єкти інтелектуальної власності не мають неуречевленої форми, тому їх вартість не визначається з використанням традиційних показників, що застосовуються при здійсненні оцінки матеріальних об'єктів. Світовий досвід показує, що питання адекватної ціни складне як практично, так і теоретично. Ймовірність та суб'єктивність у такій оцінці очевидна, що потребує залучення до розрахунку вартості інтелектуальних об'єктів більш удосконаленого методичного інструментарію.

При цьому слід зазначити, що розрахунки вартості об'єктів інтелектуальної власності здійснюються для певних цілей і не можуть бути використані для інших.

Методика оцінки вартості інтелектуальної власності розробляється для відповідного об'єкта під конкретного замовника, оскільки потреба у такій оцінці виникає, як правило, у зв'язку з відчуженням відповідних виключних або невиключних прав.

14.7.2. Підходи до оцінки

Прийоми, що застосовуються для визначення вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності, можна розділити на три групи: **підходи, методи і методики.**

Підходи дають принципи визначення вартості.

Методи визначають процедуру розрахунку вартості.

Методики розглядають застосування того чи іншого методу стосовно конкретних об'єктів інтелектуальної власності та конкретних цілей розрахунку.

Оцінка вартості прав на конкретний об'єкт інтелектуальної власності у конкретному випадку їхнього використання є досить складною процедурою й у кожному випадку вимагає унікального рішення задачі. Однак при усьому різноманітті таких випадків існує три загально визначені підходи до оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності: **витратний підхід, порівняльний (ринковий) підхід, дохідний підхід.**

Витратний підхід заснований на припущенні, що вартість об'єкта інтелектуальної власності дорівнює вартості витрат на його створення, доведення до робочого стану й амортизацію. Цей підхід до розрахунку вартості влаштовує покупця, тому що він може документально відстежити витрати на створення об'єкта інтелектуальної власності і, таким чином, переконатися, що ця вартість виправдана. Але він не вигідний для продавця, оскільки останній одержить суму, рівну тільки понесеним витратам на створення об'єкта інтелектуальної власності, тобто без прибутку.

Порівняльний (ринковий) підхід до оцінки вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності передбачає використання прийому порівняння продажів. Сутність підходу полягає в порівнянні об'єкта, що оцінюється, з аналогічними по призначенню, якості і корисності об'єктами, які були продані на цей час на аналогічному ринку.

Цей підхід дає так звану «справедливу ціну», тобто таку ціну, за яку продавець, який володіє інформацією про ринкову вартість аналогічних об'єктів, готовий продати об'єкт інтелектуальної власності, а покупець, який також володіє повною інформацією про об'єкт інтелектуальної власності і ринкову вартість аналогічних об'єктів, готовий купити даний об'єкт інтелектуальної власності. Тобто ціна встановлюється ринком і влаштовує як продавця, так і покупця.

Дохідний підхід припускає, що ніхто не стане вкладати свій капітал у придбання того чи іншого об'єкта інтелектуальної власності, якщо такий же дохід можна одержати будь-яким іншим способом.

Суть підходу полягає в тім, що вартість прав на ОІВ визначають як функцію доходу, що може принести використання даного ОІВ у майбутньому.

Для розрахунку поточної вартості об'єкта оцінки застосовують два основних прийоми – дисконтування і капіталізації доходу.

14.7.3. Методи оцінки

У рамках кожного підходу існує один або декілька методів оцінки. Зв'язок між підходами і методами оцінки представлений у таблиці 14.1. Перелік наведених методів не є вичерпним.

Таблиця 14.1. Зв'язок між підходами до оцінки об'єктів інтелектуальної власності та методами оцінки

Підхід до оцінки	Метод оцінки
Витратний підхід.	Метод прямого відтворення. Метод заміщення. Метод вихідних витрат.
Порівняльний (ринковий) підхід.	Метод порівняння продажів.
Дохідний підхід.	Метод прямої капіталізації доходів. Методи непрямої капіталізації доходів: – надлишкового прибутку; – роялті; – звільнення від роялті.

Метод прямого відтворення активу визначає суму витрат, які є необхідними для створення нової точної копії активу, що оцінюється. Ці витрати повинні ґрунтуватися на сучасних цінах та сировині, матеріалах, енергоносіях, комплектуючих виробках, інформації, а також на середньогалузевій вартості робочої сили певної кваліфікації. Метод прямого відновлення є переважним методом розрахунку вартості унікальних нематеріальних активів.

Метод заміщення використовує принцип, який стверджує, що максимальна вартість власності визначається мінімальною вартістю, яку необхідно сплатити під час придбання активу аналогічної корисності або з аналогічною споживчою вартістю. Ця

вартість має назву вартості нового активу, який є еквівалентним за функціональними можливостями і варіантами його використання, але не обов'язково подібного об'єкта інтелектуальної власності, що заміщується.

Метод вихідних витрат базується на фактично наведених витратах, що вибрані з бухгалтерської звітності підприємств за кілька останніх років. Особливо треба звернути увагу на дві обставини: їх розмір і строк створення активу. Витрати, які були проведені раніше, за необхідності повинні бути скореговані у відповідному напрямку, а по тім проіндексовані з врахуванням їх строку давності. Витратний метод найчастіше використовується для оцінки нематеріальних активів, які не беруть участі в формуванні майбутніх прибутків і які не приносять прибутку на цей час, наприклад, коли нематеріальні активи, що оцінюються, мають соціальне значення або беруть участь в оборонних програмах, програмах безпеки державного або регіонального значення.

Метод порівняння продажів по суті співпадає з порівняльним підходом. Визначена за цим методом ціна об'єкта інтелектуальної власності є найбільш достовірною, оскільки вона сформована ринком. Однак в Україні з низки причин (відсутність розвиненого ринку об'єктів інтелектуальної власності, недоступність баз даних про результати продажу об'єктів інтелектуальної власності тощо) цей метод практично не використовується.

Метод прямої капіталізації заснований на переведенні прибутку від комерційного використання об'єкта інтелектуальної власності у вартість останнього. Цей метод використовують найчастіше як експрес-метод для розрахунку залишкової вартості, а іноді – для оцінки активів, строк життя яких практично не визначений. Процедура цього метода включає, по-перше, виявлення джерел і розмірів чистого прибутку, по-друге, виявлення ставки капіталізації, і, по-третє, визначення вартості активу як добутку від ділення чистого прибутку на ставку капіталізації.

Метод надлишкового прибутку заснований на припущенні того, що продукція, яка виготовлена з використанням об'єкта

інтелектуальної власності, приносить додатковий прибуток в порівнянні з продукцією, яка виготовляється без використання цього об'єкта інтелектуальної власності.

14.7.4. Послідовність оцінки

Принципова схема, що відображає послідовність оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності, представлена на рис.14.2.

Процес оцінки розпочинається з ідентифікації об'єкта інтелектуальної власності, тобто зі встановлення факту його юридичної правомочності та правовласника. Наступним кроком є визначення мети оцінки. Коли встановлені об'єкти оцінки і мета оцінки, визначають базу оцінки. Під базою оцінки розуміють вид вартості, що буде використаний під час оцінки.

Оцінка проводиться із застосуванням бази, що відповідає ринковій вартості або неринковим видам вартості. До неринкових видів вартості відносяться, залишкову вартість заміщення, вартість у використанні, інвестиційна вартість тощо.

Наступним кроком є вибір підходу до оцінки. Вибір підходу обумовлюється видом об'єкта інтелектуальної власності, метою і базою оцінки. Після того як буде обрано той або інший підхід у його рамках вибирають метод оцінки. І, нарешті, проводять розрахунок вартості прав на об'єкт інтелектуальної власності. Бажано виконати розрахунок не менш ніж двома методами. Процедура оцінки завершується оформленням звіту про оцінку, в якому повинна бути відображена всебічно обґрунтована вартість прав на об'єкт інтелектуальної власності.

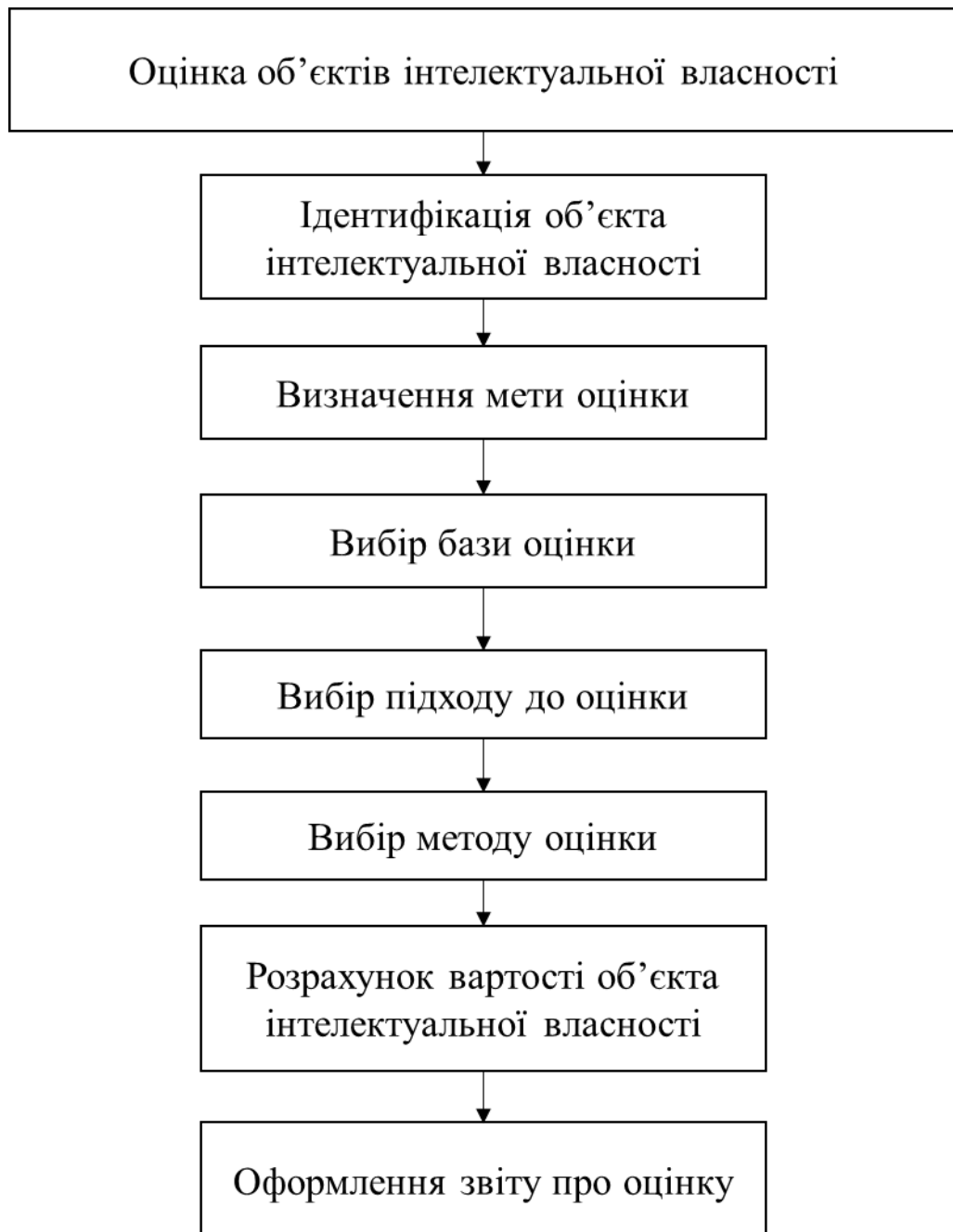

Рис. 14.2. Послідовність оцінки прав на об'єкти інтелектуальної власності.

З позиції бухгалтерського обліку інтелектуальна власність, що прийнята на баланс, набуває статусу нематеріальних активів й оцінюється за сумою витрат, пов'язаних зі створенням, придбанням та доведенням до стану, в якому вони придатні для використання за призначенням. Бухгалтерський облік нематеріальних активів з 1 січня 2000 р. здійснюється на підставі: Закону України «Про бухгалтерський

облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV; Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, затверджених відповідними наказами Міністерства фінансів України; Порядку подання фінансової звітності, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2000 р. № 419; Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій та розробленої до нього Інструкції про його застосування, що затверджені наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291.

Для того, щоб поставити об'єкт інтелектуальної власності на бухгалтерський облік, необхідно визначити його вартість. Ще однією умовою постановки об'єкта інтелектуальної власності на бухгалтерський облік є те, що термін використання прав на об'єкт інтелектуальної власності повинен бути не менше одного року, або не менше операційного циклу, якщо він перевищує один рік.

Використання інтелектуальної власності як нематеріального активу в господарській діяльності підприємств і відображення в бухгалтерському обліку операцій руху таких об'єктів дозволяє:

- документально підтверджувати довгострокові майнові права за допомогою обліку їх у балансі підприємства та створювати відповідні фонди амортизаційних відрахувань;

- одержувати додатковий прибуток від передачі прав на використання об'єктів інтелектуальної власності, а також забезпечувати (у залежності від обсягу переданих прав) обґрунтоване регулювання цін на інноваційну продукцію підприємства;

- виплачувати фізичним особам авторські винагороди, минаючи фонд заробітної плати, з віднесенням витрат по виплаті авторської винагороди на статтю собівартості продукції «Інші витрати», тобто без обмеження розмірів виплат і без традиційних відрахувань у страхові та інші фонди.

Таким чином, постановка інтелектуальної власності на бухгалтерський облік є одним із варіантів введення інтелектуальної власності до господарського обороту і дає можливість підприємству отримати додатковий прибуток.

ГЛОСАРІЙ

Автор – фізична особа, творчою працею якої створено твір.

Авторське право – розділ цивільного права, що регулює правовідносини, які виникають у зв'язку зі створенням та використанням творів науки, літератури і мистецтва.

Акцептована заявка –

Аналог – об'єкт, близький за технічною суттю, призначенням або функціями до заявленого об'єкта винаходу і відомий з існуючого рівня техніки. Найбільш близький аналог називається "прототипом".

Асоціативний знак – товарний знак, що є тотожним (аналогічним) або схожим зі знаками, вже зареєстрованими тією самою особою щодо однорідних товарів і послуг. Наслідком реєстрації асоціативного знака є неможливість передачі права на такий знак іншим особам через ймовірність їх змішування на підставі схожості.

Аудіовізуальний твір – твір, що зафіксований на певному матеріальному носії у вигляді серії послідовних кадрів (зображень) чи аналогових або дискретних сигналів, що відображають (закодовують) рухомі зображення (як із звуковим супроводом, так і без нього), і сприйняття якого є можливим виключно за допомогою того чи іншого виду екрана (кіноекрана, телевізійного екрана тощо), на якому рухомі зображення візуально відображаються за допомогою певних технічних засобів.

База даних (компіляція даних) - сукупність творів, даних або будь-якої іншої незалежної інформації у довільній формі, в тому числі електронній, підбір і розташування складових частин якої та її упорядкування є результатом творчої праці, і складові частини якої є доступними індивідуально і можуть бути знайдені за допомогою спеціальної пошукової системи на основі електронних засобів комп'ютера) чи інших засобів.

Венчурний бізнес - вид бізнесу, орієнтований на практичне використання технічних новинок, результатів наукових досягнень, ще не випробуваних на практиці.

Виключні права – права, що надають власникам можливість здійснювати певні, визначені законом дії, які не можуть здійснити інші особи без згоди власника цих прав.

Винагорода – платежі, здійснювані особами, які використовують товари авторів, виконання творів, фонограми і радіотелепередачі, на користь авторів, виконавців, виробників фонограм, організацій телерадіомовлення та інших заінтересованих правовласників у тій мірі, в якій їх права охороняються щодо відповідного використання.

Винахід – це вирішення завдань у будь-якій галузі промисловості або іншій сфері суспільно корисної діяльності людини, що відповідає визначеним законодавством умовам надання правової охорони і визнане компетентним державним органом.

Винахідник – фізична особа, творчою працею якої створений винахід.

Винахідницький рівень – критерій патентоздатності винаходу, що характеризує його неочевидність для середнього фахівця в конкретній галузі знань.

Відтворення – виготовлення одного або більше примірників твору, відеограми, фонограми в будь-якій матеріальній формі, а також їх запис для тимчасового чи постійного зберігання в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формах, які може зчитувати комп'ютер.

Відчуження прав – надання уповноваженим державним органом дозволу на використання запатентованого об'єкта інтелектуальної власності без згоди власника охоронного документа, але з виплатою йому відповідної компенсації.

Вільне використання – можливість використання твору, що впливає з обмежень авторського права, безоплатне використання твору в певних випадках без одержання дозволу, однак з дотриманням умов, установлених законодавством, які в основному стосуються використання й охорони особистих немайнових прав автора.

Власник охоронного документа – особа (фізична або юридична), на ім'я якої виданий охоронний документ, чи її правонаступник.

Географічне зазначення – назва географічного місця, яка вживається для позначення товару, що походить із цього географічного місця та має певні якості, репутацію або інші характеристики, в основному зумовлені характерними для даного географічного місця природними умовами чи людським фактором або поєднанням цих природних умов і людського фактора.

Гудвіл – нематеріальний актив, що являє собою різницю між балансовою та ринковою вартістю компанії.

Дата пріоритету об'єкта промислової власності – дата, що береться до уваги при визначенні першості у набутті права на об'єкт промислової власності. Дата пріоритету може бути встановлена за датою подання заявки на видачу охоронного документа до національного патентного відомства чи до відповідного органу держави-учасниці Паризької конвенції про охорону промислової власності, якщо за цією заявкою не заявлено конвенційний чи виставочний пріоритет.

Депонування рукопису – передача вузькоспеціальних робіт переважно у вигляді машинописного оригіналу на збереження до бібліотеки та інформаційних центрів, що інформують спеціалістів про їх наявність і видають їх копії для вивчення.

Добросовісна практика – норма, що визначає допустимість вільного використання творів шляхом ілюстрування з освітньою метою.

Доменне ім'я – унікальне цифрове позначення, що використовується для адресації ресурсів в мережі Інтернет.

Експертиза формальна – дослідження матеріалів заявки з метою перевірки наявності необхідних документів, дотримання заявником установлених вимог до них і розгляд питання про те, чи належить заявлена пропозиція до об'єктів, яким надається правова охорона.

Загальновідомий знак – це товарний знак, що в результаті використання став відомим широкому колу споживачів. Реєстрацію товарного знаку, який є відтворенням, імітацією або перекладом загальновідомого знака, відхиляють або визначають недійсною.

Забороняється використання знаку, який може призвести до змішування із загальновідомим знаком.

Загальнодоступні відомості – відомості, що містяться у джерелах інформації, з якими будь-яка особа може ознайомитися або про зміст яких може дізнатися законним шляхом.

Захист інформації – це сукупність організаційно-технічних заходів та правових норм для запобігання заподіянню шкоди інтересам власника інформації чи автоматизованої системи та осіб, які користуються інформацією, зокрема, внаслідок несанкціонованого використання або псування інформації.

Захист права власності – це застосування правових засобів для усунення або запобігання порушенню цього права. Здійснюється в установленому законодавством адміністративному або судовому порядку. У разі встановлення факту порушення порушник може бути притягнутий до дисциплінарної, цивільної, адміністративної або кримінальної відповідальності.

Заявка – це сукупність документів, складених відповідно до вимог чинного законодавства, що подаються до компетентного органу на видачу охоронного документа.

Заявник – це фізична або юридична особа, що подає заявку на видачу охоронного документа.

Знак для товарів і послуг (торговельна марка) – позначення для вирізнення товарів і послуг, вироблених і наданих одними виробниками від однорідних товарів і послуг, вироблених і наданих іншими виробниками.

Ідентифікація об'єкта оцінки та пов'язаних з ним прав – встановлення відповідності об'єкта оцінки наявним вихідним даним та інформації про нього.

Інжиніринг – здійснення за контрактом з іноземним замовником ряду робіт і надання послуг, включаючи проведення передпроектних робіт і наукових досліджень, укладання проектних пропозицій і техніко-економічних обґрунтувань будівництва промислових та інших об'єктів, розроблення технічної документації, конструкторське розроблення техніки і технології, консультації та авторський нагляд

під час монтажу, пусконаладжувальних робіт, консультації економічного, фінансового або іншого характеру.

Інновація (нововведення) – новостворені (застосовані) і вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери.

Інтелектуальна власність - закріплені законом права на результати інтелектуальної діяльності людини у виробничій, науковій, літературній, художній та інших сферах.

Інформація про управління правами – інформація, у тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об'єкт авторського права і суміжних прав та автора чи іншу особу, яка має на цей об'єкт авторське право і суміжні права, або інформація про умови використання об'єкта авторського права і суміжних прав.

Інформаційно-аналітичним забезпеченням інновацій – процес отримання необхідних для реалізації інновацій відомостей шляхом обробки науково-технічної інформації методами аналізу і синтезу, класифікації, оцінки, зіставлення і узагальнення.

Капіталізація – визначення вартості об'єкта оцінки на підставі очікуваного доходу від його використання.

Колективне управління авторськими і суміжними правами – система управління, відповідно до якої суб'єкти названих прав передають спеціально створеним організаціям право ведення переговорів щодо укладення угод про умови експлуатації творів, виконань та фонограм авторів різними категоріями користувачів, право надання дозволів та здійснення контролю за таким використанням, збирання відповідної винагороди та розподіл її між суб'єктами авторського права та суміжних прав, право виконання інших повноважень щодо забезпечення реалізації прав суб'єктів авторського і суміжних прав.

Колективний знак – товарний знак, який слугує для позначення товарів (послуг), що мають єдині якісні характеристики і

виробляються (надаються) підприємствами, пов'язаними в господарсько-правовому або організаційно-правовому відношенні.

Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності – взаємовигідні дії всіх учасників процесу перетворення результатів інтелектуальної праці у ринковий товар.

Комерційна таємниця – інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які, як правило мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Комерційне (фірмове) позначення – позначення, яке дає можливість вирізнити особу, що виробляє або реалізує товари та послуги, з-поміж інших та не вводить в оману споживачів щодо справжньої її діяльності.

Комп'ютерна програма – це набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів або в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його в дію для досягнення певної мети або результату (поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені в початковому або об'єктному кодах).

Контрафакція – підробка; порушення авторського і суміжних прав у результаті відтворення і розповсюдження чужого твору, порушення виключного права патентовласника, несанкціоноване використання товарних знаків тощо.

Копірайт - форма захисту об'єктів авторського права.

Корисна модель – результат інтелектуальної діяльності людини у галузі технології, що пов'язана з конструктивним використанням пристрою.

Крос-ліцензія – це ліцензія, яка закріплює передачу прав інтелектуальної власності на декілька об'єктів (взаємне надання прав користування власниками різних охоронних документів за умови,

якщо здійснення комерційної або виробничої діяльності неможливе без порушень прав один одного).

Ліцензіар – фізична чи юридична особа, яка є власником охоронного документа на об'єкт інтелектуальної власності, виступає стороною в ліцензійному договорі як сторона, що надає іншій стороні (ліцензіату) право на використання об'єкта.

Ліцензіат – особа, яка набуває у ліцензіара на умовах ліцензійного договору право на використання об'єкта інтелектуальної власності.

Ліцензія – дозвіл на використання об'єкта інтелектуальної власності, що надається на підставі ліцензійного договору, адміністративного рішення компетентного державного органу або рішення суду.

Майнові права – суб'єктивні права учасників правовідносин, що пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, а також з тими матеріальними вимогами, які виникають з приводу розподілу цього майна і обміну.

Наукове відкриття – встановлення закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу.

Науково-технічна інформація - документовані або публічно оповіщені відомості про вітчизняні й зарубіжні досягнення науки, техніка і виробництва, отримані при виконанні науково-дослідної, дослідно - конструкторської, проектній-технологічної, виробничої і суспільної діяльності

Немайнові права – суб'єктивні права учасників правовідносин, що не мають економічного змісту, забезпечують нематеріальні інтереси особи, належать до категорії абсолютних прав.

Нематеріальний актив – права на об'єкт інтелектуальної власності, які можуть бути ідентифіковані та утримуються підприємством як немонетарний актив з метою використання для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях тощо.

Непрямий захист - це законодавчо встановлена у деяких країнах норма, згідно з якою дія патенту, виданого на спосіб одержання

продукту, поширюється і на продукт, безпосередньо одержаний цим способом.

Новизна – критерій охороноздатності: визначається за сукупністю знань, так званим "рівнем техніки".

Ноу-хау – технічні знання, досвід, дані, методи або комбінація перерахованих об'єктів, що представляють цінність і використання яких забезпечує певні переваги особі, яка їх одержала.

Об'єкти оцінки – майно та майнові права, які підлягають оцінці.

Об'єкти авторського права - літературні, музичні, художні, наукові праці. Захист цих об'єктів передбачає права їх авторів дозволяти або забороняти протягом певного періоду часу ті чи інші спроби використання їх творів.

Об'єкти права промислової власності - винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, комерційні таємниці.

Об'єкт раціоналізаторської пропозиції - матеріальний об'єкт або процес.

Оприлюднення твору – здійснення за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права або суміжних прав дія, що вперше робить твір доступним для публіки шляхом опублікування, публічного виконання, публічного показу, публічної демонстрації, публічного сповіщення тощо.

Опублікування твору, фонограми, відеограми – випуск в обіг за згодою автора чи іншого суб'єкта авторського права або суміжних прав, виготовлених поліграфічними, електронними чи іншими способами примірників твору, фонограми, відеограми у кількості, здатній задовольнити, з урахуванням характеру твору, фонограми чи відеограми, розумні потреби публіки, шляхом їх продажу, здавання в майновий найм, побутового чи комерційного прокату, надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може його отримати з будь-якого місця і в будь-який

час за власним вибором або передачі права власності на них чи володіння ними іншими способами.

Опціон – ліцензія, яка надає право ліцензіату на детальне ознайомлення з об'єктом інтелектуальної власності з метою прийняття рішення щодо доцільності здійснення угоди.

Організація ефірного мовлення – телерадіоорганізація, що здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних передач і програм мовлення (як власного виробництва, так і виробництва інших організацій) шляхом передачі в ефір за допомогою радіохвиль (а також лазерних променів, гамма-променів тощо) у будь-якому частотному діапазоні (у тому числі і з використанням супутників).

Організація кабельного мовлення – телерадіоорганізація, що здійснює публічне сповіщення радіо- чи телевізійних передач і програм мовлення (як власного виробництва, так і виробництва інших організацій) шляхом передачі на відстань сигналу за допомогою провідникового, оптоволоконного чи іншого виду кабелю.

Особисті права – права, надані для охорони інтересів, що належать до особистості. Ці права опосередковано стосуються вимог авторів або виконавців щодо використання їх творів або виконань.

Офіційний патентний бюлетень - це офіційне видання патентного відомства, яке містить публікації про права на об'єкти промислової власності відповідно до національного патентного законодавства або міжнародних договорів і угод з питань охорони промислової власності.

Охоронний документ – документ, що забезпечує правову охорону об'єктів інтелектуальної власності.

Оцінка об'єктів інтелектуальної власності – це процес визначення вартості об'єктів інтелектуальної власності у грошовому вираженні.

Патент – це охоронний юридично-технічний документ, що видається уповноваженим компетентним державним органом і яким держава засвідчує виключне право власника на створений ним об'єкт промислової власності.

Патентна грамота – офіційний бланк для оформлення патенту. Патентна грамота видається в одному примірнику незалежно від кількості власників патенту.

Патентна документація - сукупність патентних документів, опублікованих або неопублікованих, таких, що містять дані про результати досліджень, конструювання, розробок, які заявляють і визнають як винаходи, корисні моделі або промислові зразки, а також про охорону прав винахідників, патентовласників і утримувачів дипломів і свідоцтв про реєстрацію промислових зразків і корисних моделей.

Патентні дослідження - системний науковий аналіз властивостей об'єкта господарської діяльності впродовж його життєвого циклу, за науково-технічною, патентною і кон'юнктурною інформацією.

Патентна інформація – будь-яка інформація, що міститься в патентних документах.

Патентна чистота – юридична властивість об'єкта техніки, що полягає в можливості його використання у певній країні без порушення діючих на її території охоронних документів виключного права.

Патентний повірений – це представник у справах інтелектуальної власності, який надає фізичним та юридичним особам послуги, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, представляє їх інтереси перед судовими органами, кредитними установами, у відносинах з іншими фізичними та юридичними особами.

Патентовласник – фізична або юридична особа, якій належить патент на об'єкт промислової власності.

Патентоздатність – це комплекс заходів, спрямованих на одержання правової охорони на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин).

Патентування – це комплекс заходів, спрямованих на одержання правової охорони на об'єкти промислової власності (винаходи, корисні моделі, промислові знаки, сорти рослин).

Паушальний платіж – твердо зафіксована у ліцензійній угоді сума винагороди, яка встановлюється на основі оцінок можливого економічного ефекту і очікуваних прибутків покупця ліцензії.

Піратство – відтворення опублікованих творів або фонограм будь-яким способом для публічного розповсюдження, а також ретрансляція радіотелепередач без відповідного дозволу.

Плагіат – недозволене запозичення, відтворення чужого літературного, художнього або наукового твору (чи його частини) під своїм іменем або псевдонімом, не сумісне з творчою діяльністю та нормами моралі та закону, що охороняє авторське право.

Порода тварин - селекційні досягнення у тваринництві.

Похідний твір – твір, що є творчою переробкою іншого існуючого твору без завдання шкоди його охороні (анотація, адаптація, аранжування, обробка фольклору, інша переробка твору) чи його творчим перекладом на іншу мову.

Походження товарів – належність товарів до певного місця, з якого вони походять, тобто місця їх виготовлення, видобування або перероблення. Походження товарів може бути географічним і негеографічним. Зокрема, географічне походження – це країна, регіон або певна місцевість, а негеографічне походження товару – це пряме відношення (належність товару до певного виробника (підприємства), що його виробляє, видобуває або переробляє.

Право інтелектуальної власності - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений Цивільним Кодексом України та іншими законами.

Право попереднього користування - право будь-якої фізичної або юридичної особи, яка до дати подання заявки до патентного відомства або, якщо заявлено пріоритет, до дати її пріоритету в інтересах своєї діяльності добросовісно використовувала чи зробила необхідні приготування для використання заявленого винаходу, корисної моделі, промислового зразка на безоплатне продовження такого використання або на використання, передбачене зазначеною підготовкою.

Право пріоритету - принцип, закладений Паризькою конвенцією. Суть його така: заявка на отримання охоронного документа, подана в одній з держав-членів Союзу, надає право заявникові подати таку саму заявку на той же винахід в будь-якій іншій державі, що є членом Союзу протягом певного часу від дати подачі першої заявки.

Правонаступництво – це перехід прав та обов'язків від однієї особи до іншої.

Пріоритет – першість у часі при здійсненні будь-якої діяльності.

Програма – сукупність живого виконання і (або) запису, що складаються із зображень і (або) звуків, втілених у сигнали, і випромінюються з метою подальшого розповсюдження.

Програмне забезпечення - програми для комп'ютера та інші матеріали, розроблені для їх використання при роботі з комп'ютерами. Воно включає описи програм і матеріал пояснення, що стосується застосування комп'ютерних програм, наприклад описи завдання і призначені для користувача інструкції.

Провайдинг інновацій – це посередницька діяльність у сфері трансферу технологій, що передбачає залучення фахівців-провайдерів до комерціалізації інноваційних розробок через консалтинговий супровід, венчурне фінансування та інноваційне бізнес-проекування з метою просування на ринок інноваційної продукції.

Промислова власність – це вид інтелектуальної власності, що охоплює права на такі об'єкти промислової власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та найменування місця походження товарів, а також припинення недобросовісної конкуренції.

Промислова придатність – здатність винаходу бути застосованим у промисловому виробництві.

Промисловий зразок – результат творчої діяльності людини у галузі художнього конструювання.

Прототип – це найближчий за суттєвими ознаками до об'єкта винаходу аналог, відомий з існуючого рівня техніки.

Публічне виконання – подання за згодою суб'єктів авторського або суміжних прав творів, виконань, фонограм, передач організацій мовлення шляхом декламації, гри, співу, танцю та іншим способом як безпосередньо (у живому виконанні), так і за допомогою будь-яких пристроїв і процесів (за винятком передачі в ефір чи по кабелях) у місцях, де присутні чи можуть бути присутніми особи, які не належать до кола сім'ї або близьких знайомих цієї сім'ї, незалежно від того, чи присутні вони в одному місці і в один і той самий час або в різних місцях і в різний час.

Раціоналізаторська пропозиція – пропозиція, що є новою і корисною для підприємства, організації, установи, міністерства, відомства, до якої вона подана, і передбачає зміну або удосконалення: конструкції вибору; технології виробництва; складу матеріалу.

Реінжиніринг - інженерно-консультаційні послуги з перебудови систем організації та управління виробничо-торговими й інвестиційними процесами господарського об'єкта з метою підвищення його конкурентоздатності і фінансової стійкості.

Рівень техніки – сучасний ступінь розвитку конкретної галузі техніки, з якою порівнюють нові винаходи.

Роялті – виплата ліцензійної винагороди шляхом періодичних відрахувань, які встановлюють у вигляді фіксованих ставок на базі розрахунку фактичного економічного результату від використання ліцензії (база роялті) і виплачуються ліцензіатом через певні проміжки часу.

Рукопис - оригінальний примірник письмового твору в тому вигляді, в якому його зафіксував автор.

Свідоцтво про реєстрацію знаку для товарів і послуг – охоронний документ, що засвідчує право його власника на використання знака для товарів і послуг і розпорядження ним, а також заборону його використання іншими способами.

Секретний винахід (секретна корисна модель) – винахід (корисна модель), що містить інформацію, віднесена до державної таємниці.

Службовий винахід – винахід, створений у зв'язку з виконанням службових обов'язків або за дорученням роботодавця-винахідника.

Сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого із відомих ботанічних таксонів, яка задовольняє умови надання правової охорони.

Співавторство – створення об'єктів інтелектуальної власності у результаті спільної праці двох або більше фізичних осіб.

Спотворення твору – будь-які внесені до твору зміни, що спотворюють справжнє значення або форму його вираження і є порушенням особистих немайнових і майнових прав.

Строк охорони – передбачений законом строк правової охорони об'єктів інтелектуальної власності.

Суб'єкт права інтелектуальної власності – творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності відповідно до закону чи договору.

Субліцензія – письмове повноваження ліцензіата (надане зі згоди ліцензіара) на використання об'єкта інтелектуальної власності третьою особою.

Суміжні права - права виконавців, виробників фонограм, виробників відеограм і організацій мовлення (суміжні права). Охорона об'єктів суміжних прав здійснюється без шкоди охорони творів авторським правом.

Суспільне надбання – об'єкти інтелектуальної власності, строк дії прав на які закінчився.

Технічні засоби захисту – технічні пристрої і технологічні розробки, призначені для створення технологічної перешкоди порушенню авторського права і суміжних прав при сприйнятті і(або) копіюванні захищених (закодованих) записів у фонограмах (відеограмах) і передачах організацій мовлення чи для контролю доступу до використання об'єктів авторського права і суміжних прав.

Топографія інтегральної мікросхеми – зафіксоване на матеріальному носіїв просторо-геометричне розміщення сукупності елементів інтегральної мікросхеми та з'єднань між ними.

Торговельна марка – будь-яке позначення, у тому числі комбінація позначень, призначене та придатне для вирізнення товарів і послуг однієї особи від товарів і послуг інших осіб.

Трансфер технологій – розповсюдження науково-технологічних знань прикладного характеру відносно процесів, методів виробництва та інноваційних продуктів всередині галузі, між галузями та між країнами, яке включає в себе комерціалізацію наукових розробок, тобто передачу нової технології (інновації) в комерційне використання, а також розповсюдження вже існуючих технологій.

Умови патентоздатності – умови, за яких об'єкт промислової власності може набути правової охорони.

Фірмове найменування – це позначення, що належить до розрізняльних знаків, слугує для розпізнання підприємства, виділення його серед інших.

Фонограма – звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору.

Форма вираження твору – метод, за допомогою якого можливе сприйняття твору.

Формула в заявці на патент або патенті – стисла характеристика, що містить сукупність істотних ознак винаходу (корисної моделі), достатню для досягнення зазначеного заявником технічного результату. Формула служить для визначення обсягу правової охорони, що надається патентом.

Франчайзинг – вид бізнесу, система передачі чи продажу ліцензій на технологію і товарний знак.

Цивілізація - результати матеріальної і духовної діяльності людей, а також спосіб відтворення суспільних відносин. Цивілізація поєднує в собі перетворену людиною природу та засоби цього перетворення, людину, що засвоїла культуру і здатна жити і діяти в

окультуреному середовищі, а також сукупність суспільних відносин як форм соціальної організації культури, що забезпечують її існування та розвиток.

Цитата - дослівно наведений уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору для підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки. Цитата обов'язково береться в лапки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України – К.: Парламентське вид-во, 2003. – 352 с.
2. Закон України «Про власність» від 7 лютого 1991 р.
3. Закон України «Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності» від 13 грудня 1991 р.
4. Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р.
5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р.
6. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. № 3687.
7. Закон України «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р. №3688.
8. Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15 грудня 1993 р. №3689.
9. Закон України «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем» від 5 листопада 1997 року
10. Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. №3855
11. Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України щодо охорони інтелектуальної власності» від 28 лютого 1995 р. № 75/95.
12. Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» від 21 грудня 2000 р. № 2188.
13. Закон України «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів та фонограм» від 7 грудня 2000 р. №2122.
14. Закон України «Про внесення змін до Закону України „Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 1 червня 2000 р. №1771.
15. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань інтелектуальної власності» від 21 грудня 2000 р. №2188.

16. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 24 квітня 1993 року.
17. Закон України «Про племінну справу у тваринництві» від 15 грудня 1993 року
18. Закон України «Про захіст від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 року.
19. Сусліков Л.М., Дьордяй В.С. Патентознавство: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.
20. Бубенко П. Т. Інтелектуальна власність: Навчальний посібник / П. Т. Бубенко, В. В. Величко, С. М. Глухарєв; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2011. – 215 с.
21. Кірін, Р.С. Інтелектуальна власність: Підручник / Р.С. Кірін, В.Л. Хоменко, І.М. Коросташова. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 320 с.
22. Ходаківський Є. І. Інтелектуальна власність: економіко-правові аспекти: Підручник: 3-тє вид., перероб. та доп. / Є. І. Ходаківський, В. П. Якобчук, І. Л.Литвинчук. – К.: «Центр учбової літератури», 2017. – 504 с.
23. Мікульонок І. О. Інтелектуальна власність: навч. посіб. / І. О. Мікульонок. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – 238 с.
24. Світличний О. П. Право інтелектуальної власності: Підручник. – Вид. 2, змін. і доп. / О. П. Світличний. – К.: НУБіП України, 2016. – 355 с.
25. Аксютіна А.В., Нестерцова-Собакарь О.В., Тропін В.В. та ін. Інтелектуальна власність: навч. посібник (для студ. вищ. навч. закл.) / За заг. Ред. канд. юрид. наук, доц. Нестерцової-Собакарь О.В. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – 140 с.
26. Патентування винаходів в іноземних державах / Л. І. Ніколаєнко, І. Ю. Кожарська, В. С. Радомський, С. Й. Полачек. – К. : Держпатент України, 1999. – 123 с.
27. Інтелектуальна власність: навч. посіб. / за ред. П. М. Цибульова. – К. : УкрІНТЕІ, 2006. – 276 с.

28. Кузнєцов Ю. М. Інтелектуальна власність: навч. посіб. / Ю. М. Кузнєцов, Г. В. Косенюк, М. Г. Данильченко / за ред. Ю. М. Кузнєцова. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 419 с.

29. Кузнєцов Ю. М. Патентознавство та авторське право: підручник / Ю. М. Кузнєцов. – К. : Кондор, 2009. – 446 с.

30. Жаров В.О. Право інтелектуальної власності. – К.: Держ. ін-т інтел. власн., 2009. – 288 с.

31. Цибульов П.М. Основи інтелектуальної власності / Навчальний посібник. – К.: "Інститут інтелектуальної власності і права", 2003. –172 с.

32. Право інтелектуальної власності України: Конспект лекцій / Авт. : В.М. Крижна, Н.Є. Яркіна.; За ред. В.І. Борисової. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. – 112 с.

33. Сусліков Л.М., Студеняк І.П. Інтелектуальна власність України: Навч. Посібник. – Ужгород, Вид-во УжНУ "Говерла", 2010. – 224 с.

34. Основы интеллектуальной собственности. – К.: Издательский Дом «Ин Юре», 1999. – 600 с.

35. Драпак Г., Скиба М. Основи інтелектуальної власності. Навч. посіб. – К.: Кондор, 2007 – 156 с.

36. Дахно І.І. Право інтелектуальної власності: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.І. Дахно. - К.: Либідь, 2003. - 200 с.